Ṭashnad Memorial Book

Ṭashnad

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

AUTHOR	Fuchs, Abraham.
TITLE	Ṭashnad : teʻur hisṭori le-zekher ḳehilot Ṭashnad (Ṭransilvanyah) ṿeha-sevivah, ṿi-yeshivat Maharam Brisḳ, me-reshitan ṿe-ʻad le-aḥar yeme ha-Shoʻah / Avraham Fuḳs.
IMPRINT	880-03 Yerushalayim : Fuḳs, [1973]
DESCRIPT	276 p. : ill. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Romania -- Tășnad. Tășnad (Romania) Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Romania -- Tășnad.
ADD'L TITLE	Tasnad

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

טאשנד

תאור הסטורי לזכר קהילת טאשנד (טרנסילבניה) והסביבה
וישיבת מהר״ם בריסק, מראשיתן ועד לאחר ימי השואה

מאת

אברהם פוקס

הוצאת המחבר / ירושלים תשל״ד

את הספר אפשר להשיג אצל :
אברהם פוקס
רחוב חיים ויטאל 35, ירושלים, טלפון 524476

נדפס בדפוס קרית נוער ירושלים ודפוס אופסט "אומנים"

נר זכרון לנשמות הורי

אבי מורי ר׳ **אלתר יעקב פוקס** ז״ל בן ר׳ אברהם יהודה
ואמי מורתי **צביה** הי״ד שנספתה עם חללי בת עמי בימי השואה

תוכן העניינים

פתח דבר

קהילת טאשנד היתה קהילה אחת מני רבות בטרנסילבניה, בה שגשגו במאה העשרים תורה ודרך ארץ כאחד. בתחילה התגוררו היהודים רק בכפרים הסמוכים לטאשנד, עד שהותר להם בסוף המאה השמונה עשרה להתישב בטאשנד עצמה. לאחר שהתישבו במקום מניין יהודים, התחילו להתארגן ולהקים מוסדות קהילה שונים. במחצית הראשונה של המאה התשע עשרה נבחר לרבה הרשמי הראשון של הקהילה הרב ר׳ חיים בצלאל פאנעט, בנו של הרב הראשי בטרנסילבניה ר׳ יחזקאל פאנעט.

בטאשנד, שהיתה עיירה בעלת אופי חקלאי, מילאו היהודים תפקיד כלכלי חשוב ביותר בתור סוחרי תבואות, יין, בהמות, עופות, וכבעלי חנויות. אולם טאשנד התפרסמה במיוחד במאה העשרים בגלל הישיבה המפורסמת שנוסדה במקום. הרב ר׳ מרדכי בריסק, רבה האחרון של הקהילה, נודע כאחד הלמדנים הגדולים ובעל כשרונות פדגוגיים מעולים. שמו הלך לפניו כגדול המורים של יהודי טרנסילבניה. הוא הקים דור של תלמידים ולמדנים. בשנות השלושים למדו בישיבתו כארבע מאות עד חמש מאות בחורים. ישיבת טאשנד היתה ידועה כישיבה הגדולה ביותר של יהודי רומניה והונגריה.

בשנות מלחמה העולם השנייה סופחה טאשנד להונגריה. לאחר פרסום „חוקי היהודים" בהונגריה הוטלו על יהודי טאשנד הגבלות רבות והם סבלו מרדיפות של אנטישמים בני המקום בעידודו של קצין הביון יוהאז שאנדור. בתקופה זו דעך זהרה של טאשנד כמקום של לימוד תורה והיא נודעה לשימצה עקב מחנה „שירותי העבודה" שהוקם במקום. אלפי צעירים יהודים מהונגריה גוייסו לכאן ולאחר אימונים מפרכים, השפלות ועינויים, נשלחו לעבודות כפייה לאוקריינה הכבושה בידי הנאצים.

במאי 1944 הועברו יהודי טאשנד ובני הכפרים הסמוכים (כ-1240 נפש יחד) לגטו שימלוי, וכחודש לאחר מכן הועברו משם למחנה הריכוז באושביץ.

בטרנסילבניה היו עשרות קהילות שבהן התפתחו חיים יהודיים פעילים ותוססים. יהודי טרנסילבניה, בדומה ליהודי הונגריה ורומניה בכלל, לא נתנו עד כה את דעתם במידה מספקת לחקר קהילותיהם המפוארות שנספו בימי השואה. גם מוסדות ההנצחה בארץ התרכזו עד כה בעיקר בחקר קהילות פולין וליטא והקדישו תשומת לב מועטה מאוד ליהודי רומניה והונגריה. בכתיבת ספר זה נעשה נסיון של יחיד לתקן את המעוות. המעמסה כולה נפלה על שכמו של המחבר. מהמוסד המרכזי להנצחת זכר הקהילות, וממוסדות חשובים אחרים, לא זכה המחבר לכל עידוד, לא בחומר ולא ברוח.

בהכנת ספר זה עמדו נגד עיני המחבר שלש מטרות עיקריות: 1. להציב מצבה לזכר קדושי קהילת טאשנד. 2. להעמיד לרשותו של ההסטוריון חומר על

אודות אחת העיירות הטיפוסיות שבטרנסילבניה. 3. להראות לבנים ולצאצאים של בני טאשנד את שורשיהם, ואם הם לא זכו להכיר את סבם וסבתם, לפחות ידעו את האוירה שבה חיו. מסיבות אלו נכתב הספר בשפה פשוטה, תוך כדי שמירה על צורתו המדעית. פרטים שהובאו מפי עדי ראייה ושמיעה נבדקו על ידי בירור והשוואת דברי עדים רבים ככל האפשר. בספר רוכזו כשלוש מאות תמונות ומסמכים אשר נועדו ליצור תמונה חיה על קהילה שהתקיימה במשך דורות עד שנכחדה ונעלמה מן העולם.

יעמדו על הברכה בני טאשנד שסייעו בידי לכסות חלק זעיר מהוצאות הדפסת ספרי: שלום וידער, הניו (שטאובר) ובעלה יהודה גליק, האחים שמחה ומיכאל לינדנפלד, ר׳ משה גוטרר, חוה (גרין) קראפער, דוד פרידמן, הרב משה אהרן שאלומון, עקיבא שרייבר (תלמיד טאשנד), מרדכי הלמן (תלמיד טאשנד) ואחרים.

חייב אני תודה לידידי שסייעו לי בעצות ובמסירת פרטים חשובים על קהילתנו: מר י. יוסף כהן מהספריה הלאומית בירושלים (שהדריכני בחומר הביבליוגרפי), הרב שלמה חיים ברנשטיין (תלמיד טאשנד, שהיה מיועד להיות חתנו של המהר״ם בריסק), מר יוסף יעקב (יו״ר המועצה הדתית בהרצליה), נאדוש אימרה, דוד פרידמן, העתונאי מיקלוש לוי, ואחרון אחרון אחי היקר ר׳ משה פוקס אשר לא חשך כל עמל ללקט עבורי פרטים רבים וחומר חשוב.

תודתי נתונה לספרנים מר זלמן זנד ואברהם לוי (מבית הספרים הלאומי) ולרב יש״י חסידה (ממוסד הרב קוק) שהעמידו לרשותי ספרים נדירים ועתונים שונים, וכן למר צבי שנר (מבית לוחמי הגטאות) שהעמיד לרשותי תמונות אחדות המתארות את יהודי הונגריה באוישביץ. מן הראוי לציין לשבח את האחים בעלי חנות „פוטו נסים״ בירושלים שהכינו לי העתקי צלומים מעולים לספרי. במיוחד אני אסיר תודה לד״ר דב ירדן, פרופ׳ יעקב כץ, ד״ר רפי ניר, ד״ר גדעון גולדנברג וידידי המחנך צבי גלאון אשר קראו פרקים אחדים של כתב היד והעירוני הערות חשובות.

תבורך רעיתי, אשת חיל, מרת עדה לבית הרב מרדכי עטיה בירושלים, יחד עם שלושת בנינו האהובים יעקב, עוזיאל (עוזי) ויובל, שעודדוני במשך שנים וחיו את חווית היצירה יחד עמי. הם ותרו על עתות חופשותיהם ונסעו עמי לראיין אנשים וללקט חומר לספרי. בני עוזי בן השתים עשרה שקד על הגהת הספר והעירני על שבושים אשר גדולים וטובים ממנו לא הבחינו בהם. כולם יעמדו על הברכה.

בשעה זו עומדת ישראל בעיצומה של מלחמה גורלית אשר פרצה ביום הכפורים ונמשכת עדיין במלוא אכזריותה. העולם כאילו לא הסתפק בקרבנות שנספו בימי השואה ותובע מאתנו קרבנות חדשים. כל בני ישראל מלאים חרדה ותקוה. תפילתנו היא: ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום.

המחבר

ערב סוכות תשל״ד

פרק א

תאור כללי של העיירה, האוכלוסיה ותעסוקתה

העיירה טאשנד (ברומנית: Tășnad) שוכנת במחוז סילאדי' שבטרנסילבניה הצפונית מערבית לא הרחק מן הערים קראלי (Carei), סאטמר (Satu—Mare), זאלאו (Zălau) וגרוסוורדיין (Oradea).

לפי האגדה נוצר השם טאשנד משתי מלים הונגריות הרומזות שבאיזור היו בעבר הרחוק ביצות וקנה סוף (בהונגרית: Tó—és—Nád). לפי אגדה אחרת חילק הנסיך ההונגרי ארפד, אשר כבש את הונגריה וטרנסילבניה במאה התשיעית, שטחי אדמה נרחבים לשבעת הגבורים שעזרו לו בכבושיו. אחד מגבוריו נקרא בשם "טאש" (Tas) והוא קבל את איזור טאשנד אשר נקרא אחר כך על שמו[1].

המאפיין את טאשנד מבחינה גיאוגרפית הוא שהיא שוכנת בראש גבעה וסביב לה עמקים והרים. רחובות העיירה משופעים והמדרכות בנויות מדרגות כדי למנוע החלקה בימות הגשמים והחורף. רוב הבתים היו בנויים בני קומה אחת ורק ברחוב הראשי היו מצויות חנויות ובתים בני שתי קומות. ברחובות היו שתולים עצי תות וערמוני בר. הרחובות הצטיינו בנקיונם ומחובתו של כל תושב העיירה היה לטאטא כל בוקר את המדרכה שעל יד ביתו.

החצרות שליד הבתים היו מרווחות וכמעט בכל חצר היו עצי פרי וגנות נוי. ברובן היו בארות מים לצרכי רחצה, ואלו את מי השתיה נאלצו תושבי המקום לשאת בדליים ובכדים משני בארות מיוחדים, ממרכז העיירה, אשר פעלו באמצעות משאבות מים (Ártézi Kut). חדרי השרותים היו בחצר, כי לא היתה קיימת מערכת ביוב.

ברוב הבתים היה חשמל אשר דלק עד חצות הלילה בלבד ונדלק מחדש בשעה חמש לפנות בוקר. בין השעות הללו שררה אפלה בעיירה ובתוך הבתים השתמשו במנורות. החשמל הופעל בטאשנד לראשונה בשנים 1911—12 על ידי הנוצרי העשיר סונגוט אשר הקים בעיירה שתי תחנות קמח.

1. על הנסיך ארפד ראה פרטים באנציקלופדיה העברית כרך ה, עמ' 1043. פרטים חשובים ואגדות, על העיירה ספר לי מר לוי מיקלוש, עתונאי לשעבר בטאשנד, המתגורר כיום בפתח תקוה.

בעיירה התנשאו שלש כנסיות נוצריות. הכנסייה הרפורמטורית היתה במרכז העיירה בראש הגבעה והיא נבנתה בשנת 1476 על ידי הבישוף הקאטולי וינגרדי גרב לויאש (Vingerdi Gerb Layos)[2]. בתחילה היתה זו כנסייה קטולית ולאחר מכן עברה לידי הרפורמטורים. פעמוני כנסייה זו היו מצלצלים בחגים ובימי ראשון. במגדל הכנסייה ישב שומר וצפה על פני כל העיירה והאיזור, ובמקרה של שריפה הוא הפעיל את הפעמונים בקצב מהיר ועל ידי כך הוא הזעיק את התושבים שיחושו לעזרה ולכיבוי השריפה. אגדות רבות התהלכו על קיומה של מנהרה מתחת לכנסייה אשר נחפרה כביכול בימי המלחמות עם הטורקים ובמלחמות אחרות. מנהרה זו נקראה בפי התושבים בשם ראקוצי פינצה (Racózy Pincze). כנסייה גדולה ומפוארת היתה גם הכנסייה הקטולית אשר עמדה על צומת דרכים מרכזית. כנסייה שלישית וקטנה יחסית היתה הכנסייה היונית הקטולית. לשתיים הראשונות השתייכה האוכלוסייה ההונגרית והשוובית ולשלישית האוכלוסייה הרומנית.

מן הראוי לציין שהכנסייה הקאטולית וכן שורת חנויות שלמעלה הימנה ברחוב הראשי, נבנו על שטח שהשתייך לפישר קרול היהודי הגביר. לא הרחק מאיזור זה עמד באחת החצרות ארמון מפואר שהשתייך למשפחת פישר.

האוכלוסייה היתה מורכבת מהונגרים, שוואבים ממוצא גרמני, רומנים, יהודים וצוענים. בטאשנד עצמה היו רוב התושבים דוברי הונגרית, כולל גם היהודים, אבל הכפריים שבסביבה היו על פי רוב ממוצא רומני ושמרו על שפתם הרומנית. בסביבה היו גם מספר כפרים שתושביהם היו ממוצא סלאבי כגון רוטנים וטוטים. השוובים שבטאשנד התבוללו לגמרי בתרבות ובשפה ההונגרית ורק לפי שמותיהם אפשר היה לזהות את מוצאם הגרמני, ואילו הרומנים, אשר דברו הונגרית גם כן, הצליחו לשמור גם על השפה הרומנית. בכנסייה היונית הקאטולית הטיף הכומר שלהם בשפה הרומנית.

בראשית המאה העשרים ישבו בטאשנד למעלה מחמשת אלפים נפשות[3]. בראשית שנות הארבעים של המאה הזאת דובר על כך שהאוכלוסייה מונה כ־8000—7000 נפש.

העיירה היתה בעלת אופי חקלאי. ההתפתחות בה היתה איטית ביותר מאחר שלא היתה על צומת דרכים מרכזית. הגבעות מסביב היו מכוסות כרמים עם סוגי ענבים שונים. עצי פרי הניבו בשפע תפוחים, אגסים, אפרסקים, שזיפים, דובדבנים ואגוזים. בעמקים ובמישורים גידלו התושבים חיטה, שעורה, תירס, טאבאק, חמניות ועוד. האיזור התברך גם בשפע של ירקות. הענבים והיינות של טאשנד התפרסמו בטעמם הטוב ובכמותם. שתי תחנות קמח וטחנות שמן גדולות של משפחת סונגוט פעלו במלוא הקיטור במשך כל השנה. האיכרים מטאשנד והסביבה הביאו לכאן את תבואתם לטחינה ואת החמניות להפקת שמן. ברוב הבתים הנוצריים גידלו בקר וחזירים. לקול תרועת הרועים נאספו העדרים מדי בוקר בשעות המוקדמות והובלו לשטחי מרעה הנרחבים שבקרבת העיירה. לפנות ערב הוחזרו בעלי החיים לבעליהם. היערות שבסביבה סיפקו עצים לחימום הבתים בחורף, ולצרכי בישול ואפייה. שני נחלים קטנים זרמו לאיטם בקצה העיירה. האחד מהם היה מתייבש בימות הקיץ החמים. באגמים שבקרבת הנחל טבלו את עצמם

2. ראה Révai, Nagy Lexikona, Budapest 1925, Vol. 18, p. 16

3. שם. וראה גם Magyar Zsidó Lexikon, Budapest 1929, p. 884

שוורים בימי החום הלוהטים של הקיץ. באגמים אלה שכונו "אגמי השוורים" (-Bivaly fürdö) שחו גם כן ילדים אשר שחקו כדורגל בסביבה.

בחורף התכסה האיזור כולו בשלגים ובקרח. הקור העז והיבש נמשך במשך חדשים אחדים. במדרוני העיירה החליקו הילדים על הקרח שעל המדרכות, וברחובות הראשיים התגלשו במגלשות ילדים ומבוגרים כאחד.

בצד החקלאות, התפתחו המלאכה והמסחר. בעלי המלאכה ספקו בדרך כלל את התצרוכת המקומית בלבד. חרשי ברזל תקנו מכונות דיש במשך השנה ובעונת הדישה דאגו להפעלתן. נפחים יצרו מחרשות ומכשירי חקלאות למיניהם. הם יצרו והרכיבו פרסות לסוסים ועשו את כל עבודות המתכת של העיירה. מבין חרשי הברזל נודעו במיוחד האחים צ׳ה (Czeh Testvérek). חרשי עץ בנו חביות ליין ולמשקאות אחרים, הרכיבו עגלות וכרכרות שנרתמו לסוסים לשמוש התחבורה המקומית. מספר נגריות סיפקו רהיטים לתושבי המקום. הנגריה הגדולה של משפחת קרסטשי (Keresztessy) הידועה, התפרסמה בטיב העבודה המעולה. קרסטשי הצעיר סיים בחוץ־לארץ אקדמיה לאמנות והיה אמן לציור ולפיסול אשר תערוכותיו זכו לשבחים רבים. מספר לא מבוטל של משפחות התפרנסו בטאשנד מקדרות. בעלי מלאכה אלה נצלו את החימר החום שבסביבת טאשנד ליצירת כדים למיניהם. כלי כד אלה שמשו להחזקת שמן, מים וכלי בישול. פרנסה מבוססת היתה גם הבורסקאות. אחדים מבין בעלי מלאכה אלה היו מבוססים ביותר מבחינה כלכלית. חלק מן העורות שיצרו נועד ליצוא לאיזורים אחרים, וחלק אחר נועד לתצרוכת מקומית. מקצוע נפוץ היה ענף הסנדלרות. בעלי המלאכה נהגו להביא את הנעליים והמגפיים שיצרו לצריף ענקי שבמרכז העיר ושם מכרו את תוצרתם בימי השוק.

במרכז העיירה ברחוב הראשי היה מלון מפואר בן שתי קומות (Royal Hotel) עם מסעדה מפוארת בתוכו. היו בו שני אולמות ענקיים אשר שמשו להצגות תיאטרונים ובית קולנוע. במלון ובמסעדה נפגשו סוחרים שבאו מחוץ לעיר לנהל ולקשור קשרי מסחר עם בני המקום.

ימי השוק בטשאנד היו ערים ביותר. בדרך כלל התקיים השוק בימי ששי. ביום זה הביאו הכפריים את תוצרתם למכירה. לכל סוג של סחורה נועד מקום מיוחד. היה שוק מיוחד לבהמות, לעופות, למוצרי חלב, לפירות ולירקות. תמורת הכספים קנו האיכרים הכפריים בחנויות — כלים, בגדים, כלי מלאכה וכו׳. מסעדות ובתי מרזח המו מרוב אנשים. הכפריים נהגו להשתכר ואימתם נפלה על כל העוברים והשבים ליד בית המרזח. צריחותיהם ושירתם של השיכורים נשמעה למרחקים. בימי שלטונות קוזה גוגה בשנת 1937 ובתקופות קצרות אחרות רצו השלטונות והסוחרים הלא יהודיים להתנכל למסחר היהודי, על כן העבירו את יום השוק לשבת כדי למנוע מסוחרים יהודיים למכור את סחורתם בחנות. גזירות אלה לא נמשכו זמן רב כי האוכלוסייה נוכחה לדעת שנוח להם יותר לקנות אצל יהודים מאשר אצל אחרים. פעמיים בשנה התקיים יריד בקנה מידה גדול ובאותה הזדמנות באו סוחרים ממרחקים לקנות או למכור את סחורתם.

הפעילות החברתית של העיירה התנהלה במקביל למעמדות הכלכליים והדתיים של העיירה. בעלי מלאכה וסוחרים זעירים שבמקום התרכזו במועדון מיוחד משלהם בשם "מועדון לקריאה" (בהונגרית : Tasnádi Polgári Olvasókör). לעומת זאת האינטליגנציה, סוחרים גדולים, בעלי מקצועות חפשיים, ובעלי אחוזות — התרכזו

במועדון המפואר "הקסינו" (Az Uri Kaszinó). השווים אשר ברובם הגדול היו חקלאים התרכזו במועדון משלהם בשם "איגוד קטולים צעירים" (.Rom. Kath Legényegylet). היהודים בהתאם למעמדם הכלכלי והתרבותי היו מיוצגים באופן סמלי בשני המועדונים הראשונים בלבד. כל אחד מהמועדונים הללו ארגן נשף מפואר עם הצגה שהועלתה על הבמה. למאורע זה הוזמנו כל שכבות הציבור שבטאשנד. בין המוזמנים היו גם יהודים אשר היו להם קשרים מסחריים עם הציבור הלא יהודי. אחדים נענו להזמנה זו מטעמי נימוס וכדי לשמור על יחסי שכנות טובה. הם גם תרמו לארגונים אלה ביד נדיבה. מטעמים דתיים מובנים לא היו היהודים מעוניינים בפעילות אקטיבית במועדונים אלה ובמיוחד בארגון הקאטולי שהיה לו אופי דתי.

מצד השלטונות ההונגריים היתה בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה נטייה גדולה להונגריזציה של האוכלוסייה בטרנסילבניה. מגמה זו נתנה אותותיה גם בטאשנד. השווים כאמור התבוללו לגמרי בתרבות ההונגרית. היהודים אשר אמנם שמרו על שפת האידיש, היו בעיקר דוברי הונגרית. גם הרומנים, אשר שמרו על שפתם, הרבו לדבר הונגרית. השפה ההונגרית המשותפת, יצרה יחסי שכנות בין כל בני הלאומים והדתות שבמקום. אידיליה זו של חיי שלום ושלוה בין שכבות השונות שבציבור, נמשכה מזמן ההסכם האוסטרו־הונגרי בשנת 1867 ("Ausgleich") ועד מלחמת העולם הראשונה בשנת 1914. שנים אלה היו בחזקת תקופת הזוהר של יהודי אוסטרו־הונגריה בכלל, תקופה של אמנציפציה וסובלנות הדדית. מדיניות זו נתנה את אותותיה גם בטאשנד. הנאמנות להונגרים ולתרבותם היתה ניכרת גם לאחר שטאשנד עברה לידי הרומנים.

השמירה על הסדר הציבורי שבעיירה היתה בידי ה"ז'נדרמריה" המקומית (חיילים בתפקיד שוטרים) וכן היו שניים־שלשה שוטרים מקומיים שהיו מקבלים את ההוראות מהעיריה המקומית. שוטר מקומי היה עובר עם תוף בידו ומכריז על ההוראות של העיריה, הממשלה ועוד. כאשר שוטר זה (kis biró) התחיל לתופף, התאספו מסביבו המונים כדי להאזין לחדשות שהיה מכריז עליהן.

בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה החל להופיע בטאשנד שבועון מקומי בשפה ההונגרית בשם Tasnád ועורכו הראשי היה ד"ר שומוג'י אנדרה. כאשר העיירה עברה לידי הרומנים הופיע במקומו שבועון חדש בשם "טאשנד והסביבה" (Tasnád es Vidéke) ועורכו היה סילבואי ברצי. בשנות ה־30 החל להופיע השבועון בשם "ידיעות מטאשנד" ("Tasnádi Közlöny") בעריכתו של העתונאי היהודי לוי מיקלוש, אשר כתב גם לעתונים אחרים שהופיעו בטרנסילבניה כגון "Hoemesz" , והעתון "Curir" שהופיע בסאטמר. השבועון שבטאשנד עסק ברפורטז'ים אקטואליים, ספרות יפה ומאמרים פוליטיים כלליים.

בעיירה היתה פעילות ספורטיבית ענפה ביותר. קטנים וגדולים אהבו במיוחד משחק כדורגל. כל שעה פנויה ניצלו ילדי בית הספר למשחק זה. ילדי ה"חדר" נהגו לתפור להם כדורים מגרביים אשר מלאו בצמר־גפן ושחקו בהפסקות ונסו להדמות לקבוצות כדורגל יהודיות ידועות בעולם "הכח" ו"הגיבור". למבוגרים היתה קבוצת כדורגל בשם T.A.C שהיתה בעלת רמה טובה ביותר. כל יום ראשון אחר הצהריים ניהלו משחק עם קבוצה אורחת מן החוץ. השופט של המשחק היה היהודי בשם רויך ובדרך כלל היה גם שחקן יהודי אחד או שניים בקבוצה. בשנות השלושים הקים ד"ר קליין היהודי בריכת שחייה אשר תרמה רבות ללימוד שחייה של בני הנוער במקום.

בין בנייני הציבור המפוארים בעיירה בלטו במיוחד בנייני הבנק, בית המשפט (Járásbiróság) ולידו היה צמוד בית כלא, ובית המכס והבלו (Percepcia).

חלק בלתי נפרד של הנוף בטאשנד היתה שכונת הצוענים. על גבעה, בקצה העיירה, שהיתה מכונה בשם "ציגאן טשרוולג" ("Cigány Cserwölgy") התגוררו צוענים בבקתות נמוכות בנויות מטיט וקש. לרובם לא היתה עבודה קבועה והם התפרנסו מכל הבא ליד. אחדים שרתו בבתים של אמידים. אחרים הובילו מים מן הבארות אל הבתים או שעבדו בבתים בעבודות נקיון וכביסה. אחדים עבדו בתור "גוי של שבת" בבתי יהודים. הם קבלו על עצמם עבודות בזויות ביותר בעיר. הם היו גם צדים כלבים מוזנחים ששוטטו בעיר וכן עסקו בניקוי והורקת בתי השימוש בעיירה. בשבתות בבוקר הופיעו בהמוניהם כדי לטאטא את רחובות העיירה ולסלק את האשפה שהצטברה ביום ששי בשוק. עבודה זו הוטלה עליהם מטעם העיריה תמורת זכות ישיבה במקום ותמורת תשלום. אחדים מהם היו מתקדמים יותר והצטיינו בנגינה בכינור והיו מופיעים בחתונות, במסעדות ובבתי מרזח לשעשע את הצבור. אחד הצוענים בשם קוסטה (Koszta) סיים אקדמיה למוזיקה והיה כנר אומן אשר חיבר מנגינות שירי־עם הונגריים.

בקרב האוכלוסייה התהלכו אגדות וספורי עם שונים. על "חצר האצילים" ("Nemes Udvar") נהגו לספר שבמאות ה־י"ח וה־י"ט היא שימשה גם כמקום מקלט לנרדפים שונים. אדם שהיה מבוקש בעד עבירה מסויימת, אם הצליח להמלט לחצר זו, שוב אי אפשר היה להוציאו משם ולאסרו. החצר הובילה לכרמים ומשם יכול היה הנאשם למצוא מוצא ולהמלט. האגדה לא קפחה גם את היהודים. לפי אחד הספורים הסתובב במאה התשע־עשרה ביערות שבאיזורי טאשנד שודד יהודי בשם פארקש בני. הוא הצטיין בנדבת לבו ונהג לשדוד רק מעשירים כדי לחלק ממון וכלי חפץ בין העניים. כשלא נדזמן בדרכו אף עשיר ורצה לסייע לעני עובר אורח, אזי שדד את אמו ובני משפחתו. היהודים ספרו שהוא נהג בכבוד יתר עם השוחט ר' משה מנחם פרידמן שרכב על סוסו מכפר לכפר ולעתים הוא נלוה אליו קילומטרים אחדים שלא יאונה לו כל רע.

הרחוב הראשי. מאחור נראית הכנסייה הרפורמטורית

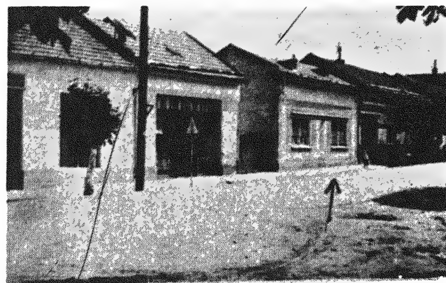
המלון "רויאל" ברחוב הראשי
(התמונה בידי א. גליק)

בית ר' זלמן לייב סמוק ברחוב הראשי

החנות המפוארת של שמואל שמואל ולאחר מכן של דב לייטנר (צילם ש. לייבוביץ 1972)

הבית של פישר לוצי ופשטה,

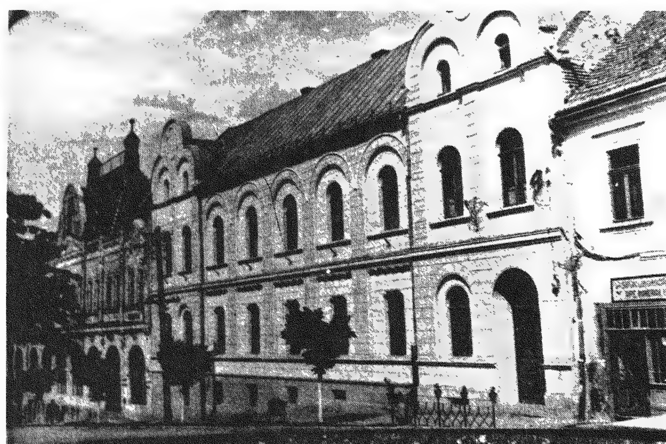
משמאל בית המרקחת

הכביש שמוביל לרכבת.

בתמונה נראית יונש מונצי.

ברקע האטליז הכשר

בנין בית המשפט ברחוב הראשי

פרק ב

הישוב היהודי בטרנסילבניה

לפי האגדה התישבו היהודים הראשונים בטרנסילבניה עוד בימי הרומאים. בשנת 88 לספירה הנוצרית נלחם דצ׳בלוס מלך דאציה נגד הרומאים וכתוצאה מכך השתחררה ארצו מעולה של רומי וצורפה לדאציה. לפי המסופר בקש דצ׳בלוס את עזרת היהודים במלחמתו נגד הרומאים. היהודים נענו לקריאתו ובמיוחד עזר לו אחד היהודים העשירים מבחינה חמרית. דצ׳בלוס זכר את הסדם ולאחר הנצחון התיר להם להתישב בכל רחבי דאציה[1]. איזור זה כלל גם את טרנסילבניה.

אולם החוקרים משערים שהיהודים הראשונים שהתישבו במקום היו יהודים ספרדיים אשר נדדו והתישבו כאן לאחר הגירוש מספרד בשנת 1492. ביחוד גברה ההגירה לכאן מאיזורי הבלקנים, לאחר המלחמה הטורקית־הונגרית בשנת 1526. לאחר גזירות ת״ח ות״ט (1648) באו לכאן פליטים נוספים מפולין. שכבה אחרונה של מתישבים יהודיים באה מבוהמיה ומורביה. הללו באו לשמש כמוכסנים של הגראפים והבארונים של טרנסילבניה[2].

ידיעות מהימנות לקיומו של הישוב היהודי בטרנסילבניה יש בידנו רק מן המאה השבע־עשרה. הקהילה הראשונה בטרנסילבניה נוסדה בעיר קרלסבורג (Alba Julia)[3]. השליט בתלן גאבור (Bethlen Gábor) התיר בשנת 1623 ליהודים ספרדיים ממוצא טורקי להתישב בערי מסחר שונות והעניק להם זכיונות מסחריים וכן נתן להם רשות לקיים את דתם. בשנה זו החלה הפעילות של יהודי קרלסבורג שהיתה בירת טרנסילבניה. בשנת 1650 צומצמו לראשונה זכויות היהודים במקום[4].

בדרך כלל התיחסו שליטי טרנסילבניה בסובלנות כלפי היהודים. יחס זה נבע מן

1. ראה יקותיאל יהודה גרינוואלד, טויזנט יאר אידיש לעבן אין אונגארן, קולומבוס־אוהיו 1945, עמ׳ 179—180 ; צבי יעקב אברהם, לקורות היהדות בטרנסילבניה, נויארק תשי״א עמ׳ 15—16.
2. ראה גרינוולד, שם עמוד 180, הערה מס׳ 1 וראה אברהם שם, עמ׳ 19—20.
3. העיר אלבה יוליה נקראה בגרמנית ״קרלסבורג״ וכן היא נקראת במקורות היהודיים. בשם זה נשתמש גם אנו בהמשך עבודתנו.
4. אברהם, שם עמ׳ 21. וראה Judisches Lexikon, Vol. 5, p. 396, ערך "Siebenburgen" וראה גם פנקס הקהילות, רומניה. ירושלים תש״ל, כרך ראשון עמ׳ 262.

הרפורמציה שבטרנסילבניה שנטתה לליברליות. על רקע זה צמחה במקום גם כת של שומרי שבת במאה השבע־עשרה[5].

החל מאמצע המאה השמונה עשר התמנו בטרנליסבניה רבנים ראשיים אשר מקום מושבם היה קרלסבורג. רבנים אלה ידועים בשמותיהם והם: ר׳ יוסף ריס (1742—1750), ר׳ יונתן טריטש (1752), ר׳ שלום זליג בן שאול הכהן (1754—1757), ר׳ יוחנן בן יצחק (1760—58), ר׳ בנימין זאב וולף (1764—1777), ר׳ משה בן שמואל הלוי מרגלית (1778—1817), ר׳ יעקב בן משה (1818), מנחם בן יהושע מנדל (1818—1823), ר׳ יחזקאל בן יוסף פאנעט (1823—1845) ור׳ אברהם פרידמן (1846—1872)[6]. מן הראוי לציין שהרב ר׳ יחזקאל פאנעט היה אביו של ר׳ חיים בצלאל פאנעט אשר היה במשך ארבעים שנה רבה הראשון של קהילת טאשנד.

במרוצת השנים הלך וגדל הישוב היהודי בטרנסילבניה. היהודים התפזרו בערים, בעיירות ובכפרים. לפי מפקד האוכלוסין שנערך בשנת 1910 בהונגריה מתברר שבטרנסילבניה חיו 182,724 יהודים מתוך כלל אוכלוסיה שמנתה חמשה מיליון נפש[8]. בשנת 1930 מנה הישוב היהודי כמאתיים אלף נפשות. בטאשנד התגוררו בשנה זו כשמונה מאות נפש[9].

קטע ממפת צפון טרנסילבניה. טאשנד מסומנת בעגול

5. גרינוולד, שם עמ׳ 181. וראה האנציקלופדיה העברית, כרך י״ג עמ׳ 864.
6. ראה מאמרו המפורט של Eizler על רבני טרנסילבניה ב־IMIT כרך 13 (1901) עמ׳ 221—244. וראה אברהם, שם עמ׳ 29.
7. על ר׳ חיים בצלאל פאנעט ראה להלן בפרק על רבני טאשנד הראשונים.
8. פנקס קהילות, רומניה, שם עמ׳ 261.
9. ראה את הרישום שנערך ע״י הקונגרס היהודי העולמי בשנת 1947.

מראה כללי של בית העלמין. צולם על־ידי ש. לייבוביץ (1972)

מצבת ר' משה ליבוביץ ז"ל

כל התמונות צולמו על־ידי ש. ליבוביץ בשנת 1972

פרק ג

ראשיתו והתפתחותו של הישוב היהודי בטאשנד

הידיעות על ראשית הישוב היהודי בטאשנד הן קלושות ביותר. נראה שבעיירות הסמוכות לה כגון קראלי (Carei) ומארגרטן (Marghita) ישבו כבר יהודים במאות השש־עשרה והשבע־עשרה. בטאשנד עצמה התחיל כנראה להיווצר הישוב היהודי במחצית השניה של המאה השמונה־עשרה[1].

הידיעות שבידנו מצביעות על המצאותם של יהודים בכפרים הסמוכים לטאשנד לפני המצאותם בטאשנד עצמה. באחת הרשימות משנת 1727 אנו מוצאים שבטאשנד־סאנטו ישב בשנה זו יהודי בשם יודאס בנימין (Judas Benjamin)[2]. בשנת 1791 העלילו עלילת דם נגד אחד היהודים בשם אברהם שאלמאן אשר התגורר בכפר פיר הסמוכה לטאשנד[3].

המצבות העתיקות ביותר בבית העלמין בטאשנד הן מראשית המאה התשע־עשרה. המצבה הקדומה ביותר בבית העלמין הישן היא משנת 1805 ומצבה אחרת היא משנת 1827. על המצבה האחרונה שהזכרנו נראים פיתוחי אשכולות ענבים. בבית העלמין החדש מצויות מצבות מאמצע המאה התשע־עשרה ועליהן ציורים של בעלי חיים ביחוד צביים ואריות האוחזים במגן־דוד[4].

בשנת 1833 חברו בני המקום את תקנון הקהילה שלהם ושש שנים לאחר מכן בשנת 1839 נוסדה "חברה קדישא" שהמשיכה להתקיים עד השואה[5].

עם הופעתו של ר' חיים בצלאל פאנעט כרבה של טאשנד בשנת תקצ"ג (1833), החלו במקום חיים קהילתיים סדירים[6]. ההישג הגדול ביותר בתקופת כהונתו היה הקמתו של בית הכנסת המפואר בשנת 1867 אשר התקיים כמאה שנה.

הקהילה שהתפתחה בטאשנד היתה קהילה אורטודוקסית מן הטיפוס ההונגרי־אשכנזי בעלת נטיות לתרבות ההונגרית־גרמנית.

1. ראה אברהם, שם עמ' 20, 27.
2. ראה Monumenta Hungariae Judaica, Budapest 1963, Vol. 6, p.130 . טאשנד סאנטו הוא אחד הכפרים הסמוכים לטאשנד במרחק של 5 ק"מ בערך.
3. ראה להלן בפרק הדן בגלילות הסמוכים לטאשנד.
4. Magyar Zsidó Lexikon, p. 884
5. שם.
6. על ר' חיים בצלאל פאנעט ראה להלן בפרק על הרבנים בטאשנד.

במאה התשע־עשרה חדרה להונגריה תנועת ההשכלה ובמשך שנים רבות התנהל פולמוס בין החרדים לבין המתקדמים. המאבק הגיע לשיאו בקונגרס היהודי הרבני אשר נתכנס לפי הזמנת הממשלה בשנת 1868. הממשלה רצתה לקבע את יסודות הארגון האוטונומי של העדה היהודית. הויכוח בין הצירים הרפורמים והחרדים החריף בשנת 1869. הרפורמים החליטו להקים סימנר לרבנים בבודפסט למורת רוחם של החרדים. מצד שני דרשו החרדים שה"שלחן ערוך" יהיה הבסיס לתקנות הקהילות. מחלוקת זו פלגה את קהילות הונגריה וטרנסילבניה לשלשה מחנות: הרפורמים, האורטודוקסים והשטטוסקוו[7]. פילוג זה לא נגע לרעה בקהילת טאשנד. הרב חיים בצלאל פאנעט רבה של טאשנד עמד על משמרת הדת ונלחם נגד כל נסיון של התבוללות בקהילתו[8].

בראשית המאה־העשרים חדרה לקהילת טאשנד רוח של חסידות. אולם גם כאשר נוסד בית המדרש הספרדי־החסידי[9] לא פרשו מתפללי בית מדרש זה מכלל הצבור. הם לא מינו שוחטים וקצבים משלהם ולא יסדו מוסדות אחרים משלהם, אלא רק התפללו בנוסח הספרדי של האר"י ז"ל. הם רק רצו לנהל את חייהם הדתיים והחברתיים בצורה אינטימית יותר מבלי להנתק מכלל הצבור.

בשנות השבעים למאה התשע־עשרה התעוררה בהונגריה תנועה אנטישמית אשר בראשה עמד ציר הפרלמנט ויקטור איסטוצי. התעמולה האנטישמית הגיעה לשיאה עם משפט טיסה־אסלר בשנת 1882. במספר ערים ועיירות עוררה העלילה פרעות חמורות ביהודים. לפי הידוע לנו לא הופרעו יחסי השכנות הטובים בין יהודים ולא־יהודים בטאשנד.

Tasnád *(Taşnad,* R.). Szilágy vm. 5263 lak., ebből 371 zsidó. Mióta laknak itt zsidók, ismeretlen. A régi temetőben van egy sírkő 1805-ből, egy másikon (1827-ből) domborművű szőlőfürtök láthatók. Az új temető régibb sírkövei koronát, vagy «Dávid pajzsát» tartó oroszlánokkal és szarvasokkal vannak díszítve. Hagyomány szerint már 1823 előtt működött itt egy Izsák nevű rabbi. 1833—74 Paneth Chajim Becalél (szül. Bielitzben 1803.), P. Ezekiel orsz. főrabbi fia volt a rabbi; Responzumait es beszédeit *Derech Jibchar* c. kiadta fia, P. Aser Sámuel hídalmási rabbi (Munkács 1894). Utóda volt Rosenberg Salamon 1875—98-ig, akit veje, Ehrengruber Sámuel követett 1899—1920. A községi alapszabály 1833-ból való, 1839. alakult a Chevra Kadisa, 1867. épült a díszes és tágas templom.

קטע מתוך; Magyar Zsido Lexikon, Budapest 1929, p. 884

7. ראה אבראהם שם עמ' 63—64. האנציקלופדיה העברית כרך י"ג עמ' 866—867. וראה ביבליוגרפיה מפורטת נ. קצבורג, הקונגרס היהודי באונגריה בשנת תרפ"ט, ארשת ד, תשכ"ו, עמ' 322—367.
8. ראה עליו להלן.
9. ראה שמעון דובנוב, דברי ימי עולם, תל־אביב תשי"ח, כרך י' עמ' 51—55.

ברשימה זו נרשם מספר האוכלוסיה הכללית בשנת 1930 ומספר היהודים באותה שנה. כמו כן מופיע כאן רישום של היהודים ששבו לאחר המלחמה עד שנת 1947. הרשימות אינן תמיד מדוייקות וביחוד הרישום שלאחר המלחמה

CONGRESUL MONDIAL EVREESC
SECŢIUNEA DIN ROMÂNIA

AŞEZĂRILE EVREILOR DIN ROMÂNIA

MEMENTO STATISTIC

1 9 4 7

urmare — Jud. (Dép). SALAJ — suite

JUDEŢUL-DÉPARTEMENT ORAŞE-VILLES PLĂŞI-ARRONDISSEMENTS SATE-VILLAGES	INTREAGA POPULAŢIE POPULATION TOTALE		POPULAŢIA EVREEASCĂ POPULATION JUIVE			
	RECENSĂMINTE - RECENSEMENTS				APRECIERI-ESTIMATIONS	
	1930	1941	1930	1941	1947	
[illegible]	1083		7			
[illegible]	601		6			
Nuşfalău	2750		214		120	
[illegible]	2678		23			
Plopiş	1999		30			
Port	440		12			
Subcetate	549		9			
Şumal	883		17			
Uileacul-Şimleului	759		11			
Valea-[illegible]	590		10			
Valea-Ungurului	1595		16			
Zalnoc	1224		21		7	
Zăuan	1.314		22			
Alte Sate	771		-			
Plasa Tăşnad	44.388		1.644		390	
[illegible]	1.731		84		46	
[illegible]	1.730		5			
[illegible]	913		6			
[illegible]	620		11			
Cehal	1.588		13		24	
Cehăluţ	1.245		11			
[illegible]	1032		2			
[illegible]	667		10		1	
[illegible]	264		3			
Cig	718		19			
[illegible]	929		3			
Craiu-Sâncraiu	1.200		9		3	
[illegible]	609		7			
[illegible]	918		14		9	
[illegible]	1.000		27		3	
[illegible]	668		13			
[illegible]	765		7			

urmare — Jud. (Dép.) SĂLAJ — suite

JUDEŢUL-DÉPARTEMENT ORAŞE-VILLES PLĂŞI-ARRONDISSEMENTS SATE-VILLAGES	INTREAGA POPULAŢIE POPULATION TOTALE		POPULAŢIA EVREEASCĂ POPULATION JUIVE			
	RECENSĂMINTE - RECENSEMENTS				APRECIERI-ESTIMATIONS	
	1930	1941	1930	1941	1947	
Orbău	593		9		5	
Pătal	1.278		33		6	
Pătăluşa	584		4			
Piele	801		9			
Pir	2282		147		62	
Racova	711		6			
[illegible]	[illegible]		[illegible]		[illegible]	
Satul-Mic	548		6			
Săcăşeni	1.739		47		9	
[illegible]	1.537		17			
Săuca	831		23		3	
Silvaş	416		11			
Sudurău	627		1			
Supurul-de-Jos	1.657		118		14	
Supurul-de-Sus	1.151		73		7	
Tăşnad-Blaja	5.480		823		190	
Terebea	365		11			
Alte Sate	4.759		-			
Plasa Valea-lui-Mihai	[illegible]		[illegible]		550	
Adoni	1.027		24			
Chenitz	1.153		12			
Cireşereu	1.716		13			
Curtuişeni	2.499		32			
Galoş-Petreu	1.552		35			
Otomani	1.136		42			
Pişcolt	2.746		121		50	
Sălacea	3520		45			
Şilindru	1435		26			
Şimian	2764		73			
Tarcea	1225		21			
Valea-lui-Mihai	8.085		1.535		500	
Văşad	1.957		39			
Alte Sate	662					

פרק ד

טאשנד תחת שלטונות רומניים והונגריים לסרוגין

כאמור, עד סוף מלחמת העולם הראשונה היתה טאשנד חלק מהקיסרות האוסטרו־הונגרית. לאחר התפוררות הקיסרות סופחה יחד עם כל טרנסילבניה לרומניה לפי החלטת חוזה טריאנון משנת 1920. בקרב האוכלוסיה ההונגרית היתה תסיסה רבה בכל שנות קיום השלטון הרומני בטרנסילבניה. תסיסה זו היתה מורגשת היטב גם בטאשנד. גאוותם הלאומית של ההונגרים נפגעה והם ציפו ליום הנכסף בו יתנוסס מחדש הדגל ההונגרי בטאשנד. גם היהודים קבלו את השליטים החדשים ברגשות מעורבים. הם נהגו לספר לדור הצעיר בגעגועים גדולים על תקופת הזהר שבימי שלטון הקיסר פרנץ יוזף אשר נטה חסד ליהודים.

היהודים היו גאים על השתתפותם במלחמת העולם הראשונה במסגרת הצבא ההונגרי. ניימן אימרה הגיע לדרגה גבוהה של הקצונה וזכה באותות הצטיינות. קנדל יוזף שרת כרופא צבאי. בחורים אחרים שרתו בדרגות נמוכות יותר של קצונה או סמלים, ביניהם לייזר דבידוביץ שנפצע בידו. למען הונגריה נפלו במלחמה זו לודויג קעפעץ, שוורץ, ושלומוביץ. האחרון נעדר ומקום קבורתו לא נודע. הלל פינקלשטיין נפצע קשות ברגלו וזכה באותות גבורה והצטיינות. כאות הוקרה לא פגעו בו לרעה בימי השואה. הוא עלה לארץ בשנות הששים ונפטר באשקלון.

לאט־לאט הסתגלו היהודים לשליטים החדשים. הצעירים למדו בבית הספר הממשלתי הרומני והסתגלו לשפה החדשה. ברכישת השפה הרומנית היו קשיים ניכרים מאחר שבבתים היהודיים המשיכו ההורים לדבר אידיש או הונגרית. המורים הרומניים אשר רצו להטמיע את האוכלוסיה המקומית ולהשליט את השפה הרומנית ותרבותה ניסו במיוחד להשפיע על התלמידים היהודיים שידברו בבית ובחוץ בשפה הרומנית. לעתים אמרו המורים לתלמידים היהודיים: ״דברו רומנית ואם אינכם רוצים בכך אזי דברו אידיש, אך מה לכם ולשפה ההונגרית ?״. החינוך המכוון בבית הספר נתן פירות והצעירים הזדהו יותר ויותר עם השפה והתרבות הרומנית בעוד שאבותיהם שמרו על המסורת ההונגרית. במרוצת השנים נוכחו לדעת גם המבוגרים, אשר עדיין התלבטו בקשיי השפה החדשה, שהשליטים החדשים נוחים יחסית ותמורת שלמונים ומתנות לז׳נדרמים (אנשי משטרה) אפשר להשיג את עזרתם והגנתם בעתות של צרה ובימי התפרצויות אנטישמיות. בחורים בגיל הצבא התגייסו ליחידות שונות של הצבא הרומני והופיעו בימי חופשתם בגאוה בחוצות העיירה במדיהם. הם שרתו ביחידות שונות של חי״ר, פרשים (Schimbaş) תותחנים וז׳נדרמים.

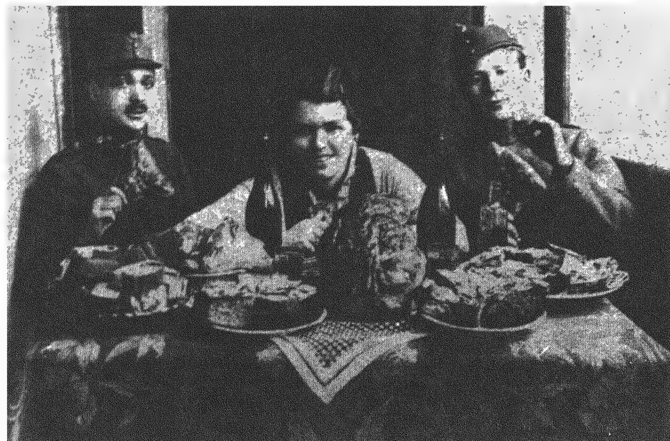
בשנת 1940 הוחזר חלק מטרנסילבניה, לפי "החלטת וינה", לידי ההונגרים בעלי בריתם של הגרמנים הנאצים. חלק זה של טרנסילבניה כלל גם את טאשנד. באיזור טאשנד היה ריכוז גדול של צבא רומני אשר קבל בזעם את ההחלטה ואת פקודת הנסיגה. מפקדי הצבא אבדו את השליטה על חייליהם באיזור. החיילים החליטו לחסל את מלאי התחמושת שבידם וירו יריות באויר במשך ימים ולילות. עריקים אחדים מן הצבא שדדו וגנבו מה שבא לידם. בשביל הצבור היהודי בטאשנד היו אלה ימים של חרדה ופחד אך הכל עבר בשלום.

יום כניסת הצבא ההונגרי לטאשנד היה יומם הנכסף ביותר של ההונגרים בעיירה. לשמחתם לא היה קץ. העיירה לבשה חג ודגלים הונגריים התנוססו מעל כל הבתים. היו אזרחים פטריוטים אשר שמרו על דגלים אלה במשך 20 שנות שלטון הרומנים תוך הסתכנות בעמידה לדין בגלל חוסר נאמנות לשלטונות הרומניים. דגלים אלה הוצאו ממקומות מסתור והיו לפלא בעיני כל התושבים. רק היהודים עמדו בתווך ולא ידעו אם לשמוח או לבכות. עינם היתה "צרה" בשמחת ההונגרים ורבים שאלו את עצמם "מתי יבוא גם יום גאולתנו". מן הראוי להזכיר כאן אפיזודה מאכזבת ראשונה של יהודי טאשנד מיום כניסת הצבא ההונגרי. היהודים, כשאר תושבי העיר, יצאו לרחובות העיירה כדי לקבל את הצבא ההונגרי בשמחה ובחגיגיות. רבים רצו להביע את רגשות הרווחה אשר נוצרו לאחר מספר ימים ושבועות של תוהו ובוהו ופחד בלהות כתוצאה מנסיגת הצבא הרומני. רבים גם האמינו בתום־לב שההונגרים ראויים לכבוד זה ושלטונם יהיה רצוי ביותר ליהודים. קבוצה גדולה של יהודים צפו למצעד הצבא ההונגרי בדגלים בידם ברחוב הראשי מעל מרפסת משפחת סמוק בקומה השנייה. כאשר הגיעו היחידות הצבאיות הראשונות נופפו היהודים לעברם והריעו בתרועת שמחה: "תחי הונגריה", "יחי הצבא ההונגרי". לפתע נעצר קצין שרכב על סוסו והבחין שבין מקבלי הפנים מצויים יהודים מגודלי זקן ופאות. מיד צעק כלפי מעלה "זרקו משם את כל היהודים למטה כדי שארמוס אותם תחת סוסי".

אכן תוך זמן קצר נוכחו היהודים לדעת שאל להם לצפות גדולות מההונגרים שהפכו לבעלי בריתם של הנאצים. הם החלו להבין שימי פרנץ יוזף לא ישובו עוד לעולמים. במשך חמש השנים 1940—1944 הלך מצבם של יהודי טאשנד הלוך ורע מיום ליום והתקופה הסתיימה בשואה כאשר אחרוני בני הקהילה הועברו לגטו שימליו ומשם הועברו למחנה השמדה באושביץ[1].

בסוף מלחמת העולם השנייה (1945) הוחזרה טרנסילבניה לרומניה ובתוכה גם טאשנד. אודים מוצלים מאש התופת וממחנות "שירות העבודה" החלו לשוב אט־אט לבתיהם. נצולים אלה חשו הכרת תודה לרומנים אשר למרות קרבתם לנאצים הצילו מספר גדול של יהודים וסרבו לשלחם למחנות ריכוז בגרמניה. יהודים אחדים התחילו להתבסס מחדש בעסקים או שנכנסו לפעילות בשירות המדינה. עיקר דאגתם היתה מצד אחד למצוא את שרידי משפחתם, ומצד שני למצוא את שונאי ישראל שבעיירה אשר שיתפו פעולה עם הנאצים כדי להעמידם לדין[2]. ברדיפה אחר שונאי ישראל היו פעילים ביחוד ארי גליק ושלום וידר.

1. ראה להלן על חיסול הקהילה היהודית בטאשנד.
2. ראה להלן על התקופה שלאחר המלחמה.

שני חיילים יהודיים בימי מלחמת עולם הראשונה. משמאל יושב שלמה ברגר בדרגת רב־סמל בצבא ההונגרי

לייזר דוידוביץ בדרגת סגן, פצוע בימי מלחמת העולם הראשונה בצבא ההתגרי

יונש אלברט כחייל הונגרי במלחמת העולם הראשונה

אביגדור ליבוביץ מאויטשנד, חייל בצבא
הרומני בשנת 1929

מנדל וולף בצבא הרומני

משמאל מוני גליק בצבא הרומני

גליק שוני בתור ז'נדרם רומני

פרק ה

הרבנים הראשונים בקהילת טאשנד

לפי מסורת אחת פעל כבר בראשית המאה התשע־עשרה רב אחד בטאשנד בשם הרב איזק[1]. אולם אין לנו כל ידיעות על טיב משרתו ופעילותו במקום.

הרב חיים בצלאל פאנעט ז״ל

הרב חיים בצלאל פאנעט היה הרב הרשמי הראשון אשר פעל במסירות נפש כארבעים שנה בקהילת טאשנד. הוא נולד בביאליץ (שיליזיא) בשנת תקס״ג (1803) והיה בנו הבכור של הרב יחזקאל פאנעט מחבר ספר ״מראה יחזקאל״[2]. ר׳ יחזקאל היה רב בקהילות שונות ובסוף היה רבה של העיר קארלסבורג ורב המדינה של טרנסילבניה כולה. בתוקף תפקידו כרב המדינה מינה שוחטים מלמדים ודאג להקמת מקוואות. ביחוד התמסר לסייע לעגונות שבעליהן נעלמו[3].

ר׳ חיים בצלאל היה חולני בילדותו וסבל יסורים ומכאובים קשים ביותר במשך כל ימי חייו[4]. בתחילה הוא נקרא בשם בצלאל בלבד, אך מפאת מחלתו האנושה הוסיפו לו את השם ״חיים״. הוא היה מתלמידיו המובהקים של בעל חת״ם סופר. בשנת תקפ״ג (1823) התקבל לרב בעיר באלקאן ואף קבל את ברכתו של הרב ר׳ משה טייטלבוים בעל ״ישמח משה״, אך לרגל נישואיו ויתר על משרה זו ובמשך עשר השנים הבאות התמסר ללימוד התורה והיה סמוך על שלחן חותנו[5].

בשנת תקצ״ג (1833) התקבל לרבה של העיר טאשנד. בעיירה נדחת זו התמסר ללימוד התורה והנהגת הקהילה. העובדה שבנו של הרב הראשי לטרנסילבניה בא

1. ראה Magyar Zsidó Lexikon, p. 884, וראה גם ספר ים רחב, ברוקלין תשל״א, עמוד נ הערה ק״ג. בהערה זו נאמר ששמו של רב זה היה ר׳ יצחק אייזיק והוא נפטר בשנת תקפ״ג. על ספר ים רחב ראה פרטים להלן בפרק זה.
2. ראה, שו״ת מראה יחזקאל, סיגעט תרל״ה.
3. ראה חיים בצלאל פאנעט, דרך יבחר, מונקאטש 1894, בפרק המבוא תולדות רבינו יחזקאל. וראה גם בספר ״ים רחב״ במבוא תולדות רבינו יחזקאל ובו הערות חדשות. פרטים חשובים על ר׳ חיים בצלאל ועל משפחת פאנעט בכלל שמעתי מפי ר׳ אשר שמואל פאנעט, בנו של הרב יחיאל מאיר פאנעט, רבה של הידאלמש לשעבר וכן נין ונכד של בעל ״דרך יבחר״.
4. דרך יבחר, מבוא לתולדות יחזקאל שער ב, וראה גם ים רחב עמ׳ נ״ט—ס״א.
5. ים רחב, שם.

להתישב בעיירה זו מעידה על חשיבותה והתפתחותה של הקהילה הצעירה בתקופה זאת. מפאת חולשתו הפיזית לא היה יכול להתמסר לנהל ישיבה בהקף גדול. בכל זאת למדו אצלו בחורים בודדים והרבנית דאגה לפרנסתם[6]. הרבנית שרה אסתר בלומא עמדה לימינו של הרב והקדישה את כל חייה להשגחה על מצב בריאותו ועל כן כינוה "קרנקענוואַרטעריין" של בעלה[7].

הגראף של המחוז התיחס אליו בכבוד רב והיה מוכן להתחשב בדעותיו ובהוראותיו בענייני דת[8]. לעומת זאת נוצרה לפעמים מתיחות בינו לבין ראשי הקהילה. צאצאיו מספרים שבאחד המקרים פרץ ריב גלוי בינו לבין ראש הקהל. הלה הטיח כלפי הרב וצעק לעברו "כבודו אינו עוד הרב שלי" על כך השיב ר' חיים בצלאל "וכבודו אינו עוד בעל הבית שלי". לבסוף התחרט ראש הקהל ובא לפייסו[9].

את הרקע לסכסוכים אלה אפשר אולי למצא בתנועת ההשכלה ובתנועת הרפורמה אשר החלו לחדור ולהתפשט בתקופה זו בהונגריה. בטאשנד עצמה היו מספר אנשים משכילים מכובדים[10] והללו ודאי היו מעונינים בגישה ליברלית יותר לכל הנוגע לענייני הדת שבקהילה.

ר' חיים בצלאל המשיך בדרך מורו החת"ם סופר ויצא לעתים קרובות במלחמה עזה נגד כל נטייה להתבוללות ושינויים בדת. בשתי תשובותיו שכתב בשנת 1865 הוא יצא בהתקפה חריפה נגד הרבנים הרפורמים. הוא כינה אותם "פרדיגרס" (מטיפים) והשוה אותם לנביאי שקר. הוא בקר את דרשותיהם הנאמרות בשפה לועזית מעל בימות מיוחדות שהוקמו לשם כך בבית הכנסת. בדרשותיהם הוא ראה דברי מינות ואפיקורסות[11].

בספרו יש גם הד למהפכות 1848—1849 אשר פרצו ברוב מדינות אירופה. בשנת 1849 הצליח הקיסר פרנץ יוזף לדכא את ההתקוממות ברחבי הקיסרות האוסטרו־הונגרית. לכבוד נצחונו של הקיסר התכנסו יהודי טאשנד בבית הכנסת ור' חיים בצלאל דרש בפניהם על חשיבות המאורע. הוא טען שיש לקבל את מרות הקיסר כי "מאת ה' נמלך והוא חפץ ביקרו, ממילא מי שמורד במלכו עושה נגד רצון הבורא". היו גם יהודים שהשתתפו במרידות אלה, על כן דרש בתוקף להסתייג מהם באמרו: "ואף אם תראה שעמך ובית אביך המה מן המורדים באמרם כי כוונתם לטוב ללחום בעד חירות ובעד טובת ארץ מולדתם אל תשמע ואל תאבה להם"[12].

בית הכנסת המפואר בטאשנד נבנה בימיו בשנת תרכ"ז (1867)[13]. לכבוד המאורע החגיגי הזה הוא דרש בשבת פרשת פקודי[14]. הוא הזהיר את הצבור שיש ערך לכל

6. דרך יבחר דף ק"ג.
7. שם.
8. ראה ים רחב, עמ' ס.
9. שם.
10. ראה בפרק על אישים ידועי שם ונכבדי הקהילה.
11. דרך יבחר, סי' א, פ. ראה י. יוסף כהן, תשובותיהם של רבני טרנסילבניה במאה התשע־עשרה, ארשת ה תשל"ב, עמ' 277—281.
12. שם, דף צ"ט ע"ב דרוש כ"ט. בראש הדרוש מופיע התאריך תר"ז (1847) כנראה צריך לומר תר"ט כי רק בשנה זו השתלט הקיסר על המתקוממים.
13. Magyar Zsido Lexikon, p. 884.
14. דרך יבחר, דף צ"ח דרוש כ"ה.

הבנייה והעשייה אך ורק אם הן נעשות "לשמה". בהמשך דבריו טען שבניית בית כנסת מזכירה לה' את חרבן המקדש וזה מביאו לכפור עוונות וכנוס נדחי ישראל. בית כנסת מפואר זה היה למקור גאותה של קהילת טאשנד. הבניין התקיים כמאה שנה עד שפורק בפקודת השלטונות בשנת 1967, אחרי שטאשנד התרוקנה מיהודים.

באחת מתשובותיו הוא דן בענייני גטין והוא מוסר ידיעה גאוגרפית מעניינת על טאשנד. הוא מספר שבטאשנד יש שני נהרות, האחד הוא "פושפיקרעט פאטאק" והשני הוא "מיקא פאטאק". הראשון הוא בעיר וזורם כל השנה ואילו השני הוא מחוץ לעיר ומתיבש מדי פעם בפעם[15].

הוא הניח אחריו דברי תורה רבים אך רק שניים מתוך ספריו יצאו לאור. ספרו "דרך יבחר" נדפס בשנת תרנ"ג ע"י בנו ר' אשר שמואל פאנעט ז"ל — רבה של הידאלמש. הספר "ים רחב" יצא לאור בשנת תשל"א ע"י הרב אשר שמואל הכהן כ"ץ ממונטריאל. מחבר הספר הביע ביום פטירתו את משאלתו שידפיסו בתחילה את ספרו "ים רחב", אך מסיבות שונות יצא לאור ספר זה רק בזמננו, כמאה שנה לאחר פטירתו. את כתב היד של ספר זה גילה הרב אברהם מאיר איזרעאל, בחורף לאחר השואה בבית הכנסת של הידאלמש בארגז מתחת למעטה של שלג[16]. הספר דן בבעיות ובסוגיות שבמסכת גטין. ספר אחר בשם "אוצר חיים" על התורה הכין הרב חיים בצלאל בכתב יד, אך הוא אבד.

לאחר פטירתו בשנת תרל"ד פרצה מחלוקת בענין יורש משרתו. רוב בני הקהילה הסכימו לבחירת בנו ר' אשר שמואל פאנעט לרבה של טאשנד. גם הרבי מצאנז ר' חיים הלברשטאם זצ"ל, פנה בענין זה במכתב לקהילת טאשנד[17], אך כל זה לא הועיל כי ראש הקהל המודרני ושאר המנהיגים לא רצו רבנים נוספים ממשפחת פאנעט. הדבר גרם צער רב לרבנית ולבנה ר' אשר, שמואל אשר החליט להשאר רבה של הידאלמש, בה כיהן כבר בתור רב במשך שנים אחדות[18]. הרבנית חיה עוד שבע עשרה שנה לאחר פטירת בעלה ולאחר מאמצים רבים זכתה בפנסיה זעומה מן הקהילה. היא לא יכלה לסלח ולשכח שהמתנגד העיקרי לבחירת בנה בטאשנד היה אדם מקורב ביותר למשפחה אשר בגד בהם כשהיה צורך בעזרתו.

15. דרך יבחר, סי' נ"ז : "הנה בעיר טאשנד כשבאתי לכאן מצאתי טופס גט אשר סידר אאמ"ו הגאון זלה"ה והי' כ' בו שתי נהרות נהר פושפיקרעט ונהר מיקא פאטאק ועל מי מעיינות ועי"ז סמכתי אף אני ונהגתי לכתוב כן אבל אחר שנודע לי מוצא ומבוא העיר ראיתי שהנהר פושפיקרעט הוא באמת בתוך העיר ומסתפקין ממנה למשרה לכביסה ולטחינה אבל נהר מיקא פאטאק הוא חוץ לעיבורה... נחל קטן מאוד אורח ברגליו יעבור וכמה פעמים חרב ויבש".
16. ראה ים רחב, בהקדמת נכד המחבר.
17. ראה את צלום כתב ידו של הרבי מצאנז ותרגומו. הצלום הועמד לרשותי ע"י ר' אשר שמואל פאנעט מירושלים.
18. על העניין רומז ר' אשר שמואל פאנעט ז"ל, רבה של הידאלמש כאשר בא להספיד את אמו הרבנית בטאשנד בשנת תרנ"א. ראה דרך יבחר דף ס"ג, וראה ספר ים רחב עמ' נ"ד.

המצבה של הרב חיים בצלאל פאנעט

אדמת קודש זה כי שם
ח מדת ישראל נגנז ארון אלקים,
י ריעות ס"ת ואותיות פרחות,
י חידה היה בצל-אל להתלונן אבה,
מ ורינו הגאון הצדיק ירא אלקים,
ב קי בש"ס ופוסקים לברר הלכות,
צ לל בעמקי הלכה ואסף אבוריו,
ל חלק ביעקב חשק ספרו ים הרחב,
א ף שסבל יסורים אבל של אהבה,
ל ילות שם בימים להגות בתורה,
פ יו ידבר תוכחות ותלמידיו הורה,
א זר כגבר חלציו נגד מהרסי הדת,
נ הל עדת ה' מ' שנה על היראה ודעת,
ע לה לרקיע ביום י"ט ניסן תרל"ד,
ט הור וקדוש הרב מו"ה חיים בצלאל,
ה בן חכם להגאון בעל מראה יחזקאל,
ת'נ'צ'ב'ה' עדי עד

תוכן הכתב על מצבת ר' חיים בצלאל פאנעט

על יד מצבת הרב חיים בצלאל פאנעט נראה נינו ר' אשר שמואל פאנעט מירושלים שביקר בטאשנד לפני שלש שנים.

אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה׳

ספר

דרך יבחר

בשנת שערי חכמה לפ״ק

מונקאטש

Druck von BLAYER & KOHN, MUNKÁCH 1894.

השער לספר ״דרך יבחר״

שמות המתנדבים למקומותם

טאשנאד

האלמנה הצנועה מ׳ בילא בת המחבר	5
מו״ה יוסף האכעשה בן אחי	2
וחתנו מו״ה יוסף ליב פוקס	1
„ נתן האלנקאוויטש	1
„ מנחם מענדל סג״ל לעווינגער	1
„ צבי קעססעס	1
„ דוד יהודא בלויא	1
„ משה שווארץ	1
„ יונה קרעמער	1
„ אלי׳ הויטש	1
„ משה מנחם פריעדמאן	1
האלמנה הצנועה מ׳ רחל קאהעל	1
„ יוסף שו״ב	1
„ שמואל שאמועל	1
ביידער גאלדבערגער	1
מו״ה יחזקאל ליעבערמאן נכד המחבר	1
„ משה ניימאן	1
„ מיכל ניימאן	1
„ יחיאל ליעבערמאן	1
„ צבי פישער	1
„ יצחק גוטמאן	1
„ יחיאל ווייספעלד הכנסה	1
„ ברוך פיש האפטמאן	1
„ צבי מעכעל פישר	1
„ חיים פרינץ	1

רשימת בעלי בתים מטאשנד שתרמו להדפסת הספר ״דרך יבחר״

זה השער לה׳ צדיקים יבואו בו

בעזהשי״ת

ספר

ים הרחב

על מסכת גיטין

אשר השאיר אחריו ברכה כ״ק אא״ז הרב הגאון המובהק, המפורסם בדורו בתורתו וצדקתו, שר התורה, צדיק יסוד עולם וכו׳ כקש״ת

מוה״ר חיים בצלאל פאנעטה זצוקללה״ה

שהי׳ אבד״ק טשנאד תצ״ו

בעהמח״ס שו״ת דרך יבחר

בן לאותו צדיק, הגאון הקדוש, בוצינא דנהורא, חסידא ופרישא, רבן של ישראל כקש״ת

מוהר״ר יחזקאל פאנעטה זצוקללה״ה

אבד״ק קארלסבורג ומדינת זיבנבירגן

מח״ס מראה יחזקאל שו״ת ועה״ת והגש״פ

כרך ראשון — עד פרק השני

הוצאתיו לאור בחמלת ה׳ עלי לקיים מילי דאבות שצוה כן לפני פטירתו לחיי עוה״ב כמבואר בהקדמה

נכדו הקטן והצעיר באלפי ישראל

אשר שמואל הכהן כ״ץ

הרב דק״ק ושיכוי תצ״ו

וכעת רב ור״ם בביהמ״ד תפלה למשה בעיר מונטריאל, קנדה

ברוקלין שנת תשל״א לפ״ק

סענדר דייטש

ברוקלין, ניו יארק

השער לספר ״ים רחב״

חיים האלבערשטאם
אבד"ק צאנז והגליל

מכתבו של הרבי מצאנז לקהילת טאשנד בו הוא מבקש לאחר פטירת ר' חיים בצלאל פאנעט שיקבלו את בנו כיורשו על כס הרבנות בטאשנד.

ב"ה, אור ליום ב' וישלח תרל"ה לפ"ק פה צאנז.

לכבוד אלופים נגידים וקצינים ונדיבים ויראי ד' כשמותיהם יתברכו ברוב טוב בק' טאשנד יע"א.

הרב החריף המוכ"ז מו"ה אשר שמואל נ"י פענט הי' בכאן משובתי ש"ק העבר וחזותו מוכיח עליו והכרתי בו שהוא יראי ד', וגם שמעתי שהוא מופלג וחרוץ בתורה ואביו הרב המאה"ג המנוח ששימש אתכם בכתר הרבנות כמה שנים. אתפלא מאוד מדוע תעלימו עיניכם ולא תשגיחו על בנו הרב הנ"ל שהוא במצור ובמצוק ואין איש שם על לב מהיכן ירק זה חי והמנהג בכל תפוצות ישראל להחזיק לנפשות הנדכאים האלה.

לכן באתי לחלות אתכם שלא תוציאו עצמיכם מהכלל, ובפרט כי יש לו הורמנא מכמה רבנים כי ראוי להיות מורה הוראה בישראל מפאת היושר ואמת שימלא מקום אבותיו ולתת לו המשרת הרבנות לכהן תחת אביו, לאשר כי הוא ראוי לאותו איצטלא כפי הורמנא שתחת ידו.

ואקוה כי זכות אבותיו יעמוד לו ולא יוכשל בדבר הוראה לשפוט שלום בשעריכם ותחוסו גם על כבוד דודו הרב הגאון האב"ד דק' דעש, ואם ככה תעשו לו בודאי יברך ד' אתכם.

בברכה והצלחה ורחמים וחיים ושלום וכ"ט.

דברי דר"ש
הק' חיים הלברשטאם

תוכן המכתב ששלח הרבי מצאנז לטאשנד. ראה האהל, ירושלים, שנה ט"ז, עמ' ע"ח.

צלום מכתבו של ר' חיים בצלאל פאנעט אל האדמו"ר ר' ישראל מרוז'ין שיתפלל למענו. הוא מתלונן שהרב אברהם פרידמן לא רק תפס את משרת הרבנות בטרנסילבניה בעזרת הבישוף, משרה שהגיעה לר' חיים בצלאל ואחיו ר' מנחם, אלא רוצה כעת להדיחו גם מטאשנד. העתק הצלום הועמד לרשותי על־ידי ר' אשר שמואל פאנעט מירושלים.

בעז״ה, יום א׳ פ׳ תבא שנת [?] תר״ו [?] לפ״ק

לדזיו לי׳ כבר בתי׳ שלום לו ולתורתו על ישראל הדרתו [...]״נ כבוד הרב הגאון הגדול נודע תהלתו ותפארתו אשרי הדור שככה הדור שככה לו יזכה לראות עיה״ק על תלה והקדוש בוצינא קדישא חסידא ופרישא אור ישראל וקדושו רשכבה״ג עד קצוי ארץ בנוי׳ ויעלה לירושלים בראש הקרואים בתוך בני העלי׳ ונבנה גם אנו אתו לנהלם על מי מנוחות לראש הר מרום ונעלה לציון ברנה ושמו קדוש יהי׳ תפארתו מו״ה ישראל נ״י אתנו אמן סלה.

לא נהגי גבן להיות זעיר שאיל בשלמא דרבא ומי אנכי לבוא עד הלום להעריך מילין מול קדוש ישראל. אמנם בטחתי בגודל צדקו וענותנותו הוא [ ] ויחזקנו ובזאת תמכתי ונכנסתי לפני ולפנים באתר דזיקוקין דנורא ובעירין דאשא באימה וביראה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כן עיננו נשואות אל כבוד רבינו הגדול והקדוש המקום יהי׳ בעזרו ולהציע לפניו שיחתי. היות כי אדוני בי מ״ו הרב הגאון הצדיק המנוח מו״ה יחזקאל זצללה״ה שהי׳ אב״ד דק״ק קארלסבורג ומדינת ז״ב זה ך״ב שנים ואשתקד נתבקש לישיבה של מעלה ושל״ח וקודם סילוקו ציוה [ ] עם קדוש שבניו ימלאו מקומו לשבת על כסא [ו] הלא אחד הוא אנכי הכותב שאני לע״ע רב בק״ק טאשנאד עם הקאמידד וגם קאמידד קיוואר סרים למשמעתי ואחי הצעיר הרב מו״ה מנחם מענדל רב ביישוב אהרישאר והקאמידד וכל אלו הגלילות המה ג״כ תחת ממשלת זיבן בירגען. ואבינו הגאון זצ״ל חלק לנו בעוד שהי׳ בחיים אתנו נ״י והנה הגאון הצדיק אב״ד דק״ק אונגוואהר החזיק בידינו והמליץ טוב בעדינו וכתב לק״ק קארלסבורג לעורר אותם שהם מחוייבים עפ״י דתה״ק לקיים צוואת רבם ולקבל אותנו שנהי׳ שבת אחים גם יחד או א׳ מאתנו כאשר צוה אאמ״ו הגאון זצ״ל וגם רבנים מובהקים י״ש אחרים עשו ג״כ ככה והזהירו לק״ק קארלסבורג על ככה. אבל כל זה הי׳ למגן כי קצת העם אשר אותה נפשם לקחת רב שיודע לדרוש בלשונות העמים, והם גברו חיל ונצחו וזה מקרוב קבלו עליהם איש א׳ שהי׳ רב בעיר שימאנדע שמו ר׳ אברהם פרידמאן, ולדעת ערכו ומהותו רצפתי פה העתקה [ ] ממו״ה הרב הגאון הצדיק אבד״קק אונגוואר ומהגאון א[בדק״ק] מאקאווע נ״י. והנה כל מ״ש הוא כטיפה מן הים ממה שנשמע עליו משאר אנשים היודעים ומכירים אותו. ו[נת] קבל הרב הנ״ל לקארלסבורג נעשתה שערורי׳ באנשי המדינה וגם עיר קארלסבורג נבוכה כי כל אשי אשר יראת ד׳ נוגע [ללב]ו יצעק מר כי[ ] אם ח״ו יגביר [ ] ויהפוך קערה על פי׳ ח״ו והרב הנ״ל רוצה למלוך על המדינה בחוזק יד בכח הבישוף והגיבערנא יר״ה. וזו״ז שמענו כי פער פיו ובראותי רוחא יתירה דאית בי׳ אמר כי אם ינצח ח״ו למלוך על המדינה ביקש [יבקש ?] להדיח אותנו ממקומינו ומנחלת אבינו זצ״ל אשר נתן לנו. אשר על כן באתי להפיל תחנתי לפני רבינו נ״י שיחוס וירחם עלינו ועל בני המדינה וימחול להתפלל עלינו שהשי״ת ב״ה יסיר המכשלה הזאת ממני לא יהי׳ לו תקומה וממשלה לא עלינו ולא על שום אחד מישראל והשי״ת ברחמיו יחזיר העטרה ליושנה ויתקיים צוואת אבינו הגאון זצלה״ה שנשיב אנחנו על כסא אבינו. ומובטחני כי הקב״ה ימלא משאלתו בעדינו ובעד כל הנלוים אליו ובעד כל ישראל ויגזר אומר ויקם. ובטוח אני באלה ובזכות אבינו זצ״ל שלא ישליך דברי אחר גיוו. והשי״ת יכתב ויחתם אותו לאלתר לחיים בספרן של צדיקים. א״ד עבדו המשתחוה מרחוק אפים נגדו והמתאבק בעפר רגלו הדש״ת בולנ״ח כל הימים.

הק׳ חיים בצלאל בן חי׳ רחל

אחי מנחם מענדל בן חי׳ רחל

תוכן מכתבו של ר׳ חיים בצלאל פאנעט לאדמו״ר מרוז׳ין. בפענוח המכתב סייע בידי מר י. יוסף כהן מהספריה הלאומית.

הרב שלמה כ"ץ הכהן רוזנברג ז"ל

כשנתיים לאחר פטירת הרב חיים בצלאל פנעט נבחר ר' שלמה הכהן רוזנברג לרבה השני של טאשנד. הוא נולד בשנת תר"א לאביו ר' שרגא בעיירה באנאווצע שבמחוז זעמפלן[19]. בתחילה הוא למד אצל מלמדים מיוחדים שאביו שכר עבורו ובגיל שלש עשרה עבר ללמוד אצל הגאון ר' ירמיה לעוו בעיר אויהל. מכאן הוא עבר ללמוד בישיבתו של ר' אהרן גרינברג ממיהאלוביץ, מחבר ספר "דעת סופר". כאן הוא כבר התבלט בלמדנותו ובשקדנותו הרבה. לבסוף הוא השלים את לימודיו בישיבתו של ר' מנחם א"ש רבה של קהילת אונגוואר. מרבו זה הוא הושפע במיוחד בשיטת לימודו, התנהגותו והשקפתו. רוזנברג הצעיר הצטיין בזכרונו המופלא והיה כבור סיד שאינו מאבד טיפה.

לאחר ששלשת מוריו הסמיכוהו לרבנות הוא התקבל בשנת תרכ"א לרבה של העיר גינז שבמחוז זעמפלן. הוא היה פעיל מאוד בבלימת גל ההתבוללות שחדרה להונגריה ועמד לימין רבו ר' מנחם א"ש במלחמתו נגד התנועה הרפורמית שהתפשטה בהונגריה בתקופה זו. על רקע זה פרסם את ספרו "משפט גלוי"[20]. הוא מציין שהחליט לפרסם ספרו זה כתגובה לספרו של אחד הרבנים מאובן הישן (בהונגרית — בודה) בשם "דברי שלום ואמת" או בשם "גוטאכטליכער בעריכט"[21]. כלפי הרב הזה מבודה הוא טוען שהוא "מלאך דורשי חדשות" (רעפרם אפאסטעל) אשר בגודל לבב העביר קול מהומות מלחמה לנגד מערכת חוקי ישראל ומנהגיהם הקדמונים". הוא גם מאשימו שהעז לצאת במלחמה נגד "גדולי הרבנים בזמננו". את עיקר הספר הוא מקדיש לבאור ההשקפה התורנית של האורטודוקסים ומצביע על הצורך לעמוד על המשמר נגד הרפורמים.

בשנת תרל"ו (1876) התקבל לרבה של קהילת טאשנד וניהל בה ישיבה שבה למדו מספר בחורים שבאו ממרחקים. הוא עמד בקשרי "שאלות ותשובות" עם גדולי הרבנים שבתקופתו. ביניהם יש לצייז את ר' יהושע אהרן צבי וויינברגר ז"ל בעל "המהריא"ץ", ר' שמחה בונם סופר, רבה של פרסבורג, בעל "שבט סופר", ר' מנחם מענדל פאנעט, רבה של דעש, ר' אברהם יהודה הכהן, רבה של ברגסאס וה' מאד מחבר "שו"ת קול אריה" ור' עמרם בלוהם מחבר "שו"ת בית שערים" שהיה רב באלמאשד, ה' מאד, חוסט ואויפאלו.

בתשובה אליו כתב לו בפתיחה ר' שמחה בונם סופר:

"שלום וכ"ט לכבוד הרב המופלג בהפלגת חכמים וותיק מלא עתיק בע"פ כש"ת מו"ה שלמה ראזנברג נ"י רב דק"ק טאשנד יע"א"[22].

ר' עמרם בלוהם כתב לו בתשובה:

"שלמה שמו מתהלך בתומו ושלמה משנתו מחזיר גרסתו, ידיד הרב המאוה"ג

19. ראה פרטים ביוגרפיים בהקדמה לספרו חידושי הרשב"ש, ניו־יורק תשכ"א. פרטים נוספים שמעתי מפי אחי ר' משה פוקס מבני ברק. על ספריו ושאלותיו לרבני הדור העירני מר י' יוסף כהן מהספריה הלאומית בירושלים.
20. ראה שלמה הכהן רוזנברג, משפט גלוי, אונגוואר 1868.
21. שם, בהקדמת המחבר.
22. שבט סופר, וויןֿ־בודפסט תרס"ט, או"ח סי' ב"ח.

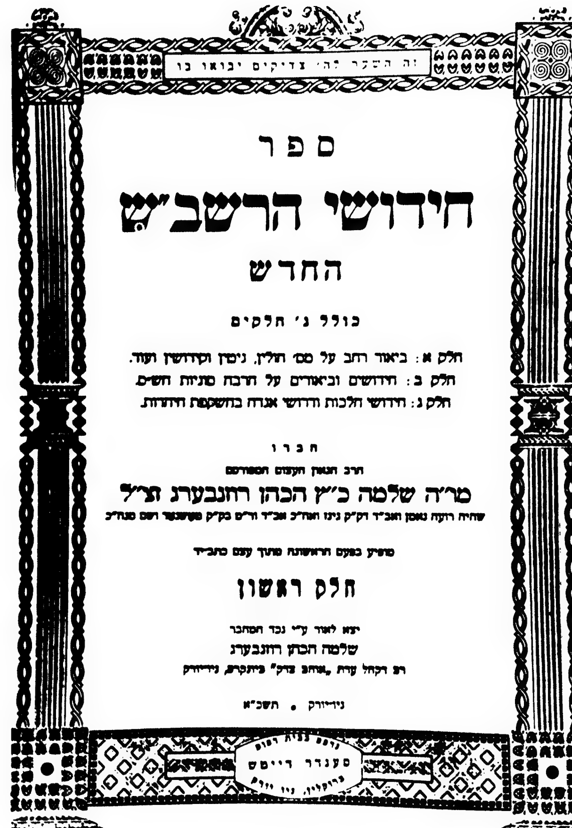
עוז ומגדל חו״ב בגמרא וסברא מעוטר בתפארה כמו״ה שלמה כ״ץ נ״י ראזנברג אבדק״ק טאשנד״[23].

ר׳ אברהם יהודה הכהן ציין גם את התאריך בו הוא כתב לו את תשובתו:

״בעז״ה יום ערב שבועות תרט״ל ב״ס יצ״ו שפעת חו״ש לכבוד הרב המאוה״ג החו״ב מוכתר במעלות נכבדות כמו״ה שלמה ראז״ב נ״י האבד״ק טאשנד והגליל יצ״ו״[24].

בידי צאצאיו נותרו כתבי יד שונים משלו כולל גם חוברת על תולדות חייו ופעולתו שהוא רשם בעצמו. מבין ספריו שהוא כתב בטאשנד, הובא לדפוס רק ספרו ״חידושי הרשב״ש״ אשר כולל שלשה חלקים של חידושים על סוגיות ומסכתות בש״ס.

הוא נפטר בשנת תרנ״ח והובא למנוחת עולמים בבית העלמין בטאשנד.

זה השער לה׳ צדיקים יבואו בו

ספר

חידושי הרשב״ש

החדש

כולל ג׳ חלקים

חלק א: ביאור רחב על מס׳ חולין, ניטין וקידושין ועוד.
חלק ב: חידושים וביאורים על הרבה סוגיות הש״ס.
חלק ג: חידושי הלכות ודרושי אגדה בהשקפת היהדות.

חברו

הרב הגאון הקדוש המפורסם

מו״ה שלמה כ״ץ הכהן רוזנבערג זצ״ל

מופיע בפעם הראשונה מתוך עצם כתב־יד

חלק ראשון

יצא לאור ע״י נכד המחבר
שלמה הכהן רוזנבערג

ניו־יורק • תשכ״א

נדפס בדפוס סענדר דייטש ברוקלין, ניו יורק

23. שו״ת בית שערים, ברוקלין תשכ״ב, חלק יו״ד סי׳ ש״נ.
24. שו״ת קול אריה, סילאדי שאמלויא תרס״ד, חלק יו״ד סי׳ ל״ט.

מתוך העתון "אללגעמיינע יידישע צייטונג" שהופיע בבודפסט מתקבלת תמונה מפורטת על מחלוקת שפרצה בטאשנד לאחר פטירתו של הרב רוזנברג.

בעתון זה משנת 1898 פורסמה תחילה ידיעה שהרב שרגא הכהן (פיליפ) רוזנברג בנו של הרב שלמה רוזנברג, נבחר לרבה של טאשנד[25]. אולם בגליון מאוחר יותר של העתון הוכחשה ידיעה זו והודיעו שהרב הצעיר היה רק מועמד למשרה זו אבל לא נבחר רשמית. כמו כן הופיעה ידיעה שבקהילה פרצו מהומות וחלק מאנשי הקהילה טענו שרק מעוט קטן השתתף בבחירות ועל כן הן אינן חוקיות. עקב המריבה נסגר בית הכנסת והשלטונות פתחו אותו בכח[26]. בלהט המחלוקת החליט הרב מטאלטששוואו לבטל את התרת ההוראה שנתן לרב רוזנברג הצעיר בעקבות שמועה שהגיעה אליו כי הרב רוזנברג למד שנים אחדות בסמינר לרבנים של הרב הילדסהיימר בברלין. שמועה זו הוכחשה על ידי תומכי הרב[27].

מתנגדי הרב רוזנברג דרשו להביא את העניין בפני ועדת בוררים כי כך היה נהוג לפי התקנון של ארגון הקהילות האורטודוקסיות[28]. תומכי הרב החליטו מצדם להביא את הדבר בפני שר התרבות. נקבע ראיון עם השר אך לא עלה בידם להפגש עמו ונתקבלו אצל חבר בפרלמנט אחד שהיתה לו השפעה גדולה על השר[29]. במשך הזמן הסכימו הצדדים להביא את הסכסוך בפני בי"ד של חמישה רבנים אשר יבחרו מתוך קבוצה של ארבעים רבנים והם יכריעו במחלוקת[30].

בינתיים הודיע הרב הצעיר שהוא מוותר על המשרה כדי שאחותו תנשא תוך שנה לאדם ראוי והוא יקבל את משרת הרבנות[31]. על רקע זה הודיע ראש הקהל יוזף קליין שהוא מקבל את ההתפטרות והקהילה תבחר את המועמד אשר ישא את אחותו של הרב הצעיר[32]. כמועמד למשרת הרבנות הופיע בטאשנד ר' שמואל אהרנגרובר אשר נשא דרשת נסיון מוצלחת ביותר. הקהילה קבלה את מועמדותו ונערך טקס אירוסין עם בתו של הרב המנוח[33].

לאחר מאורע זה נרגעו הרוחות והכל השלימו עם בחירת הרב החדש. בבוא המועד קבלו את הרב אהרגרובר בחגיגיות רבה ביותר. כשבא לקבל את משרתו יצאה לקראתו משלחת של נכבדי הקהילה עד העיר קראלי הסמוכה לקבל את פניו. בדרך הצטרפו לתהלוכה אנשים נוספים מן הגלילות. טקס קבלת הפנים נערך תחת כפת השמים. כאשר הרב והמשלחת הגיעו לטאשנד ציפו להם בני הקהילה ועברו בתהלוכה בחוצות העיירה.

25. אללגעמיינע יידישע צייטונג, בודפעסט, 1898, גליון 169. על החומר שבעתון, העירני מר י. יוסף כהן מהספריה הלאומית בירושלים.
26. שם, 1898, גליון 183.
27. שם, 1898, גליון 192.
28. שם, 1898, גליון 204.
29. שם, 1898, גליונות 206, 207.
30. שם, 1899, גליון 17.
31. שם, 1899, גליון 23.
32. שם, 1899, גליון 32.
33. שם, 1899, גליון 57.

התהלוכה הגיעה עד בית הכנסת ושם דרש הרב הצעיר דברי תורה. בו ביום התקיימה החופה והחתונה, ובעיית הרבנות בטאשנד באה על פתרונה[34].

מן הראוי לציין שהרב שרגא רוזנרבג אשר ויתר על רבנותו בטאשנד, התקבל כרבה של קליוולנד בארצות הברית ופרסם במרוצת השנים מספר ספרים חשובים בענייני תורה[35].

הרב שמואל אהרנגרובר ז״ל

הוא היה בנו של ר׳ יוסף אהרנגרובר מחשובי בעלי הבתים בעיר פאקש שבהונגריה, אשר התפרסמה בתלמידי החכמים שלה ולמדניה[36]. אחיו היה אב״ד בקהילת וורנוב. ר׳ שמואל אהרנגרובר למד בישיבת פרסבורג אצל הרב שמחה בונם סופר בעל ״שבט סופר״, והצטיין כעילוי יוצא מן הכלל. כששב לביתו בתקופת ״בין הזמנים״ כבדוהו בבית הכנסת לדרוש בפני הציבור וכולם הוקסמו מכושרו הרטורי שהיה בבחינת פה מפיק מרגליות. אחת המשפחות העשירות בעיר פקש, בחרה בר׳ שמואל הצעיר כרבה הפרטי של המשפחה. כשנודע הדבר למנהיגי הקהילה, הזמינוהו לדין תורה בפני הרב מווייצן. הלה עמד על טיבו של הצעיר ובקש לבטל את ההזמנה לדין תורה ונזף בצד שכנגד שהעליבו תלמיד חכם.

כשנה לאחר פטירתו של ר׳ שלמה רוזנברג בשנת 1898, נבחר ר׳ שמואל אהרנגרובר לרבה השלישי של טאשנד. הרב הצעיר היה מלא וגדוש תורה וחכמה והתחבב מהר מאד על כל הבריות. הוא היה טיפוס של רב אשכנזי הונגרי תלמיד חכם ואיש תרבות. באישיותו מיזג תורה עם דרך ארץ. הוא היה בעל הופעה חיצונית נאה ביותר ונואם בחסד מלבד באידיש, גם בשפה ההונגרית והגרמנית.

הוא היה אדם לבבי ואיש שיחה נעים עם כל אדם ואדם. גם הנוצרים קבלו את פניו בברכה ונהנו לשוחח עמו. אנשי הכמורה בטאשנד ראו בו ״קולגה״ לעבודה ונצלו כל הזדמנות להחליף עמו מלים אחדות מלבד ברכת שלום שגרתית. בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה, ביקר בטאשנד הבישוף הרפורמטורי, ד״ר באלטאזר דז׳ו מהעיר דברצן ונציגי כל הדתות הוזמנו לקבלת פנים לכבוד הבישוף. בקרב המוזמנים הופיע גם הרב אהרנגרובר בלבוש מהודר וצילינדר על ראשו. בדברי הברכה שלו ברך את האורח בשפה ההונגרית ותבל את דבריו עם פסוקים עבריים מן התנ״ך. הנאום של הרב הצעיר היה מרשים ביותר. בנאום התשובה הגיב הבישוף בעיקר לדברי הרב הצעיר וגם הוא ציטט פסוקים מן התנ״ך. מאז עלה כבודו של הרב עוד יותר בעיני כל האוכלוסיה.

הרב אהרנגרובר החזיק ישיבה ובה מספר מצומצם של בחורים. הישיבה לא התפתחה משום שהרב היה אדם חולני ומשום שלקראת המלחמה העולמית הראשונה גייסו את הבחורים הצעירים מגיל שבע־עשרה ומעלה לצבא האוסטרו־הונגרי.

34. שם 1899, גליון 99.
35. ראה שרגא הכהן ראזנברג, בגדי שרד, ניו־יורק [תרצ]; כנפי שחר ניו־יורק תרצ״ח; ענבים במדבר ניו־יורק תש״ד; אבני שיש, ניו־יורק תש״ו.
36. הפרטים הביאוגרפיים אודותיו נמסרו לי ע״י אחי משה פוקס וע״י העתונאי מר לוי מילקוש.

בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה, התישבו בטאשנד מספר אברכים חסידיים שהיו מעוניינים להקים בית מדרש משלהם שבו יתפללו לפי נוסח האר"י ואכן הקימו את בית המדרש החסידי "בית יוסף" על שם ר' יוסף פאנעט הנדבן[37]. הרב אהרנגרובר לא ראה בעין יפה את הצעד הזה וגם לא את בחירתו של ר' אברהם שלום ירוחם פרידמן למנהיגו הרוחני של בית המדרש הזה. לאחר זמן השלימו הצדדים והיריבים נעשו לידידים.

הרב אהרנגרובר היה אדם חולני ונפטר בימי עלומיו בשנת 1920. לאחר פטירתו התעוררו שוב חילוקי דעות ונוצרו שני מחנות בקהילה. מספר משפחות ותיקות דרשו שבת הרב רבקה (רנצי) תנשא לרב אשר ימשיך לשבת על כס הרבנות בטאשנד. לעומת זאת הטילו מספר משפחות חסידיות ספק אם בת הרב, אשר היתה משכילה ובעלת השקפות יוצאות דופן באותה תקופה, תסכים להנשא לאדם אשר יתאים לכס הרבנות בטאשנד. לאחר מאבק וחילוקי דעות הוחלט להזמין את המפורסם והגדול שבין רבני טאשנד, הרב הגאון ר' מרדכי בריסק.

הרב שרגא הכהן רוזנברג ז"ל. התמונה נמסרה לי ע"י בנו
הרב ר' שלמה הכהן רוזנברג ז"ל, רב ביונקרס נ. י.
נפטר בירושלים בסוכות תשל"ג.

37. ראה להלן על בית המדרש החסידי ועל ר' יוסף פאנעט ז"ל.

— **Haláleset.** Lapunk zártakor veszszük a megdöbbentő gyászhirt, hogy a *tasnádi* orthod. izr. hitközség érdemes és tudós főrabbija *Rosenberg Salamon* itt Budapesten f. év nov. 15-én, a hol sulyos betegségének meggyógyitását kereste, meghalt. A hitközség a gyászhir vételénél azonnal intézkedett a hült tetem haza szállitása iránt. A megboldogult rendkivüli nagy talmud- chacham és Istenfélő ember volt. Nagy feltünést keltett az 1868/9. zsidó kongreszuskor héber nyelven kiadott röpirata, a melyben az akkori viszonyokat behatóan tárgyalta.

דברי הספד לזכרו של הרב רוזנברג בעתון
ZSIDÓ HIRADÓ, 1897, No. 42, p. 8

מתוך אללגעמיינע יידישע צייטונג, בודפעסט,

* (ר א ב ב י נ ע ר - ו ו א ה ל.) איס גראָם-
ק א ר א ל י ערהאלטען וויר פאָלגענדעס טעלע-
גראמם: „געסטערן ווארדע העדר פיליפפ ר אָ-
ז ע נ ב ע ר ג, זאָהן דעם פערשטאָרבענען ראב-
בינערס ר׳ ש ל ו ם ר אָ ז ע נ ב ע ר ג ז״ל, מיט
אַקקלאמאציאָן צום טאשנאדער ראבבינער גע-
וואָהלט. ערנסט פ י ש ע ר, נאָטאַר.

1898, גליון 169

* (צור ראבבינער-וואהל
אין ט א ש נ א ד.) וויר רעגיסטרירטען אונ-
לאָנגסט איין טעלעגראמם, וועלכעס דיא וואהל
דעס זאָהנעס דעס דאהינגעשיעדענען טאשנאדער
רב׳ס ז״ל צום דאָרטיגען ראבבינער געמעלדעט
האט. וויא וויר נאכטרעגליך ערפאהרען, זאָללטע
עס אין יענעם טעלעגראמם שטאטט „וואהל״ ריכ-
טיג „ק א נ ד י ד א צ י אָ ן״ הייסען, דענן דיא
ו ו א ה ל האט ערסט פאָריגע וואָכע שטאטט-
געפונדען. איבער דיעזע וואהל ערהאלטען וויר
איבריגענס צוויא איינאנדער ווידערשפרעכענדע
בעריכטע. לויט איינעם רעפעראט, גינג דער
וואהל-אקט ג א נ ץ ג ע ז ע ט צ מ ע ס י ג
אונד דיא דארויף פאָלגענדע אינשטאללאציאָן דעם
יונגען ראבבינערס אייסערסט פייערליך פאָר זיך;
אין איינעם אנדערען בעריכט דאגעגען ווירד בע-
הויפטעט, אַן דער וואהל האבע זיך בלאָס
אין ק ל י י נ ע ר ט ה י י ל דער שטיממבע-
רעכטיגטען בעטהיילינט אונד ביא דער אינשטאל-
לאציאָן זייען זאָלכע ש ק א נ ד א ל ע פאָרגע-
קאָממען, דאס דיא אינשטאללירונג ערסט דאנן
ערפאָלגען קאָננטע, אלס ד י א פ אָ ל י צ י ש ע
ב ע ה אָ ר ד ע ד י א ס י נ א ג אָ ג ע מ י ט
ג ע ו ו א ל ט ה א מ מ ע א ו י ס ש פ ע ר-
ר ע ן ל א ס ס ע ן.

1898, גליון 183

* (מ י ט ה ת ר ה-ע ר ט ה י י ל ו נ ג ע ן)
ווירד לײדער ביא אונס אָרטהאָדאָקסען גראָסער
מיסברויך געטריעבען, אונד וויר האבען שאָן וויע-
דערהאָלט אויף דיא בדענגענדע נאָטהווענדיגקײט
דער אבשטעללונג דיעזעס איבעלס היגגעוויע-
זען. נייעסטענס טויכט וויעדער איינע דעראַרטיגע
בעדויערליכע אַפפאַיר אויף. זאָעבען ערהאלטען
וויר נאמליך אוס ט א ש נ א ד איין געדרוקקטעס
שרייבען דעס הרב ה״ג מ ט אָ ל ט ש ו ו א נ״י,
דער זיך דעם יונגען טאשנאדער ראבבינער געגע-
בענעס אַוטעסטאַ פיר א ו נ גילטיג ערקלאַרט, וויל
מאן איהם זאגטע, דאס ער מעהרערע יאהרע אים
סעמינאר וואר. דיעס ווירד פרייליך פאָן דען אנ-
האָנגערן דעס יונגען ראבבינערס ענטשיעדען אין
אברעדע געשטעללט; יעדענפאללס אבער ווירדע
מאן אימער בעססער דאראן טהון, זאָ-
וואָהל פ אָ ר דער ערטהיילונג דעס א ט ט ע ס-
ט ע ס, אלס אויך דאנן פ אָ ר דער ו ו י-
ד ע ר ר ו פ ו נ ג דעסזעלבען זיך גענויא צו אינ-
פאָרמירען. היעדורך ווירדען אונס פאָרפאללע,
וועלכע דיא ראבבינער-ווירדע הערא[illegible]בזועטצען
געאייגנעט זינד, ערשפארט בלײבען.

1989, גליון 192

* (ד י א ט א ש נ א ד ע ר ר א ב ב י-
נ ע ר - ו ו א ה ל) ווירד בעקאננטליך אוס מעה-
רערען גרינדען אלס אונגילטיג בעצייכנעט אונד 40
מיטגליעדער דעם ראבבינאטס-בעצירקעס האבען
גיגען דיעזעלבע פראָטעסטירט. אים זיננע דעס
פיר זאממטליכע אָרטה׳ געמיינדען אונגארנס בינ-
דענדען „אָרטה׳ אָרגאניזאציאָנס-שטאטוטס״ ווער-
דען נון דיא שטרייטענדען פארטייען פאָר דאס
איינציג קאָמפעטענטע ש י ע ד ס - ג ע ר י כ ט
געוויעזען. אללײן דיא אנהאָנגער דעס נייגעוואהל-
טען ראבבינערס וויגערן זיך ענטשיעדען, זיך
דעם אורטהיילס-שפרוך איינעס אָרטה׳ שיעדס-
געריכטעס צו אונטערווערפען; אום אבער דען פיר
זיא אונגינסטיגען פאָלגען דער וויגערונג פאָרצובײ-
גען, בעאבזיכטיגען זיא — וויא מאן אונס מיט-
טהיילט —, איבערמאָרגען איינע דעפוטאציאָן צום
קולטוס-מיניסטער צו ענטזענדען. דען אנצייבען
נאך איזט דא איינע צווייטע, וועגן אויך עטוואס
רעדוצירטע אויסגאבע דעם מישקאָלצער פאללעס
אים ענטשטעהען בעגריפפען.

1898, גליון 204

(צור טאשנאדער ראבבי-
נער-פראגע.) וויר רעגיסטרירטען פארגע-
סטערן דיא אבזיכט דער אנהאנגער דעם זאהנעס
דעם פערשטארבענען טאשנאדער ראבבינערס,
צום קולטוס-מיניסטער איינע דעפוטאציאן צו ענט-
זענדען, אום אויף דיעזע וויזע זיך דעם אורטהיילע
איינעס שידס-געריכטעס ענטציעהען צו קאננען.
וויא מאן אונס אויס טאשנאד מעלדעט, האט דיא
מאיאריטאט דער טאשנאדער געמיינדע-רעפרא-
זענטאנץ אין איהרער געסטריגען, פלאטצליך איינ-
בערופענען, אויסעראָרדענטליכען זיטצונג טהאט-
זאכליך איינען דיעסבעצליגען בעשלוס געפאסט,
אונד האטטע דיא דעפוטאציאן אונטער פיהרונג איי-
נעס רייכסטאגס-אבגעאָרדנעטען אן דעם היטיגען
אודיענצ-טאג דעם קולטוס-מיניסטערס בייא דיע-
זעם פארשפרעכען זאללען. דא זיינע עקסצעללענץ
היטע איסנאהמס-וייזע שטאטט נאכמיטטאגס אם
פאָרמיטטאג דיא אודיענצען ערטהיילטע,
פראגטען וויר זאגלייך בייא דעססען סעקרעטאר אן
אונד ערהיעלטען — אום האלב 11 אוהר — פאָל-
גענדע שריפטליכע אויסקונפט: "טאשנאדער גע-
מיינדע וועדער פאָרגעמערקט נאך ערשיענען."
האבען זיך אלזאָ דיא הערדען פיעללייכט איבער
נאכט איינעס בעססערן בעזאָננען? צו וויסשען
וואֵרע דיעס אללערדינגס; דענן דער וועג, דען זיא
צו בעטרעטען בעשלאָססען, מוסס פאָן אללען
ערהליכען אָרטהאָדאָקסען ענטשיעדען
פערארטהיילט ווערדען.

1898, גליון 206

*(דיא טאשנאדער דעפוטא-
ציאָן) דער אנהאנגער דעם זאָהנעס דעם דאהינ-
געשיעדענען ראבבינערס ז"ל איזט טהאטזאכליך
געסטערן היער אנגעלאנגט, אבער ניכט בייא מיני-
סטער ערשיענען, זיא צאָגען נאמליך פאָר, צופאָר-
דערסט איינעם איינפלוסרייכען
רייכסטאגס-אבגעאָרדנעטען
איהרע איינפיהרונג צו מאכען, דער (וויא מאן אונס
מיטטהיילט) דענן אויך דיא מיססיאָן איבערנאהם,
דען קולטוס-מיניסטער אומצושטיממען;
דאמיט דיעזער, דיא יורישדיקציאָן דעם אָרטה'
שידסגעריכטעס פיר דיא טאשנאדער געמיינדע
אויסער קראפט זעטצענד, דיא דאָרטיגע ראבבינער-
וואהל איינע נאכטיג בעשטאטיגע. —
אלזאָ גאנץ "א לא מישקאָלץ"! . . . .

1898, גליון 207.

*(ראבבינער-פראגע אין
טאשנאד.) וויא אונס מיטגעטהיילט ווירד, האט
דיעזע אונערקוויקקליכע ראבבינער-פראגע שאָ
איהרע ערלעדיגונג געפונדען, אונד צוואר אין
פריעדליכער וויזע. אום נאמליך דען
פריעדען אין דער געמיינדע ענדליך הערצושטעל-
לען, האט דער געוואהלטע יונגע ראבבי-
נער (זאָהן דעם פערעוויגטען רב זצ"ל) אין אנער-
קעננענסווערטהער וויזע אויף זיין רעכט
פערציכטעט, אונטער דער בעדינגונג,
דאס דיא געמיינדע איננערהאלב איינעס יאהרעס
איינען זאָלכען ראבבינער וואהלע, דער זיינע (דעס
צוריקקטרעטענדען) שוועסטער הייראטהע. דיעזע
לאָזונג וואר אונטער דען אָבוואלטענדען אומשטאנ-
דען דיא ריכטיגסטע. וואָהל הולדיגען וויר קיינעס-
וועגס דער אנשויאונג, דאס דער הינטערבליעבענע
זאָהן איינעס פערשטארבענען ראבבינערס אין
יעדעם פאללע פאָן דער געמיינדע אלס
"טהראָנפאָלגער" אקצעפטירט ווערדען מיססע!
ניין, איין זאָלכער "מוסס" בעשטעהט נור דאנן —
אונד דאס איזט אויך דער דין תורה —, ווענן דער
זאָהן געהאָריג קוואליפיצירט
איזט (וואס, נעבענבייא בעמערקט, אין טאשנאד
יא דער פאלל וואר.) היערויס פאָלגט פאָן זעלבסט,
דאס איינע ראבבינערס-טאָכטער נאך ווע-
ניגער רעכט האט, אלס "טהראָן-ערבין" אויפ-
צוטרעטען, אלליין אונזערע היילינע תורה לעהרט
אונס, ניכט אויף דאס אבסטראקטע "רעכט"
צו בעהארען, זאָנדערן: "ועשית הישר
והטוב!", אונזערען נעבענ-מענשען געגענאי-
בער ביליגקייטס-ריקקזיכטען וואלטען
צו לאססען. פאָן דיעזעם שטאנדפונקטע
אויס בעאורטהיילט, ערגיבט זיך פיר דיא געמיינ-
דען, וואָ איינע זאָלכע זאכלאגע ענטשטאנדען,
דיא מאָראלישע פפליכט, דען
וואקאנטען ראבבינאטס-זיטץ מיט איינעם
זאָלכען מאננע צו בעזעטצען, דער ענטוועד-
ער שאָן צור פאמיליע דעם לעטצהין פערשטאָר-
בענען ראבבינערס געהאָרענד איזט אָדער
עס ווערדען וויל — פרייליך איממער פאָר-
אויסגעזעטצט, דאס דיא קוואליפיקאציאָן
דעס בעטרעפפענדען דען בערעכטיגטען
אנפאָרדערונגען דער געמיינדע פאָללאויף
ענטשפריכט. זאָמיט קאנן דיא אָבערוואהנ-
טע בעדינגונג דעם רעזיגנירענדען יונגען ראב-
בינערס אונד דיא צושטיממונג דער געמיינדע נור
געבילליגט ווערדען. דיא טאשנאדער האנ-
דלונג היעבייא זאָ וויא דיא אנדערען יידישען
געמיינדען, וועלכע דאס "ועשית הישר והטוב" ניכט
וויללקירליך נעגירען.

1899, גליון 23

*(צור ראבבינער-פראגע אין
טאשנאד) וועלכע שאָן זאָ פיעל שטויב אויפ-
געווירבעלט האט, ווירד אונס פאָן דאָרט געשריע-
בען: אום דען אין אונזערער געמיינדע הערך דיא
ראבבינער-פראגע געשטאָרטען פריעדען וויעדער-
הערצושטעללען, בעריעף דער היעזיגע געמיינדע-
פאָרשטעהער איינע קאָנפערענץ, אן דער ביידע
פארטייען, זאָוואָהל אנהאֶנגער אלס געגנער דעז
געוואהלטען יונגען ראבבינערס, טהיילנאהמען,
דער איינוואנד דער געגנער בעשטעהט בעקאננט-
ליך דארין, דאס דער געוואֶהלטע אייניגע צייט
האָרער דעס הילדעסהיימער'שען ראבבינער-
סעמינארס וואר. נאך איינגעהענדעס מיינונגס-
אויסטויש איינגטע מאן זיך אין דען בעשלוס, דיא
אנגעלעגענהייט איינעם 5-...'עדריגען בית דין צור
ענטשיידונג פאָרצולעגען. צו דיעזעם בעהופ
וואורדען פאָן 40 רבנים וגאונים 5 מיטטעלסט לאָ-
זעס געוואֶהלט. דיא פעראיינבארונג ווירד דער דע-
נאֶכסט שטאטטפינדענדען געגעראלפערזאממלונג
צור גענעהמיגונג פאָרגעלעגט ווערדען.

1898, גליון 17

*(דיא טאשנאדער ראבבי-
נער-פראגע) וועלכע זיך צו איינער פיינלי-
כען אפפאיר ענטוויקעלט האטטע, דירפטע נונ-
מעהר איינע עבענזאָ פריעדליכע, וויא גליקקליכע
לאָזונג פינדען. וויא זיינערצייט געמעלדעט, האטטע
דיא אָרטה' געמיינדע צו טאשנאד לעטצטהין דען
בעשלוס געפאסטט, איהרען ראבבינאטס-זיטץ איי-
נעם הילליקערזיין ווירדיגען ראבבינאטס-קאנדידא-
טען צו איבערטראגען, דער גלייכצייטיג דיא פער-
וואיזטע כאָבהייר דעס פאָריגען ראבבינערס ז"ל היי-
ראטהע. דא נון פיר דען פאלל דער רעאליזירונג
דיעזעס בעשלוססעס זיך בעריטס צום טאשנא-
דער ראבבינער געוואהלטע זאָהן דעס פערעוויגטען
רב"ם פאָן זיינער שטעללע צוריקקצוטרעטען בעריט
איזט, שגיזאנד דער פריעדליכען אויסטראגונג דער
אנגעלעגענהייט ניכטס מעהר אים וועגע. דיא פער-
ווירקליכונג דעס בעשלוססעס ווירד דעמנאך באל-
דיגסט ערפאָלגען, רעשפעקטיווע איזט צום טהייל
שאָן ערפאָלגט. וויא מאן אונס נאמליך אויס
טאשנאד מיטטהיילט, האט דאזעלבסט דער אלס
„מורה הוראה בישראל" אויטאָריזירטע ראבבינאטס-
קאנדידאט מו"ה שמואל עהרענגרובער אויס פאקש
לעטצטען ש"ק איינע געלונגענע פראָבע-דרשה
געהאלטען, נאך וועלכער ער אם דרויפפאָלגענדען
טאגע צום ראבבינער דער טאשנאדער געמיינדע
אויסגערופען וואורדע. גלייכצייטיג פאנד זיינע פער-
לאָבונג מיט דער ראבבינערס-טאָכטער שטאטט.
דיא איינענטליכע וואהל דעס טאלענטירטען יונגען
ראבבינערס, וועלכע שטאטוטענגעמאֶס אויסגע-
שריעבען ווערדען מוסס, איזט פיר דעמנאֶכסט
אנבערוימט.

1899, גליון 57

*(צור ראבבינער-פראגע אין
טאשנאד) ערזוכט אונס דער דאָרטיגע גע-
מיינדע-פראֶזעס, העדר יאָזעף קליין, צו קאָנ-
שטאטירען, דאס „דיא דעמיסיאָן דעס הערדן ראב-
בינערס נ"י ערסט דאנן ערפאָלגען ווערדע, ווענן
דיא געמיינדע, איהרעם אויך זיינע פעראנלאססונג
איינהעללינ געפאסטען בעשלוססע ענטשפרעכענד,
דען ראבבינער, דער זיינע שוועסטער הייראטהען
זאָלל, בערייטס געוואֶהלט אונד אינשטאללירט
האבען ווירד."

1899, גליון 32

*(ראבבינער-אינשטאללא-
ציאָן.) אויס טאשנאד ווירד אונס אונ-
טער'ם געסטריגען געשריעבען: „געסטערן האט
היער דער איינצוג אונזערעס נייען ראבבינערס,
הרב האברך מו"ה שמואל עהרענגרו-
בער נ"י, אין אימפאָזאנטער ווייזע שטאטטגע-
פונדען. ביז גראָס-קאראָלי וואר איינע דעפוטא-
ציאָן אונד ביז אנדערטהאלב שטונדען פאָר טאש-
נאד וואורען איהם פיעלע אנדערע ענטגעגענגע-
פאהרען, וואָ דער עמפפאנג אונטער פרייעם הימ-
מעל ערפאָלגטע. אויף דיא אן איהן געריכטעטע
אנשפראכע ערווידערטע זיינע עהרווירדען אין פאָן
תורה אונד יראה דורכדרונגענען וואָרטען. דאנן
בעגאב זיך דער לאנגע צוג אין דיא שטאדט, וואָ
נאך איינער בעגריססונגס-רעדע דער נייע ראבבינער
אין דער דיכטגעפיללטען סינאגאָגע זיינע אנ-
טריטטס-דרשה היעלט, זיין פראָגראמם עפ"י התורה
והיראה ענטוויקקעלנד. נאכהער וואורדע דיא חופה
אויפגעשטעללט, אונד זיינע עהרווירדען פערמאֶהל-
טע זיך מיט דער טאָכטער אונזערעס פערעוויגטען
רבי"ם ז"ל. דאס געמיינזאמע האָכצייטס- אונד אינ-
סטאללאציאָנס-פעסטמאהל, דאס דורך דברי תורה
געווירצט וואר, וואֶהרטע ביז צום מאָרגען-גרויען.—
אונזערע געמיינדע קאנן ווירקליך שטאָלץ דאראוף
זיין, דיא ראבבינער-פראגע אין זאָלך יידיש-הומא-
נער ווייזע געלאָזט צו האבען."

1899, גליון 99

ס״א) **מור״ר חיים בצלאל פאנעטה בעל דרך יבחר** ז״ל. נולד לאביו הרהגהק״ר

יחזקאל פאנעט בעל שו״ת מראה יחזקאל בשנת תקס״ג כ״ג סיון בעיר ביעליין והי׳ אחיו של הגהק״ר מנחם מענדל פאנעטה מדעעש בעהמ״ס משפטי צדק ושו״ת אבני צדק ושערי צדק ומעגלי צדק עה״ת על הגרחב״פ ניבא והבטיח הרה״ק ר׳ יעקב יצחק מלובלין הנקרא הרואה את אביו שבן זה יאיר עיני חכמים בתורתו ורבים ילכו לאורו ויחי׳ שבעים שנה והכל נתקיים שהי׳ גדול בתורה ואפי׳ גדולי ישראל פנו אליו בשאלותיהם החמורות והניח הרבה ח״ת ומהם נדפסו ס׳ דרך יבחר שו״ת וחידושים על סוגי׳ ודרשות ועוד בכתובים חיבור גדול על מס׳ גיטין בשמו־ים הרחב, וס׳ אוצר החיים עה״ת ועוד על רוב סוגי׳ הש״ס וד׳ שו״ע ונתבקש בישיבה של מעלה בשנת תרל״ד י״ט ניסן בן ע׳ שנה זכיעוכי״א.

כתב הגאון הנ״ל בספרו דרך יבחר בקונטרס שער תורת חיים הספד

א׳ דאך שאז״ל לא שקעה שמשו של צדיק אחד עד שיזרח שמשו של צדיק אחר מ״מ הצדיק השני לא יהי׳ במדרגה כהראשון כי בכל דור הדור הבא מקולקל יותר מהדור העבר ולפי הדור המנהיג וא״ש דוד הע״ה נפלה עטרת ראשינו וא״ת מאי הוי הא יעמוד צדיק אחר במקומו ע״ז אומר אוי נא לנו כי חטאנו ועי״ז הצדיק שיעמוד לא יהי׳ כראשון וזה נמי הכונה באמר הושיע ה׳ כי גמר חסיד ואבד מן הארץ וא״ת הא יעמוד צדיק אחר תחתיו אינו כי פסו אמונים מבנ״א ממילא גם ראשי הדור לא יהי׳ כמו הראשונים ע״כ — ועפי״ז נ״ל לפרש פסוק בקהלת דור הולך ודור בא פי׳ דורות הראשונים הי׳ הולכים ועולים ממדרגה למדרגה ובכל יום היו מוסיפין בתורה ויראת שמים אבל הדורות האחרונים אדרבה שבו לאחוריהם ומתמעטים בתורה וביראת ה׳ שבכל דור הבא אלוש מהעבר ואפ״ה והארץ לעולם עמדת בזכות הצדיקים כי אין דור שלא יהי׳ בו ל״ו צדיקים דהא וזרח השמש ונולד צדיק אחד בזמן ובא השמש של צדיק אחר אך הצדיק הנולד הבא אל מקומו של צדיק הנפטר אינו גדול כהראשון דהא שואף זורח הוא שם דהאי צדיק האחרון שואף ושואב מקלקול הדור שהדור גורם שלא יהי׳ כהראשון כי כפי הדור המנהיג הדור.

קטע מדברי הערכה על ר׳ חיים בצלאל פאנעט וספרו דרך יבחר בספר מליצי אש, ניו־יורק 1962

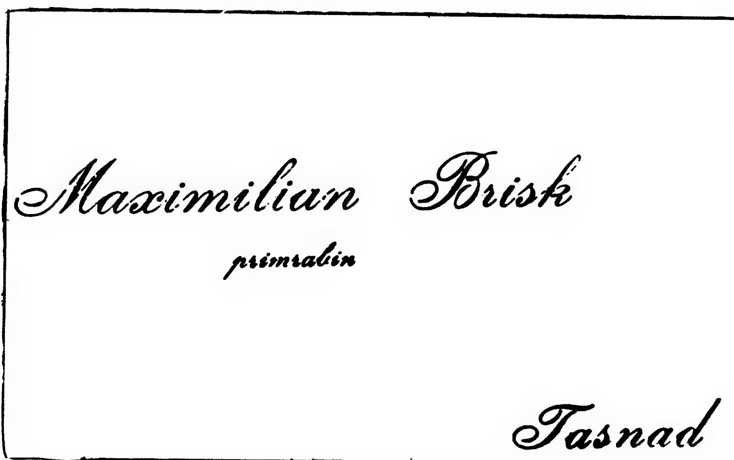
המהר"ם בריסק

תמונת הרהגה"צ מרדכי בריסק הי"ד זצ"ל

המהר"ם בריסק בראשית דרכו בטאשנד

Maximilian Brisk

primrabin

Tasnad

כרטיס ביקור של המהר"ם

פרק ו

הרב מרדכי בריסק הי"ד זצ"ל (מהר"ם בריסק)

תולדותיו ואישיותו

הרב מרדכי בריסק, רבה האחרון של טאשנד, היה מגדולי הרבנים ברחבי הונגריה ורומניה בשנים שלפני תקופת השואה. הוא העמיד דור שלם של רבנים ותלמידי חכמים. מספר תלמידיו הגיע לאלפים.

מהר"ם בריסק נולד בטיסה דדה שבהונגריה בשנת תרמ"ז (1887) לאביו ר' יהושע, רבה של עיר זו, מגזע חכמי בריסק דליטא[1]. בנעוריו למד תחילה בבית אביו, לאחר מכן שקד על התורה במשך שנים רבות בישיבת הרב מרדכי ליב וינקלר, בעל "לבושי מרדכי" בה'־מאד[2] והסמך על ידו לרבנות. מסמיכיו האחרים היו הרב אברהם יצחק גליק מטולצובה ור' פנחס קליין רבה של סוליש. בגיל עשרים נשא לאשה את בתו של הרב ממארגרטן הרבנית גיטל בת ר' שמואל זלמן וינברגר. האחרון היה בנו של הרב יהושע אהרן צבי בעל המהריא"ץ[3]. בהיותו אברך צעיר התמנה לדיין במארגרטן והקים לו ישיבה במקום. בתקופה זו סדר ופרסם את כתב היד "שאלות ותשובות מהריא"ץ". לספר זה הוסיף הערות חשובות משלו בשם "בניין יהושע".

בשנת תרע"ט (1919) התקבל כרבה של טאשנד והגליל. בבואו לטאשנד התחיל במרץ רב לארגן את החיים היהודיים הדתיים במקום. בתחום זה הזדמנה לו שעת כושר גדולה יותר מאשר לרבנים שקדמו לו. בימי כהונתם של הרבנים שקדמו לו היתה טאשנד חלק של יהדות אוסטרו הונגריה אשר גדלה בה השפעת הנאולוגים ואנשי השטאטוסקווא[4].

1. ראה מאמרו של צבי יעקב אברהאם. הרב מרדכי בריסק טאשנד, ב"אלה אזכרה", בעריכת יצחק לווין, ניו־יורק תשי"ז, כרך ב, עמ' 73—80. ראה גם מאמרו של א.מ. ישראלי "דער מהר"ם בריסק זצ"ל" בעתון "דער איד" (ניו־יורק), כ"ט סיון תש"ך, פרשת קורח עמ' 2. הערות חשובות על הרב וישיבתו שמעתי מפי תלמידיו המובהקים והמצטיינים הרב שלמה חיים ברנשטיין, מנהל מכון לר"מים ולמורי יהדות ברחובות, ד"ר יעקב אליה אפרתי מאוניברסיטת בר־אילן, עקיבא שרייבר, צבי פרנקל ושמחה לבין מירושלים.
2. ראה שאלות ותשובות מהר"ם בריסק, ניו־יורק תשכ"ג ח"א סי' מ"ה: "כי אני מתלמידי אדמו"ר הגאון בעל הלבושים ז"ל".
3. ספרו נודע בשם שאלות ותשובות מהריא"ץ, מארגרטן תרע"ג.
4. על קהילות הנאולוגים ושטאטוסקווא ראה להלן.

לעומת זאת, בימי מהר"ם בריסק היתה טאשנד חלק של טרנסילבניה שסופחה לרומניה ולמעשה נותקה מכל רוח של השכלה והתבוללות. בתקופה זו התרבו כאן קהילות חרדיות וחסידיות במספר רב. הוא נצל רוח חדשה זו עד תומה. חשיבות מיוחדת במעלה יחס לחינוך היהודי, לכן עם בואו לטאשנד דאג למלמדים מסורים ל"תלמוד תורה" בו יכלו ללמוד ילדי עניים תמורת תשלום סמלי או בחינם. הוא מינה שוחטים מומחים ומתאימים לתפקידם. בעיירה נהגו לספר שבבואו לטאשנד פגש באחד השוחטים של כפרי הגליל אשר ישב על מפתן אחת החנויות ואכל מפתו. הרב נדהם מהופעתו של השוחט "האוכל בשוק" ובקש לבדוק את חלפיו (סכיניו). הוא נוכח לדעת שרובם פגומים ופסולים לשחיטה. השוחט התחנן לפניו: "אל תביאני לא לידי נסיון ולא לידי בזיון". המהר"ם החליט להקציב לו הכנסה קבועה מכיסו הפרטי ובלבד שיפסיק את השחיטה לגמרי. מבעלי האטליזים הכשרים דרש שיחזיקו בחנויותיהם אך ורק בשר כשר ואת הבשר הטרף יחזיקו בחנות אחרת. בבניין החדש של הרב הוקמו מספר חנויות מיוחדות שבהן רוכזו כל האטליזים הכשרים. ביוזמתו הוקמו ארגונים דתיים שונים כגון גמילות חסדים, חברת ש"ס, תפארת בחורים ועוד. הוא דאג להקמתה של המקווה החדשה במקום הישנה והמוזנחת.

הרב מרדכי התפרסם מהר מאד ביושרו ובתום לבבו בין יהודים ונוצרים כאחד. כאשר פרצו סכסוכים בין יהודים ונכרים העדיפו אפילו האחרונים לפנות אל הרב מאשר אל בית המשפט. הוא סרב לקבל מתנות לכבוד החגים. לעומת זאת דאג לספק את צרכיהם של הנזקקים במקום. הוא נהג לחלק בעצמו לעניי העיר יין, תפוחי אדמה ומצות לקראת הפסח. כך נהג לתת צדקה ביד נדיבה גם לקראת חגים אחרים[5]. למטרה זאת השתמש בכספים שקבל מפסקי דין שפסק לבעלי דין שבאו מחוץ לעיר, כי מהמתדיינים המקומיים שבאו לפניו לא לקח כלל דמי פסק דין. בבית הכנסת נהג להטיח דברים קשים נגד כל פרצה בדת ישראל. לפעמים לא נרתע אפילו בשעת הספד להטיף דברי מוסר ותוכחה למשפחת הנפטר. באחת ההזדמנויות, כאשר נפטר יהודי שלא הקפיד ביותר על מצוות מסויימות, פתח הרב את דברי ההספד שלו: "אחיו של יעקב מת". המבינים הבינו את הרמז למעשי עשיו של הנפטר. הצבור קבל את דבריו ללא תרעומת משום שהוא עצמו היה למופת במדותיו התרומיות ובחסידותו. את הסובבים אותו הקסים בהופעתו ובכנות דבריו. הכל ראו בו את האדם הבורח מן הכבוד ורודף שלום.

למסירותו לקהילה ולישיבה לא היתה גבול. לפעמים יצא לכפרי הגלילות לבקור חולים, ללוויה או בענייני דת אחרים ובו ביום הספיק לשוב עייף ורצוץ ונתן את שעורו כרגיל בישיבה ובשעות מאוחרות יותר נתן את השעור בפני צבור הלומדים מקרב בעלי בתים של הקהילה.

בשיטת החסידות שלו הושפע מצדיקי בעלז ומונקאטש. הוא נהג לטבול במקוה לפני התפילה כל יום ואפילו בימי החורף הקרים ביותר. את השטריימל חבש בעיקר בביתו ובין בחורי הישיבה, אך נמנע על פי ריב מללכת בו לבית הכנסת הגדול, כי זו

5. ראה מאמרו של אריה גפני, מטושנד ועד נתניה, בעתון "שערים", יום ב' כ"ט מנ"א תשכ"ז (4.9.67).

היתה אחת הדרישות של חברי הקהילה אשר היו ברובם מן האסכולה האשכנזית־ההונגרית שהסתייגו מן החסידות. בשעה שהשיא את בתו בשנת 1935, הופיע לחופה בשטריימל וכולו קורן מאושר. ראש הקהילה, אשר ידע את לבטיו של הרב ביחס להופעתו החיצונית, הוקסם כל כך מלבושו עד שהציע לו להופיע בצורה זאת גם בבית הכנסת. הצעה זו הסבה לו קורת רוח רבה ביותר.

מפאת טרדותיו בענייני הישיבה והקהילה נותר לו זמן מועט ביותר לבני משפחתו. למעשה ראה את בני ביתו רק בזמני הארוחות וגם אז מעט בדבורים מיותרים. גם בסעודותיו בשבתות ובחגים לא היתה לו פרטיות מלאה כי על שולחנו היו מסובים כל בני הרבנים שבאו ללמוד בישיבתו. בכל זאת יכול היה כל אחד להבחין בנקל באידיליה המשפחתית ששררה בביתו. הבנים והבנות כינו את ההורים "אבא שיחיה", "אמא שתחיה". הרב מצדו היה חדור אהבה אבהית לכל אחד מבני משפחתו. הילדים כונו- "בער'לה", "שיע'לה". כינויי החיבה הקצרים "מחמד עיני", "אישון עיני" בתשובותיו לבנו הרב ר' אהרן צבי ז"ל, נוגעים ממש ללב הקורא[6].

בבית המדרש של הבחורים היה לעתים מופיע לפני התיבה כשליח צבור והלהיב את תלמידיו בלהט הדתי של תפילתו. רושם בל ימחה השאיר על הבחורים תפילת השחרית שלו בשבתות, ברכת ראש חודש, אמירת ההלל ועוד. קטעי תפילה אחרים כגון "יסור יסרני יה ולמות לא נתנני" (מתוך תפילת הלל), נאמרו על ידו בבכי ובהתלהבות כה גדולה עד שחדרו לנבכי נפשם של כל המתפללים. הבחורים חיכו בקוצר רוח לקטעי תפילה אלה של הרב כדי ליהנות מחויה דתית והתרוממות רוח שקשה לתארן.

בביתו היה ארון ספרים ענקי של כעשרה מטרים לאורך הקיר, עם ספרים נדירים ביותר. בערב יום הכפורים הפיל את עצמו לעבר ארון הספרים ובקש מחילה מספריו על שלא עיין בהם כביכול במידה מספקת במשך השנה. כשם שידע להתעצב בימים נוראים כך ידע גם לשמח במועדים אחרים. בשמחת תורה הפתיע את תלמידיו בכוחו הפיזי העצום כאשר רקד במשך שעות ארוכות בששת הכיוונים של הנעת הלולב כשספר תורה בידו. בפורים שתה יין במידה ונהג להוסיף את ההערה "יין ישמח לבב אנוש". "אנוש" פירושו "אבער נישט שכור" (באידיש: "אבל לא להיות שכור"). בהזדמנות זו נהנה להתבונן בבחורים אשר הציגו מחזה מיוחד לכבוד פורים. בחנוכה האזין לצלילי מקהלת הבחורים ששרה "מעוז צור ישועתי" ולאחר מכן הפליג בדברי פלפול עמוקים ומסובכים בסוגיא שבה עסקו הבחורים. התלמידים שנוכחו במעמד מסוג זה אומרים עד היום "אשרי עין ראתה כל אלה".

6. שו"ת מהר"ם בריסק, סי' מ"ז, ס"ד; ח"ב סי' ל"ב. בחלק א' סי' צ"א הוא מציין את המאורע שבנו יהושע הגיע למצוות.

בני ביתו של המהר"ם. מימין לשמאל: פירי, הרבנית גיטל, ציפי.
עומדת: יוטא, אשת הדומ"ץ ר' שמואל

הבניין בו התגורר המהר"ם. הפתחים שמשו בעבר ככניסה לאטליזים הכשרים. כיום בית מלאכה לחייטים
(צילם ש. לייבוביץ 1972)

רמא) **הרב מו"ה מרדכי בריסק**. בהג"מ יהושע פריסק אבד"ק דאדא (עמ"י אות שו) וחתן הג"מ שמואל זלמן ווינבערגער אבד"ק מארגערעטען עמ"ש אות קעב) בשנת תרסח נתמנה לדומ"צ במארגערעטען. (Margitta Com. Bihar) הוא סדר ודו"ל שו"ת מהריאץ שוסבורג עם הגהותיו בנן יהושע האו"ח והיו"ד— (נזכר בשו"ת יד יצחק ח"ג סי' רצז. רצח. שלד. לבושי מרדכי האו"ח סי' עו. היו"ד סי' לבי קח. רט. החו"מ סי' יב. פ"י השדה ח"ג סי' עח) :

המהר"ם בהיותו דומ"ץ במרגערטן, מתוך ספר שם הגדולים מארץ הגר, פאקש תרע"ד

ב"ה מאשנאד יע"א. Nr. 22.

קוויטטונג

אובער b – L 2 וועלבען בעטראג

ני׳ אדאור אויטאו

וואכבענגעלד ביז b – L

עלה מת תמוז נדר b – L 2

להברה משניות וקנין ספרים דבחורים איינגעצאהלט האט.

יום א לסדר חקת תרפ"ג

[illegible] חברה ספרים דבחורים

גבאי

[illegible]

גבאי

קבלה על תרומת המהר"ם לחברת קניין ספרים של הישיבה

שיע׳לה וברל׳ה בניו של המהר״ם

משמאל ברל׳ה בנו של המהר״ם

כאשר בא מהר"ם לטאשנד הוא היה כבן שלשים ושלש שנה בלבד. בחורים אחדים עברו אתו יחד ממארגערטן. בערי הסביבה היו כבר ישיבות מבוססות, ביחוד בסאטמר, קראלי, שימלאו ועוד. בכל זאת לאחר שנים אחדות היתה הנהירה הגדולה ביותר לטאשנד אל הרב הצעיר אשר היה עדיין בראשית דרכו. אחד מפלאי הישיבה הוא שהאכסניות של תורה קמו דוקא בעיירות הקטנות הנדחות ולא בקהילות הגדולות. כפי הנראה הסיחה העסקנות הצבורית את דעתם של רבני הקהילות הגדולות ולא נותר להם פנאי להתמסר לתלמידיהם שבישיבה.

הישיבה הפכה לראש כל מאוייו של הרב מרדכי. בניהול הישיבה גילה כושר ארגוני ודידקטי עצום. כל חייו היה קודש לישיבה. התמסרותו הרבה לתלמידיו ולישיבה הביאה לו פרסום עולמי. בהקדמה לספרו שו"ת מהר"ם בריסק[7] הוא מכיר תודה לתלמידיו שבזכותם הגיע לשיא התפתחותו התורנית ובגללם נודע שמו בעולם הרבני. הוא בעצמו נהל את כל ענייני הישיבה ללא משרד וללא כל מנגנון אדמיניסטרטיבי. הוא עצמו היה ראש הישיבה, מגיד השעור, המנהל האדמיניסטרטיבי, המשגיח והמדריך הרוחני[8]. כדי שהבחורים לא יזדקקו לאכול אצל בעלי הבתים בעיר ("עסען טעג"), החליט להקים עבורם את ה"מענזא" ושם יכלו לאכול ארוחת צהריים חמה. הוא עצמו דאג לגיוס הכספים בשקט ובצנעה. על מקורות הכספים לא הרבו לדבר בישיבה. התשלום במענזא היה מודרג ומותאם ליכולתו הכלכלית של התלמיד. העניים שביניהם אכלו חינם והעשירים שלמו סכום גבוה יותר כדי לכסות את הגרעון. באחד מנאומי הפתיחה בראשית שנת הלימודים העמיד את תלמידיו על הקשיים הכלכליים של החזקת הישיבה ואמר להם: "צאו, התפרנסו זה מזה". היה זה רמז שקוף שהבחורים העשירים יצטרכו לכסות חלק מהחזקת העניים שביניהם.

בתקופה שבין הזמנים נסעו קבוצות של בחורים לכפרי "הגליל"[9] ואספו תבואה אצל בעלי הבתים ובה ספקו קמח לצרכי המענזא ולאפיית לחם במאפיה מיוחדת שספקה לחם לבחורים במחיר מוזל. לבחורים נצרכים נמכר לחם וחלב מטעם הישיבה במחיר מינימאלי. כל בחור הביא עמו לחם לארוחת הצהרים במענזא.

הבחורים גרו ברובם בחדרים שבבתים פרטיים אצל יהודים ולא יהודים כאחד. השגת החדרים וארגונם היו ג"כ מדאגותיו של הרב בתקופה שבין הזמנים. במרוצת השנים

7. ראה שו"ת מהר"ם בריסק, הקדמת המחבר לחלק א: "כחם ועוצם ידם (של הבחורים) עשו לי את החיל הזה". וראה בהקדמת המחבר לחלק השני: "וכבר מילתי אמורה בהקדמה לחלק הראשון שתלמידי בית מדרשנו הי"ו הביאוני עד הלום והן המה נתנו גרעין הזרע ומהם ועל ידיהם שמו בי עיניהם גם ת"ח אחרים הגדולים והטובים ממני".
8. ראה עתון "שערים" שם. לתאור הישיבה ראה גם מוסדות תורה באירופה, ניו־יורק 1956, עמ' 441—444.
9. בשם "גליל" כונו הכפרים אשר היו תחת פיקוחו של הרב. בתחום הכלכלי ובענייני המענזה היה פעיל ביותר התלמיד "גבאי דחברה מזונות" צבי פרנקל אשר היה חביב ביותר על רבו. במסירות נפש נסע בעגלות למרחקים להביא תבואה למען הישיבה.

נבנה בניין מיוחד שנקרא "בית נפתלי"[10] ששמש כאכסניה למאה בחורים אשר שלמו שכר דירה סמלי בלבד. בחצר בית המדרש ובחצרו הפרטי של הרב הוכנו עצים להסקת התנורים בישיבה ובבית הרב בימי החורף הקרים. הבחורים הנזקקים נהגו לסחוב במסתרי הלילה גזרי עצים אחדים לדירתם כדי להפיג את הקור הגדול שבחדרם. הרב מרדכי ששמע על כך העלים עין ובלבד שילמדו תורה. הבחורים נהגו לספר שהוא אף הדליק לפעמים את החשמל שבחצר כדי שהבחורים לא יפלו ולא יפצעו בשעת המעשה.

לצרכי הישיבה נבנה בתחילה בית מדרש אשר הכיל בדוחק רב כמאה וחמישים מקומות. בשנות השלשים יצא שמה של טאשנד לתהילה ובחורים רבים נהרו אליה מרחבי רומניה, הונגריה וארצות אחרות. כך הגיע מספר הבחורים בשנת תרצ"ה לארבע מאות וחמישים בערך. בית המדרש נעשה צר מלהכיל אותם. הרב מרדכי נאלץ היה ללמד את שעוריו בשני מחזורים לסרוגין. כל מחזור של שעור נמשך כשעתיים וחצי והרב לימד את תלמידיו ברציפות כל יום כחמש שש שעות לפנות ערב ובערב. כדי להתגבר על קשיי המקום, נבנה בשנה ההיא צריף גדול וכן התחילו לבנות את בית המדרש הגדול "בית נפתלי" על שם הנדבן נפתלי פייערשטיין[11] מארצות הברית. בניית בית המדרש המפואר בן שתי הקומות הסתיים בשנת תרצ"ו. הקומה התחתית שמשה כחדר אוכל של המענזא והעליונה ללימוד ולתפילה. קירות בית המדרש מבחוץ עוטרו בכתובות עבריות ענקיות שנראו למרחקים. הפסוקים "נפתלי אילה שלוחה", "נפתלי שבע רצון" שהיו רשומות על הקירות, רמזו על נדבת לבו של התורם ר' נפתלי פייערשטיין.

בבית המדרש היתה קיימת ספרייה צנועה. "גבאים דחברה קניין ספרים" עזרו לרב לשמור על שלימות הספריה ולרכוש ספרים חדשים מכספי התרומות. כאשר גדלה הישיבה עלה בדעתו של הרב להדפיס "עלוני סוגיא" ("סוגיא בלעטער"), אשר כללו מבחר של מפרשים ידועים. לאחר שהחלו פעם להשתמש בשיטה זו, המשיכו לאחר מכן כל שנה להדפיס בבית הדפוס של ר' לייביש לווינגר בטאשנד מספר עלונים מסוג זה[12]. המקורות שבסוגיא נלקטו ע"י הרב בעצמו ונערכו והוגהו על ידי תלמידו שלמה חיים ברנשטיין.

10. על הנדבן נפתלי פייערשטיין שעל שמו נקרא הבנין ראה להלן.
11. ר' נפתלי פייערשטיין היה אחד הנדבנים הגדולים ביותר לכלל יהודי טרנסילבניה בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. הוא תמך בכל הנצרכים שפנו אליו, אולם עניין מיוחד הוא גילה כלפי ישיבות ובפרט כלפי ישיבת טאשנד. היה זה דבר נדיר בימים ההם שאנשים יוציאו סכומים כל גדולים עבור החזקת ישיבה. הוא עשה הכל בצנעא ולא רצה בפרסום הדברים. ראה בעתון Hoemesz, ינואר 1935,11, עמ' 3. וראה שו"ת מהר"ם בריסק חלק ב' סי' ס"ט. וראה גם לקורות היהדות בטרנסילבניה עמ' 156.
12. כאן רשימה של עלוני סוגיא אשר הופיעו בטאשנד : 1) חידושי פני יהושע וצלח על שמעתתא דחזקי' ור' אבהו (טאשנד דפוס לווינגר תרצ"ה) ; 2) חידושים מלוקטים בסוגי' רבי חנינא סגן הכהנים (תרצ"ז) ; 3) סוגי' ריחא מילתא (תרצ"ו) ; 4) סוגי' דתתאי גבר (תרצ"ו) ; 5) סוגי' היתר מצטרף לאיסור (תרצ"ו ; 6) סוגי' דטריפה חיה (תרצ"ז) ; 7) סוגי' דחזקה דרבה (תרצ"ז) ; 8) סוגי' דטבול יום ומחוסר כפורים (תרצ"ז) ; 9) סוגי' התופס לבעל חוב (תרצ"ז) ; 10) סוגי' דכבתה (תרצ"ז) ; 11) סוגי' סימני ביצים (תרצ"ח) ; 12) סוגי' נשר (תרצ"ח) ; 13) סוגי' דמדליקין מנר לנר (תרצ"ט) ; 14) סוגי' דמכירת שטרות (תרצ"ט) ; 15) סוגי' דשעבודא דאורייתא (תרצ"ט) ; 16) סוגי' דניצוק וקטפרס (תרצ"ט) ; 17) סוגי' דהמשכה ושאובין (ת"ש) ; 18) סוגי דזוחלין (ת"ש). במרוצת הזמן החלו גם ישיבות אחרות להדפיס עלוני סוגיות ואז החלה עסקת חליפין בעלוני סוגיות בין טאשנד וישיבות אחרות.

בישיבה היו שני סוגי תלמידים. לסוג הראשון השתייכו הצעירים המתחילים שר למדו בחברותא של ארבעה־חמשה ונעזרו במדריך אשר נהג להכין את ז.בחורים לפני השעור וחזר ושינן עמם את החומר לאחר השעור[13]. לסוג השני השתייכו הבחורים המתקדמים אשר היו מסוגלים ללמוד דף גמרא לבדם ללא מדריך. האחרונים למדו בחברותא של שניים או שלשה. לדרגה זו של לימוד עצמי שאף להגיע כל בחור בטאשנד[14]. לפנות ערב הופיעו כולם לשעורו של הרב. רק בודדים מבין הבחורים המתקדמים למדו לקראת סמיכה לרבנות ואף הוסמכו על ידי הרב מרדכי.

המהר"ם בריסק נמנע מלמיין את תלמידיו לפי כתות. בשנת תרפ"ו הוזמן לועידה של רבנים ומנהלי ישיבות בבודפשט. נציגים של היהדות החרדית מארצות הברית הציעו לבאי הועידה לארגן בכל ישיבה כתות ומגמות במטרה לדסמיך את הבחורים למשרות של רבנים, דיינים, שוחטים, מלמדים וסופרים. המהר"ם התבקש ע"י נשיא הלשכה האורטודוקסית שבטרנסילבניה להשיב להצעה. בנאומו הכריז שלא יתכן למדוד בחור ישיבה באופן מכני לפי ידיעתו בתורה בלבד. לדעתו בחור ישיבה נמדד לפי ידיעתו בתורה ושלמות מידותיו. מכאן שהחלוקה המכנית הקיימת באוניברסיטאות ובאולפנות ללימודים חיצוניים אינה אפשרית בישיבה. הוא טען שהמטרה העיקרית של הישיבה היא, להשריש ולהחדיר בלב צעירי ישראל תורה ויראת שמים. המצטיינים והנזקקים לכך יהיו ממילא בסופו של דבר המועמדים הפוטנציאליים לרבנות ולשאר משרות כלי קודש[15].

ארגון הבחורים ללימוד בחברותות, היתה גם כן מדאגתו של הרב מרדכי. בראשית הזמן הסתודדו בחצר הרב ובחצר בית המדרש בחורים צעירים וותיקים כאחד. כל אחד חפש חבר ללימוד. את האישור לחברותא היו צריכים לקבל מהרב עצמו. ע"פ רוב הציע הרב את בן הזוג ללימוד בחברותא. בחורים חדשים נהג לבחון כדי לדעת איזה חברים להציע להם.

עיני הרב היו פקוחות על הכל. הוא רצה שהבחורים ינצלו את השעות הפוריות המוקדמות של הבוקר ללימוד התורה. לשם כך שכר אדם מיוחד ל"מעורר" (וועקער), אשר העיר לפני עלות השחר את כל הבחורים משנתם. כשעה לאחר מכן עבר ה"מעורר" שנית את כל המסלול לבדוק אם אכן קמו הבחורים ללימודיהם. במשך שנים רבות שמש ר' שמואל ליפנר בתפקיד "מעורר". בחורים שנתעצלו לקום נרשמו ברשימה מיוחדת שנתלתה בבית המדרש על לוח מיוחד מול כס הישיבה של הרב מרדכי. בשעה שבאו בחורים אלה להבחן אצל הרב העמידם על חומרת המצב. לפעמים היה הוא בעצמו מפתיע אכסניה של בחורים לראות אם התלמידים שבה קמו ללימודיהם.

הרב דאג שהבחורים לא יפגעו ע"י אנטישמיים למיניהם. בשנות השלשים כאשר הישיבה גדלה, היו התנפלויות מצד פרחחים אנטישמיים על בחורים שהיו בדרכם לישיבה

13. מדריכים אלה כונו בשם "חזר בחורים" משום שנהגו לשנן ולחזור על חומר הלימוד עם התלמידים הצעירים.
14. בחורים ברמה זו נקראו "שעור גייער" משום שהם הסתפקו בהליכה לשעור של הרב ולא הזדקקו למדריך שיעזור להם.
15. ראה שו"ת מהר"ם בריסק, הקדמת המחבר לחלק ב'.

או בדרכם הביתה. בין הפרחחים הללו בלטו האנטישמים בשם טגזש, ורליק קורצ'י ופופ לוצי. הרבה פעמים התארגנו הבחורים להגנה עצמית והשיבו מנה אחת אפיים לאלה שהתנכלו להם. הרב מרדכי לא רצה להסתבך עם המשטרה, על כן העדיף להזמין אליו את ראשי הפורעים האנטישמים והציע להם "עיסקה" שלפיה יגנו להבא תמורת תשלום על הבחורים שאחרים לא יתנכלו להם. הפרחחים קבלו ברצון את "דמי לא יחרץ" ומאז יכלו הבחורים לנוע בשקט ברחובות במשך שנים אחדות.

גם בתקופה ש"בין הזמנים" היתה פעילות לימודית בישיבה למען אותם הבחורים שנשארו בטאשנד. אולם לימוד זה היה איטי יותר ואכסטנסיבי יותר. בעיקר היתה זו הזדמנות מצויינת להכיר את הרב מקרוב יותר ולהתבשם מאישיותו ומנועם הליכותיו. בחורים אחדים שנשארו במקום מצאו להם תעסוקה זמנית בבציר ענבים ובתעשיית יין כשר למען יוכלו לכסות את הוצאות הלימודים במשך השנה. פעיל ביותר בתחום זה היה בן המקום משה שטאובר, אשר יחד עם בחורים אחרים רצו להרויח בין הזמנים את לחמם בדרך מכובדת זו.

סדרי הלימוד, התפילה ומועדי הבחינה בישיבה, היו קבועים. "גבאי דחברה בחורים" השגיחו שהכל יתנהל במועדו. הם הקפידו ששום תלמיד לא יעדר מן התפילה ולא ישוחח בעת התפילה.

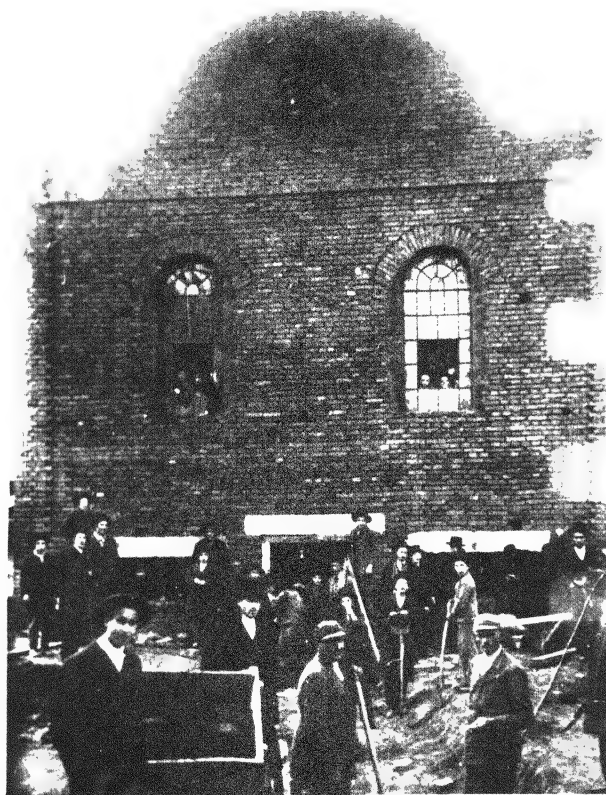
ביטול תורה היה דבר בלתי אפשרי בישיבת טאשנד. אפילו את תמונת המחזור של בני הישיבה היו הבחורים נאלצים לצלם בחפזון ובזמן העדרו של הרב מן העיירה. בשקדנותו ובמסירותו ללימוד התורה, היה הרב מרדכי לדוגמא אישית לתלמידיו. הוא היה מוכן לעזוב באמצע את דיוני הלשכה האורטודוכסית שמחוץ לעיר ולשוב הביתה במהירות כדי להספיק לקיים את שעורו בפני תלמידיו במועד הקבוע[16]. לעתים ויתר בכלל על נסיעה לאספות הרבנים האורטודוכסיים כי ראה בכך בטול זמן ואמירת "אמן" לדבריהם של רבנים עסקנים אחרים. כפי המסופר ע"י תלמידיו, נהג לומר בעניין זה "ודברת בם בשבתך בביתך" (הוא רמז בזה שמוטב לשבת בבית מאשר לומר "בם" אחר דברי אחרים).

הרבנית קנתה את מצרכי המזון בשוק ור' שמואל ליפנר עזר לה בהבאת המצרכים למטבח הבישול. הצועני בשם בולאז' נהג לנקות את חדרי האוכל ואת בית המדרש. הבחורים הצעירים חמדו עמו לצון ושמעו בהנאה ממנו את המלים הבודדות שלמד לדבר באידיש. כאשר הצליח לקחת לביתו כמויות גדולות של שיירי מזון שהותירו הבחורים בגלל טעמו התפל, נהג לומר בשמחה "בחורים! המענזא משתפרת".

למרות האוירה הרצינית בלימוד התורה, ידעו הבחורים גם שמחה מהי ונהגו לפעמים בשובבות ובעליצות. ביחוד נהגו לשמח בפורים, בחנוכה ובימים אחרים, בהם לא התקיימו לימודים. לקראת פורים הכינו במאפייה חלה גדולה באורך שני מטרים והובילוה בחוצות העיירה כשהם מחופשים בתלבושות ססגוניות. בחנוכה הותר להם לשחק בקלפים ערב אחד והבחורים נצלו היתר זה במלואו. לעתים נהגו לכנות איש את רעהו בשמות שונים, כגון: "שלמה שפרינגר", "נביא", "צדיק" ועוד. אך הכל נעשה בגבול הטעם הטוב, כי רצו לשמור על כבוד הישיבה, וחששו שמא יגיעו הדברים לאזני המהר"ם, אשר היה ער לכל הנעשה.

16. ראה עתון "שערים", שם.

לעתים התפלאו כולם מאין כל הכח והמרץ של הרב לכל ענייני הישיבה. הוא עצמו ראה בעבודתו שליחות קדושה שהוטלה עליו מן השמים והאמין שבזכות הוראתו הוא נעשה כמעיין המתגבר ויכל לעמוד בעול הרוחני והפיזי של הישיבה[17].

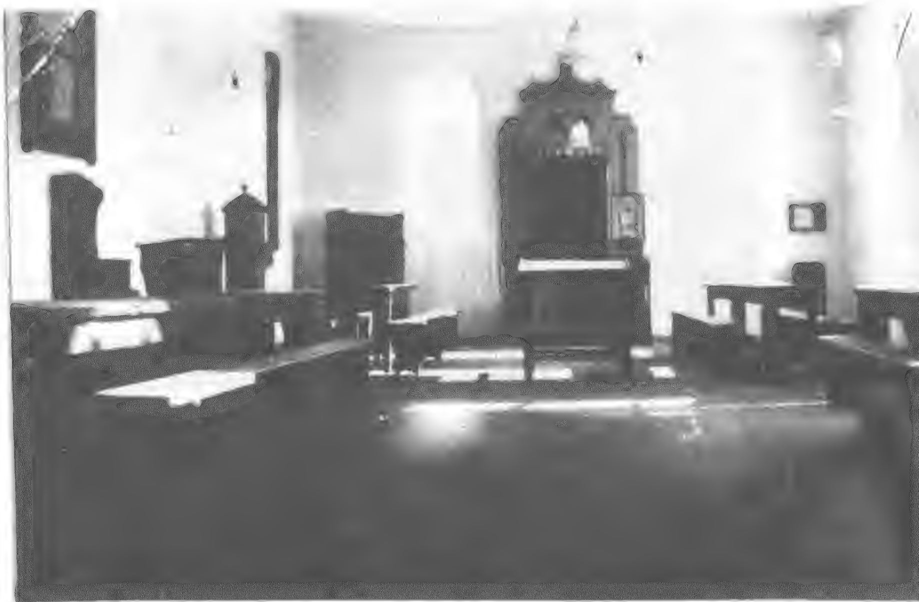

הבחורים מתבוננים בבניית הבניין החדש של הישיבה

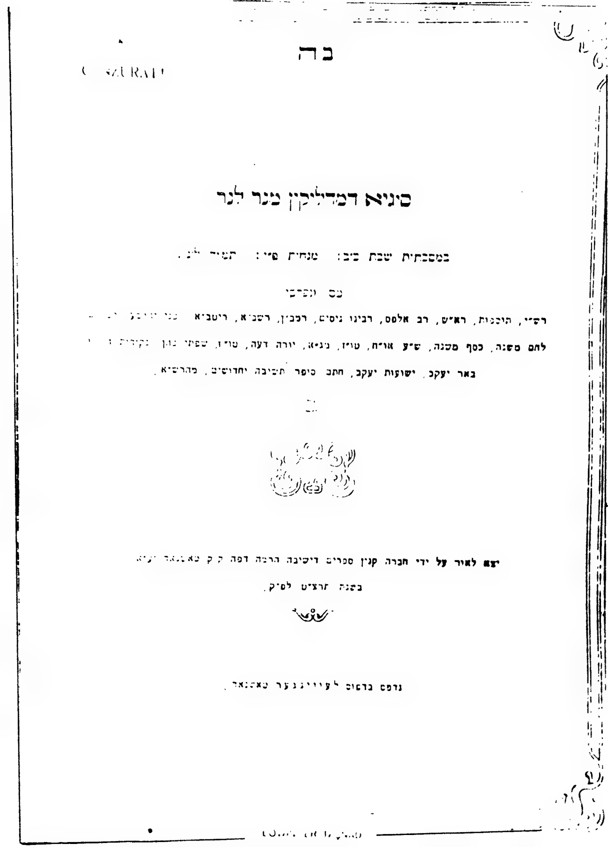
17. ראה בהקדמת המחבר לשו"ת מהר"ם בריסק, חלק א. ובהקדמת נכדי המחבר.

בניין הישיבה ע״ש הנדבן נפתלי פייערשטיין. למעלה תמונת המהר״ם (התמונה בידי א. גליק)

בניין הישיבה מבפנים. בשנת תש״ב סולקו רוב השולחנות. משמאל נראה עדיין הכסא עליו **ישב המהר״ם** בזמן שעוריו. מימין בפנה תלוי ארגז זכוכית בו נרשמו כל בוקר תלמידים **שלא קמו ללמוד.**
(התמונה בידי י. א. לזר, ב״ב).

ב"ה

סוגיא דמדליקין מנר לנר

במסכתות שבת כ"ב: מנחות פ"ו: תמיד

עם מפרשי

רש"י, תוספות, רא"ש, רב אלפס, רבינו ניסים, רמב"ן, רשב"א, ריטב"א

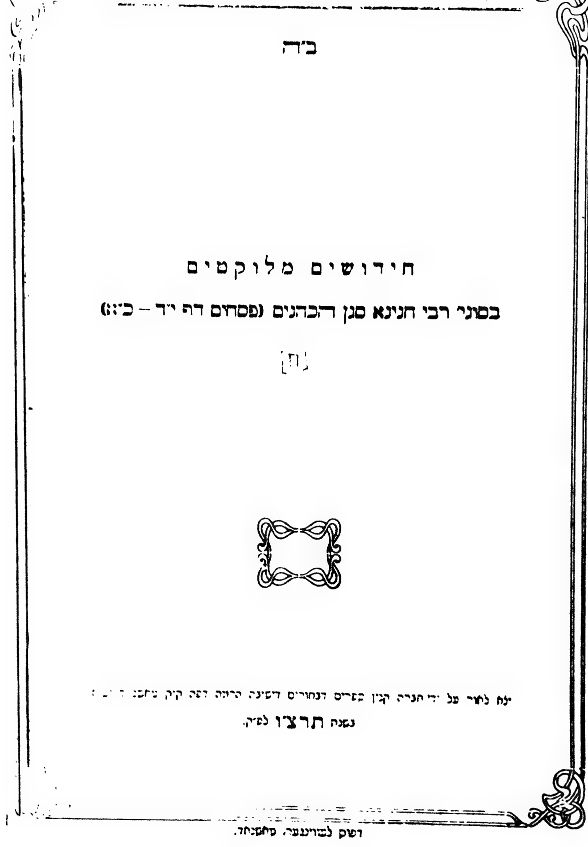
לחם משנה, כסף משנה, ש"ע או"ח, ט"ז, מג"א, יורה דעה, ט"ז, שפתי כהן

באר יעקב, ישועות יעקב, חתם סופר תשובה וחדושים, מהרש"א.

יצא לאור על ידי חברה קנין ספרים דישיבה הרמה דפה ק"ק טאשנאד

בשנת תרצ"ט לפ"ק.

נדפס בדפוס לעווינגער טאשנאד.

ב"ה

חידושים מלוקטים

בסוגי' רבי חנינא סגן הכהנים (פסחים דף י"ד – כ"ז:)

[ח]

יצא לאור על ידי חברה קנין ספרים דבחורים דישיבה הרמה דפה ק"ק טאשנאד

בשנת תרצו לפ"ק.

דפוס לעווינגער, טאשנאד.

עלוני סוגיות שהודפסו בטאשנד למען בחורי הישיבה

ב״ה

סוגית

נשר

במסכת חולין דף ס״א.

רי״ף. רבינו נסים. המאור הקטן. [דף כ״ד ודף כ״ז] רמב״ם המ״א פ״א כן הל׳ י״ז עד הל׳ ... בכסף משנה

מגיד משנה. משנה למלך. חדושי הרשב״א חולין דף ס״א. חדושי הר״ן חולין דף ס״א. תורת חיים דף ס״א

ראש יוסף דף ס״א. לב אריה דף ס״א.

יצא לאור על ידי חברה קנין ספרים דישיבה הרמה דפה ק״ק טאשנאד יע״א

בשנת מלא ברכת ה׳ לפ״ק.

נדפס בדפוס לעווינגער טאשנאד.

LÖWINGER TAŞNAD

ב״ה CENZURAT !

סוגיא דניצוק וקטפרס

במס׳ ע״ז דף ע״ב: גיטין ט״ו: ע״ז נ״ו: חגיגה י״ח: י״ט. ב״א:

ירושלמי שקלים כ״ג: חגיגה י״א:

משנ׳ טהרות פ״ח. מקואות פ״ג פ״ו פ״ז. אהלות פ״ג. פרה פ״ה. מכשירין פ״ה

עם מפרשי

רש״י תוס׳. מהרש״א מהר״ם. פני יהושע. רב אלפס ר״ן ע״ז, רא״ש ע״ז, חידושי הרשב״א גיטין. חידושי הריטב״א גיטין, מרדכי ה׳ מקואות, שער המים להראב״ד, שו״ת ריב״ש סי׳ רצ״ב. חידושי חת״ס גיטין ט״ו, חידושי כתב סופר גיטין ט״ו, רמב״ם ה׳ טומאת אוכלין פ״ז, ה׳ מקואות פ״ה עם הכ״מ. טו״ר יו״ד הלכות מקוה עם הב״י, יו״ד ה׳ מקואות סי׳ ר״א עם הט״ז והש״ך, גידולי טהרה. שו״ת חת״ס חיו״ד סי׳ ... שו״ת נטע שעשועים חיו״ד סי׳ כ״ד, דברי חיים ה׳ מקואות. דברי חיים חידושי מקואות פ״ז. בי׳ הבילוח ... בי׳, לב ארי׳ חולין ל״א, חיבור לטהרת ה׳ מקואות כלל ג׳:

[כז]

יצא לאור על ידי חברה קנין ספרים דישיבה הרמה דפה ק״ק טאשנאד יע״א.

בשנת תרצ״ס לפ״ק.

נדפס בדפוס לעווינגער טאשנאד,

LÖWINGER TAŞNAD

עלוני סוגיות שהודפסו בטאשנד למען בחורי הישיבה.

הרב מרדכי שמר בקפדנות על מרחק בינו לבין תלמידיו. הוא מעט בדבורים בכלל ובפרט עם תלמידיו. הקשר העיקרי שקיים עמם היה בשעת הלימוד ובענייני הלימוד, בבחינה, תפילה או כאשר תלמיד נזקק לעזרתו. לעתים קרה שתלמיד למד בטאשנד במשך שנים ורבו לא החליף עמו שיחה פרט לענייני לימוד. הוא נמנע מלומר את שבחו של התלמיד בפניו. גישה זו מצד רבם היתה מצד אחד חינוך לדרך ארץ ויראת כבוד ומצד שני היתה דרבון לשקדנות וחריצות כי הרי גם רבם נמנע מלדבר דברים בטלים.

אולם טביעת עינו החדה של הרב אפשרה לו לתהות על קנקנו של כל תלמיד לאחר פגישות אחדות בזמן הבחינה או בזמן השעור. הוא זכר וידע על כל תלמיד שנעדר מן השעור או מן הבחינה. לפעמים היה מפתיע ושואל תלמיד בזמן השעור על העדרו מן הבחינה או בזמן הבחינה שואלו על העדרו משעור או על סיבת אי קימתו באחד הבקרים ללימוד. זכירת פרטים אלה עשו רושם עצום על התלמידים ונזהרו מהשנות המקרה. כאשר נכנס הרב מרדכי לאולם הישיבה לתפילה או ללימוד השעור, קמו כולם כהרף עין על רגליהם ודומיה מוחלטת השתררה תוך שניה. הבחורים עקבו אחריו בחרדת כבוד עד שעבר את כל האולם והתישב על כסאו או על הקתדרה שמעליה נתן את שעורו.

למרות קפדנותו והמרחק המלאכותי בינו לבין תלמידיו, היה חדור אהבה אבהית לכולם ותלמידיו נקשרו בעבותות אהבה אל קסמי אישיותו. הבחורים התפלאו לפעמים מאין הוא יודע את בעיותיו של כל אחד ואחד. בכל זאת שקל כל אחד אם להטרידו בבעיותיו האישיות. תלמיד אשר רצה לבא אליו בענייניו הפרטיים, התחרט לפעמים על מפתן דלתו של הרב ושב כלעומת שבא כי לא רצה להטרידו.

את הרוך והחמימות שלו חשו הבחורים כאשר נזקקו לו ממש. בחורים שחלו זכו לעתים לבקורו של הרב בחדרי מגוריהם. מבחורים שסיימו את לימודיהם והזדקקו לעזרתו לא חסך כל מאמץ או דברי המלצה חמים לסייע להם להצלחתם. בו בזמן שהטיל פחדו על כל תלמיד בבחינת "מורא רבו כמורא שמים", באותו זמן אפשר היה להרגיש את אהבתו הרבה אליהם בבחינת "ושננתם לבניך — אלו תלמידיך". בהקדמה לספרו הוא כותב שהחליט לפרסם את ספרו בעיקר בגלל תלמידיו "צעירי צאן קדשים הי"ו אשר נפשי קשורה בנפשם ואולי גם הם אחוזים ודבוקים בי"[18]. בתשובותיו שהשיב לשאלות תלמידיו שהתפרסמו בספרו, מצויים בפתיחה ובסיום דברים חמימים המרטיטים את נפש הקורא. בדברי הפתיחה בשנת הלימודים בימי שלטון גוגה קוזה, פנה אל תלמידיו ואמר: "צעירי צאן רק בזכות התורה תנצלו" ("שעפעלעך אין זכות פין די תורה וועט איהר ניצל ווערן").

18. שו"ת מהר"ם בריסק, הקדמת המחבר לחלק א.

לישיבתו השתדל לקרב תלמידים מכל שכבות הצבור. דאגה ואהבה מיוחדת היתה לו לתלמידים עניים. דברי חז"ל "הזהרו בבני עניים כי מהם תצא תורה", היתה נר לרגליו[19]. עבורם השתדל למצא מקום לינה חינם, אכילה במענזא ללא תשלום ולעתים השיג להם עזרה כספית חדשית מאת תומכי הישיבה. בישיבתו קבל גם תלמידים אשר הרקע הדתי בביתם לא היה איתן ביותר. הוא קיוה שיחנכם לתורה ויראת שמים וכאשר ישובו לביתם, הם ישפיעו לטובה על בני משפחתם. מעולם לא הרים את קולו אפילו על תלמידים שהיו ראויים לנזיפה. בדרכי נועם, ולפעמים בחוש הומור, ניסה להשפיע על בחורים מסוימים שילכו בלבוש שיהלום בחורי ישיבה ושיגדלו פאות וזקן. פעם, לאחר תום ימי ספירת העומר, בקש מאחדים שיגדלו זקן וצטט את הפסוק "ספיח קצירך לא תקצור". הוא רצה בדרך שלו לרמוז להם שמאחר שלא גלחו זקנם בספירה, מן הראוי שימשיכו בכך[20].

במישרין הקפיד על לימודו ושקדנותו של התלמיד, ואילו על חסידותו ומידותיו של התלמיד, השתדל להשפיע בעקיפין. בישיבת טאשנד לא היתה ספרות מוסר כלולה בתכנית הלימודים. הרב העדיף להיות לתלמידיו דוגמא אישית בהליכותיו, במוסריותו ובלהט הדתי שלו. הרב מרדכי ניסה למנע מתלמידיו כל דבר שהיה עלול להביא לחילול השם[21] והיה נוהג לומר "זה לא נאה" (עס פאסט נישט). בחורים שלא הסתגלו לחיי הישיבה מבחינה דתית־מוסרית, נתבקשו בסוף הזמן שלא לשוב עוד. באמצע שנות ה־30 היו מקרים בודדים שתלמידים סולקו באמצע הזמן בגלל התנהגות שלא הלמה בחורי ישיבה. מקרים כאלה גרמו למהר"ם צער רב ביותר. בהקדמה לספרו הוא כותב, כי אינו יכול להעלות על דעתו שמועה נוראה יותר מאשר ידיעה כל־שהיא על בחור שלמד אצלו ויצא לתרבות רעה[22]. ביחסיו עם תלמידיו, רצה לעצב טיפוס של בעל בית־תלמיד חכם, אשר ימזג בתוכו תלמוד תורה עם דרך ארץ גם יחד.

19. שם, הקדמת המחבר לחלק ב.
20. שם, הקדמת נכדי המחבר.
21. בחורים אחדים בשובבותם השתדלו לנסע ברכבת בחצי מחיר ע"י מתן שלמונים לכרטיסן, שהציע להם "חצי שלי וחצי שלך". הרב הזהיר את תלמידיו שהדבר עלול לגרום לחילול השם ואסור לעשות זאת.
22. שו"ת מהר"ם בריסק, הקדמת המחבר לחלק א.

ב"ה

מגיד לאדם מה שיחו

[illegible]

בישיבתנו פה ק"ק טאשנאד יצ"ו
שנת תרצ"ז לפ"ה.

תא׳ מרדכי אדלר נ"י

מקיק [illegible]

לימוד [illegible] הב׳ [illegible]

הזהרו על נקיון הגליון!!

בעה"ת			
פרשת	שיעור פשוט	חו"ר ואו"ח	יורה דעה
תזמ"צ			
אחקי"ד		[illegible]	
אמור		[illegible]	
בהר ב"ח	[illegible]	[illegible]	
במדבר	[illegible]		
שבועות			
נשא	[illegible]		
בהעלותך	[illegible]	[illegible]	
שלח	[illegible]	[illegible]	[illegible]
קרח	[illegible]	[illegible]	
חוקת	[illegible]	[illegible]	
בלק	[illegible]	[illegible]	
פינחס	[illegible]	[illegible]	
מט"מ			
דברים	[illegible]		
ואתחנן			
עקב			
ראה			
שופטים			

בידי התלמידים היתה תעודה והמהר"ם התם את שמו כל שבוע לאחר שהתלמיד נבחן בהצלחה. לפעמים בחן ר׳ שמואל חתנו של המהר"ם. (התמונה בידי מ. אדר, חיפה)

הבחורים יוצאים מן השעור של המהר"ם (התמונה בידי א. גפני, ב"ב)

במשך השבוע החל מיום ב׳ בבוקר ועד יום ה׳ בצהרים, למדו בישיבה כשלשה דפים של גמרא עם רש״י, תוספות ומהרש״א. פעמיים במשך ״זמן״ למדו כשבועיים סוגיא מיוחדת עם כל המפרשים, ראשונים ואחרונים. במשך היום התכוננו התלמידים בחדרי מגוריהם על חומר הלימוד ולפנות ערב באו לבית המדרש הגדול לשמוע את שעורו של הרב. ביום רביעי לאחר שהרב סיים את הרצאת שעורי הגמרא, הוסיף נדבך נוסף של לימוד מהרש״א אשר נועד במיוחד לתלמידים מתקדמים. ביום ה׳ אחר הצהריים, בחן את תלמידיו. לבחורים שעמדו בהצלחה בבחינה, חתם בתעודה ״עמד בנסיון״ או שחתם את שמו ״מרדכי״. בחורים שלא הצליחו — נשלחו לביתם ונדרשו להבחן שנית.

החל מיום ה׳ בערב ועד מוצאי שבת, למדו התלמידים את פרשת השבוע עם רש״י וכן למדו ״אורח חיים״. ביום ה׳ בערב נתן הרב שעור מיוחד בחומש ורש״י וביום ששי בבוקר ב״אורח חיים״. על חומר זה בחן את תלמידיו במוצאי שבת. בשנים האחרונות לקיום הישיבה, בחן בחומר זה חתנו הגאון ר׳ שמואל גרינברג הי״ד. ביום ראשון בבוקר לימד הרב מרדכי שעור ביורה דעה ועל חומר זה שוב נבחנו לפנות ערב. כך נוצר מחזור של לימוד רודף לימוד ומי שלא היה יכול לעמוד בלימוד אינטנסיבי זה, לא היה לו מקום בישיבת טאשנד.

בהוראת השעור השוטף של הגמרא היה פשטן גדול. הוא היה צמוד להוראת דף גמרא ולא סטה מן העניין. את שיטת הלמוד שלו נהגו לקרא ״לימוד על הדף״. בשכל ישר והגיון בריא השתדל להסביר כל קטע של גמרא שיהיה מובן לכל הרמות של תלמידי הישיבה. גם בבחינה הוא בחן לפי הרמות השונות של התלמידים. בלימוד השבועי הרגיל, נמנע מלהכנס לדברי פלפול. עיקר הלימוד היה הבנה מעמיקה של דף גמרא, רש״י ותוספות. אפילו את דברי המהרש״א השתדל להסביר בדרך פשטנית ביותר.

מעולם לא הופיע לשעור מבלי להתכונן על החומר במשך שעות ארוכות לפני כן. הוא לא ויתר על ההכנה לשעוריו גם אם חומר זה היה ידוע לו היטב מהוראה קודמת. למרות ההכנות המרובות לשעוריו, קרה לעתים שבזמן הוראת השעור היה מתיגע מחדש על קטע מסוים, בנוכחות כל תלמידיו, כדי להבינו ביתר יסודיות. לא היה קץ לאשרו כאשר גילה את הפשט ונפתרו לו הקשיים שהתעוררו בקטע. למאמציו האינטלקטואליים לחדור לעמקי התורה ולהתיגעותו על דף גמרא בנוכחות תלמידיו היתה השפעה חינוכית עצומה. תלמידי טאשנד התפרסמו בחריצותם ובהתמדתם בלימודים. המהר״ם הצטיין בכח הסבר עצום ובבהירות המחשבה. עניינים מסובכים ביותר הצליח להסביר בדרך פשוטה ביותר. השעור היה מודרג והלך תמיד מן הקל אל הכבד. הוא סכם והדגיש כל עניין שבגמרא עד כי בחורים מוכשרים היו מסוגלים לגשת לבחינה בלי לחזור שנית על החומר. כל קטע שבגמרא השתדל להבהיר כך שכל הקושיות שהיו עלולות להתעורר אצל תלמידיו נעלמו תוך כדי הסברת דבריו וממילא נותרו לתלמידים מעט מאד שאלות לשאול. הוא הבליט את ההבדלים בין רש״י ותוספות. לפעמים היה רומז שיש קושי המתעורר אצל המפרשים ונהג להדגיש ולומר ״שימו לב״ (״פאסט אויף״).

בשעוריו יצר מתח לימודי עצום וכל תלמיד השתדל לשבת קרוב אליו ככל האפשר שלא להפסיד אף מלה. הבהרותיו והדגשותיו חבקו עולם ומלואו והיו לחויה אינטלקטואלית בלתי נשכחת לכל תלמידיו. משפטיו היו קצרים ובהירים. לפעמים השתמש במלה לועזית להסביר מלה בלתי מובנת. בדרכים שונות השתדל לעורר תחרות וקנאת סופרים בין תלמידיו, למטרה זאת חולקו ספרים לתלמידיו המצטיינים.

בשיטת הפלפול השתמש רק בלימוד הסוגיא, בנאומי ה"פתיחה" או בדרשה לכבוד חג מסויים. בלימוד סוגיא, בניגוד ללימוד השוטף של הגמרא, התנהל משא ומתן ער בינו לבין תלמידיו לפי שיטת הפלפול. בלימודי הסוגיא היתה יריעה מקיפה ורהבה יותר לכל תלמיד, כי תכנית הסוגיא כללה את הראשונים, תוספות, הרמב"ם, הרשב"א, הרא"ש, הרי"ף, וכן את האחרונים כגון פני יהושע, צל"ח, חתם סופר ועד אחרוני אחרונים כגון מהר"ם שיק ואחרים. הוראת כל שיעור, וביחוד הוראת סוגיא, עוררה התלהבות עצומה בקרב התלמידים. הבחורים בדרכם הביתה מן השיעור המשיכו במשך שעות להתוכח על ההסברים ששמעו מפי רבם.

בהוראתו לתלמידיו ראה המהר"ם שתי מטרות מעשיות: 1. להכין כל תלמיד ללימוד עצמי של דף גמרא; 2. לטווח ארוך יותר רצה שהתלמיד יהיה מסוגל לברר מתוך המקורות את ההלכה למעשה מתוך פלפול של אמת. בדרך כלל היתה המטרה הראשונה העיקרית, על כן הושם הדגש על לימוד דף גמרא תוך כדי נתוח הטקסט על פי הגיון ושיקול הדעת. המטרה השנייה היתה משנית בלבד ונועדה לתלמידים מתקדמים ויחידי סגולה.

התכלית הנעלה הכללית של הלימוד היתה להביא את התלמיד לדרגה כזאת שיהיה אחר כך מסוגל לקרב את הזולת לעבודת ה׳ ויראת שמים. הוא ראה טעם בלימודיו של תלמיד בעיקר שיהיה מסוגל לאחר מכן "להשלים אחרים ולחנכם, לגדלם ולנשאם"[23]. לפי תפיסתו, רב הרואה בהוראת תלמידיו רק מטרה לפרסום עצמו ולא את טובת תלמידיו — יכשל בדרכו.

אלפי התלמידים אשר יצאו מכתלי ישיבתו היו גאים שלמדו בטאשנד ובמשך שנים רבות זכרו את חויות הלימוד ואת חומר הלימוד שקלטו שם. הכינוי "תלמיד ישיבת טאשנד" היה לשם דבר והוא בא לציין תלמיד חכם אשר יודע ללמוד דף גמרא באופן עצמאי בהעמקה וביסודיות ללא פלפולים מיותרים. תלמידי הישיבה נהגו לומר בשמץ של גאוה: "ישיבת חכמי לובלין — בפולין, ישיבת וולוזין — בליטא, וישיבת מהר"ם בריסק — באונגרין".

23. ראה שו"ת מהר"ם בריסק, הקדמת נכדי המחבר.

כבר בראשית שנות העשרים כאשר פרצה מחלוקת בקלויזנבורג ביחס לפרישתה של קבוצת חסידים מן הקהילה, אשר בראשה עמד הרב גלזנר, נבחר המהר"ם הצעיר כאב בית דין שיכריע במחלוקת. הוא פסק שהקבוצה רשאית היתה לפרוש מן הקהילה שבהנהלתו של הרב גלזנר אשר היה ידוע כציוני נלהב. את פסק דינו והרקע למחלוקת הוא פרסם בקונטרס בשם "משפט צדק"[24].

שנים אחדות לאחר מכן פרצה מהלוקת שנייה בסאטמר אשר נמשכה במשך שנים רבות. המחלוקת התלקחה לאחר פטירתו של הרב אליעזר דוד גרינוולד[25] מסאטמר בשנת תרפ"ט. כמועמדים למשרת הרבנות הוצעו שני מועעמדים, האדמו"ר ר' יואל טייטלבוים, שהיה באותו זמן רבה של קראלי; והרב שלמה זלמן אהרנרייך רבה של שימליו. בתחילה התקיימה בחירת המועמדים ("קאנדידירונג"), אבל מספר בעלי בתים טענו שהבחירה לא היתה כשרה, כי לחלק מן הצבור לא היתה בכלל זכות בחירה. בשלב זה נבחר המהר"ם בריסק כאב בית דין שנהל את הדין תורה ופסק "שהקנדידירונג היה בצדק ובמשפט"[26]. בעלי בתים מהצד שכנגד ערערו על פסק דינו של המהר"ם בריסק באמרם שהם לא הספיקו להשמיע את ערעורם ופסק הדין נמסר להם על ידי שליח וחברי בית הדין נסעו להם הביתה[27]. המאבק נמשך לאחר מכן על עצם בחירתו של האדמו"ר ר' יואל טייטלבוים. בית דין שני, שבראשו עמדו הרב מסקלהיד, הרב מהלמין והרב מסומושאויבר פסקו שגם בחירה זו נעשתה כדת וכדין.

במרוצת הזמן נודע שמו של המהר"ם בריסק בכל רחבי הונגריה ורומניה והתבקש להכריע את הדין בסכסוכים שונים[28]. קהילות רבות הציעו לו את משרת הרבנות, אך הוא העדיף לשקוד על התורה עם בני הישיבה בטאשנד.

בשנת תש"ב לאחר שהישיבה נסגרה על ידי השלטונות, באה משלחת מיוחדת מבודפשט להציע לו את משרת אב"ד בקהילה האורטודוקסית של בית הכנסת ברחוב קזיניצי. המהר"ם לא היה יכול להענות להצעה מאחר שהעמיד כתנאי שיאפשרו לו להמשיך בהחזקת הישיבה שהיה רגיל לה בטאשנד ואנשי המשלחת לא היו מוכנים להתחייב על כך[29].

24. ראה משפט צדק, קלוז' תרפ"ב. בתגובה על פסק דין זה פורסמה חוברת אחרת בשם ישוב המשפט, קלוז' 1922. וראה דיון מפורט יותר בפרק י"ג.
25. ראה י. יוסף כהן, שבעים שנה כתבי עת תורניים בטרנסילבניה, ארשת, א (תשי"ט), עמ' 313.
26. ראה פסק דינו של המהר"ם בריסק בקונטרס מלחמת מצוה חדש, כת היראים, סאטמר תרפ"ט דף י"ג ואילך. על מחלוקת זו העירני הרב משה אהרן שלומון, רבה של יבנאל בגליל.
27. ראה שפת אמת, סאטמר תרפ"ט, דף י, י"ט, כ ועוד. וראה שם הערות "מגן גבורים".
28. על פסקיו ותשובותיו ראה להלן בפרק ז.
29. על כך ספר לי הרב משה אהרן שלומון אשר למד באותם השנים בחברותא עם יהושע, בנו של המהר"ם והיה בן בית ושמע את הדברים מקרוב.

ישיבת טאשנד בשנת תרצ״א (התמונה בידי ש. ח. ברנשטיין)

ישיבת טאשנד בשנת תרצ״ד (התמונה בידי ישראל שוורץ, ירושלים)

ישיבת טאשנד בשנת תרצ"ה (התמונה בידי שמחה לבין, ירושלים)

ישיבת טאשנד. שנת הצילום אינה ידועה.

ישיבת טאשנד. שנת הצילום לא ידועה. (התמונה בידי אריה גפני, ב"ב)

ישיבת טאשנד תש"א (התמונה בידי גב' חנה קעלער — שפיץ).

קבוצת בחורי ישיבה בשרות טרום־צבאי "פרמיליטרי". (התמונה בידי ש. ח. ברנשטיין)

קבוצת בחורים מטרגומורש שלמדו בישיבת טאשנד. (התמונה בידי י. לינצר, פ"ת)

ישיבת טאשנאד

תמונה קצרה למזכרת.

בראשית התישבות היהודים בטאשנאד, (טרנסילבניה) עמדה הקהלה תחת הרבנות הראשית דק"ק קארלסבורג, אשר שמה כהן בתור אב"ד ורב המדינה הגה"ק בעל מראה יחזקאל זצ"ל. — בשנת תקצ"ד נתקבל בנו הגה"ק בעל דרך יבחר זצ"ל לאב"ד דפה והוא יסד פה את הישיבה הראשונה, שספרה אז לערך שלשים בחורים מופלגים. בין תלמידיו המצוינים נמנה הגה"ק מו"ה משה פאנעטה זצ"ל אבד"ק דעש. — בשנת תרל"ד אחר פטירת הגה"ק בעל דרך יבחר, בחרה הקהלה את הגאון מו"ה שלמה הכהן זצ"ל לאב"ד וישיבתו ספרה לערך עשרים בחורים. — בשנת תרנ"ט כאשר של"ח הגאון הנ"ל נתקבל חתנו הרה"ג מו"ה שמואל עהרנגרובער זצ"ל, אבל הוא לא החזיק ישיבה. כאשר של"ח בשנת תרע"ט נתקבל לאב"ד אדמו"ר הגאון הצדיק מרן מרדכי בריסק שליט"א, שהי' דומ"ץ במארגהיטא ותיכף התקבצו אליו העדרים וישיבתו ספרה אז כחמשים תלמידים וביניהם הרבה מופלגי תורה. בבוא רבנו לכאן לא הרשה לתלמידיו לסעוד על שלחן הבע"ב, כי-אם אצל יחידי סגולה וכאשר ספסלי בית-המדרש נתרבו עד לערך תשעים בחורים, יסד להם „בית-מזון", שבו מוצאים כעת כלכלתם מאה ועשרים בחורים יום-יום. בני עניים יקבלו ארוחתם חנם. ה„בית מזון" מתקיים מתמיכת הבע"ב דפה ומנדיבי ישראל בעירות הקרובות, אבל כ"ז לא יספיק לכלכל מספר גדול של בחורים ואדמו"ר שליט"א מתאמץ יותר מיכלתו ונותן מכיסו לתמיכת ה„בית-מזון". — ישיבתנו עומדת במעלה גבוה וסופרת לערך מאה וארבעים תלמידים (כ"י) וביניהם כשלשים בחורים מופלגים, שיסדו כעת „חברה חריפות ומגידות" (אשר זה ב' שנים שנתבטל) ובנו של מלכנו בראשנו, הב' החו"ב, ירא ושלם מו"ה אהרן צבי בריסק נ"י, אשר בראשית התיסדות החברה דרש כחצי שעה דרוש יפה מענין החברה. —

שעורי הלמוד: שעור-טפל — קדושין (הרצאה בליל א', ב', ג', ד', הנסיון ביום ה' ובערב ליל ו'); שעור-עיוני — סוגי' מצעשהז"ג (בכל יום לפני צהרים); פוסק — או"ח הל' שבת (הרצאה ועש"ק בבקר, הנסיון מוש"ק), הל' נט"י (הרצאה בכל יום אחר תפלת שחרית); יו"ד הל' תערובות (יום א' בבקר, הנסיון בערב); חומש ורש"י (הרצאה בליל ה') מתובל בדברי אגדה ע"ד חדוד ומוסר. מי שאינו מופיע אל ההרצאות והבחינות, א"א שלא יבא לידי נסיון ולידי בזיון. הגבאים: ח"ב— הב' משה אברהם שטיינמעטץ (סיטשעל), הב' מנחם לאַזאַר (האָמראָד); ח"מ — הב' דוד פארקאש (מ.-וואשארהעלי); חק"ס כותב טורים האלה והב' בנימין צימערמאנן (אָראַדעאַ); חברה חו"מ — הב' יעקב משה ל"ש (בהגאבד"ק לעכניטץ) והב' דוד הערשקאוויטש (אראדעא).

הבה נקוה, שבעזהשי"ת בעתיד הבא תהי' ישיבתנו ל„בית-מלקט" לאלה הצעירים החרדים הבורחים מזרמי הזמן.—

מאיר ראזענבורג
בהגאון רמ"צ נ"ע אבד"ק נאדיפאלו.

מתוך "הישיבה" סאטמאר תרפ"ט קובץ ג [illegible] עמ' כה

צלום מתוך חוברת "הישיבה", סאטמאר תרפ"ט

י. ברנשטיין, א. פאל, י. שטרן

מימין א. פאל, משמאל וולוביץ

קבוצת בני רבנים תלמידי טאשנד: 1) בן הרב מבוטשום, 2) ח. פריינד ססרגן, 3) י. מ. ווייס ("צדיק" נאדפאלו, 4) ד. א. וינברגר סעפלאק, 5) ב. לוי וואהראל, 6) א. צ. וויינברגר (צ. איילון), 7) יהושע וייס,
8) ב. קראוס דיצ'וסנמרטון, 9) יהושע בריסק בן המהר"ם מטאשנד.
(התמונה בידי צ. איילון, סגן ר"ע באר־שבע)

מלחמת מצוה החדש

עם הצבור ומבואר בשו"ע סי' ל"ז ברמ"א ז"ל שטובי הקהל הממונים לעסוק בצרכי הצבור הרי הם כדיינים וא"כ מבואר דינם בשו"ע חו"מ סי' ג' סעיף ד' ברמ"א שמי שעושה זה בלא רשות הקהל הרי זה מצער הצבור ועתיד ליתן את הדין ועיין בנה"מ ופ"ת מה שמביאים בשם האו"ת מה שכתב בשם תשובת מהר"ם ב"ב בשם קי"ב רבנים ע"כ פשיטא שאסור להיות מסייעם דהוי מסייע בידי עוברי עבירה ואסור להיות באגודה אחת עמהם וביותר שמקודם הם קראו לד"ת וא"כ שאין מקום לעורר על הצבור באלמנות ועתה אינם רוצים עוד לעמוד לד"ת ע"כ המה מסרבים ופשיטא שמה שעושים ויעשו מעתה היא בטל ומבוטל כי הכל שלא ע"פ התוה"ק

והנני בעה"ח יום ו' עש"ק פ' ויחי שנת קומה בעזרת"י לפ"ק פה קאטאמאר יע"א

ה"ק ישראל פריינד

הרב בק"ק הוניאד והגליל יצ"ו

ב"ה

כבוד הרבני הגביר המפורסם מזה בן מזה ריכא בר ריכא פאר הנגידים וכו' כקש"ת מוה' חיים פריינד כ"י ראש לעדת ישראל בקהלה דשופריא קאטמאר יע"א, והעומדים לימינו יראי ה' וחושבי מעשה הי"ו:

נעתרתי לבקשתו בדבר השערורי' הסורר בקהלתכם ובמחנה העברים היות שהלך שכנגדיכם הזמינו אתכם לד"ת ע"י וועד המרכז הרבנים מהמדינה הי"ו והעתם אוזן קשבה לפקודתם כראוי ליראי ה', ובכתיים עבו הלך שכנגדיכם פעולות לבטל מה שהם בעצמם בקשו, עד שעלתה בידם לפעול אצל שרי הממשלה יר"ה להעמיד כוזבים ומנהיגים על הקהלה מפחת הממשלה [ועיין ברמ"א בחו"מ סק"י ל"ז דטובי הקהל הממונים לעסוק בצרכי רבים או יחידים הרי הם כדיינים וכו'].

והנה טרם כל שיח ילמיח הנני כותב שחלילה לנו להרהר אחרי פקודת הממשלה הרוממה, ומי כמוכו עם ישראל הנאמנים לה' ולתורתו המלווה עלינו מפי הנביאים והקבלה שלא לשנות תפקידם — אבל לעומת זה חוב קדוש עלינו למסור נפשינו על קיום תורתינו הקדושה וכבר מסרו נפשם ע"ז אבותינו ורבותינו ז"ל הגאונים לפני דור שלפנינו ביקדם חוקי האָרגאַנאַזאַטיאָן עד שהקב"ה הטה חסדו עלינו למצוא חן בעיני המלך והשרים לקיים ולאשר כל זה

מלחמת מצוה החדש

זה בכל תוקף ועוז, ולא עזב ה' חסדו ואמיתו גם מאתנו במדינתינו לפעול אצל שרי הממשלה אשור וקיום להחוקים והמשפטים שיסדו לנו רבותינו נוחי עדן, והתקנות גדולות וקבועות שנו כאן.

וא"כ איפוא כאשר הגלא תמלא איזה קהלה או חלק מהקהלה בתחבור חתירה להפר איזה חוק מחוקי האָרגאַנאַזאַטיאָן, הרי הוא בכלל ארור אשר לא יקום את דברי התורה הזאת כאשר גזרו עליהם וכמבואר בתשו' מהר"ם שיק ז"ל בב"מ, ומובן ממילא שאין ברוך מדבק לארור. ואשר ע"כ מחויבים אנחנו לפעול אצל שרי הממשלה שיעמדו לימין צדקינו להעביר את הממונים שהועמדו שלא עפ"י דתוה"ק ומשמרתם כי עפ"י התורה אסור להם לעשות דבר או חצי דבר ועיין ברכות דף כ"ה ע"א אר"י אין מעמידין פרנס על הצבור אא"כ נמלך בצבור שנאמר ראה קראתי בשם בצלאל וכו' ועיי' בתשובת חת"ס ח"א סי' קנ"ח שהאריך הרבה בהנוגע לנ"ד והעולה מדבריו דלא שייך בזה דינא דמלכותא יע"ש בנוגע לוף אמרותיו, ובפרט בנ"ד ודאי דלכ"ע דינא דמלכותא כי הא מלד דינא דמלכותא האָרטאָדאָקסין המה משועבדים לחקי האָרגאַנאַזאַציאָן, וא"כ מחויבים לעמוד לד"ת ובשמסרבים נגד זה יש להם דין מסרב וכבר ידוע מח"ם הקדמונים ז"ל המובא בתשו' מהר"ם מראטשענבורג ז"ל.

ואמור מעתה כל הירא את דבר ה' לא יהין ליקח חבל בפעולתם של הוועד שהועמד שלא עפ"י דתוה"ק כי כל החלטתם ללא יועיל לא שרירין ולא קיימין וכל פעולתם ועשייתם כצל עובר ובעלה נדף, ואסור לידוי בהנהו חבורתא בסאה"ב בהתחברך וגו' פרץ ה' מעשיך, וחוב קדוש מוטל על כל הרבנים יראי ה' לאסור היכר ולבוא על החתום על מעמדם למען הראות לשרי הממשלה כי לאו מילתא זוטרתא היא להפר קוץ א' מחוקי האָרגאַנאַזאַציאָן שיסדו לנו רבותינו הגאונים זי"ע.

וה' הטוב יפר מחשבות ערומים מהירה ומלות ויעמיד הדת על תלה כאו"נ הכו"ח פק"ק **טאשנאד** יע"א עש"ק לסדר בקהלם אל תחד כבודי תרפ"ט לפ"ק

ה"ק מרדכי בלא"א מוה"ר"י ז"ל בריסק

(אבדק"ק הנ"ל)

ב"ה **ערמיהאליפאלווא** יום ב' פ' שמות תרפ"ט לפ"ק

שלום וכ"ט לכבוד ידידי הרבני המופלג בתורה ויראה הה"ובהחסיד הגביר המפורסם כב"ת מוה"ר חיים פריינד כ"י וסייעתו הי"ו

ע"ד השערורי' שבמחניכם אשר בקשו ממני לחוות טרם כל שיח לדעת כי אלא

אגרת המהר"ם בריסק לסאטמר בדבר המחלוקת שפרצה שם.
מתוך מלחמת מצוה החדש

בעזה"ית

פסק בי"ד

אנחנו ח"מ נתוועדנו יחד פה עיר סאטמאר לדון ולהורות בדברי ריבות אשר בשעריהם בענין בחירת האב"ד והמתקשר מזה ושני הצדדים קבלו אותנו מרצונם הטוב לומר להם חוות דעתינו בדברי הטענות ותביעות שלהם, וזה אשר יצא

מלחמת מצוה החדש יד

יצא מאתנו אחרי שמוע טענות כל הצדדים מפיהם ואחר העיון בכל פרט ופרט ומרמ של הלכה בכל הענינים כפי הנראה; לכי בצדק וביושר בעזה"ת.

א) **טענו** צד שכנגד הקהל שלא הי' רשות להפלאטטאנד להחליט קאנדידיערונג של האב"ד מטעמים הנכתבים על לוח הטענות, ולעומת זה טענו מורשי הקהלה שלפי דעתם הי' הקאנדידירונג בצדק ובמשפט ועוד שאינם מחוייבים כלל לעמוד עמהם לד"ת מחמת שהלכו בערכאות והנה אף שנתוודע לנו שמצד שכנגד הקהל הלכו איזה אנשים לקבול בערכאות, אמנם יען שלא נתוודע לנו שאם הי' בשליחות והסכמות כל הצד שכנגד הקהל, ראינו לנכון לשמוע טענותיהם, אבל אין בהם שום יסוד לבטל הקאנדידירונג, וא"כ אנחנו החלטנו שהקאנדידי-רונג הי' בצדק ובמשפט.

ג) **טענו** שהי"ז אנשים שיצאו לחלק ונפרדו מהרעפרעזענטאנץ יקובלו מחדש בתוך הוועד ע"י חזרתם, כאשר הסכימו האקרו"ט לקבל ארבעה מהם, דעתינו, שאותם שמנעו מלהביע יציאתם לפני הוועד הם לא אבדו זכותם אבל אלו שנתקבל פרידתם מטעם הוועד אין להם זכות להתקבל מחדש אם לא ע"י הבחירה הנהגה.

ט) **בנידון** תביעת הצד שכנגד ומנהיגי הקהל שגם אותם שלא שלמו המס של אשתקד עד עש"ק פ' עקב יהא להם ג"כ זכות בבחירת האב"ד — ולא כהחלטת הוואהלקאמיסיאן — דעתינו, יען שרבים דימו שלא תהי' הבחירה ביום המוגבל, אחרי אשר —לדעתם— הגבלת זמן הבחירה היתה מתנגדת לדעת הלשכה המרכזית הארט' ע"כ הרחבנו להם זמן הפרעון עד יום ג' פ' ראה שעה שמינית בערב.

ד) **טענו** צד שכנגד הקהל שאותם שלא שלמו מס לפני שנה זו, ורק בשנה זו שלמו בתחלה לא יהא להם זכות הנ"ל, היות שכפי תקנת הקהל דפה יש להם זכות הנ"ל וגם לא נסתר זכותם זה ע"י מנהג, ע"כ לא נגרע מהם זכות הבחירה.

ה) **וטענת** המורשים שמצד שכנגד הקהל לסדר אופני הבחירה כפי מה שנרשם על לוח הטענות, דעתינו שאין רשות לוועד הבחירה להנהיג איינטריטסקארטען, ושלא להעמיד פאפיערקארב, וגם שלא להכניס הבעהערדע בעניני הבחירה רק מה שנחוץ למנוע הפרעות.

בדבר

מלחמת מצוה החדש

ו) **בדבר** וועד הבחירה וההתיעצות שלו לא מצאנו עפ"י התורה מקום לערער וכמו כן גם על החלטת האקרו"ט בזה.

ז) **בדבר** השומרים שבקשו הצד שכנגד הקהל, הוסכם בעינינו — אף בעפ"י דתוה"ק אין שום מקום ליתן אוזן קשב לזה — עכ"ז א' מהב"ד יהא משגיח שהבחירה תהי' כדת.

כ"ז נעשה פעה"ק סאטמאר יע"א ג' ראה תרפ"ח לפ"ק.

מרדכי **מאיר שפיטץ** **סיני זייף**

(תוא' הגאב"ד טאשנאד)

פסק דינו של המהר"ם בדבר המחלוקת בסאטמאר תרפ"ט.
הקטעים ממלחמת מצוה החדש

שפת אמת ט׳

(ז) **אין** מקום ליתן רשות לחלוקה כעת, דכאן הניחו אבן היסוד למחלוקה העתידה והבאים אחריהם יאמרו דקנה מלאכו לגדור גדר שלא פסקו רק על „כעת" כמו שהפסק טאשנאד נכתב בלישנא דמשתמע לתרי אנפי. והרח"פ וסייעתו מלאו פתח פתוח, להלביש ולהכניס כל הערמות והתחבולות בכוונה ביאור לשון „המרדכי" (כאשר ראינו במלחמת ונלוה שלהם שחותם א"ע שם „מרדכי".)

שפת אמת יד

פסק דין

כי לפי הפסק מטאשנאד אינם מחויבים לזה אמנם הם הציעו כמה טעמים, (כח) לבטל הפס"ד מטאשנאד.

תשובה אין כדאי להשיב ע"ז כי כן הי' הפסק מטאשנאד

טו) **התקינו** שתי תיבות (אורנען) לעשות חליפין וגם אם לא החליפו רצו להחליף.

תשובה לא כנים הדברים רק המתנגדים אפקוה לקלא. (כט)

טז) **בעת** סיפרו את השטימצעטעל החליפו חמשים פתקאות של לאו על הן.

תשובה כי הקול הוציא בשם אחד מראשי המתנגדים אשר היו מן המונים השטימצעטיל שלקחו

מגן גבורים

(כח) **ובראש** כל ערכנו על כל עיקר הפסק כי בעת ישבו בי"ד הנ"ל בלילה הקדוש קודם יציאת הפסק ישבו שם עמהם במושב הבי"ד ושלחו אותנו הביתה בכתיבת טעם שנבוא בוקר השכם ואז יוציאו הפסק ואם יהי' לנו עוד מה לטעון נוכל לטעון אזי ובבוקר אור נסעו עצמם ומסרו הפסק ליד סופר העדה, והנשמע בזה. ועי' חו"מ סי' כ' עד מתי יכול להביא ראי' לסתור הדין, ומה שהבי"ד קשיב ע"ז דבי"ד בתר בי"ד לא דייקא, עי' לעיל אות ג' ולקמן אות ס"ג שביארנו בזה דגם בזה"ז דייקינן.

שפת אמת כ

מגן גבורים (סג)

ג) **בפסק טאשנאד אות ב'** הוציאו הדין שהי"ז חכמים שסילקו את עצמם ונפרדו מהרעפרעזענטאנץ אף שבאי כחם ביקשו שיקובלו מחדש ע"י חזרתם ופסקו שאין להם זכות להתקבל מחדש אם לא ע"י בחירה חדשה (וידוע שבחירה חדשה מעולם לא רצו מנגדינו לעשות).

מגן גבורים **שפת אמת** פסק דין ט׳ י׳

ו) **מאחר** שלפי הפסק ב"ד מטאשנאד (אשר ראינו) נעשה הכל בצדק ובמשפט וממילא אין אחר מעשה בי"ד כלום דקיי"ל בי"ד בתר בי"ד (סג) לא דייקא כמבואר בחו"מ סי' י"ט בסמ"ע ס"ק כ' ובסי' ל"ט בש"ך ס"ק ל"ו ובפתחי תשו' סי' י"ט סק"ג דבסתם אפי' בזה"ז בי"ד בתר בי"ד לא דייקא ובפרט שכתבו בשטר בירורין בי"ד הנ"ל שקבלם מרצונם

שנתאספו הטובים ומה שיש לעורר זה עפ"י ש"ע, יבא באות שאחר זה בין כל הדברים שבשיבתם הפסק טאשנאד צריך בדיקה ועל כזה אמרו ז"ל שהבודק צריך שיבטל, ושאר הערורים הנוגעים לבחירת הוואהלקאמיסיאן מבוארים כ"א במקומם.

(סג) דקיי"ל בי"ד בתר בי"ד לא „דייקא"

למען העיר לב הקוראים, על מה ראינו ככה והגענו לידי מידה זו לשום עין בקורת על פסק זה, תדעו. שלא תואנה או לספוק קוללה ולהלבין פני רבנים אנו מבקשים, כי כבר הראינו לדעת לעיל אות (ע':) שמנגדינו כל שאלה שאין עלי' מענה הכניסו בביאור כוונת הפסק טאשנאד, אפילו בדבר שהבי"ד לא נגע ולא פגע, בענין זה. ועליו נבנה כל מגדול השקר ובנא ממשלתם, ולאשר גם בפסק זה נאמרו ונשנה, כמה פעמים כלל זה דבי"ד בתר בי"ד לא דייקא. ע"כ מלאנו לבנו לסדר כאן כל הדברים שבשבילם ובעבורם אנו מבקשים ביטול פסקם עפ"י דת תוה"ק כאשר עיני הקורא התחזנה מישרים. וממילא בהתרועע היסוד יפול הבנין, כי אין לו רגלים כי ומפיהם אנו חיים „ושפת אמת" תכון לעד וקוה אשר גם המה, כאשר יראו את דברינו מעצמם יבינו הדבר למישור ויתנו אל לבם לשוב באמת ובתמים והכל על מקומו יבא בשלום!

א) **ראשית** העירור התחיל כאשר הבי"ד טאשנאד אמרו לנו בלילה קודם הוציאו הפסק שאם יש לנו עוד מה לטעון נבוא בבוקר השכם לטעון עוד מה שיהי' בידינו, ועוד קודם אור הבוקר הבי"ד הטילו את הפסק ביד הנאטער כפיתקא שנפלה מן שמיא, ונסעו להם, והנשמע כזאת ועפ"י המבואר בחו"מ סי' כ' יש לנו מקום לסתור הדין ע"ש שעד מתי יכול להביא ראי' לסתור הדין, ועי' מזה בדברינו לעיל אות כ"ח.

ב) **תבענו** שעפ"י שטאטוט 30.g צריך כל הוצעה לבוא קודם לפני הפארשטאנד והם מביאים הדבר לפני הרעפרעזענטאנץ וזה לא נעשה והקאנדודורינג של הרב הי' נרשמת בהטאגעס ארדנונג בפונקט ש"ם, ובשעת המשא ומתן הקדימו זאת בראשונה. וכאשר באו הטובים בקלת איחור לערך רבע שעה כבר הי' נגמר ונעשה הקאנ-דודורינג (ועי' בדברינו לעיל אות י"ג י"ד) וע"ז השיבו שכבר עמדו ע"ז לפני בי"ד טאשנאד (ואל לכם השתק מפסק טאשנאד.

על פסק דינו של המהר"ם העלו השגות וערעורים קבוצת בעלי בתים מהצד שכנגד. צלום מתוך שפת אמת, סאטמר תרפ"ט

דער מהר"ם בריסק זצ"ל

פון הרב א. מ. ישראלי

פון דער סעריע ביאגראפיעס פון גדולי התורה

הרב ר' מרדכי בריסק איז געבוירען געווארען אין יאר תרמ"ו צו זיין פאטער הגאון ר' יהושע זצ"ל, וועלכער איז געווען רב אין טיסאַ־דאדא, אונגארן — (נפטר געווארען כ"ח כסלו תרע"ח), וועלכער האט געשטאמט פון דורי דורות רבנים גדולי תורה. דער ראש המשפחה שטאמט פון דער בארימטער שטאט בריסק דליטא (זיין מוטער ע"ה איז געווען די טאכטער פון הגאון ר' מנחם גרשון גרינוואלד זצ"ל, רב אין קערעסטיר, נפטר געווארען אין יאר תרל"א).

אין די יונגע יאהרען האט ער געלערנט אין הויז פון זיין פאטער. שפעטער איז ער געווען א תלמיד פון דעם באקאנטען גאון ר' מרדכי ליב ווינקלער זצ"ל, רב אין מאדא, מחבר פון די בארימטע תשובות ספרים שו"ת לבושי מרדכי, וועלכער האט איהם ליב געהאט אהבת הנפש. ער האט געהאט א גרויסען נאמען אין דער גאנצער מדינה אלס א עילוי און גדול בתורה.

חוץ זיין גדלות בתורה, איז ער אויך געווען א וועלטענער בעל מדות מצוינות, און א נוח לבריות, א שטארקער רודף שלום און א בורח מן הכבוד.

אין חסידות איז ער געווען א תלמיד פון די צדיקים פון בעלז און מונקאטש.

נאך זיין חתונה מיט דער טאכטער פון הגאון ר' שמואל זלמן ווייטבערגער זצ"ל (נפטר געווארען אין כסלו תרצ"ד) רב אין מארגארעטען, א זוהן פון דעם באקאנטען גאון ר' יהושע אהרן צבי זצ"ל, מחבר פון ספר שו"ת מהריא"ץ, איז ער געווארען דיין אין מארגארעטען. און אין יאר תרע"ג, האט ער געשריבען זיינע בארימטע הגהות אויף דעם ספר מהריא"ץ, אונטער דעם נאמען „בנין יהושע". בעת ער איז אלט געווען בלויז זיבען און צוואנציג יאהר. וואס האט געמאכט א שטארקען רוש אין דער לומדישער וועלט.

ער איז געשטאנען פון זיין פריסטער יוגענט אין חילופי מכתבים מיט די גרעסטע תורה אויטאריטעטען אין זיין צייט, ווי די גאונים בעל מהרש"ם זצ"ל פון בערזשאן, ר' יצחק שמעלקיש זצ"ל פון לעמבערג, ר' אליעזר דייטש זצ"ל פון באניהאט, ר' אברהם יצחק גליק זצ"ל פון טאלטשווא.

אין יאר תרע"ב איז ער געווארען רב אין סאטנאד (טראנסילוואניע), וואו ער האט געגרינדעט איינע פון די בארימסטע ישיבות אין אונגארן, פון וואנען עס האט ארויסגעשטראלט תורה און יראת שמים איבער דער גאנצער מדינה.

אין הרבצת התורה איז ער געווען אייסערגעווינליך. ער איז געווען צוגעבונדען צו דער ישיבה מיט זיין גאנצער נשמה. יעדער תלמיד, בקטן כגדול, איז ביי איהם געווען ווי א טייל פון זיין ווענען. פאר וועלכען ער האט געזארגט ברוחניות ובגשמיות און זיך אינטערעסירט מיט זיינע הצטרכות'ן, ווי מיט אן אייגען קינד.

ער האט געוואוסט פון יעדען תלמיד באזונדער, ווען ער איז אויסגעשלאפען אין דער פריה צים לערנען, און ווען ער האט זיך געלייגט שלאפען, ווען ער האט געפעלט ביים דאווענען, און ווען ער איז געווען ביי דעם שיעור. אויך דעמאלט ווען די צאל תלמידים האבן דערגרייכט צו דריי־פיר הונדערט.

צוויי מאל אין טאג האט ער געזאגט א שיעור פאר זיינע תלמידים. היות סאטנאד איז געווען א קליינע קהילה, האט ער כמעט זיין גאנצע צייט געווידמעט צו זיין ישיבה. ער האט זיך פאקטיש איינגעשלאסען אין זיינע ד' אמות של הלכה, און זיך אפגעזונדערט פון דעם דרויסענדיגען רעש פון דער וועלט.

זיין דרך הלימוד איז געווען קודם כל די סברא ישרה און לימוד בעיון. לייענדיג גרויס געוויכט אויף דעם מהרש"א. זיינע תלמידים האבן שוין געוואוסט אז אהן דעם מהרש"א קען מען נישט קומען צו קיין בחינה צום רבי'ן.

צומאל האט ער אבער געוויזען זיינע תלמידים אויך דעם דרך ה־פילפול, פארענטפערענדיג א „הארבען רמב"ם" מיט שארפען פילפול. ער האט אבער אלעמאל מדגיש געווען די חיכטיגקייט פון הבנה אין איינפאכען פשט, וואס דאס איז דער אמת'ער וועג פון לימוד התורה.

די תלמידים פון זיין ישיבה האבען זיך אויסגעצייכענט מיט יראת שמים און התמדה בתורה, ווי אויך מיט פשטות און מדות טובות.

ווען די גזירות האלבען זיך אנגעפאנגען בעת דער צווייטער וועלט מלחמה, און די תלמידים האבען מורא געהאט צו פארבלייבען אין דער ישיבה, האט ער זיך מיט מסירת הנפש איינגעשטעלט פאר יעדען תלמיד. ער זאל קענען זיצען על התורה ועל העבודה אהן פחד. אזוי אז זיין הרבצת התורה איז כמעט נישט איבערגעריסען געווארען, ביז צו דעם שרעקליכען חורבן. אין יאר תש"ד.

אין יאר ת"ש האט זיין איידעם דער בארימטער עילוי וגדול בתורה, ר' שמואל גרינבערגער זצ"ל הי"ד, דיין אין סאטנאד, ארויסגעגעבען זיינע חיבורים, דריי חלקים שאלות ותשובות מהר"ם בריסק, וועלכע צייכענען־זיך אויס מיט גרויס עמקות און אמת'ע הוראה. און האבען געוואונען די אנערקענונג פון דער רבנישער וועלט.

(אזוי ווי א גרייסער טייל פון די ספרים זיינען בעת דעם שרעקליכען חורבן פארניכטעט געווארען, און זיינען נישט במציאות. האבען די תלמידים באשלאסען זיי איבערצודרוקען. און עס איז צו האפען אז בקרוב וועלען זיי ארויס פון דרוק אי"ה).

אין די שווערסטע טעג, האט ער געהאלטען אין טרייסטען זיינע פריינט און ווען מען האט איהם געבראכט צוזאמען מיט זיין קהילה קיין אוישוויץ, האט ער געזאגט אז אויב דאס איז א גזירה מן השמים זאל מען עס אננעמען באהבה.

ער איז אומגעקומען מיט זיין בני בית און מיט זיין קהילה דעם ערשטען טאג שבועות תש"ד. דורך די דייטשע רוצחים אין אוישוויץ.

ה' ינקום דמם!

זיין איינציגער זוהן הגאון ר' אהרן צבי זצ"ל, רב אין טשעקע און אראד, האט איבערגענומען זיין כח אין הרבצת התורה. וואס ער האט אנגעפירט אין די שרעקליכע יארען אין אראד (רומעניען), אזוי אז זיין ישיבה איז געווען אין יענע יאהרען די איינציגע תורה פעסטונג, אין דעם דורך די דייטשע מערדערס ימ"ש באזעצטע מזרח אייראפע, וואו אלעס איז געלעגען אין חורבות. און ביי איהם אין אראד האט זיך נאך געהערט דאס קול תורה. אלס דאס איבערגעבליבענע פלעמעל פון דעם פארלאשענעם פייער. וואס עס האט מיט זיך פארגעשטעלט די גרויסע תורה צענטערס אין גאנץ מזרח אייראפע, וועלכע זיינען בעוה"ר חרוב געווארען.

שפעטער האט ער איבערגעפלאנצט די ישיבה אין ארץ ישראל. וואו ער האט אויפגעבוים די סאטנאדער ישיבה „מהר"ם בריסק" אין דעם אלטען גייסט בכל פרטותי' ודקדוקי'. וואו פיל תלמידים האבען געפונען א ווארימע סביבה פון תורה ויראת שמים.

דער דאזיגער צווייג פון דעם גרויסען אילנא דחיי פון הרבצת התורה האט אבער אויך בעוה"ר נישט לאנג אנגעהאלטען. און בעת דער טשעקער רב זצ"ל איז דעם פארגאנגענעם זומער געווען ביי אונז אין ניו יארק, אויף דער חתונה פון זיין טאכטער, איז ער פלוצים נפטר געווארען, כ"ח סיון תשי"ט. לאזענדיג פאר'יתומ'ט די הונדערטער תלמידים, די שארית הפליטה פון דער וועלט־בארימטער סאטנאדער ישיבה.

זכר צדיק לברכה.

מאמר על המהר"ם בריסק בעתון "דער איד" כ"ט סיון תש"ך

המהר"ם בריסק השתתף בחגיגת הכנסת ספר תורה אצל בנו בצ'ייקה

פרק ז

הספר שאלות ותשובות מהר״ם בריסק

שואלי השאלות

הספר שו״ת מהר״ם בריסק[1], מפעל חייו של הרב מרדכי, על שלשת חלקיו, מכיל בתוכו מאתים ושמונים שאלות ותשובות. השאלות מקיפות את כל שטחי החיים היהודיים של התקופה. בין השואלים אנו מוצאים שלשים ושבעה רבנים. מתוכם היו עשרים ושלשה רבני טרנסילבניה[2] וארבעה עשר האחרים היו רבנים במקומות שונים ברומניה, הונגריה

1. החלק הראשון של הספר הודפס לראשונה בטאשנד תרצ״ט. החלק השני הודפס שם בשנת תש״ב. חלק ג׳ הודפס שם בשנת תש״ד רק עד סימן ל״ז. הגליונות עד סימן ל״ז והמשך החומר בכתב־יד, נתגלו לאחר המלחמה בבית הדפוס לווינגר ע״י הרב שלמה חיים ברנשטיין, תלמידו המסור שהיה מיועד להיות חתנו של הרב מרדכי. שלשת החלקים הודפסו מחדש בניו־יורק תשכ״ג. לחלק ג׳ צורף בטעות שער משנת תרצ״ט.
2. לפנינו רשימה של רבני טרנסילבניה השואלים: ר׳ משה אהרן קרויס אב״ד באניא, שו״ת מהר״ם בריסק, חלק ג׳ סי׳ י״ד; ר׳ אברהם שוורץ אב״ד וואהראהל, ח״א סי׳ ק״ו; ר׳ אברהם יהודה הכהן אב״ד טאפליצא, ח״א סי׳ ק״ו; ר׳ אברהם אויש אב״ד לופני, ח״א סי׳ ס״א, צ״ו; ר׳ אהרן צבי [בריסק] אב״ד טשעקע בן המחבר, ח״א סי׳ מ״ז, ס״ד, ק״ד, ק״ה, ח״ב סי׳ ל״ד, ח״ג סי׳ מ״ב; ר׳ אנשיל ווייס אב״ד נאדיפאלו, ח״ב סי׳ ס״ז; ר׳ דוד יהודה פאלק חתן אב״ד סענזשארץ ״כעת אב״ד סאוואטא״, ח״א סי׳ י״ד, נ״ט; ר׳ חיים צבי [ליכטנשטיין] אב״ד בוטשום, ח״א סי׳ פ״ו; ר׳ יהושע פנחס וויינברגר אב״ד סעפלאק וגליל מארגרעטן, גיס המחבר, ח״א סי׳ כ״ב, צ״ז; ר׳ יואל כ״ץ אב״ד ארדוד, ח״א סי׳ ל״ח, קט״ז, ח״ב סי׳ כ״א, כ״ב, כ״ג כ״ד; ר׳ יוסף משה מייזליש אב״ד אויוואָרא (מאראש אויוואר); ר׳ י. צבי היילפרין אב״ד שאמקוט, ח״ב סי׳ ע״ב; ר׳ יחזקאל ווידמאן, אב״ד סיטשעל, ח״א סי׳ ט״ו, ח״ג סי׳ ו, ל״ו, ל״ז; ר׳ יחזקאל שאהנפלד, אב״ד מיהאלפאלווא ח״ב סי׳ ז; ר׳ יעקב שמואל אליאש אב״ד גערלא, ח״א סי׳ ז, י, נ״ו, נ״ז, ח״ב סי׳ ט״ו; ר׳ שמואל פריינד, אב״ד סאסרעגן ח״א סי׳ ס״ב; ר׳ מרדכי עזריאל וויינברגר אב״ד מארגרעטן, גיס המחבר, ח״א סי׳ קי״ב; ר׳ משה יהודה עהרנרייך רב בגליל שאמלויא, ח״ב סי׳ נ״ג; ר׳ משה צבי פריינד אב״ד גהערגהעני, ח״א סי׳ קמ״ב; ר׳ שלמה זלמן עהרנרייך אב״ד שאמלויא, ח״א סי׳ מ״ו, ח״ב סי׳ י״ז; ר׳ שלמה זלמן קליין אב״ד סי׳ טשעה, ח״ב סי׳ ל״ג; ר׳ שלום צבי אדלער, אב״ד דיאסעג, ח״א סי׳ ד׳ ע״ב; ר׳ שלמה זלמן פרידמן אב״ד טענקע, ח״א סי׳ מ״ה, נ״ח, ח״ג סי׳ כ״ט. בזיהוי הרבנים מטרנסילבניה נעזרתי ברשימותיו של מר יוסף כהן מהספריה הלאומית ועל כך נתונה לו תודתי.

וארצות אחרות[3]. כעשרים ושמונה שואלים אחרים היו דיינים, ראשי ישיבות, ממלאי מקום של רבנים ומנהיגים רוחניים אחרים. גם אלה ברובם מטרנסילבניה והשאר ממקומות אחרים. שאלות אחדות באו אליו ממרחקים מחוץ לארץ. ביניהן היו שאלות מבודפשט בירת הונגריה[4], פראג[5], ברסלאו ודרמשטדט שבגרמניה[6], לוגאנה שבשווייץ , שטרסבורג שבצרפת[8] קליולנד וכן וולדן — מאס' שבארצות הברית[9]. בין השואלים מופיעים אחדים מתלמידיו המובהקים ושמותיהם היו ידועים ומפורסמים בין תלמידי טאשנד במשך שנים רבות[10]. תלמידים אלה הצטיינו בחריפותם, שקדנותם או פעילותם לטובת הישיבה בתור גבאים או בעלי תפקידים אחרים.

3. רשימת הרבנים השואלים שמחוץ לטרנסילבניה: ר' צבי לוסטיג, אב"ד טארפא, שם ח"ג סי' מ; יקותיאל מרדכי שיק, אב"ד טשבא, ח"ג סי' ל"ד; משה ארי' רוזנברג אב"ד ראדוואנקא "ואור הוראתו זורח בק"ק אונגוואר", ח"ג סי' כ; אריה ליב גוטליעב, אב"ד זאביע, ח"ב סי' מ"א; דוד יעקב [בריסק], אב"ד דאדא אחי המחבר, ח"א סי' ל"ז, ע"ו, ע"ז, ח"ב סי' כ"ה; ר' יונה מערצבאך אב"ד דארמשטאט, ח"א סי' ל"ג, ל"ד; ר' יוסף ליב אב"ד שאמשאן, ח"א סי' כ"ו; ר' יצחק צבי לעבאוויטש, אב"ד טשאפ, ח"א סי' י"ז, ח"ב ס"א, ח"ג י"ז; ר' מאיר גראס, אב"ד שארקאד, ח"ב סי' צ"ג, צ"ד; ר' מרדכי דייטש, אב"ד ועלאטין, ח"ב סי' צ"ו, ח"ג סי' כ"ה; ר' משה שמשון וואסרמאן, אב"ד דארמשטאדט, אב"ד ברסלאו, ח"א סי' א, נ"ה, פ"ג; נפתלי בריסק אב"ד באיאם בן אחי המחבר, ח"א סי' ב, ע"ט; ר' נפתלי מנחם אדלער, אב"ד סערעדנא, ח"ב סי' פ"ב, פ"ג, ח"ג סי' י"א; ר' פנחס חיים [טויב] אב"ד ראזדאל, ח"א סי' י"א; ר' שלום טויב בן האדמו"ר מרוזלי, ח"ב, סי' כ.
4. שם, ח"א סי' ס"ו, ח"ג סי' כ"ז.
5. שם, ח"א סי' מ"ח.
6. שם, סי' נ"ה.
7. שם, סי' קמ"ג
8. שם, סי' קכ"ה.
9. שם, סי' מ"ו וראה חלק ב' סי' ס"ט.
10. רשימת תלמידיו השואלים: אלטר ישראל, ח"א סי' ע"ג, ע"ד; יעקב שמואל אליעש סי' ז, נ"ו, ח"ב סי' ט"ו; יצחק לייב ברוין (בן בית אצל הרב "הויז בחור"), ח"א סי' ע"א, ח"ב סי' ס"ח; יודא בינדער, ח"ב סי' ג, כ"ה, כ"ט, ל, צ"ח, ח"ג סי' ח, ט, ל"ב; יהושע בריסק, ח"ב סי' י"א; נפתלי בריסק, ח"א סי' ב, ע"ט; משה שמואל בריסק, ח"א קל"ד; נפתלי הערצקא ברנשטיין, ח"א סי' קל"ח, ח"ב סי' ל"ו, ל"ז, ל"ח; ח"ג סי' ז; שלמה חיים ברנשטיין ח"א סי' פ"ח, ח"ג סי' ל"ח, ל"ט; שמעון אלעזר ברנשטיין ח"א סי' כ"ח; שרגא צבי ברנשטיין ח"ב ע"ד, ע"ה; משה שלום גולדשטיין, ח"ב סי' ל"ט; הלל גראס, סי' כ"ד, נ"ד, צ, צ"א, קל"ב, ח"ב צ; יצחק אהרן גרין, ח"ב נ"ה; מאיר גראס, ח"ב סי' צ"ג, צ"ד; צבי אלימלך דייטש, ח"ב סי' נ"ט, ס (היה אחד העילויים, ראה גם ציון לנשמתו בסוף חלק ב'); שמחה בונם דייטש, ח"א סי' כ"ג, קט"ו, ח"ב סי' א (היה גבאי בסוף שנות העשרים); אהרן צבי וויינברגר, ח"א סי' י"ח צ"ט; יצחק אייזיק ווייס, ח"ג סי' ד; יעקב אלי' ווייס, ח"ב סי' ס"ג, ס"ד, ס"ה, ח"ג סי' ה; ישראל אפרים פישל זוסמן, ח"א סי' ק"א; פנחס חיים כ"ץ, ח"ב סי' י"ג, ח"ג ט"ז; שלמה יואל לאב, ח"א סי' קכ"ח; עקיבא לאב, ח"ב מ"ז; יודא סגל לאווי, ח"א סי' קי"ז; יחזקאל לאוויא, ח"ב סי' פ"ד; יוסף לווינגר, ח"א סי' י"ג; משה זאב פאללאק, ח"א סי' ל; דוד יעקב פאלאק, ח"א סי' נ"ט; אברהם יוסף פארקאש, ח"ב סי' ע"ג, ח"ג סי' כ"ז, דוד פארקאש, ח"א סי' ל"ט; חיים פריינד, ח"ב סי' ו; יעקב שלום פריינד, ח"ב סי' פ"ו; משה צבי פריינד, ח"ב סי' קמ"ב; יוסף צימרמן, ח"א סי' מ"ח; יעקב שאהמברג, ח"א סי' ח, ס"ג; נפתלי צבי הכהן שווארץ (בן עורך "לקט שושנה"), ח"א סי' ס"ה, ח"ב סי' י"ב, נ, נ"א; יעקב שמואל, ח"א סי' נ"ו, נ"ז; מנחם זאב שאכטר "ריסקעווער", ח"ב סי' ה; ח"ג סי' ל"א.

מלבד חשיבותו ההלכתית של הספר, שהוא עניין לתלמידי חכמים ורבנים להתגדר בו, אנו מוצאים בספר שפע של ידיעות על החיים הכלכליים, הצבוריים והרוחניים של יהודי טרנסילבניה, הונגריה, רומניה וארצות אחרות שבתקופה הנדונה. הספר הוא אספקלריה נאמנה של חיי היהודים בארצות הללו החל מסוף שנות העשרים של המאה ועד שנת תש"ד כאשר חוסלה קהילת טאשנד.

הפונים אליו בשאלות הכירו ביושרו, בבהירות מחשבתו, בבקיאותו בממונות, בכנותו ובחוש המפותח שלו להבנת הצדק והאמת. סכסוך גדול שפרץ בגרסווארדיין בין שוחטים וקצבים[11] הובא דוקא בפני הרב מרדכי. בגרוסווארדיין שהיתה עיר ואם בישראל ובערים אחרות כגון סאטמר, קראלי, שימליו, קלוזנבורג לא חסרו רבנים מפורסמים, בכל זאת פנו למהר"ם בריסק; אין זה כי בימים ההם הלך שמו לפניו כגדול בתורה.

את תשובותיו לשואלים נהג לרשום ביום חמישי בלילה לאחר שסיים לבחון את תלמידיו וערך "ליל ששי". בתשובות אחדות הוא ציין שחתנו ר' שמואל גרינברג העיר לו הערות חשובות[12].

סימן כח.

כתקוע סופר בקול, ברכת בנים ומעל,
הומ"כ אהובי הרבני המופלג,
שונה תורה, ביראה טהורה, כש"ת מוה"ר
יודא הכהן בינדער נ"י בק"ק זשיבוא יצ"ו.

האמנם עדיין מונח בעניינים אחרים להשיב לשואלים אשר הקדימוך, אבל היות שהנך קשור בעבותות אהבה לישיבתינו ואתה עוסק בתורתה, לקחתי לי מועד להשיב על אתר על מכתבך שקבלתי היום, והנך שואל כמנין בהיות שאתה רגיל להתפלל בנוסח ספרד מגיל ילדותך, ובעירכם מתפללים בביהכ"נ בנוסח אשכנז, וחפץ אתה לדעת האיך להתנהג, הן בהיותך מתפלל לפני התיבה באמירת הקדיש אם מותר להוסיף התיבות במוסיפין הספרדים, והן בהיותך מתפלל עם הציבור שלא לפני התיבה, והשאלה על כולנה אם כשיצטרפו עשרה הנוהגים להתפלל בנוסח ספרד אם מותר לאותן עשרה לעשות מנין מיוחד בביהכ"נ או בפרוזדור ולהתפלל כל התפלה כמנהג ספרד:

קטע פתיחה לאחת התשובות

11. שו"ת מהר"ם בריסק, ח"א סי' נ.
12. שם ח"ב סי' ב, ה, י, כ"ד, מ"ג ק ועוד.

כל תשובה מחולקת ע"פ רב לארבעה חלקים: א. פתיחה ודברי ברכה לשואל; ב. סכום וקצור השאלה; ג. נתוח השאלה, דיון ומתן תשובה; ד. דברי ברכה נוספים לשואל. לעתים הוא מתנצל בפני השואל על שקצר בתשובתו או שלא השיב לו מיד[13] ומנמק את הסיבה בכך שהוא טרוד מדי בענייני הישיבה[14]. לפעמים הוא מנמק את סיבת קצור התשובה בכתבו "אבל אנכי שאול לתלמידים"[15]. בסיום התשובה נהג לחתום בפשטות את שמו "מרדכי" ללא כל תוספת.

עונג רב נגרם לו כאשר ראה שתלמידיו בוגרי הישיבה עושים חיל בלימודיהם ושולחים אליו שאלות ממרחקים. לאחד מתלמידיו כתב "שמחתני בראותי כי הנך שוקד על דלתי התורה והנני הרואה כי יודע אתה בטוב למשקל ולמטרי בדברי חכמים"[16]. לתלמיד אחר אשר נשאר קשור לישיבה ולרבו בעבותות אהבה הוא השיב באותו יום על שאלתו למרות היותו טרוד ביותר באותו זמן[17]. את תלמידיו הוא מכנה לעתים בפתיחה לתשובתו "כבוד תלמיד חביב"[18] והוא מסיים כל תשובה לתלמידיו בברכה חמימה ומוסיף את הביטוי "מלמדך להועיל"[19]. בפתיחה או בסיום התשובה לתלמידיו הוסיף לפעמים הערה אישית אשר אפיינה במיוחד את אותו תלמיד. לשלמה יואל אשר היה תלמידו במשך שנים רבות והצטיין כבעל יראת שמים, כתב בפתיחה: "שלמה שמו ושלמה משנתו ויראתו הקודמת לחכמתו"[20]. בחמימות אבהית הוא משיב לתלמיד אשר היה בתור בחור ישיבה בן ביתו ("הויז בחור") ונלוה אל הרב לכל מקום שהלך. בפתיחה הוא כותב לו "כבוד אהובי חביבי בן משק ביתי" ומסיים תשובתו בתוספת "מלמדך להועיל אוהבך"[21]

13. שם ח"א סי' ח: "יסלח לי על אחירת תשובתי אף כי תלמיד חביב עלי". וראה גם סי' י"ט, ל"ה, מ"ה נ"ד, נ"ה, קי"ט, קל"ה, קל"ז.
14. שם סי' נ"ה: "כי עול הישיבה הי"ו עלי הן בגשמיות הן ברוחניות"; סי' צ"א: "מוקף אנכי בחבלי טרדין בהקפת כל ראש לא לבד בהכנת הלימוד לתלמידים המקשיבין רק הכנסת מחייתן ג"כ מטריד אותי מאד". וראה גם סי' ע"ט וסימן פ. אפילו לבנו החביב ר' אהרן צבי (חלק ב סוף סי' ל"ב) הוא מקצר בתשובתו בנמוק: "עול השעבוד מהתלמידים יעכבו אותי".
15. שם. ח"א סי' ד, קט"ז קכ"ד, קל"א ועוד.
16. שם ח"א, סי' נ"ח וראה גם סי' ס"ה, צ"ב, צ"ח, קמ"ב.
17. שם, ח"ב סי' כ"ח. תלמיד מסור זה היה יודא בינדר והרב מרדכי כתב לו: "היות שהנך קשור בעבותות אהבה לישיבתנו ואתה עוסק בתמיכתה לקחתי לי מועד להשיב על אתר על מכתבך שקבלתי היום". תלמיד זה לא היה עשיר ביותר בתקופת לימודיו בטאשנד. לאחר שנשא לו אשה רווח לו מבחינה כלכלית ולעולם לא שכח את רבו האהוב וישיבתו. גם בימים הקשים ביותר בהתקרב השואה התעניין בגורל רבו. כאשר שמע שר' מרדכי נעצר משום ששלח מזון לעריק יהודי, שנמלט מ"שרות העבודה" והסתתר על עליית הגג של בית המדרש, נרתם מיד לעזרת רבו למצוא לו עורך דין שיגן עליו.
18. שם, ח"א סי' ח, י"ג, י"ח, נ"ד, ע"א, פ"א, פ"ב קי"ז.
19. שם סי' ב, ח, י"ח, כ"א, כ"ג, כ"ד, כ"ח, ל"ה, מ"ח, נ"ד, ס"ג, ס"ה, ע"ג, ע"ד, פ"ח, פ"ט, צ"א, צ"ח, ק"א, קכ"ח, קמ"ב ועוד.
20. שם, סי' קכ"ח.
21. שם, סי' ע"א.

גם שואלים אחרים שלא היו מתלמידיו זכו לדברי פתיחה וסיום נפלאים. דברי הברכה רומזים גם על תוכן השאלה. לתשובותיו שהשיב לשואלים לפני חגים נהג להוסיף ברכה מיוחדת לכבוד המועדים.

כמעט לכל התשובות שלו יש מבנה אחיד כפי שהזכרנו כבר, אך כאשר שאלת השואל ארוכה מדי אז הוא מחלק ומארגן את השאלה למספר עניינים ומוסיף מספרים לכל עניין ועניין (א, ב, ג, ד).

באותה שיטה שנקט בלימוד בישיבה נקט גם בתשובותיו לשואליו. הוא השתדל להסביר כל תשובה ותשובה בדרך הפשט. בתחילה הביא את המקורות הראשוניים החל מפסוק, משנה וגמרא ובאופן הדרגתי עבר למפרשים ופוסקים ראשונים ואחרונים לפי סדר כרונולוגי עד שהגיע לאחרוני האחרונים[22].

אמנם בתשובות אחדות הוא מביא גם חידושים ופלפולים, אך בשיטה זו נקט בדרך כלל כאשר השאלות הופנו אליו על ידי רבנים ותלמידי חכמים גדולים אשר בעצמם פנו אליו בדרך הפלפול. בתשובות מסוג זה ציין לפעמים שהוא בא "להשתעשע" בדבר השאלה[23].

הוא היה זהיר מאד בתשובותיו ודרש מן השואל שלא ישתמש בפסק דינו לצרכיו האישיים כי הרי את הצד השני לא שמע[24]. הוא הקפיד שלא להשיב על שאלות העלולות לפגוע בסמכויותיו של הרב המקומי. במקרים אלה נהג לציין שהדברים נאמרו להלכה ולא למעשה[25].

כאשר תלמיד טעה בשאלתו, העיר לו באדיבות ובחביבות מבלי לפגוע בו. וכך הוא כותב באחת התשובות לתלמידו: "דע לך אהובי כי טעית בהבנת דברי ב"י"[26]. מצד שני הודה בעצמו כאשר תלמיד העמידו על טעותו שטעה[27]. בשאלות עדינות כאשר היה חשש שהשואל או הנוגעים בדבר עלולים להפגע מפרסום הדבר החליט שלא לציין את שם השואל או את אלה שהיו קשורים בדבר[28]. מן הראוי לציין שבספרו לא שכח להזכיר גם את עובדי הדפוס מסדרי האותיות, אלכסנדר ויזל וראובן שרייבר אשר השתדלו לתת לספר צורה נאותה[29].

22. באחד מתשובותיו הוא מציין בעצמו: "כדי לברר דבר זה אנו צריכין לתור בש"ס ופוסקים ולחקור על שרשי המנהגים". ראה סי' ב, דף ב ע"ב.
23. ראה סי' ל"א, ל"ד, מ"ג, מ"ו, ס"ח. פ"ס, ק"ז, ק"י, קט"ז ועוד.
24. שם, סי' ט, ס"ז.
25. שם, סי' קט"ז, וראה גם סי' ט, ל"ו.
26. שם ח"ב סי' ה.
27. שם, ח"א דף קמ"ה עמ' ב מפתח לסימן ס. וראה באותו עניין חלק ב סי' ל"ח.
28. שם חלק א סי' ס"ו, ע"ח, ק"ל.
29. שם, דף קמ"ו ע"ב, וחלק ב דף ק"ג ע"ב.

בתשובותיו יש הדים לפעילות הכלכלית של יהודי טרנסילבניה, רומניה והונגריה. בתקופה שלאחר מלחמת־עולם הראשונה נותקה טרנסילבניה מהונגריה והקשרים הכלכליים נפסקו לחלוטין. היהודים בחלקם היו צריכים לבסס את פרנסתם מחדש[30].

מספר בלתי מבוטל של יהודים היו קשורים בצורות שונות בחיי החקלאות של האיזור. היו יהודים בעלי אחוזות גדולות, חוכרי אדמות וחקלאים יהודיים בעלי חלקות קטנות של אדמה[31]. בין שתי המלחמות העולמיות בוצעו רפורמות אגרריות ומזה סבלו קשות במיוחד היהודים כאשר נושלו בצורות שונות מאדמותיהם. בשנת 1931 הופיע חוק בדבר שמיטת כספים של האיכרים הנוצריים אשר היה ידוע בשם "קאנווערזיאן". חוק זה נועד לטובת האיכרים, ונאמר בו שכל המשלמים את חובותיהם למלוים מיד, יצטרכו לשלם סכום זעום ביותר. המהר"ם בריסק נשאל מה דינם של יהודים בעלי אדמות אשר לקחו הלוואות מיהודים עשירים — האם גם לגביהם חל חוק שמיטת חובות[32]. המהר"ם קבע ש"דינא דמלכותא דינא". מתוך אחת התשובות בעניין זה מתברר גם שקבוצת יהודים חוכרי אדמות "ארנדרין" היו נאלצים לקבל שותף נכרי והתעוררה בעיה לגבי שמירת שבת. הנכרי דרש לחרוש ולזרוע את האדמות גם בשבת[33]. אחת התשובות דנה בעניינו של יהודי בעל כרם, אשר רצה להרחיב את הכרם תוך כדי עקירת עצים[34].

יהודי טרנסילבניה רבים עסקו בשריפת יי"ש. לעתים היו להם שותפים נכריים או שאת השזיפים לתעשיית היי"ש קנו מנכרים. על רקע זה התעוררו שאלות הלכתיות ופנו אל המהר"ם[35]. יהודים כפריים החזיקו אורוות ודירים לבעלי חיים. על רקע זה שאלוהו אם מותר להשכיר דיר לנכרי המתכוון לגדל בו חזירים[36].

לאחר כבוש טרנסילבניה ע"י ההונגרים התמעטו הפרנסות של היהודים. במדינה נוצר מחסור גדול של צמר והממשלה עודדה את התושבים לגדל סוג מיוחד של ארנבות לגזיזת הצמר. יהודים רבים ובתוכם גם שומרי מצוות החלו למצא פרנסה צדדית בעיסוק זה. אחד השואלים רצה לברר אצל המהר"ם אם לפי ההלכה מותר לגדל את הארנבות לצרכי הצמר[37].

30. ראה צבי יעקב אבראהם, לקורות היהודים בטרנסילבניה, נויארק תשי"א, עמ' 142.
31. שם עמ' 109.
32. שו"ת מהר"ם בריסק, סי' פ"ה: "בעניין הקאנווערזיאן אשר נתנה הממשלה חוק שאותם האנשים אשר עיקר מחייתם מעבודת עבודה שבשדות וכרמים אשר בשנים האחרונות שכמעט כל גידולי ארץ הוזלו... ויהי כראות הממשלה שאי אפשר להם בשום אופן לשלם כל החובות במאה אחוזים ע"כ תקנו זאת שאם ישלמו בקוצר זמן אז יניחו להם רב החוב... ועתה השאלה מה יעשה בי"ד של דייני ישראל בבוא אליהם בעלי דינים קשים...".
33. שם סי' ע"ה.
34. שם, סי' קל"ז.
35. שם, סי' י"ט, פ"ח, קכ"ז, קל"ו ועוד.
36. שם, חלק ג', סי' כ"ה.
37. שם, חלק ב', סי' נ"ז.

טרנסילבניה היתה ברוכה בשפע של יערות ויהודים אחדים היו סוחרי עצים. היו כאלה אשר מצאו את פרנסתם ביצור גחלים מעצי היער ולשם כך העסיקו פועלים רבים בעונת הקיץ. פועלים אלה, שהיו בדרך כלל נוצרים, רצו לעבוד גם בשבת. התעוררה שאלה אם יש דרך להעסיקם בשבת, אחרת יגרם נזק גדול לבעל המפעל היהודי[38].

בערים ובעיירות השונות החזיקו יהודים בידיהם מפעלים למי סודה לשתייה ובירה. אחד השואלים רצה לברר אם מותר למלא בקבוקי סודה ביום-טוב של גלויות, כדי למנוע בריחת קונים למפעלים הפתוחים בשבתות ובחגים[39]. בעלי עסקים יהודיים שלחו את סחורותיהם ברכבות ונתעוררה השאלה אם מותר לשלוח את הסחורה ביום ששי לפנות ערב לפני כניסת השבת[40].

מפאת הבנתו וכושר ניתוחו בדרכי ההגיון נשאל המהר"ם שאלות מסובכות בענייני ממונות חשובים. שאלו אותו שאלות בענייני עסקי ביטוח ובנקאות של יהודים[41], וביחס להשגת גבולו של סוכן חברה כלכלית גדולה מצד יהודי אחר[42]. באחת התשובות דן בפיחות הדולאר שבארצות הברית. היה זה מקרה שיהודי ברומניה הלווה כסף לחברו בסך של "מאה אלף לעי". בשטר ציינו הצדדים שערך הכסף הוא חמש מאות שמונים ושמונה דולארים. השאלה היתה — האם בעקבות פיחות הדולאר בשנת 1934 יש לשלם לפי הדולארים או לפי ערך הכסף הרומני אשר לא חל בו שינוי[43]. הוא פסק שיש לשלם את החוב לפי הכסף הרומני בלבד לפי הכלל "דינא דמלכותא דינא".

בתשובותיו דן המהר"ם גם בשאלות הנוגעות לבעלי מלאכה יהודיים. חרש עץ יהודי אשר יצר חביות יין בשותפות עם נכרי, רצה לברר אם מותר לאחרון לעבוד בקבלנות בשבת[44]. שאלה דומה נשאל לגבי חייט יהודי אשר העסיק פועלים נוצריים שרצו לעבוד בשבת בקבלנות[45].

באמצע שנות השלושים הופיעו כל מיני הגבלות כלכליות נגד היהודים ברומניה. החוק קבע שיהודים יכולים להיות מועסקים במקצועות שונים בהתאם לאחוז האוכלוסיה שהם מהווים[46]. ביחוד באו ימים קשים על יהודי רומניה בימי שלטון גוגה-קוזה, אשר עלו לשלטון בדצמבר 1937 ושלטו כארבעים וארבעה יום. בתקופה זו נלקחו מיהודים

38. שם, חלק ב', סי' ד'.
39. שם, חלק א', סי' קט"ו. וראה חלק ב' סי' כ"א, כ"ג.
40. שם, חלק א', סי' קמ"א.
41. שם, חלק א', סי' ט', קי"ג.
42. שם, סי' ע"ח.
43. שם, סי' י"ח. בשנת 1934 חל פיחות של הדולאר ביחס לשער הזהב. כנראה שהשאלה מתיחסת לתקופה זו.
44. שם, סי' פ"ב.
45. שם, סי' ע"ו.
46. ראה אברהם. שם עמ' 148.

רשיונות מסחר, מוזגנות, מכירת טבק וסיגריות ועוד. יהודים אחדים הצליחו להערים על השלטונות והוציאו רשיונות על שם נוצרים אשר נעשו שותפים לעסק. כדי שלא לעורר את חשדות השלטונות נאלצו יהודים רבים לפתח את העסק גם בשבת. לעתים דרש השותף הנוצרי לפתח את העסק בשבת, מצד שני חשש בעל העסק היהודי שמא ישלשל שותפו את כל הכספים בכיסו אם הוא ישאר לבדו ללא השגחה מצד היהודי[47].

בכל השאלות הכלכליות דן המהר"ם לגופו של העניין ואם הדבר אפשרי אזי הוא מוצא היתר כדי שלא לקפח את פרנסתם של היהודים.

בעזה"ת

ספר

שו"ת מהר"ם בריסק

על ד' חלקי שו"ע

מכ"ק מו"ה שו"ר הרב הגאון המובהק צדיק כביר וכו'

מוהר"ר מרדכי בריסק שליט"א

האב"ד ור"מ דק"ק טאשנאד יצ"ו

הוצאתיו לאור בעזרתו ית"ש

שמואל הקטן גרינבערג

חתן המחבר

מהר"ם | בריסק

חלק ראשון

נדפס בשנת תרצ"ט לפ"ק

דפוס: לעווינגער. טאשנאד

Tip. LÖVINGER Tăşnad,

השער לשו"ת מהר"ם בריסק מהדורה ראשונה, דפוס טאשנד תרצ"ט

47. שו"ת מהר"ם בריסק, חלק א' סי' ע"א, ק"ג, ק"מ; חלק ב' סי' ט"ו.

ספר

שו"ת

מהר"ם בריסק

על ד' חלקי שו"ע

מעשה ידי אומן רועה עדר צאן קדשים המקים עולה של תורה

והעמיד תלמידים לאלפים הגאון הגדול הצדיק המפורסם כג"ע

תרשישים כקש"ת מוהר"ר מרדכי בריסק זצ"ל הי"ד

האב"ד ור"מ דק"ק טאשנאד יצ"ו

יצא לאור בראשונה ע"י

הרה"ג המפורסם כש"ת מוהר"ר שמואל גרינבערג זצ"ל הי"ד

חתן המחבר

חלק ראשון

שנת תשכ"ג לפ"ק

ועתה יוצא לאור פעם שנית ע"י

נכדי המחבר יצ"ו

התאחדות תלמידי ישיבת מהר"ם בריסק

השער לשו"ת מהר"ם בריסק מהדורה שנייה, דפוס ניו־יורק תשכ"ג

בתשובותיו ישנם הדים גם לחיים היהודיים הדתיים בטרנסילבניה והונגריה לפי שלשת המחנות הידועים: א) האורטודוקסים החרדים; ב) שטטוסקוו; ג) הנאולו־גים הרפורמיים.

ראשיתו של פילוג זה בקהילות הונגריה הוא מן המחצית השנייה של המאה התשע־עשרה. בתקופה זו חדרו להונגריה רעיונות של המתבוללים הרפורמיים מגרמניה[48]. בכנוס הרבנים של הונגריה משנת 1869, התקבלה החלטה של הרוב, להקים סמינר לרבנים לפי המתכונת שהיתה קיימת בגרמניה. הרבנים החרדים התנגדו כי חששו שמא יביא הדבר לרוח כפירה והתבוללות בקרב יהודי הונגריה. הדבר עורר סערה גדולה אשר גרמה לפילוג בין החרדים לבין הנאולוגים הרפורמים[49]. לעומתם החליטה קבוצת רבנים לעמוד מן הצד ולא להצטרף לא לאורטודוקסים ולא לרפורמים. הללו נקראו בשם "שטטוסקוו". כך נוצרו שלשה מחנות נפרדים בהונגריה וטרנסילבניה. החרדים האורטודוקסים החרימו את הנאולוגים ואת קהילות שטטוסקוו כאחד[50] ונמנעו לבא בקהלם. מצב זה נמשך גם במאה העשרים. לעתים התעוררו שאלות בדבר היחסים שבין שלשת המחנות. באחת מתשובותיו סוקר מהר"ם בקצור ובבהירות רבה ביותר את ההיסטוריה של שלשת הזרמים הללו:

"בשנת תרכ"ט כאשר פועלי אוון חקקו אוון ורצו להרוס הדת רח"ל ועשו קאנגרס והעיזו פנים לומר שאין להם חלק בהשו"ע [שלחן ערוך] ואז פרשו היראים ועשו תקנות .וחיבור לטהרה בשם שומרי הדת והרבה קהילות נשארו על מתכונתם הראשונה באין חיבור לא לטהרה ולא לטומאה ונקראו בשם שטאטוסקווא"[51].

עמדתו של המהר"ם בעניין זה היתה שההנתקות מן הנאולוגים היא חובה מדאורייתא[52]. גם לגבי קהילות השטטוסקוו היה סבור שהם ראויים לנידוי "כי לא באו לעזרת ה' בזמן הקונשטאטירונג". יתירה מזו, הוא חשד שגם הם ברובם מחללים את השבת ואינם מקיימים את המצוות[53]. לדעתו, רב אפילו אם רק הגיש בקשה להתקבל אצל הנאולוגים בתור רב, פסל את עצמו כבר להיות אי פעם רב בקהילה חרדית[54]. דינם של השטטוסקוו הוא כדין הנאולוגים וחל איסור גם על המורים והשוחטים שלהם[55].

48. ראה אבראהם, שם עמ' 55 ואילך.
49. שם, עמ' 64. הכינוי ליהודים הרפורמיים בהונגריה היה "נאלוגים".
50. שם עמ' 73—74
51. שו"ת מהר"ם בריסק, סי' מ.
52. שם סי' ד.
53. שם סי' ל.
54. שם, סי' ד. וראה חלק ב' סי' ט"ז, ע"ב.
55. שם, חלק א, סי' מ.

ימי משטר גוגה־קוזה ברומניה היו ימים קשים ביותר גם לקהילת טאשנד. העירוב אשר הוקם בעמל רב בטאשנד ביוזמתו של המהר"ם בשנת תרצ"ג, נהרס בפקודת השלטונות האנטישמיים בשנת תרצ"ז. הישיבה בטאשנד, פאר מפעלו של המהר"ם, נסגרה לפי פקודת הפרפקט (המושל), שמושבו היה בבירת המחוז זאלאו. בחורי הישיבה נתפזרו לכל עבר ורק בודדים המשיכו ללמד בתנאי מחתרת. מעל בניין בית המדרש נמחקו הכתובות העבריות וקול התורה בישיבה טאשנד נדם. את צערו של המהר"ם קשה לתאר. הוא לא היה מסוגל להתרכז ולהשיב תשובות לשואליו. רק לאחר שממשלת גוגה־קוזה נפלה, השיב מחדש לשואליו. הוא התנצל בפניהם שסוף־סוף הסתיימו "הימים אשר אין חפץ בהם"[56] "וכבר התחילו להתנוצץ קרני הישועה"[57].

שמחתו גדלה במיוחד כאשר קבל הודעה מאת נשיא הלשכה האורטודוקסית אשר השלטונות התירו לפתוח מחדש את ישיבת טאשנד[58]. אולם שמחתו לא ארכה שנים רבות. ביחוד באו ימים קשים על הצבור היהודי עם כבוש טרנסילבניה על־ידי ההונגרים בשנת 1940. בתקופה הראשונה של הכבוש היה נדמה שישנם יהודים בארצות אחרות הנרדפים יותר. על רקע זה הכריזו יהודי הונגריה בשנת ת"ש על תענית צבור למען היהודים בגרמניה ופולין. תוך שנה־שנתיים ראה המהר"ם כבר את המצב של כלל ישראל אשר הנו מושפל ונרדף ביותר בין כל האומות. את גורל עם ישראל בתקופתו סיכם בדרשתו ליום־הכפורים בשנת תש"ב באמרו:

> "כי מעת החרבן לא היה דור שפל כדורנו כי באמת הננו ללעג ולקלס בכל הגויים... כי אין לך אומה משבעים אומות שיהיו נתונים למשיסה כעמנו ובושנו מכל דור שלא היה דור שפל כזה בדורות האחרונים[59]".

כאשר הסתננו שמועות מעורפלות ביותר על שריפת יהודים בגרמניה, דרש בבית הכנסת את הפסוק "מי מנה עפר יעקב" — מי יוכל למנות את היהודים המומתים על־ידי צוררי ישראל ואפרם נשלח למשפחותיהם בצנצנות ונדרשים עוד לשלם את דמי ההוצאות.

השאלות והתשובות מאז ימי הכבוש ההונגרי בטרנסילבניה, משקפות חלק מתע־לוליהם האנטישמיים של השלטונות ההונגריים בהתאם ל"חוקי היהודים" שחקקו. כבר בתקופה הראשונה של הכבוש נשבר מטה לחמם של היהודים, אם כי עדיין יכלו לנוע באופן חפשי ואפשר היה להתגבר על המצוקה הכלכלית. למפעלים יהודיים לא ספקו השלטונות חמרי גלם והם היו נאלצים לצרף נכרים כשותפים למפעלם והרשיון ניתן על שמו של השותף הנכרי החדש. יהודים בעלי מכוניות משא, הצטרכו לרשום את הרשיון על שמו של נוצרי. הנוצרים שראו את עצמם כשותפים, רצו להפעיל את העסק

56. שם סי' קל"ב.
57. שם סי' קכ"ז.
58. ראה אלה אזכרה, שם עמ' 78.
59. שו"ת מהר"ם בריסק, ראה הקדמת נכדי המחבר.

בשבת והתעוררה שאלה הלכתית בעניין זה[60]. במרוצת הזמן התרוששו קהילות אחדות עד כדי כך שלא היה להם תקציב לחמם את המקוה מדי יום ביומו[61]. רשיון לייבא אתרוגים לסוכות קבלו רק נוצרים אשר העלו את המחירים כאוות נפשם ורוב הצבור לא היה יכול לקנות את ארבעת המינים[62]. השלטונות נהגו להחרים מדי פעם מצרכי מזון אשר מצאו בבתי היהודים[63].

עקב המלחמה הונהג משטר צנע וכל האזרחים קבלו כרטיסי מזון ובגדים לפי הקצבה מיוחדת. הסוחרים הנוצריים נצלו את ההזדמנות וכאשר יהודים לא לקחו את המצרכים באותו יום או באותו שבוע, מפאת שבת או חגים, הודיע להם החנווני שהתלוש בטל ועבר זמנו. באחת השאלות נשאל המהר״ם אם מותר בפסח לרכוש את מנת הקמח החמץ, אחרת עלולים להפסיד את המנה הקצובה ולהשאר ללא מזון לאחר החג[64]. יהודים הוכרחו לשאת עמם תעודות זיהוי כל הזמן ובכל מקום. על רקע זה נשאל כיצד לשאת את התעודה בשבת במקום שאין עירוב[65] או במקום שהשלטונות הרסו באותו זמן את העירוב כפי שקרה במרמורש[66].

מפאת חוסר אימון ביהודים לא נלקחו היהודים לשירות צבאי כי אם גוייסו ״לשירות העבודה״ (Munka—szolgálat). המגוייסים היו צועדים במעדרים ובמכושים על שכמם לעבודה לצרכי הצבא. בחלקם הגדול נשלחו לחזית הרוסית־האוקריינית לעבודות מסוכנות ביותר בקו החזית. על יחידות עבודה אלה הוטלו משימות לחפור חפירות קשר בקו החזית הראשון או לטהר שדות מוקשים אשר זרעו הרוסים בנסיגתם. רבים מהם נפלו בביצוע משימות אלה. רבים מבין המגוייסים הללו שמרו על דת ישראל במסירות נפש עד יומם האחרון. היו כאלה ששאלו את המהר״ם שאלות בעניין שמירת שבת ותפילין ועוד[67]. במשך הזמן הגיעו בשורות נוראות על מגוייסים אלה שנפלו, נרצחו או נעדרו ונוצרו בעיות של התרת עגונות[68]. המחסור בגברים החל לתת את אותותיו בקהילות השונות. הדברים הגיעו לידי כך שבתי כנסת התרוקנו ובמקומות מסויימים קשה היה לקיים מניין של מתפללים[69].

60. שם, חלק ב׳ סי׳ ל״ו, מ״ט.
61. שם, חלק ג׳ סי׳ י״א.
62. שם, חלק ב׳ סי׳ ל״ט.
63. שם חלק ב, סי׳ מ״ח. יהודים אגרו בביתם שומן של עופות ובעיקר של אווזים ונשאלה השאלה אם מותר להציע לשלטונות שומן של חזיר תמורת שומן האווזים.
64. שם, חלק ב סי׳ פ״ד וראה גם סי׳ נ״ט.
65. שם, חלק ב׳ סי׳ ס״ג—ס״ה; חלק ג׳ סי׳ י׳.
66. שם, חלק ג׳ סי׳ ל״ו.
67. שם, חלק ב׳, סי׳ נ״ה, ע״ג; חלק ג, סי׳ ד.
68. שם, חלק ג, סי׳ מ״ג.
69. שם, חלק ג׳, סי׳ ו.

הגזירות והרדיפות התישו את כוחותיו. בכל זאת עשה מאמצים להשיב לשואליו, כי היה מאושר כאשר ראה ש"בעתים הללו" נותרו עדיין לפליטה בודדים המוסרים את נפשם ללימוד התורה[70]. ברוב תשובותיו ששלח סמוך לשואה חתם במלים: "מצפה לישועת ישראל"[71]. דברי נחומיו לתלמידים וכיסופיו לישועה ולגאולה, גם כאשר ראה שהקץ הנורא הולך ומתקרב, מרטיטים את לב הקורא. בהקדמה לחלק שני של ספרו הוא כתב:

"ועתה בנים חביבים תלמידים יקרים אשר טפחתי ורביתי אל תעצבו וחלו נא פני דר עליון שיצילכם מכל פגעי הזמן וקבלו עליכם עול התורה והמצוה... ועוד מעט ויזרח שמשן של ישראל בבא לציון גואל בב"א"[72].

ג **בענין** שביתת כלים אף דבסי' רמ"ו כ' שאין אנו מצווים על שביתת כלים עכ"ז בסי' רנ"ב אמרינן היכא דאיכא משום השמעת קול כמבואר שם בהג"ה סעי' ה' וביד אפרים סי' רמ"ד סק"ט ואין לך השמעת קול גדול מזה שהמכונה של המרכבה משמעת בעת עבודתה אך כיון דהרמ"א מתיר במקום פסידא ובכה"ג אין לך הפסד גדול מזה וכמו שאנו מתירין כל העבודה שעושה העכו"ם אדעתי' דנפשי' כיון שיש חשש ביטול כל העסק, ואפא על המהר"ם שיק ז"ל שלא הרגיש בדרעשם ואמין משו' חשש השמעת קול וציינתי בספרים ומצאתי בשו"ת תשורת ש"י סי' תקי"ט שאוסר שם ומחמת כן רק דהתם ליכא הפסד כבנ"ד כנ"ל:

כ"ז כתבתי להשתעשע אתך בדבר הלכה אבל למעשה הלא אתה הכרתי והפלאתי מר ינוקא ומר קשישא גאון וכאשר יודו לך כן תעשה והזכה לנחלה בלי מצרים כאו"נ היפה ונפש מעודך הנאמן דושו"ע מצפה לישועת ישראל חיש מהר:

מרדכי

קטע סיום וחתימה של אחת התשובות

70. שם חלק ב, סי' כ"א: "קונטריסו הארוך השגתי זה זמן רב ונתתיו למשמרת והנני בזה להשיבו כפי רוחי ומוחי בעתים הללו". וראה חלק ג, סי' ל"א. וראה בסוף את תשובתו לחתן ש.ח. ברנשטיין סי' ל"ח—ל"ט.

71. ראה התשובות בחלק ב ובחלק ג.

72. ראה סוף ההקדמה לחלק ב מערב ראש השנה תש"ג. וראה גם את ברכתו בסוף סי' ד וסוף סי' ח.

קטע מתוך אחת התשובות בכתב ידו של המהר"ם בריסק

פרק ח

דרכו האחרונה של המהר"ם בריסק ודור ההמשך בנתניה

בשנים תש"ג—תש"ד המשיכו בחורים בודדים מבני העיר ומחוצה לה ללמוד בישיבה בתנאי מחתרת נוראים. המפקד הצבאי המרושע יוהאס וסגנו התעללו בבחורי הישיבה ובכל יהודי שנזדמן להם. המהר"ם בריסק שמע על מעשים אלה יום־יום בעגמת נפש ושברון לב ולא היה לאל ידו להושיע.

בסוף שנת 1943 נעצר המהר"ם לאחר ששלשה צעירים ערקו מהמחנה הצבאי של "שרות העבודה" שבטאשנד ואחד מהם נתפס כשהוא מסתתר על גג בית המדרש של הישיבה. המהר"ם עונה בעינויים אכזריים ביותר ועמדו למסרו לבית־דין צבאי. רק לאחר השתדלויות ומאמצים גדולים שוחרר ושב לביתו.

בקיץ תש"ד, ימים אחדים לפני העברתו לגטו, הוקף ביתו על־ידי ז'נדרמים שמנעו בעד כל אדם לבא עמו במגע. ימים ספורים לאחר מכן הועבר עם בני משפחתו ועם כל בני הקהילה לחצר בית הספר הממשלתי ומשם לגטו שימליו ומיד עם בואו גלחו את זקנו.

בדומיה חזה המהר"ם בריסק בגורל בני קהילתו ובני עמו. תוך כדי סכנת נפשות הניח תפילין והתפלל באוהלו מתחת לשמיכות בשכבו על הרצפה[1]. מבחוץ שמרו אחדים ממקורביו כדי להודיעו אם יתקרב מישהו מן הז'נדרמים. בנו ברל'ה נתפס בשעת התפילה ונענש על ידי הז'נדרמים בעונש האכזרי הידוע של כפיתת ידיים לאחור ותלייה בידיים על עץ עד עלפון (Kikötés).

אנשי הגטו במצוקתם חפשו נחמה אצל מספר רבנים ידועים בגטו. כך באו גם לשמע מפי המהר"ם דברי עידוד ונחמה. על פי רוב מיעט בדבורים והתהלך שקוע ומהורהר כשהוא מפזם את הפיוט "חמול על מעשיך" מתוך תפילת ראש השנה. באחת ההזדמנויות אמר לסובבים אותו: "עננים שחורים מכסים את השמים ויש הסתרת פנים חוששני שיתקיים הפסוק אחד מעיר ושניים ממשפחה". לצעירים יעץ למלט את נפשם לכל מקום שאפשר, גם אם הדבר כרוך בסכנת נפשות.

1. רוב הפרטים נמסרו לי מפי ר' יוסף יעקב שנלוה אליו בזמן היותו בגטו.

ביום ב׳ של חג השבועות הועבר מן הגטו לאושביץ בתנאי דוחק נוראים ברכבת משא. לאחר ארבעה ימים של טלטולים קשים, כאשר אחד היהודים נורה בקרון הרכבת על ידי שומרי הס.ס., הגיע לאושביץ בדרכו האחרונה. בליל י״א סיון הועבר לתאי הגאזים עם רוב בני קהילתו והחזיר את נשמתו לבורא בקדושה ובטהרה על קידוש השם. **ארץ אל תכסי דמו!**

המסורת של לימוד התורה בנוסח טאשנד נמשכת כיום בנתניה בישיבת מהריא״ץ ומהר״ם בריסק. במפעל חינוכי זה המשיך תחילה בנו הרב ר׳ אהרן צבי ז״ל שהיה רבה של העיירה צ׳ייקה ולאחר מכן העתיק את ישיבתו לעיר אראד. בשנת 1950 עלה ר׳ אהרן צבי עם בני הישיבה לארץ ונטה את אהלה של תורה בנתניה. מאז פטירתו של ר׳ אהרן צבי ממשיכים הרבנית ושלשת בניה־נכדי המהר״ם, לקיים את הישיבה בה לומדים תורה לפי המסורת המפוארת של ישיבת טאשנד.

מדי שנה מתקיים בנתניה יום זכרון לקדושי טאשנד והסביבה ולזכר גדול הדור וגדול המורים — המהר״ם בריסק זצ״ל.

הרב ר׳ אהרן צבי בריסק ז״ל

ב"ה

ט' ~~השבוע~~ מה נפלאו דרכיו ודבר גדול

~~[illegible]~~ להצדיק אין נפל בעולם בלתי רק אם

בניו ותלמידיו הולכים בדרכיו בתורה וה'

ומחזיקים את ישיבתו להרבות גבול הישיבה בתלמידים

והחזיק לבניו ותלמידיו ידעו תמיד שעוד לא

נפל ידו שהיה מחזיקים הם עוד ממדריגות

אבותם ורבם ועליהם עוד להוסיף

תורה ויראת ה', עולם שאין לרבם עוד

ח"ו נפל [illegible], אבל ט' האומר

מה נפלאו דרכיו, [illegible] גם לרבם

[illegible] [illegible] נפל [illegible] [illegible] אין

מוסיפים והולכים אזי ידבק בדרך

[illegible] לעשות [illegible] לרבם [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] לא [illegible] ידו [illegible] בהמשכת

הישיבה. ולא מה נפלאו דרכיו [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible].

דברי תורה ומוסר בכתב ידו של הרב ר' אהרן צבי בריסק ז"ל

— A CEICAI HITKÖZSÉGBEN az el-
ult napokban lélekemelően szép Tóraavató
nnepség folyt le. A Széfer-Tórát *Mayer*
ámuel és neje adományozták a ceicai hit-
özségnek. Az avatóünnepségre összegyült
 egész környék zsidósága, valamint meg-
lentek a szalontai, tasnádi, beiusi és tincai
őrabbik is. *Mayer* Sámuelt ünnepélyes fo-
adtatásban részesitette a hitközség Briszk
rthur ceicai főrabbi és Gottlieb Gyula hitk.
nökkel az élén. A felavatott Széfer-Tórát
ps, tánc és ének közben helyezték el a
rigyszekrényben, majd nagyszabásu bankett
övetkezett, amelynek kitünö rendezését
riszk Arthurné, *Süszmann* József hitk.
ondnok és *Neumann* Adolf látták el. Rend-
ivül szinvonalas ünnepi beszédeket tartot-
k a szalontai, tasnádi, belényesi és tenkei
őrabbik, valamint dr *Weisz* Lajos ügyvéd
s *Steiner* Dávid, a nagyváradi zsidó gimná-
ium hittantanára. Végül *Briszk* Arthur fő-
abbi mondott magasszárnyalásu beszédet,
iemelve az adományozó *Mayer* Sámuel és
eje kitünő érdemeit. A hitközség a szép
dományt jegyzőkönyvileg köszönte meg és
Mayer Sámuelt, aki röviddel ezelött elköl-
özött Ceicaról, a hitközség disztagjává vá-

המהר"ם בחגיגת הכנסת ספר תורה בקהילת צ'ייקה

אריה גפני

/ מטושנאד ועד נתניה

שני מעיינות היו מסכים בטושנאד — האחד בסבורת של העיירה ב־ מעלה הרחוב הראשי, שחצה אותה כדרוכה לצפונה, השני בשיפולי גב־ לה המערבי, ביניהם גבעה רכה ו־ עלי התנוססה הישיבה...

בשאר היתה דומה טושנאד לכל עיירת שדה טיפוסית ברחבי טרנ־ סילבניה.

המעין הראשון ששמו הי' „הבאר הארסזי" הי' תם כל ימות השנה, לתכנות התלמידים בימי החורף ה־ מושלג... לעומתו השני הי' [illegible] כל ימות השנה, ומסביבו היו מת־ אספים התלמידים בימות הקיץ הלו־ הטים, להשיב נפש ולשיחת חולין קלה...

תבונותיהם השונות של מעינות אלו אפיינו בבהירות קולעת את ה־ מזיגה ההרמונית בסגולותי' של יש־ בת טשנאד שהיתה להן הילך שבה לפני במרחבי האזור והרחק מעבר לגבולותיו.

סימני ההיכר של הישיבה היו התמדה ושקידה, מתוך אוירה של הגאת סופרים לוהטת, מתוך שאיפ־ ההתעלות ורצון עז לצבור הון ש־ דפי גמרא...

כאידך רצינית ועירנית תוססת ו־ מרנינה משיבת נפש. השגרה — עקבותי' לא נודעו בטושנאד.

מזיגה זו הוותה בית יוצר לטיפוס של תיוו בעלי בית, בעל הבית עם מטען הלכות — הליכות [illegible]. בבחינת „יאש הגזבה [illegible] ב־ בו בפנימיותו, תוכו עזיר ובריו [illegible] וכאופק, שחוט של ענות חן [illegible] נסוך עליו, אך גם בית יוצר של מורי הוראה ומרביצי תורה שהרימו קרן ישראל וכבוד התורה.

בישיבה שלטה אווירה של חברותה ורעות, משמעת עצמית כוטבעת כי טבע ההוי, נובעת מתוכי ולא [illegible] בעת [illegible]...

אין רשימה זו מתימרת להיאור הקיפי ומיצה של ישיבת טושנאד. מתוכת קוצר רוח, [illegible] — מגפה אני, רק לדלות מגבכי זכרוני אי אלה קווים לדמותה ולדמות מיסדה הגדול, כפי שנחרתו בזכרוני לפני 45 שנה, [illegible] להתיננות בין תלמידיו.

הישיבה מנתה את לכשלה [illegible] בחורים הרה"ג ר' מרדכי [illegible] הי"ד, הי' לא רק מיסדה, אלא יוצרה ונשמתה והיא היתה יצירתו, [illegible] שמלאה את כל ישותו את כל [illegible] כל כולו הי' קודש לישיבה וזה ללא משוה, [illegible] אבריהם...

הוא הי' ראש הישיבה, [illegible] שיעור, המנהל האדמיניסטרטיבי, ה־ מדריך הרוחני והמשגיח...

לא פעם הי' מפתיע עם [illegible] אכסני' של תלמידים באיזו סנ־סה נדחת לתהות על קנקנם, עינו היתה פקוחה על כל תלמיד ותלמיד, הכיר אישית את כל אחד ואחד, ידע את בעיותיו ומגרעותיו...

דאג לבריאות וסעד וארגן בעזרת תלמידים ותיקים תב' גב"ח יעילה הדדית.

בשנת תרצ"ה הקים בנין לתפארת עם פנימיה משוכללת שבו סעדו כל התלמידים וגדלה לי שזו היתה ה־ ישיבה היחידה באיתה התקופה ב[illegible] האזור שתלמידי ישיבה לא אכלו ימים...

בחן אישית את התלמידים ורפא־ מים ערך מבחן כזה עד לאחר חצית לתלמידים צעירים הנהיג תעודה כי החרימו אחר כל מבחן, התעודה הי־ תה גם כרטיס כניסה לפנימיה. „אם אין תורה אין קמח"...

אך לכתשה הי' „קמח הישיבה" בראש דאגותיו ובפרט בני העניים שהיו כבני ביתו. וכל זה כ־לבד מ־ רבנות כרב הקהילה והסביבה...

וכל זה נעשה בצנעה בקרט, בדממה דקה, ללא פרסומת וללא כלי־ סים וחוברות... בכל פינה אווירת אביי ורבא, שאר הבעיה כאילו נדחו לקרן זוית... הפריטט הי' — „אם אין תורה אין קמח" — התחיה התב־ לית, הקמח האמצעי. ובלעדי הראשו־ נה אין כל טעם תשורך לאחרון...

סדרי הישיבה היו [illegible] ברים נסועים! ולא שינו ולא נדח כפני שום דבר בעולם!

וכורני קרבני הי"ד הימן [illegible] חביב של הישיבה האורטודוכסית [illegible] מרכזית, נדמה לי, בססבר, באמצע הדין התנצל, [illegible] ליחוד [illegible] פת בשעה הקבועה לשיעור

[illegible] ימים [illegible] בשעה [illegible] [illegible] כבר [illegible] עם כמה מבחירי התלמידים והתכונו לשיעור של יום כעולם לא היפת לשיעור מבלי להת־ כונן...

[illegible] — זה [illegible] חשב, [illegible] של [illegible] [illegible] אישר [illegible] [illegible] אחר [illegible]

[illegible] ורבותם של [illegible] [illegible] — הגוי־ [illegible] תוספת [illegible] — את זאת [illegible] [illegible] ... שיעורי.

לא אשכח את [illegible] בפעם הראשונה, את שיעורו. [illegible] [illegible] עד, [illegible]!

ההגיון, כהגיונות החד והיסודי, מהסג־ נח הבהיר והמלוטש להפליא!

לעתים נתגלו לפני גנזי נסתרים של אביי ורבא בממדים חדשים בשלל אירוח וצבעים.

לפעמים הי' עוקץ בפתרון כלומר, של רש"י ואז עצרה הישיבה את נשימתה, אפשר הי' לשמוע את אוושת הרוח מבין ענפי העצים שבי־ כתי החצר.

ולא זו מהכלומר עד ביצא [illegible]

— ברצון ענה לו רבנו.

לימים בא היהודי לבקר את בנו וגילה לתדהמתו מיהו שליחו.

— „מדוע לא גילה לי את האמת?" התחלחל היהודי תוך בקשת סליחה

— „וכי לא מטושנאד אני? וכי לא מלמד אני? הרי עינך רואה" ד' הפטיר רבינו ונפנה לשיעורו.

מאורע מרשים בחיי הישיבה הי' כבצע תכנית „הסיגרי" שנערך [illegible] כיים בשתה. כל הישיבה היתה יוזת

יהדי ללא סיג ופגם.

כאשר הופיע בפתח האחורי של הישיבה, הוקיף הם באולם הגדול ואף אחד לא זע ולא נע ממקומו [illegible] ע"ם הישיבה להיתה תלוי לפני כל שולחן. בעירים לא [illegible] קולו על [illegible] ולא [illegible] איכות אך מבטו הי' ניקב יחודר לעצבית.

[illegible] אחת [illegible] יותר מ־ [illegible] הספות, [illegible] ראיתי, תלמיד צעיר חדש ששיניו נקשו [illegible] [illegible] בפעם הראשונה. ב־ [illegible] במבחן [illegible] הישיבה [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] את [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] — מכתב [illegible]! [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] לו [illegible] בני [illegible] ויוסף לי [illegible] — [illegible] היהודי"...

במערכה הגדולה היאת, שבה ריתקו כל סוגי הגמרא, ראשונים ואחרונים. [illegible] „[illegible] הסוגי' [illegible]" לכל צדדי'. הדי [illegible] בערכה, [illegible] [illegible] מבדר הקרב של „[illegible] בסופה" ופלפולא דאורייתא, [illegible] לא רק בין כתלי ה־ ישיבה, אלא גם בחוצות העיירה, ב־ [illegible] ותצירותיה. [illegible] הי' ש־ יבנה או אושא נעקרו לכאן [illegible] הנוכרים [illegible] [illegible] [illegible] שאניהם [illegible] ונקלעו לכאן בטעות. [illegible] הי' [illegible] [illegible] עם שחר אחרי עבודה [illegible] [illegible] של [illegible] הסיום.

רבנו הי"ד לן [illegible] באהלה של תורה, [illegible] בכל ההתערבות [illegible] [illegible] הפוליטיים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] אך [illegible] לא [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] הנ"ל [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] נתן בסגולת הכנסיה [illegible] [illegible] [illegible] של כל [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לו לפתור אי־ [illegible] והקהלה [illegible].

לא [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] רבנו הי"ד [illegible] בבטחון [illegible] של רבנו, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

כנס תלמידי מהר"ם ומהרא"ץ בריסק זצ"ל

ביקורים ליליים של בחורים [illegible] נותידם להסיג את הקור וללכ־ מכורבלי שמיכות — הפלו חרס, ה־ רגלים לא נעני וקפואים היו כוטר היו, הברכים לא ליהא נקשו והש־ ניים רעדו... ובדרך לאכסני' היו ס־ נים, בדרך אגב, במשיכה אי אלה נזרי עצים יפים להסקה...

באורח פלא הי' הבחון ערב רוב פתוח לכיות ששקדו על נעילתו.

רבנו דאג שהקבין יהי' מסטם יש־ דר...

„ערב פסח אחד בקשני הרב להו־ עביר בעטפה חתימה לאחד האדי־ מורים שהכן כבית במקום. ביודעי שהיחסים לא הי' כל כך ידידותיים לא עצרתי בעד סקרנותי ובדקתי את היכנה [illegible]... להפתעתי [illegible] [illegible] של [illegible] — סכום [illegible] נכבד באיתם הימים...

על העבודה [illegible] של רבנו הי"ד, אפשר לכתוב פרק מיוחד.

תלמידי טושנאד יודעים אל נכח שאם [illegible] כהם זוכם, אי פה, אי שם להתרגשות בפרק „אהבה רבה", לכנת [illegible] [illegible] [illegible] בעת [illegible] [illegible] [illegible] בניגוני, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] כל העולים אדין כל [illegible] ב־ [illegible] [illegible], [illegible] בלי [illegible] [illegible] דעה [illegible] [illegible] [illegible] בפסוקים „[illegible] אני [illegible] [illegible] ותפקיד [illegible] ואת כל [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] בעיני' [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] אלי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible]!

[illegible] כל [illegible] [illegible] [illegible]

אך [illegible].

[illegible] אלה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לישיבת טושנאד המפוארה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

הי"ד. בסמל זה מקבל כיבנה משמעות בפרספקטיבה של זמן ומקום, מאור־ עות ותמורות להם היינו עדים.

ואם תרמתי משהו לענין זה ברשי־ מתי זו יהיה זה שכרי.

מהר"ם בריסק הי"ד הוריש מור־ שת עשירה ורבת גונים, ואשרני שהגדילה לידים נאמנות „עץ שרשה פרי" למיתהו בדמותו של בנו ב[illegible] הגאון ר' אהרן צבי זצ"ל. שבחה זו באה לידי ביטוי מוחשי בכנס תלמידי טושנאד־ארד בנתניה, ביומא דהילולא של מהרא"ץ ז"ל.

הכנס הי' בבחינת מיפגש דורות. מיפגש ששלט אחד ייחודו וכלם אחד איחודם — „ישיבת מהר"ם בריסק. הנה, הולכים הסבא והנכד שלובי זרוע. הראשון לכד לפני 50 שנה אצל מהר"ם בריסק עוד במרגיטין, האחרון לומד אצל נכדו בנתניה ב־ ישיבה הנושאת את שמו.

הידשיבה השמנו של ר' מנחם לאור, תלמיד ותיק המתגורר כעת באמריקה, שלא חכה חסד נעורים ובא להתיחד עם זכרו של מי ששכר על המורשת, ולעודד את ממשיכי השרשרת בעבודתם הקשה, הבטיח להביא את דבר הישיבה ואת בשורת תחית רוח טושנאד לתלמידים הרבים המפוזרים ברחבי ארה"ב.

אחרי שראש הישיבה הרב ר' יהו־ שע קליס"א אבד הדין כפמיק ל־ סיום משניות לזכר אביו זצ"ל, ריתק את הקהל שפה ארוכה והרב אליעזר דוד פרידמן, ותיקי תלמידי ארד, בתארו את אישיותו של מהרא"ץ זצ"ל: כיורש הרוחני של מהר"ם בריסק הי"ד, את דרכו ובירוחו ב־ חינוך ובהפצת תורה בכל הנסיבות, בכל התנאים בכל זמן ומקום וכמספר מילדי, לפרוח הבל וצל אף הבל, עד שהגיע אל המנוחה בנתניה, בה תקע אהלו, אהלה של תורה.

...אל המנוחה, אך לא אל המנוחה, אלא אל המאבק כי לא נח ולא שקט והתמודד עם התנאים החדשים והבעיות החדשות עד שהכריע ו־ זה... הישיבה במאבק הכרעה ב־ [illegible]

ואכן אמנם לשברנו נגדע הבגף הדיקר מגזע והתרשישים. אך נחמה־ נו שהפקיד את פקדוני היקר לבשו־ רת בהדרים בטהירות ובדבקות.

כעת מתנוססת הישיבה על גבעה [illegible] [illegible] אביחלה. לא מו־ כן נינור אולם גדול ורחב ידים ודי־ [illegible] ובבנין כדי [illegible] [illegible] [illegible] לשבתו, [illegible] והשתאותה של הישי־ בה.

יהי רצון שעוד הדורים [illegible] ב־ נתנה אי ערשי [illegible] [illegible] [illegible] בתיות [illegible] [illegible] בטושנאד — [illegible] [illegible] וגבוה בלבנון ישגה, ותלמידיו שתולים בבית ה'. בחצרות אלוקינו יפריחו.

צלום מאמרו של א. גפני על טאשנד ב"שערים" 4.9.67

Szépen indul a tasnádi jesiva segélyakciója

A brasovi zsidóság példás áldozatkészsége

Pár héttel ezelőtt meleghangu felhivás látott a Hoemeszben napvilágot, melyben a hirneves tasnádi jesiva vezetősége fájdalommal ecseteli azt siralmas anyagi helyzetet, amely már hetek-hónapok óta teljesen megbénitotta a jesivában a szegény bochereknek ingyenes vagy olcsó ellátást és a jesiva volt növendékeihez és barátaihoz apellálván kéri a tóratanulás fontosságát átérző zsido nagyközönség támogatását.

Ennek a felhivásnak első fényes és példás eredményeként könyvelhetjük el azt a lelkes közadakozást, amellyel ezt az akciót a brasovi Sasz Chevra szijum ünnepélyén beinditották.

F. hó 4-én, vasárnap este tartotta a brasovi Sasz Chevra dr Schlesinger hitk. elnök mint vendéglátó házában a Talmud befejezésének ünnepét 100 tag részvételével. A szépen megrendezett banketten több elmés és szellemes divrétóra hangzott el, amelyek közül kiemelkedett dr Schlesinger Salamon elnök szépen felépitett psetlije aki különben a 100 teritékes vacsora költségét sajátjából fedezte.

A szudesz micvo kimagasló részét Weisz Adolf felszólalása képezte, aki a tasnadi jesivának a Hoemeszben megjelent szivettépő segélykiáltására hivatkozva, javasolta egy azonnali gyüjtés bevezetését, amelynek folyamán a banketten a következő adakozások folytak be a tasnadi jesiva segélyalapja javára: Forabbi 100, Halász Ignác 300, Izrael Jenö 300, Meisner Mór 250, Sebesi Izsó, Vértes Ferenc 200, Weisz Adolf, Weiszfeiler Kálmán, Klein Izsó, Adler Márton, Vajda Armin, Klein Hermann, Frischtag Mano, Balkirs Mózes, Benedek Izsó, Szende János, Appel Samu, Stern Márton, Braun Salamon, Klein Salamon, Scharfstein Izsák, dr Schlesinger, Sole Izidor, Appel Izrael, Engelmann Leó, dr Bársony S., dr Révész L., Gál Albert, Kornfeld Miksa, Brüller Hermann, Hilewitz, Wachtel Vilmos 100 100, Beinhacker Mór, Steinmetz Imre, Eisenberg Béni, Tabak Mór, Slomovics S., Farkas Lázár, Schachner Hermann, Biedermann Samu, Biedermann Aladár, Vogel Lajos, Hillmann Adolf, Likvornik Izsák, Guttmann I., Deitel Emanuel, Berl Áron, Adler Hermann 50 50 lej. **Összesen 5325 lej.**

Lapunk bármikor örömmel kész hasonlo a tasnadi jesiva javára rendezett gyüjtéseken befolyt összegeket hirlapilag is nyugtázni.

HOEMESZ

1937. DECEMBER 10.

קטעי עתונות על ישיבת טאשנד

קאנקורז

דיא מענזא דער טאשנאדער ישיבה זוכט איינע גוטע קאָכין פיר ר״ח הבע״ל. אָפּפּער־טע מיט צייגניססע צו ריכטען אן: מענזאל־יטונג.

HOEMESZ 1934 MAR. 30, P. 19

— **A tasnadi jesiva felhivása.** A tasnádi jesiva, országrészünk ezen grandiózus tóra-intézménye lapunk utján fordul egykori növendékeihez, hogy sürgösen siessenek segitségére. Az ott tanuló 250—300 bochernek 70—75%-a részben kedvezményes árban és részben dijtalanul kapja élelmezését a menzán, melyet a mai leromlott gazdasági viszonyok következtében csak óriási nehézségek utján tud a jesiva vezetősége fenntartani. A jesivát terhelő adósságok különösen fokozódtak a már halaszthatatlanul szükségessé vált nagyszerü tanterem és menza-épület emelése által, melynek befejezését is az egykori tanitványok adakozásából remélik. Ezért a magunk részéről is felkérjük ezeket, siessenek e nemes és nagyszerü intézmény minél hathatósabb támogatására, nehogy, l. őrizz kényszerülve legyen, az adósságok terhének nyomása folytán, kapuit a Tóra után szomjuhozó ifjuság elől bezárni. Az adakozás minél sürgősebben történjen, abból az elvből kiindulva: Aki sürgősen ad, duplán ad. Az adományok B r i s z k M á r k u s primrabin, T ă s n a d, jud. Salaj cimére intézendők.

Hoemesz, 1937 Jan. 15, p. 10

— **A tăşnadi jesiva** vezetősége ezuton mond köszönetet Dr. Antal sibiui hitközségi elnöknek az általa nyujtott jelentős szubvencióért, valamint a gheorgheni hitközségnek, amely Wieder Mihály gondnoknak propaganda körutja alkalmával szives volt kilátásba helyezni egy nagyobb támogatás megszavazását.

HOEMESZ 1935, MAY 8, P. 13

Köszönet.

A tasnádi jesiva ezuton fejezik köszönetét az oradeai és cluji orth. hitközségeknek, amelyeknek több lelkes tagjai járultak hozzá R. Jichok Kropper helybeli köztiszteletben álló bálboszu utján, jesivánk fentartásához menzánk támogatása által. Köszönet mindazoknak, akik közremüködtek és akik segitséget nyujtottak. A Teremtő jutalmazza meg őket cselekedeteikért.

A tasnádi jesiva vezetősége.

HOEMESZ 1936 APR. 6, P. 16

Felhivás a tăşnadi jesiva barátaihoz.

A magas hatóságok engedélye folytán a napokban ujra megnyilnak a tăşnadi jesiva kapui. Ezen tóratanintézet vezetősége kérelemmel fordult a jesiva egykori tanitványaihoz és barátaihoz, hogy továbbra is készséggel és hathatósan támogassák az intézetet, hogy az törleszthesse régi adóságait és zavartalanul folytathassa a jövőben is müködését.

A jesiva vezetősége.

HOEMESZ 1938, MAR. 16

Henry Feuerstein az erdélyi jesivak amerikai jótevője.

A mai realisztikus korban, midőn sajnos, egyre szórványosabban észlelhető a zsidó balboszok, egykori jesiva növendékek részéről is támogató megnyilvánulás és megértés, felkarolás a zsidóság örök magvát és örök fennállásának egyetlen zálogát képező jesiváink irányában. Ma, amikor a produktivizmus elveinek hamis értelmezése folytán elhanyagolnak, megvetnek mindent, ami nem vezet közvetlen a termelés produktiv keresetéhez. Amikor a megélhetési és kenyérkereseti szempontok előtérben lebegése elhomályositja az erkölcsre, gerincességre, tudományra nevelés elsőrangu fontosságát. Amikor a fenti téves felfogásból kiindulva bármily célt követő ma született zsidó társadalmi akció jelentősebb felkarolásban részesül, mint a szent tóránk megőrzésére, fejlesztésére és a tradició konzerválására hivatott jesiva ifjaink generációja, szenzációként hat az a példaadó adományozás, melyben Henry Feuerstein amerikai filantrop minden ösztökélés nélkül részesitette pár hónappal ezelött a sigheti és a tasnádi jesivákat.

A sigheti jesiva.

A sigheti jesiva, mely R. Zalmen Léb Grosz dajon személyes vezetése alatt áll és amely a יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ elv értelmezésénél fogva egy külön e célból létesitett szövöde által is gondoskodik a reáutalt növendék későbbi életlehetőségét biztositani, váratlanul 341.000 leit kapott Henry Feuerstein amerikai mecenástól, amelynek fejében a jesiva vezetősége kötelezte magát, hogy ebből az összegből egy alapitványt emel az adakozó nevére. Egy lakóház vétele lett elhatározva, melynek házbérbevételei részben fedeznék a menza kiadásait. Az épületre az adakozó neve után egy emléktábla: בית נפתלי helyezendő el, amire a jesiva vezetősége az általa, valamint ezzel karöltve az összes sigheti zsidó vallasi testületek által aláirt alapitványi oklevélben garanciát vállaltak. Kötelezte magát továbbá a jesiva vezetősége, hogy az adományozó lelkiüdvéről kaddis-mondással, állandó mécsessel, a jahrzeitok és mázkirok kegyeletes megtartásával fognak gondoskodni 120 éven keresztül.

A tasnádi jesiva.

Ritka szép látogatói számot ért el az idén a tasnádi jesiva. A 120 zsidó családot számláló községben 235 jesivabocher adja meg a falunak az „egyetemi város" jelleget. Az ideseregletf növendékek eddig még nem tapasztalt magas száma komoly feladat elé állitotta az idén a tasnádiak erre elő nem készült közszeretetben álló főrabbiját, mert a mintaszerüen berendezett menza most 235 növendék részére kell kiadós, jó reggeli és ebéd kosztot szolgáltasson.

Kb. egyharmada az ifjaknak szegénysorsu és igy teljesen ingyenes ellátásban részesül. 70—75 bocher napi kosztját előteremteni oly nagy feladat, amire csak a Mindenható segitségében való törhetetlen bizalommal vállalkozhatott a növendékekkel szülői gondossággal viseltető, általuk rajongón tisztelt Mester.

Ily körülmények közepette igazán megváltást jelentett az ugyancsak Henry Feuerstein által átutalt 150.000 lej. Igen ám, csakhogy a főrabbi az összeget nem használta fel a jesiva érthetően deficites költségvetése kiegyensulyozására, hanem nyomban vásárolt érte a község közepén egy szép épületet, melynek termeit szegény bocherek lakják dijtalanul. Az épület homlokán büszkén emelkedik ki az alapitványozó neve a בית נפתלי felirás, hogy hosszu időkön keresztül fennen hirdesse Mister Henry Feuerstein páratlan jószivüségét, aki nevének megörökitésére, lelki üdvének biztositasára az adakozás leghelyénvalóbb módját, העמידו ישיבה על קברו a tóratanházak támogatását választotta.

Az ajándékozó akarata, sőt határozott letiltása ellen cselekszünk, midőn szenzációs alapitványairól a zsidó közösségeket tájékoztatjuk, de nem az ő személyes feldicsőitése, magasztalása volt a célunk, hanem követésre méltó példának akarjuk odaállitani ezt a kiváló és helyes gondolkodásu mecenást mindazok részére, akik a Fennvaló kegyei folytán földi javakban bővelkednek és azok részbeni jótékony hovaforditása utján akarják nevüket az utókor részére megörökiteni. (w)

—o—

HOEMESZ 1935 január 11. P. 3

OFICIUL PRIMRABINATULUI DIN TĂŞNAD.

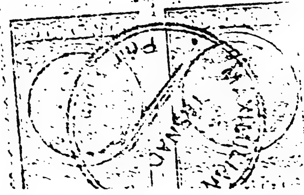
No: 17/1935.

SFRE NECHIMBARE

D o v a d ă .

Subsemnatul Driszkl Maximilian, primrabinul din Tăşnad şi aşa ca directorul şi conducătorul Academiei de Rabini din loco, dovedesc, că Dl.Stauber Izidor născ.in com.Tăşnad la 9 Junie 1918 şi-a dat toate examenele cu distincţie si l'am găsit apt pentru a fi declarat de rabin, conferindu-i diploma de rabin.-

T ă ş n a d , la , Julie 1934.

אשור בשפה הרומנית על מתן סמיכה לרבנות לר׳ יחזקאל שטאובר על ידי המהר״ם בריסק

תעודת הסמכה לשחיטה ("קבלה") שמהר"ם העניק לר' יחזקאל שטאובר יליד טאשנד

A tasnádi jesiva ügye

Ismerni kell ezt a szilágymegyei kis fészket. Az érdekes fekvésü városka régi zsidó település, ahol békességben élnek évszázadok óta románok, magyarok és zsidók. A városka levegője teszi, vagy más körülmények, de kétségtelen, hogy rendkivül vallásos szellem uralkodik a zsidóság körében. Ez tette, illetőleg teszi érthetővé, hogy olyan kiváló kortiéus került oda főrabbinak, aki hatalmas jesivát rendezett be, ahol egyidőben 300 talmudra éhes ifju tanult. Most is kétszáznál több a hallgatók száma, akik között nagy ijedelmet keltett az a bucureşti végzés, amely egyszerüen betiltotta az iskola müködését. Alig néhány nap mulva azonban annulálták az első rendelkezést és igy tovább müködhet a jesiva.

Tovább müködhet mintaszerü menzájával, ahol valamennyi bocher étkezni köteles és a hatóságok megértették, hogy ez semmiesetre sem lehet kárára a köznek, ha zsidó fiatalok éjt-napot egygyétéve buvárkodnak a zsidó tudományokban. Ennek a visszavont betiltó végzésnek ellenére, a bochereknek körülbelül ötven százaléka már elhagyta Tasnadot, hazament szüleihez és csak a pészachi ünnepek után térnek vissza a tudás forrásához. Érdekes, hogy a tasnádi nemzsidó lakosság egyrésze nem látja örömmel a tanulók csökkenését, mert sokszázezer lej jutott igy Tasnádra, ahol megélénkitette a forgalmat, mert hiszen ez a pénz ott maradt a gazdasági vérkeringést erősiteni. Sok nemzsidó helyen lakott, akik igy biztos keresettől estek el. Sok hus, tej, tojás fogyott, amit egy ilyen kisváros megérez.

A jelenlegi hitközségi elnök fáradhatatlan agilitásának volt köszönhető az érev, amelyet most le kellett szerelni, remélhetőleg csak átmenetileg. A főrabbi és elnök, meg a többi vezetők mindent elkövetnek, hogy ebben a mintaközületben nyugalom legyen és tovább folytathassák a társadalomra, az országra és a zsidó közösségre kiható áldásos tevékenységüket.

Népünk 1938. Jan.28. p. 4

סגירת הישיבה בימי שלטון גוגה-קוזה (1938)

ופתיחתה מחדש

קטעי עתונות על ישיבת טאשנד

Tasnádon működik Erdély egyik legnagyobb jesivája *Briszk* Mihsa főrabbi vezetése mellett. Kétszázötven növendéke a jesivának hagyományos szorgalommal buvárkodik a Biblia, a Talmud és a Sulchan Aruch „szent területén". A főrabbi ugy épitette ki a jesive szervezetét, hogy az ifjak minden idejüket tanulásra szánhatják. Nem kell gondoskodniok az ellátásról, nem is kell koldusmódra megalázkodniok idegen asztaloknál. Minden bócher a menzán élelmezi magát, a menza költségeit közadakozások fedezik. De a közös viszonyok és a zsidó gazdasági helyzetének egyre való rosszabbodása kétségessé teszi a menza ellátásának zavartalanságát. Holott hagyományos szellemi életünknek nagy kárát jelentené a virágzó tasnádi jesiva hanyatlása. Ebben a félévben a növendékek 50 lapot tanultak Sabbat traktusából, négy önálló talmudi problémát (szügjét) dolgoztak fel és a napi bibliai tanulmányokon felül „Jore dea" és „Orach chaim" kódexekből is jelentős részt tanultak. Olyan teljesitmény, amiért a jesiva vezetőjének megkülönböztetett tisztelet jár ki. Hogy a jesiva fennmaradása biztosittassék, a tasnádi hitközség bizottságot delegált azzal a feladattal, hogy nagyarányu segélyakciót inditson be. A bizottság tagjai: Krapper Izidor, Leitner Bernát hitközségi elnök, Lőwinger Márton alelnök, Salamon Lajos, Grün Izrael és Farkas Dezső titkár már megkezdték a szervezési munkálatokat.

NÉPÜNK 1935, APR. 17, P. 12

A tasnadi jesivával kapcsolatosan ismert akciónk az erdélyi orthodox zsidóság körében erőteljes visszhangot váltott ki. A jesivának ujabb erőteljes fejlődéséről adunk örömmel hirt, amidőn közöljük, hogy a jesiva az elmult héten 1.000 dollárt kapott az Egyesült Államokból szent és nemes munkájának támogatására. Briszk főrabbi mindent elkövet, hogy a jesivát a kontinens egyik legjobban kiépitett ily zsánerü intézményévé fejlessze. Méltó segitőtársat kap ebben a munkájában a tasnadi hitközség vezetősége. A közel 400 jesiva hallgató befogadására, illetve oktatásuk egységesitésére egy hatalmas barakk épült és a jesiva menzáján keresztül ifjuságunk elsőrangu ellátásban részesül.

Népünk, 1935 Jul. 19, p. 11

ישיבת "בית משה" בהנהלת ר' אהרן צבי בריסק ז"ל בארד שנת תש"ט (התמונה בידי חיים פרלום)

ר' אהרן צבי ז"ל עם תלמידיו בנתניה

ב"ה

הן הקריבו לפני עליו לתרופה תשובות המדפיסים של הרב הגאון המובהק, שר התורה, הצדיק ונשגב מפורסם מו"ה **יהושע אהרן צבי** זלה"ה אבד"ק מארגרעטין תשב נכוחות, ידים מוכיחות, לשם פועלם חוקר שוחות, בחריפות ובקיאות, חרות על הלוחות, מעשה ידי אומן מופלא, אבני סגולה, כבר נודע מיבו לשם ולתהלה, **והמפורסם א"צ ראי'** היה ההגה"צ המחבר ז"ל :

אך אמינא לפעלא טבא יישר חילי' של הה"ג החריף ובקי ושנים ידידי מו"ה **מרדכי** נ"י דומ"ץ דק' מארגרעטין אשר מוציא לאורה כתבי תשובות אלו **ומעטרם בהגהותיו וחי' כראוי,** יהי ה' עמו ויעל בכל מעיניו, ישכילו עיניו, רפיק ואמו להפיץ בישראל הספר הלז, ויתברכו בו ויאשרוהו, וחכה לכל מילי דמיטב וגאולה שלימה בכלל כ"י המדבר לכבוד התורה ולומדי'

וחותם יום ג' מקץ תרע"ג **מונקאטש**

צבי הירש שפירא

[ואח בעהמ"ת ספרי דרכי תשובה על היו"ד ובאר לחי רואי על תיקוני זוה"ק ושו"ת לבי תפארת]

בעה"ח יום ג' פ' ויחי תער"ג לפ"ק

כן בא אלי ידידי הרב המאור הגדול חריף ובקי נפלא, עושה פלא, בנש"ק נרים כש"ת מהו' **מרדכי בריסק** נ"י דומ"ץ דק"ק מארגרעטען יל"ו, והראה לפני מכתב עת שו"ת מח"ו הגאון המובהק מאוה"ג קדוש עליון **מהריא"ץ** זצ"ל, אשר זכיתי לשיחתו בהיותי עוד קטון ונראה לנוכן שבתו, ושמעתי זקוקי' דנורי מפומי' וכאשר נודע בשערים **ומפורסם בעולם גדולתו וצדקתו עוד מימי מרן חת"ם** רבו הקדוש וב"ב ואכי אבי זקני להוציא תעלומות ולאמיות מכתבי קדש, והנה פשוט לכל כי א"ל לעדות או איזה הסכמה, ומי לי עינים לראות ראה ירא' ראיות הרבה כאור בזהרים כזוהר הרקיע משיב מלחמה שערה עפ"י ש"ס ופוסקים שהיו סדורים לפניו וטעמו כלפיתית בדבם בחורפי' דילי' משי' לשבחי' דאתי' מגילא :

ורק לזאת באתי ע"ד כי הרב הגדול כ"י הוציא תעלומות ותמונות בבכתבים ישנים ומיוסדים ועלה הרבה מאוד מאוד עד כי הל"ב מכונו' לאותיות האירות עפ"י **הגהות הרב הישב היטב** קולע אל השערה לכוון כוונות נכונות בדעת זקנו, וכן הל"ב **שער הערות בהוספות מועילות** בפלפלא חריפתא ובקיאות כי רבה כאשר ידעתיו עוד מימי בחוריו בבית מדרשינו ויהי לנס כש"כ השתא הכי חכם שכמוהו שפיר קוניס ורא'י להדפיס בפרט שהעיר על הלכות רבות מפי תשובות וספרי אחרונים שלא הי' בזמן שבית ועליו נאמר שישו ב"מ זכות רבים תלוי בזה וכן שפתותיו של המחבר דובב' וגדולים לדיקים וכו' ובכן אבא ידידי הרה"ג להרמת קרני קרן אור תוה"ק בקרב הימים — כ"ד הבעה"ח ביום הנ"ל

ה"ק מרדכי ליב ווינקלער

דברי שבח של גדולי הדור על מהר"ם בריסק. ראה בהסכמות לשו"ת מהריא"ץ שוסבורג, מארגרעטן תרע"ג

דברי תורה של המהר"ם בריסק בהיותו בחור פורסמו לראשונה בשנתון "נטעי בחורים", ווייטצען תרס"ד

בס"י מ"א מישב קו' הטו"ז לפענ"ד אך דבריו מוכרחין דהנה המפורשים הקשו על ההיא דמאי הלנ קי' על רש"י על הגמ' גופא קשה דמאי קאמר דמדית ביאה הא מדיי' נמי קשה דהא הוי הכאו קודם כהן ומיהלי דהתוס' לשיטתו ביאה דקאמר אכלהו פליג רק לרש"י דלא פליג אכלהו ולכן הלינ קוש' על רש"י ומיגלא נסתר דבריו. ועוד נלפע"ד דקאמר מאי קאמר ובתחלה מאי קסבר ונלענ"ד ליישב קושי' הטו"ז דהנה המהרי"ט הקשי על פי תוסי דמה שאנו רוכים שמעשה חשיב הא דאכתי לא דמי לאכתי בג"ב"ר דהתם הן קודם היא קיום המעשה. וכ"ל דהנה סברת הפנ"י שהביא הכותב כ"י הוא דוקא היכא דאיכא מעשה גמור כגון גיטין וקידושין אבל היכא דליכא מעשה גמור כגין הכא גבי סוטה לא שייך לומר דהסברא הזלונה הוי כלא יועיל אתכאי לבטל המעשה דהא דיבור ודיבור הוא יעיין בריטב"א שהביא דכאן גם ר"מ מודה דלא בעינן רק תנאי כפול עיי"ש וכ"ל לפי פירש"י דר"מ ור"ח"ג הני פליגי ר"מ ס"ל דמן הסברא אחלונה א לאו קרא ה"א דמכלל הן כשמע לאו רק ומקרא ילפינן היפך הסברא החילונה אבל רחב"ג ס"ל דבשלמא שאר דיני תנאים כגון הן קודם ללאו והנאי קיו"מ ילפינן שפיר משם אעפ"י דמן הסברא החיצונה לא הוי צריך לפי דחזין שבבירור עשה משה רעב"ה כך דש"אל הקדימו המעשה קו"מ והיא הקדים התנאי למעשה וכן הן קודם ללאו כיון ילפינן שפיר אעפ"י שהסברא חילונה אינה מהכת כך אבל כפילות לא טבי ללמוד משם משום דאיכא לומר דהלרך הדבר לאומרו משום ד"א והנה עב"פ שמעינן מזה דהא דבעינן הני דיני תנאים גבי סוטה איני מנה סברא רק מכח חדוש יא"כ שפיר תירץ התוס' דמה שאנו רואים שמעשה חשיב הן דאעיפי דהתם הוי ההן קיום המעשה והכא הר ההן התנאי שמבטל לימעשה מ"מ לא איכפת לן לפי שאמינו אם הא דומיא דתב"ג וב"ר לית ליה סברא שיועיל יותר וגלאו קודם להן יעיב נקט תוסי מה שאנו רואים במעשה חשיב הן דמאי כ"מ אם הוא הן גמור אם לאו דהא בעינן רק שיהא דומיא דתנאי ב"ג וא"כ נסתלק קו' המהרי"ט מתו"כ בגיטין פריך רבא שפיר דהתם הוי מעשה גמור ובעינן שיהא ההן קום המעשה ונשאר קו' מהרי"ט ונסתלק קושי' הטו"ז והד"ק.

מרדכי בריסק לומד בראצפערט

— צו —

ה"ר על רש"י מכות כ"א דגבי מכבש מודה רבק דלוקה אח הש"ס קאמר דכולם ר"ע הוא דמשמע דרבק דפליגי על ר"ע (עיין מוס' ע"ז דף ס"ד) וס"ל דמוקי"ס פטור ס"ל ג"כ דפטור בכולהו ומדוע הוליא רש"י מכבש מן הכלל ועיין במ"ק דף ג' ע"ב. דפליגי רבה ור"י במכבש משום מאי מחריק בי' ואיתביה ר' יוסף לרבה מהמכבש והמחפה ומסיק ג"כ כמו כאן דכולה ר"ע היא משמע דקאי גם על מכבש דהי' רבה ור"י רק במכבש פליגי ועלה קאמר משום מקיים.

הק' מרדכי בריסק
בלאאמו"ר הה"ג דמ"ראדא שליט"א

דיינים ושוחטים

ר׳ אברהם שלום ירוחם פרידמן

בתקופת מלחמת העולם הראשונה התקבל כמנהיג רוחני של בית המדרש החסידי הספרדי ר׳ אברהם שלום ירוחם פרידמן בן ר׳ משה זאב ליסקר. מינויו היה ללא אישור הקהילה וללא הסכמת הרב אהרנגרובר.

ר׳ אברהם שלום שמש בתחילה כמלמד ולאחר שהוקם בית המדרש החסידי נבחר על ידי המתפללים למלא תפקיד של דיין ומנהיג רוחני. פרנסתו היתה מצומצמת ובקושי רב הספיקה לבני משפחתו הקטנה. את משכורתו קבל מחברי בית המדרש בלבד כי הנהגת הקהילה והרב אהרנגרובר לא הכירו בתפקידו. לאחר שנים אחדות, כאשר הרב אהרנגרובר ראה את פעילותו הרוחנית החשובה של ר׳ אברהם שלום, פג המתח בין השניים והיריבים הפכו לידידים. ר׳ אברהם שלום החל להופיע מדי פעם בדרשותיו של הרב אהרנגרובר ובא לביתו להחליף דעות בענייני תורה שונים. בימי חוליו הקשים של הרב אהרנגרובר בא ר׳ אברהם שלום כמעט כל יום לבקרו. בימיו האחרונים שפך הרב אהרנגרובר את נפשו לפני ר׳ אברהם שלום וספר לו שהוא חש שיום פטירתו הולך וקרב.

לאחר פטירתו של הרב אהרנגרובר היה ר׳ אברהם שלום פעיל בהבאתו של המהר״ם בריסק לטאשנד. בראשית שנות העשרים עזב את טאשנד והתקבל כרבה של טורץ.

ר׳ חיים אלעזר טייטלבוים, דיין בית המדרש[1]

ר׳ חיים אלעזר טייטלבוים נולד בסטריזה (גליציה) בסוף המאה התשע־עשרה. מצד אביו היה מצאצאי בעל ״ישמח משה״ ומבני דודיו של הרב יואל טייטלבוים — האדמו״ר מסאטמר. מצד אמו היה מקורב לרבי מצאנז ולרבי ממונקאטש. בני משפחתו עקרו מסטריזה ועברו לגור בגורליץ ולאחר מכן התישבו בטרנסילבניה. הוא למד בישיבה במונקאטש ובמרוצת השנים נשא לו לאשה את בת הרב ר׳ רפאל גרוס, רבה של בערבעשט.

1. רב הפרטים הביוגרפיים על אודותיו נמסרו לי על ידי בנו, ידידי רפאל טייטלבוים, המתגורר בניו־יורק.

בשנת 1922 התקבל כדיין ומנהיג רוחני של בית המדרש החסידי הספרדי בטאשנד. בבית המדרש נהל חוג ללימודי גמרא בשעות המוקדמות של הבוקר לפני התפילה. בערב, בין מנחה למעריב, לימד את ציבור המתפללים משניות לעילוי נשמת המתפללים שהלכו לעולמם. בשבתות ובחגים שמש כבעל קריאה ובעל תפילה של בית המדרש. בביתו ניהל ישיבה של חמישה ששה בחורים ופסק שאלות בהלכות כשרות ובענייני אישות.

חברי בית המדרש כבדוהו כבוד רב ונהגו לבוא לביתו בשבתות, בחגים ובמיוחד בפורים, שמחת תורה וחנוכה. הוא החדיר בקרב מתפללי בית המדרש את רוח החסידות וקרבם לר׳ יואל טייטלבוים שהיה בתחילה רבה של קראלי ואחר כך רבה של סאטמר.

בית המדרש החסידי היה עצמאי בעניינים מסויימים ומתפלליו החזיקו קופה משלהם. מקופה זו שלמו את משכורתו של ר׳ חיים אלעזר. במשך כל השנים שאף ר׳ חיים אלעזר להיות הדיין המוכר של כל קהילת טאשנד ועל רקע זה היו לפעמים אי הבנות בינו לבין המהר״ם בריסק, רבה של העיר.

אחד העתונים[2] כתב עליו כאילו חסידי הרבי מסאטמר דחפו אותו בכח לטאשנד בשנות השלושים. האמת היא שחברי בית המדרש הזמינוהו לטאשנד בראשית שנות העשרים ומאז פעל שם במסירות וחברי בית המדרש העריצוהו ותמכו בו ללא סייג. רק ההנהגה הרשמית של הקהילה לא הכירה במעמדו כדיין.

באחת מתשובותיו השיב המהר״ם בריסק על שאלותו של ר׳ חיים אלעזר בעניין עלייתו לתורה של כהן והוא מכנה אותו ״רו״מ ביהמ״ד בית יוסף פק״ק״[3], אך נמנע מלכנותו בשם ״דיין הספרדי״ כפי שר׳ חיים אלעזר כינה את עצמו[4] וכפי שמתפללי בית המדרש קראו לו. בסוף התשובה רומז לו המהר״ם בריסק שיש להמנע מחילוקי דעות ומוטב לחיות בשלום: ״גדול כח השלום דלא ליתי שונאינו לאינצויי ונתברך כולנו כאחד ביחד בברכות שוכ״ט כאו״נ ידידו דוש״ת מוקיר קדושת אבותיו זי״ע״[5].

הוא עמד בקשרי שאלות ותשובות גם עם רבנים אחרים. ר׳ חיים צבי טייטלבוים בעל ״עצי חיים״ השיב על שאלתו כבר בשנת תרפ״ד וכינה אותו: ״דומ״ץ ק״ק טאשנד״[6].

בשנת 1939 עבר ר׳ חיים אלעזר לגור בגרוסווארדיין ובמקומו נבחר לדיין בבית המדרש חתנו ר׳ משה לייב לייכטאג. בגרוסווארדיין שללו מר׳ חיים אלעזר בשנת 1941 את זכות הישיבה בגלל היותו יליד פולין. בתחילה עצרוהו השלטונות ליומיים, אך שתדלני הקהילה שחררוהו. זמן קצר לאחר מכן נעצר שנית כאשר הופיעו בביתו שוטרי חרש ורצו לגרש את כל בני המשפחה לארץ הגזירה שבאוקריינה הכבושה על ידי הנאצים.

2. ראה Népünk 1935, Aug. 16, p. 2
3. שו״ת מהר״ם בריסק, חלק א׳ סי׳ קמ״ה: ״בימי הספירה יעטרהו בתפארה אל נעזר בגבורה ה״נ כבוד ידידי הרב הה״ג בנש״ק ואלי תרשישים אדירי אדירים חו״פ קש״ת מוה״ר חיים אלעזר טייטלבוים הי״ו רו״מ בביהמ״ד בית יוסף פק״ק״.
4. ראה את החותמת של ר׳ חיים אלעזר המובאת להלן בספרנו.
5. שו״ת מהר״ם בריסק, שם, סוף סי׳ קמ״ה.
6. שו״ת עצי חיים, סיגעט תרצ״ט, חלק יו״ד סי׳ ז׳.

המשפחה כולה גלתה התנגדות עזה למעצר והאם התחננה בפני השוטרים שאחת הבנות חולה ושוכבת בחום גבוה במיטה. ר׳ חיים אלעזר נלקח בכח לבניין המשטרה ובינתיים הוזעקה תגבורת של שוטרים לעצור את הנותרים. עד שהשוטרים חזרו שנית נמלטו הילדים והתפזרו לכל עבר. האם שנותרה לבדה נעצרה גם היא. בשבת לאחר מכן נשלחו השניים ברכבת לאוקריינה הכבושה. בדרכו האחרונה ראה את ר׳ חיים אלעזר ר׳ יוסף יעקב מטאשנד. הוא מספר שבשנת תש״א פרשת מטות בהיותו ב״שירות העבודה״ בעיר קמניץ פודולסק שבאוקריינה ראה בשבת קבוצת אנשי ס.ס. אשר הובילו קבוצות יהודים מהונגריה שגורשו משום שלא היתה להם אזרחות הונגרית. ביניהם זיהה גם את ר׳ חיים אלעזר טייטלבוים שבור ורצוץ. הקבוצות הובלו דרך רחובות העיר אל כיוון הנהר דנייסטר ושם נרצחו והוטבעו בנהר. ה׳ ינקום דמם.
הילדים התפזרו בינתיים בערים שונות אצל קרובי משפחה עד שנלקחו גם הם למחנות הרכוז. הבן רפאל נמלט והסתתר בביתו של הרבי מסאטמר, שם ישב עד שנלקח למחנות הרכוז והוא היחידי שנותר לפליטה ומתגורר כעת בניו-יורק.

ר׳ משה לייב לייכטאג[7]

לאחר שר׳ חיים אלעזר עזב את טאשנד ועבר לגרוסוורדיין התקבל במקומו, למשרת דיין של בית המדרש, ר׳ משה לייב לייכטאג. הוא היה בנו של הדומ״ץ ואב בית הדין של סאטמר הרב לייכטאג. ר׳ משה לייב נשא לאשה את רחל בת ר׳ חיים אלעזר והמשיך בטאשנד בכל הפעילויות שבהן עסק קודמו. בזמן קצר ביותר התחבב על צבור המתפללים בבית המדרש בגלל צניעותו ונועם הליכותיו. בחיוך רחב האיר פנים לכל אדם שבא לקראתו. בהיות אדם צעיר הכניס לבית המדרש רוח צעירה ומרעננת. הוא גוייס ל״שירות העבודה״ וסמוך לדפורטציה הספיק לשוב לביתו בטאשנד. בסוף הגיע לאושביץ עם כל בני הקהילה ולא שב משם.

החותמת של ר׳ חיים אלעזר טייטלבוים

7. שמו מוזכר בספר שם הגדולים לגדולי הונגריה, נ״י תש״י, חלק ג׳, עמ׳ 433.

ר׳ חיים אלעזר טייטלבוים הי״ד, דומ״ץ בבית המדרש ״בית יוסף״

הבנים והבנות של ר׳ חיים אלעזר. משמאל יושב רפאל

סימן ז׳

יום ג׳ ויקהל תרפ״ד.

לכבוד ידידי ש״ב הרב המאה״נ
בנש״ק כש״ת מו״ה חיים
אלעזר ט״ב שליט״א דומ״ץ
בק״ק טאשנאד יע״א.

מתוך שו״ת עצי חיים, סיגעט תרצ״ט חלק יו״ד, סי׳ ז׳

Mi történik Tasnadon?

Erőszakkal beültettek 1 dájent a satmari terroristák

Többizben irtunk arról, hogy milyen mintaszerü jesivát tart fenn a tasnadi főrabbi, a hitközség hathatós támogatásával. Ebben a kis, de nagyon vallásos és valóban a Tóra szellemében élő hitközségben is felütötte fejét a veszekedés, a satmari intenciók szerint. Többek között a satmari főrabbi odaküldött egy dájent, akit senki sem hivott, senki meg nem választott hanem elment és betelepedett, anélkül, hogy megkérdezték volna a főrabbi, vagy a hitközség véleményét. A templomban és a jesivában is összeállott egy bocher terror-csapat, akik satmari mintára dolgoznak és a legutóbbi szombati napon, a maftir előtt kezdtek verekedést ugyannyira, hogy felfügggesztették az imádkozást és nem is folytatták tovább. Igy néz ki a tasnadi békés hitköszég, amikor a satmari terroristák kezdenek „működni" benne.

Népünk 1935. Aug. 16, p. 2

בעתון "נייפונק" אודות ר׳ חיים אלעזר טייטלבוים

הדומ״ץ ר׳ שמואל גרינברג[8] חתנו של מהר״ם בריסק

ר׳ שמואל גרינברג נולד במאקאו שבהונגריה בשנת תרע״ה (1915). אביו ר׳ יצחק מנחם היה סוחר תלמיד חכם אשר הקדיש את זמנו הפנוי ללימוד התורה. ר׳ שמואל התחיל, בהיותו בן תשע שנים בלבד, לכתוב חידושי תורה. בגיל שתים עשרה פנה בשאלות אל הרב מלודוש והלה השיב שהשאלות נשאלו מפי אחד הגאונים הבלתי ידועים ורק לאחר זמן נודע לו שהיו אלה שאלות של ילד צעיר. בגיל זה בערך קשר קשרי שאלות ותשובות גם עם הרב צירלזון מצ׳רנוביץ.

ר׳ שמואל למד בישיבתו של ר׳ מרדכי לייב וינקלר בה׳ — מאד ובגיל ארבע עשרה הוסמך על ידו להוראות איסור והתר ושנתיים לאחר מכן הוסמך גם להוראות דיני ממונות. מספרים שבכתב הסמיכה כתב הרבי ממאד על ר׳ שמואל הצעיר שמאז החת״ם סופר לא קם עילוי כמוהו.

ר׳ שמעון גרינפלד מחבר שו״ת מהרש״ג, רבה של סנט מיהאלי, הוקסם לשמוע שבישיבת ה׳־מאד דרך כוכבו של גאון צעיר אשר הוסמך לרבנות בגיל כה רך. לאחר פטירת ר׳ שמעון גרינפלד הוזמן ר׳ שמואל לאחת השבתות לסנט מיהאלי ורתק את הקהל בדרשותיו במשך שעות אחדות. תוך כדי דרשתו שאל את קהל מאזיניו אם דבריו אינם משעממים והם הפצירו בו שימשיך בדבריו.

כאשר מורו ר׳ מרדכי לייב וינקלר שכב לעת זקנתו על מיטת חוליו מילא ר׳ שמואל גרינברג בגיל שבע־עשרה את מקומו בהוראה. לאחר פטירת מורו המשיך ללמוד אצל ר׳ חיים אהרנרייך. בחברת מורו ורבו החדש הופיע פעמים אחדות בביתו של האדמו״ר ממונקאטש והחליף עמו שיחה בדברי תורה.

בסוף שנת תרצ״ד אירס ר׳ שמואל את איטה בתו של המהר״ם בריסק וחדשים לאחר מכן נשא אותה לאשה. בדרשתו בבית הכנסת לכבוד התנאים הפתיע את הכל בחריפותו ובקיאותו. המהר״ם בריסק העיר לידידיו באותה הזדמנות ואמר: ״צעיר זה יודע במסכת עירובין והלכותיה לא פחות מאשר במסכת חולין והלכותיה״.

בישיבה הוטל עליו ללמד חומש ורש״י וכן אורח חיים. במוצאי שבת בחן את תלמידיו במקצועות אלה.

במשך השבוע קיים גם שעורים בבית הכנסת הגדול ובחוג ״תפארת בחורים״ של צעירי המקום. בזמנו הפנוי שקד על התורה והרבה בכתיבה. ביחוד התמסר להוציא לאור את שו״ת מהר״ם בריסק בצורה נאותה ועל כך הודה לו המהר״ם בהקדמה לספרו.

הוא היה בקי יוצא מן הכלל בכל כתביו של החת״ם סופר. בליל יום הזכרון של רבו ממאד נהג לעבור על כל ספרו של רבו ״לבושי מרדכי״. גדולתו התבטאה לא רק בזכרונו ובפלפוליו המחודדים אלא גם בשלוות נפשו. לעתים היו לו גילויים בים התלמוד ויישב קושיות מפורסמות ומסובכות כלאחר יד ובשלוות נפש בעוד שקהל שומעיו יצאו מכליהם לשמע חידושיו.

8. רוב הפרטים אודותיו נמסרו לי ע״י ר׳ צבי פרנקל וע״י הרב ש.ח. ברנשטיין. על ימיו האחרונים ספר לי ר׳ יוסף יעקב.

כאמור, הרבה בכתיבת דברי תורה, אך מכתביו לא נותר כמעט כלום. הגהותיו לספר שו"ת מהר"ם בריסק אינן מבטאות במידה מספקת את גאוניותו ואישיותו.

יחד עם מהר"ם בריסק ובני הקהילה הלך לגטו שימלוי ומשם למחנה אושביץ. מאושביץ הועבר עם מספר אנשים אחרים מטאשנד למחנה גוזן—2. במחנה זה היה אוסף בשארית כוחותיו את יוצאי טאשנד בליל ששי ומשוחח עמם בדברי תורה. כאשר מישהו מבני טאשנד נלקח למחנה גוזן—1 להמתה היה מבקש את יוסף יעקב ואחרים שיזכרו מי ומי הם שהומתו שאפשר יהיה להתיר את נשותיהם מעגינותן. ר' שמואל עצמו הובל לעקידה בכ"ב שבט תש"ה. ה' ינקום דמו.

— **Eljegyzés a tasnádi főrabbi családjában.** F. hó 2-án tartotta eljegyzését Grünberg Sámuel Makóról Briszk tasnádi főrabbi leányával, Jiteli kisasszonnyal. A vőlegény, kinek tóratudására jellemző, hogy már serdülő bocher korában kapott rabbiképesitőt és tanitványa volt a nagynevü mádi gáonnak זצוק"ל, a kiváncsi hivők által megtöltött nagytemplomban Ekev szombatján mély gondolkodást eláruló szónoklatot tartott. Ima után a főrabbi kiddüsre látta vendégül a hitközséget. A leendő vő a dájen állást — terv szerint — esküvője után fogja elfoglalni. HOEMESZ 1934 Aug 13, p.10 M.

אודות האירוסין של ר' שמואל גרינברג

A tasnadi pragmatica sanctio. Tájékozásul: a pragmatica sanctio a Habsburgok leányágon való örökösödési jogát jelenti normális emberek előtt, a zsidó pénzen is hizlalt sajtótermék szeméoen egy ujabb alkalom az orthodoxiának nekirugtatására, mert a tasnádi hitközség kimondta, hogy a választandó dájen az lesz, aki az ottani főrabbi leányat elveszi. A tasnádi hitközség szeoeny, a rabbi szintén nem világi javakra törekszik, hanem egy, a külföldön is elismert jesivát tart fenn és a hitközség ilymódon akarja iránta háláját és elismerését leróni, amiért csak dicséretet és elismerését érdemelnek. Nem igy a »minden lében kanál", neki nem tetszik, ő kulturálatlanságot emleget, habár a határozatot éppen egy ügyvéd inditványára hozták és mi ismét csak sajnálattal állapithatjuk meg, hogy kisebbségi napilapjaink ahelyett, hogy illetékes helyről informálódnának, sietnek bedőlni mindenféle rosszindulatu információnak. HOEMESZ 1937 June 29, p.3

כאשר התמנה ר׳ שמואל גרינברג לדיין של טאשנד הושמעו דברי בקורת מצד חוגים מסויימים נגד ה״חזקה״ למשרה זו. אולם שני העתונים ,Népünk Hoemesz הצדיקו מינוי זה. ראה גם בעמוד הבא.

• NÉPÜNK 1934, JÁN. 22, p. 4

A tăşnadi — pragmatica szankció

Az erdélyi sajtóban különféleképen kommentálták azt a tényt, hogy Tăşnadon elhatározták, mely szerint a főrabbi teendőinek megkönnyitésére egy dájen állást kreálnak, amelyet ugy akarnak betölteni, hogy az illető egyuttal a főrabbi lányát vegye el feleségül. Tehát bizonyos „chazokó" érvényesüljön. Tudnánk ez ellen most gunyosan irni — de nincs értelme. Tudnánk dörgedelmes kihangsulyozást, mely arra vonatkozna, hogy a zsidó élet „kinövése" ez. Vagy ferdén beállitani, ahogy azt a napisajtó számos helyen megtette, amikor a következő hangzatos cimmel irta meg: „Nőt választottak meg rabbinak Tăşnadon."

Nem irunk róla — hogy, ugy mondjuk — sehogysem. Csak glosszáljuk. S csak ugy és annyira, ahogy az ügy megérdemli. Előfordult már máskor is, régebben is, előfordul ma is és megtörténhet holnap is. Hogy családi nexusok domináljanak sokszor ott, ahol valami másnak kellene érvényesülni. De igy van az életben máshol is. Miért csak a gyárosnak, vagy kereskedőnek van megengedve, hogy egy „vőt" ültessen be üzletébe, mert biztositani akarja gyermeke jövőjét. Hát a rabbinak miért ne lenne szabad? De neki nincs üzlete, sőt rendszerint vagyona sincs, hát adja azt a leányának, amije van. Egy sochet állás, egy dajen állás, egy valamiféle exisztencia, ami éppen a kehilla körül adódik. Kár felfujni az egész ügyet. A zsidó életnek ez a „tételes" törvénye, ez a pragmatica szankciója, régikeletü és ha nem is helyes, kár belőle nagy ügyet csinálni. Még miniszteri beavatkozást sem igényel. Hagyjuk a tăşnadi rufnak ezt a kis ellensulyozást azért, hogy életét a zsidóság ügyének szentelte. Nem ugy, ahogy perhorreszkáltuk a budapesti Központi Iroda elnökválasztását, amely a volt elnök vejét tette a nehéz és felelősségteljes posztra. A pesti zsidó lapok „örömmel" üdvözölték Kahán Frank Samut. Mi nem. Mert más egy tăşnadi dájen állás és más egy pesti irodai elnökség. Ott bornirtság — ami Tăşnadon szabad.

Népünk 1934, Ján.22, p.4

[illegible]

מתוך אחת התשובות בכתב ידו של ר' שמואל גרינברג הי"ד

השוחטים[9]

השוחטים בטאשנד הצטיינו כתלמידי חכמים ויראי שמים. רובם שמשו גם כחזנים ומוהלים. לא ידוע לנו מי היו השוחטים במחצית הראשונה של המאה הי״ט.

השוחט הראשון שיש לנו ידיעות עליו הוא ר׳ יוסף שולומון אשר פעל בטאשנד בערך מן המחצית השנייה של המאה הי״ט. הוא היה תלמיד חכם בעל הדרת פנים. גם הנוצרים בטאשנד כבדוהו מאוד. לפי אחד הספורים, כאשר הגיע ר׳ יוסף שולומון לטאשנד, חמדו להם לצון מספר גויים באחד מבתי המרזח ואמרו עליו: ״שוחט זה שונה משאר השוחטים, הוא אינו רוכב על סוס, אינו שותה משקה חריף ומי יודע אם סכיניו אינם פגומים״[10]. ר׳ יוסף היה גם חזן והקסים את המתפללים בקולו הערב. לעת זקנתו המופלגת מצא את מותו כתוצאה מדלקה שפרצה בביתו לאחר שהתהפכה מנורת נפט בביתו. מן הדלקה נפטרה גם אשתו.

ר׳ משה פרידמן התחיל לפעול כשוחט בטאשנד והסביבה בשליש האחרון של המאה הי״ט. הוא היה תלמיד חכם ואהב במיוחד להשתמש בלשון הקודש. את שמו נהג לחתום: ״ר׳ משה מנחם איש שלום״. לאחר שעסק בשחיטה במשך שנים רבות חש שידיו רועדות ופרש מתפקידו ושרת בקודש בבית הכנסת הגדול. הוא הגיע לשיבה טובה וחי עוד בראשית שנות העשרים של המאה שלנו. המהר״ם בריסק נהג לבקרו ולפלפל עמו בדברי תורה.

ר׳ שלמה הרש שטאובר התישב בטאשנד בשנת 1904 והיה שוחט ומוהל. לאחר שתים עשרה שנה הפסיק את השחיטה, אבל המשיך להיות מוהל. הוא היה תלמיד חכם ירא שמים וחביב על כל הבריות. בין השאר התפרנס ממסחר בדברי טקסטיל בביתו. לקראת סוכות היה מיבא אתרוגים ולולבים לבני הקהילה. הוא שמש גם כמורה לדת בבית הספר הממשלתי. בתור בעל תפילה ארגן לו מקהלה של משוררים שבה השתתפו בניו ברל, יחזקאל, משה ואחרים. ביתו היה פתוח לכל דכפין ובמיוחד לבחורי הישיבה שלמדו בשכנות. בחצרו היו המבנים של חדרי תלמוד תורה ולעתים בקרו בביתו גם ילדי החדר כדי לזכות בקצת ממתקים ומים קרים. הבת שרה, לאחר שנשאה, התגוררה באנטוורפן ונספתה בשואה. בנו יחזקאל היה שוחט באלבה יוליה (רומניה), בצפת וכיום בבלגיה. הבן משה והבת הניו (הלן) מתגוררים במדינת ישראל וממשיכים במסורת האבות ובמעשיהם הטובים. ר׳ שלמה הרש ורעייתו אסתר רוחמה נספו בשואה.

שוחט וחזן מעולה היה ר׳ אברהם שמואל זלצר. הוא היה רגיש מאוד לכל דברי בקורת שהשמיעו על תפילתו. לאחר שפעם השמיעו עליו דברי בקורת נפגע ועבר למשרה טובה יותר בעיר אחרת.

9. את הפרטים אודות השוחטים שמעתי מפי ר׳ יוסף יעקב, ר׳ דוד פרידמן, ר׳ אליעזר יצחק טעסלער (מילער) והאחים משה ופישל שטאובר.

10. השוחטים נהגו לרכב על סוסים כדי להגיע לכפרים מרוחקים ביותר שבהם התגוררו יהודים. בימי חורף נשאו עמם בקבוק משקה חריף בדרך כדי ללגום ולהתחמם.

לאחר שהשוחט זלצר עזב את טאשנד בא במקומו ר׳ נפתלי הרש וייס שהיה גם כן חזן מעולה וחביב על הבריות. בשנת 1935 התקבל כשוחט ובעל תפילה בקהילת שימליו וכל בני הקהילה הצטערו שעזב את טאשנד. המהר״ם בריסק אמר לו: לעולם לא אשכח את תפילת המוסף שלך בראש השנה.

בין השוחטים האחרונים נמנה גם ר׳ אברהם לייב כהנא, בן למשפחת שוחטים מפורסמת בסיגעט. הוא היה שוחט וחזן שהתעניין במוזיקה. כאשר נוכח לדעת שבמוזיקה החזנית אין לו די אפשרויות להתפתח בטאשנד, החליט לעבור לקהילת סומבוטהעלי.

ר׳ אברהם לייב טעסלער היה השוחט האחרון הידוע ביותר בתקופה שלפני השואה. הוא התישב בטאשנד בשנת 1922. את ההסמכה (״קבלה) לשחיטה קבל מידי הרבי מנאסוד ומבית הדין בסיגעט. הוא היה תלמיד חכם ובקי יוצא מן הכלל בספר ״תבואות השור״ ובספרים אחרים הדנים בשחיטה. המהר״ם בריסק אמר עליו פעם: ״בבואו של ר׳ אברהם לייב טעסלער לעולם הבא יקבל את פניו ודאי בעל תבואות השור עצמו״. כאשר התקבל לקהילת טאשנד התנה שיתירו לו ללכת בשטריימל וקפוטה. תנאי זה התקבל לאחר המלצתו של ר׳ לייביש לווינגר בעניין זה. כעשרים ושתיים שנה שרת את קהילת טאשנד באמונה עד שנספה בשואה.

בנו ר׳ אליעזר יצחק ממשיך את מסורת אבותיו ומשמש כשוחט בקהילת אשקלון בישראל.

השוחט האחרון לפני השואה ר׳ אברהם לייב טסלר הי״ד

ר׳ יוסף שלומון ז״ל, השוחט הראשון בטאשנד
הידוע לנו במאה ה־19 (התמונה בידי יוסף יעקב)

השוחט ומוהל ר׳ שלמה הרש שטאובר ורעיתו רוחמה. נספו בשואה

בית השוחט בחצר בית הכנסת

המקוה בטאשנד (צילם ש. לייבוביץ)

קאָנקורז. 1896
גליון 93

אין דער היעזיגען איזר' אָרטהאָדאָקסען גע־
מיינדע איזט דיא שטעללע איינעס טיכטיגען שוחט
ובודק, דער גלייכצייטיג איין מוזיקאליש געבילדע־
טער חזן, בעל קורא, בעל תוקע אונד מוהל איזט
מיט איינעם יאהרעסגעהאלטע פאָן 600 פל' אונד
וואָהנונג צו בעזעטצען.
בעזאָנדערס מוס איין כאָר דיריגירען
קאָננען אונד דריא משוררים האלטען, פיר די־
רען פערקאָסטיגונג דיא געמיינדע זאָרגע טראגט.
דיא אויף דיעזע שטעללע רעפלעקטירען
וואָללען איהרע צייגניססע איבער ביזהעריגעס ווי־
קען אונד קבלות פאָן 3 אנערקאננטען אָרטהאָ־
דאָקסען ראבבינערן אן דען געפערטיגטען פאָר־
שטאנד איינזענדען. רייזעשפעזען ווערדען נור
דעם אקצעפטירטען פערגיטעט. צום פראָבעפאָר־
טראג ווערדען נור דיא היעצו בערופענען פאָרגע־
לאדען. דיא שטעללע איזט זאָפאָרט צו בע־
זעטצען. דיעזער קאָנקורז לויפט אם 1. אי־
גוסט אב.

Neumann Mór,
Präses der israelitischen Gemeinde in Tasnád
(Com. Szilágy.)

אללגעמיינע יידישע צייטונג
בודפעסט 1896, גליון 93

Comunitatea Evreo Orthodoxa din Tasnad.

Hirdetmény

A tasnádi orth. izraelita hitközség, megüresedés folytán keres egy metszőt, ש"וב מומחה לרבים, aki kitünő előimádkozó is legyen. Az állás azonnal betölthető. Csak próbára meghivottak reflektálhatnak költségmegtérítésre.
Tasnad, 5794 Elul hó 24-én.

Leitner Bernáth,
hitk. elnök.

Népünk 1934 Sept. 7. p. 12

פרק י

בתי תפילה

בית הכנסת הגדול[1]

בית הכנסת הגדול והמפואר בטאשנד נבנה בשנת תרכ"ז (1867) בימיו של הרב חיים בצלאל פאנעט אשר דרש דרשה מיוחדת לכבוד המאורע[2]. בשנות העשרים של המאה שלנו הרחיבו את הבניין והוסיפו כניסה מיוחדת ואת ה"פוליש". כמאה חמישים בעלי משפחות נמנו בין חברי בית כנסת זה, אשר בו התפללו בנוסח אשכנז. כל יום התקיימו בו כחמשה־ששה מניינים מאור הבוקר עד שעה תשע לפני הצהריים. בניין ה"פוליש" אשר היה צמוד לבית הכנסת שמש גם לפעולות חברתיות דתיות. בו נהגו לקיים שעורים שונים, סעודות של מצוה, קדוש בהזדמנויות שונות וכן שתיית קפה בליל שבועות והושענא רבה.

בשבתות התקיימו בבית הכנסת שני מניינים, הראשון מניין "השכמה" אשר התחיל עם אור הבוקר והשני החל משעה שמונה. במניין הראשון עמדו לפני התיבה ר' זלמן־לייב סמוק ור' משה־לייב גוטליב. המלמד ר' יעקב וולף מייזלס שמש כבעל קורא. בשנים האחרונות לפני השואה עמד לפני התיבה וגם שמש כבעל קורא הבחור אליעזר יצחק טעסלער בנו של השוחט. אליעזר־יצחק היה גם בעל תוקע בחודש אלול ובעניין זה מופיעה שאלה משלו בשו"ת מהר"ם בריסק[3]. במניין השני עברו לפני התיבה החזנים והשוחטים ר' שלמה־הרש שטאובר, ר' אברהם־לייב טעסלער, ר' אברהם־שמואל זלצר, ר' נפתלי־הרש ועוד. לפעמים עברו לפני התיבה גם בעלי בתים אחדים.

המהר"ם בריסק התפלל בשבתות עם בחורי הישיבה שחרית בלבד, ולקראת הקריאה בתורה ותפילת מוסף עבר לבית הכנסת הגדול. ארבע פעמים בשנה נהג לדרוש בפני מתפללי בית הכנסת: בשבת הגדול, בשבת תשובה, בראש השנה לפני התקיעות ובליל יום כפורים לפני כל נדרי. בשתי השבתות המיוחדות באו להאזין לדרשתו גם מתפללי בית המדרש החסידי הספרדי. בשבת חול המועד דסוכות ופסח, נהג המהר"ם להתפלל בבית המדרש החסידי הספרדי.

1. רוב הפרטים נמסרו לי מפי ר' אליעזר יצחק מילער (טעסלער) שוחט באשקלון, ר' יוסף יעקב מהרצליה ודוד פרידמן מנהריה.
2. ראה דרך יבחר, דף צ"ח דרוש כ"ח. על ר' חיים בצלאל פאנעט, ראה פרק ה'.
3. ראה שו"ת מהר"ם בריסק, חלק ג' סי' כ"ו.

המתפללים במניין ה"השכמה" נצלו את השעות הפנויות של לפני הצהריים ללימוד חומש ורש"י ושלחן ערוך בהדרכתו של ר' לייביש לווינגר. אחר הצהריים התקיים בבית הכנסת שעור בפרקי אבות אשר ניתן על פי רוב על ידי המהר"ם בריסק. בשעורים אלה נהג המהר"ם לרמוז לכל האירועים שהתרחשו באותו שבוע והלמוד נעשה אקטואלי ביותר. בימות החול בין הערביים קיים ר' אברהםניימן שעור במשניות. ר' אברהם היה עילוי וסיים את הש"ס פעמים רבות במשך תקופת חייו. לאחר תפילת מעריב לימד הדיין ר' שמואל גרינברג עם קבוצה אחת של בעלי בתים חומש ורש"י ושלחן ערוך ועם קבוצה אחרת של אברכים צעירים מסכת נידה ודיני אישות וטהרת המשפחה.

בחגים ובשבתות שונים נדבו העולים לתורה צדקה לטובת מוסדות שונים. ההכנסות של שבתות פרשת בראשית ופרשת במדבר היו קודש לחינוך והחזקת ה"תלמוד תורה". ההכנסות של אחרון פסח ושמיני עצרת היו קודש לחברה קדישא. בשנות השלשים חגגו בהדרת עם הכנסת ספר תורה לבית הכנסת. הספר נרכש מתרומות בני הקהילה. בז' אדר ערכו פעילי "חברה קדישא" סעודה לכבוד יום הזכרון של משה רבנו והמהר"ם בריסק דרש בענייני דיומא. בשמחת תורה הוזמן צבור המתפללים כולו לקדוש גדול בבית מהר"ם בריסק ולאחר מכן למספר בעלי בתים מנכבדי הקהילה.

בין הגבאים הפעילים זכורים במיוחד ר' זלמן לייב סמוק, ר' משה לייב גוטליב, ר' ברוך אנגל ובנו משה אנגל.

בחצר בית הכנסת היה בית שחיטה לעופות וכן היתה מאפייה לאפיית מצות. את המאפייה נהגו להשכיר לשני שותפים אשר קבלו על עצמם לספק מצות לכל בני הקהילה. בשנים האחרונות אפו את המצות ר' ישראל שאלאמן ושותפו ניימן מוריץ. אפיית המצות החלה למחרת ז' אדר ומספר הגון של נשים ובחורים התפרנסו מזה. בחצר בית הכנסת המרווח ערכו לפעמים חופות לזוגות צעירים, אם כי על פי רוב נערכו החופות בחצרותיהן הפרטיות של המשפחות.

לקהילה היה פנקס בו נהלו רישום של ענייני משפחה. בימי הדפורטציה נמסר הפנקס לשמירה לידי הכומר הרפורמטורי ולא ברור מה עלה בגורלו.

בבית הכנסת היתה "גויה של שבת" אשר דאגה לכיבוי הנרות בשבתות ובחגים. היא השגיחה שהילדים לא ירעישו מבחוץ ולפעמים היתה אף מעירה לנשים באות בית הכנסת על הצורך להופיע בלבוש צנוע.

בימים נוראים באו ראשי העיר, משכיליה וקצינים בכירים שערכו תמרונים באיזור, להאזין לפריק חזנות ולברך את היהודים לקראת החג.

ר' חיים צבי פרידמן שמש בקודש בבית הכנסת במשך שנים רבות. במסירות רבה נהל את כל העניינים הארגוניים עד שהיה בית הכנסת למופת ולתפארת. הוא ליווה את הקהילה בטוב וברע עד לדרכה האחרונה — לאושביץ.

בית הכנסת התקיים כמאה שנה. לאחר השואה התפללו בו שנים אחדות בשבתות ובחגים שרידים משארית הפליטה. לאחר שכל התושבים היהודים עזבו את העיירה, פורק הבניין בשנת 1967 או 1968. כיום שטח בית הכנסת שומם ומגדלים עליו תירס. באחד המכתבים שכתב ד"ר סייץ מטאשנד לארץ, זמן קצר לפני הריסת הבניין, ציין את העובדה שהכל הלכו לצלם את הבניין ורבים לקחו עמם חלקי לבנים, קרשים וחלונות כסגולה וכמזכרת אחרונה של הקהילה שחדלה להתקיים בטאשנד.

בניין בית הכנסת מצד מערב. ראה בעמוד הבא את הצד המזרחי.

ר' חיים צבי פרידמן הי״ד
שמש בקודש בבית הכנסת

בניין בית הכנסת. נבנה בשנת 1867. משמאל בית השחיטה

השטח שעליו עמד בית הכנסת עד 1967 שמם וחרב. על השטח מגדלים כיום תירס.
(צילם שמואל לייבוביץ 1972)

ר׳ לייביש לוינגר הי״ד מפעילי בית הכנסת הגדול.
ראה אודותיו להלן בפרק על האישים

ר׳ דוב לייטנר הי״ד
נבחר במשך שנים רבות כראש הקהל

ר' מנדל לייב דוידוביץ הי"ד מראשי הקהל

החצר של ר' מנדל לייב בה התגוררו מספר משפחות יהודיות. למעלה מסומן בחץ מקום סוכתו של ר' מנדל לייב

ר׳ יוסף פאנעט, מיסד בית המדרש החסידי
שנקרא על שמו ״בית יוסף״

ר׳ הרש דווידוביץ מפעילי בית המדרש

מצבת החסיד הנדבן ר׳ יצחק פרנקל ז״ל, ממייסדי בית המדרש.
ראה אודותיו להלן. על יד המצבה מתפלל מגדל וולף

ר׳ יצחק קראפער הי״ד מפעילי בית המדרש.
ראה אודותיו להלן בפרק על האישים

ר׳ משה גוטרר

ר׳ וולף פרנקל הי״ד מפעילי בית המדרש

ר׳ דוד פארקש הי״ד מפעילי בית המדרש

בבית הכנסת הגדול התפללו בנוסח אשכנז בלבד. אחדים מבין המתפללים היו אנשים מתקדמים ביותר בדעותיהם ורחוקים מן החסידות. בתקופה שלפני מלחמת עולם הראשונה התישבו בטאשנד מספר אברכים חסידיים שהיו מעוניינים להתפלל לפי נוסח האר״י ז״ל ולפי מנהגים חסידיים. על כן עשו מאמצים להקים מניין מיוחד משלהם.

לעזרתם בא הגביר ר׳ יוסף פאנעט אשר תרם למטרה זו מגרש מיוחד על יד ביתו. ר׳ יצחק פרנקל מגדולי הנדבנים תרם את חמרי הבנייה, וכך הוקם בית המדרש החסידי הספרדי ״בית יוסף״ על שם ר׳ יוסף פאנעט[5].

חברי בית המדרש לא נפרדו מן הקהילה ונהגו לבוא בשבת הגדול, בשבת תשובה ובהזדמנויות אחרות לבית הכנסת הגדול להאזין לדרשותיו של רב העיר ולפעילויות אחרות שהתקיימו שם.

בבית המדרש התפללו כשלשים-ארבעים בעלי בתים תלמידי חכמים ויראי שמים. חברי בית המדרש החזיקו חדר לילדים בו למדו עד גיל בר־מצוה. בחצר בית המדרש הקימו מקוה ותנור לאפיית מצות-מצוה בערב פסח. התקיים שם חוג ללימוד גמרא בשעות המוקדמות של הבוקר וחוג ללימוד משניות בין מנחה למעריב לעילוי נשמות הנפטרים. עם סיום לימוד הש״ס התקיימה מסיבת ״סיום״ מפוארת ליד שולחנות ערוכים כל טוב. הכיבוד הוכן בעיקר על ידי משפחת פרנקל. בשבתות אחר הצהריים התקיימה סעודה שלישית מלווה זמירות של שבת ודברי תורה מפי ר׳ חיים אלעזר טייטלבוים. כאן התפללו לעתים קרובות גדולי הרבנים שהוזמנו לשבתות והתארחו בביתו של ר׳ יצחק פרנקל.

בבית המדרש התפתח הווי מיוחד. בשמחת תורה בתפילת מוסף זרקו מגבות וטליתות בראשו של בעל התפילה. בתשעה באב זרקו הילדים אחד לרעהו צמחים דוקרניים כדי לקיים מצות ״עינוי נפש״. בפורים מינו ״רב של פורים״ ו״גבאים של פורים״. ההתלהבות הדתית היתה גדולה ביחוד בימי סליחות כאשר הכל קמו בשלש לפנות בוקר ללכת למקוה ולסליחות. בעיירה לא דלק אור החשמל מחצות עד לפנות בוקר לכן היה זה מעמד מרגש ביותר כאשר צבור המתפללים יצא בדרכו לבית הכנסת עם נרות דולקים בפנסי זכוכית להאיר את דרכם באפלה. המתפללים ערכו תקון בליל שבועות, הושענא רבה ויום כפור. לפעמים פרצו חילוקי דעות בדבר עלייה לתורה וכיבודים אחרים. ר׳ ברוך קאפעל הפנה שאלה למהר״ם בריסק ביחס לאדם שנדר נרות לבית המדרש ולא פירש את הכמות, האם מספיק שיתן שני נרות בלבד שיודלקו לפני התיבה בשעת התפילה[6].

באמצע שנות השלושים נוסד בבית המדרש בנק לגמילות חסד. הכסף לבנק זה ניתן על ידי שלשה מקורות: א. עשירים שנתנו כסף בלי שיהיו מעוניינים בהלואה לעצמם; ב. סוחרים קטנים שנתנו כספים במטרה ליהנות מהלואה בשעת הצורך. שתי הקבוצות הללו היו רשאיות לקבל את כספם בחזרה במקרה של פירוק הבנק; ג. סוחרים עניים

4. הפרטים נמסרו לי ע״י רפאל טייטלבוים, שלום וידר ואחי ר׳ משה פוקס.
5. שו״ת מהר״ם בריסק, חלק א׳ סי׳ קמ״ו. בית המדרש מכונה כאן ״בית יוסף״.
6. שו״ת מהר״ם בריסק, חלק א׳, סי׳ כ״ה.

שנתנו סכומים קטנים וסמליים. הם היו זכאים לקבל הלוואות, אך במקרה של פירוק הבנק לא היו זכאים לקבל את תרומתם בחזרה והסכומים הקטנים שנתנו הועברו לקופת צדקה[7].

בסוף שנות השלושים ובראשית שנות הארבעים, כאשר גבר המתח הבינלאומי, החלו הכל להתעניין בחדשות. יום־יום, בבוקר ובערב, ציפו לבואו של ר׳ שמואל באש לבית הכנסת, שכן הוא האזין לכל החדשות והרבה בקריאת עתונים וידע לנתח ולתאר בצורה יוצאת מן הכלל את המצב הפוליטי הבינלאומי.

בתור בעלי תפילות בבית המדרש, עברו לפני התיבה הדיין ר׳ חיים־אלעזר טייטלבוים, ר׳ יצחק־יעקב לנגסנר, ר׳ ישראל שאלמון, ר׳ אברהם פייער. ביחוד הצטיין בקולו הערב ר׳ ישראל גרין, אשר היה תלמיד חכם ותפילתו בשבתות ובימים נוראים עוררה רטט של קדושה בקרב כל המתפללים.

ר׳ אברהם קליימן ור׳ וולף פרנקל התעניינו במיוחד במצות פדיון שבויים. קרה שיהודי בן המקום או יהודי עובר אורח נעצר ע״י המשטרה מסיבה כל שהיא, אז השתדלו השניים לספק לו מזון כשר ולדאוג לשחרורו ע״י מתן ערבות או מציאת עורך־דין שיטפל בעניין.

ר׳ יחיאל בוים נהג לסייע לקבצנים עוברי־אורח להראות להם את מקום מגוריהם של יהודי טאשנד כדי לקבץ נדבות.

בין המתפללים הקבועים והפעילים, יש לציין עוד את השמות הבאים[8]: ר׳ ישראל גרין, ר׳ חיים אליה גריפל, ר׳ מנדל געלב, ר׳ שמחה גליק ובניו אפרים, מוני, ארי ויהודה, ר׳ הרש דוידוביץ ובניו ר׳ מנדל לייב דוידוביץ איציק וחיים, ר׳ משה העלער, ר׳ זאב וולף, ר׳ הערש וידער ובניו לייזר, שלום, מרדכי ופנחס, ר׳ שמואל אלימלך יעקב ובניו יוסף ושלמה, ר׳ לייביש לוינגר ואחיו ר׳ מרדכי לוינגר, ר׳ עקיבא פרידמן, ר׳ דוד פארקש, ר׳ יעקב פוקס ובנו ר׳ משה פוקס, ר׳ יצחק פרנקל ובניו ר׳ וולף, ר׳ לייב, יוסי ובערי, ר׳ אברהם פייער, ר׳ שמואל ואחיו ר׳ עוזר קליין, ר׳ אברהם קליימן, ר׳ יצחק קראפער ובנו פרץ, ר׳ ברוך קאפעל, ר׳ משה קליין ועוד. עד שנות השלושים, כאשר העתיקו מגוריהם מטאשנד, נמנו בין המתפללים גם ר׳ משה גוטרר ור׳ מיכאל גרוס שהתקבל כרבה של בערבעשט. לבסוף יש לציין את ר׳ משה לייב לייכטאג שהתקבל כמנהיגה הרוחני של בית המדרש לאחר שר׳ חיים אלעזר עזב את המקום.

7. שם, חלק ב׳, סי׳ י״ז. בעניין זה שאל ר׳ יצחק קראפער שאלה אם אין חשש לרבית.
8. אם הושמטו אי־אלה שמות מתוך חולשת זכרוני, הריני מצטער על כך.

תפארת בחורים[9]

בראשית שנות השלושים נוסד מניין נוסף שבו התפללו בחורי ישיבה לשעבר מבני טאשנד וצעירים אחרים שומרי מסורת, אשר רצו להיות עצמאיים בכל ענייני התפילה. במניין זה שכונה "תפארת בחורים" התפללו כעשרים-שלושים בחורים. בחלקם הגדול היו לפני כן פעילים באגודת ישראל ואחדים אף למדו את ה"דף היומי" של הגמרא שהיה נהוג במקומות שונים בעולם. את המניין ארגנו בתחילה באחד החדרים של בניין התלמוד תורה ולאחר מכן שכרו חדר באחד המבנים שבחצר ר' יצחק קראפער. מלבד התפילה בשבתות למדו צעירים פרקי אבות וכן עסקו בפעילויות חברתיות שונות. צעירים אלה ארגנו את המחזה "מכירת יוסף" והציגוהו בהצלחה יוצאת מן הכלל בראשית שנות השלושים בחג פורים. בפגישות השונות דנו על בעיות היהדות, ארץ ישראל ועוד. תקופה מסריימת למדו את ה"דף היומי" בתלמוד.

בין הפעילים בלטו בתחילה דוד כהן, ברל שטאובר, האחים חיים ואיציק דוידוביץ, יוסף לוינגר, דוד פרידמן, משה לוינגר, מיכאל לינדנפלד, לייזר וידער, נפתלי (בונדי) לייטנער, פייבל ויוסף אנגל ועוד. דוד פרידמן היה במשך שנים אחדות גבאי ד"תפארת בחורים".

לאחר שהמניין עבר לחצרו של ר' יצחק קראפער, בלטו בין הפעילים יוסף יעקב, שלום וידער, האחים מוני וארי גליק ועוד. כדי לתת למניין כיוון רצוי, נתן ר' שמואל גרינבערג הדומ"ץ, פעמיים בשבוע שעור בגמרא בפני הבחורים ולקח את כל הקבוצה תחת חסותו. בסוף שנות השלושים, כאשר החלו לגייס את רוב הצעירים לצבא והתקיימו תמרונים כהכנות למלחמה, נפסקה הפעילות של הקבוצה.

דוד פרידמן גבאי דתפארת בחורים

9. הפרטים נמסרו לי בעיקר על ידי ר' יוסף יעקב ודוד פרידמן.

קבוצת פעילים של "תפארת בחורים"

האחים שמואל וחיים גולדשטיין הי"ד בני טאשנד

ר׳ שמחה גליק

אפרים גליק

פרק יא

החיים הדתיים והפעילות החברתית-ציבורית

הפעילות החברתית בקהילת טאשנד היתה מצומצמת ביותר והתרכזה בעיקרה סביב חיי בית הכנסת ובית המדרש החסידי הספרדי. בשני בתי התפילה למדו בצוותא גמרא, משניות, חומש ורש"י, או פרקי אבות בשבתות אחר הצהריים. בסיום לימוד מסכת גמרא, או בזמן הכנסת ספר תורה חדש לבית הכנסת, נערכה מסיבה מפוארת לכבוד המאורע. צבור המתפללים וכל בני הקהילה היו בדרך כלל מוזמנים לכל חתונה, ברית, קידוש וכל שמחה יהודית שהתקיימה בעיירה. בעלי בתים חרדים באו לשמוח בבית הרב או הדיין בחגים ובשבתות מיוחדות.

שמחות מיוחדות נערכו בשמחת תורה ובחג פורים. בסוף שנות ה־20 או בראשית שנות ה־30, התחפש ר' יחיאל בוים בפורים למשיח ורכב על חמור בחוצות העיירה ותקע בשופר כאות לביאת המשיח. במרכז העיירה בראש הגבעה, לא הרחק מן המקום שבו תקע שופר, עמד פסל של ישו הנוצרי והנוצרים חשבו שהוא לועג לדתם. מסיבה זו נעצר על ידי המשטרה ורק לאחר שידולים רבים הצליחו לשחררו.

באמצע שנות השלושים הציגה קבוצה של צעירים[1] מטאשנד בחג פורים, את המחזה "מכירת יוסף". ההצגה התקיימה באולם המפואר של ה"רויאל" אשר היה מלא מפה לפה והיהודים היו גאים שבהצגה מוצלחת זו חזו בהנאה רבה, גם מספר ניכר של נוצרים מכובדים ומשכילים.

רוב בני הקהילה היו שומרי מסורת ורק שתי משפחות היו ידועות כמחללות שבת. גם בין שומרי המסורת היו אחדים שלא הקפידו על כל דבר והקלו בעניינים מסוימים. כדי למנוע חילול שבת על ידי טלטול חפצים, החליט המהר"ם בריסק לשכנע את ראשי הקהל והשלטונות שיסכימו להקמת "עירוב". בשנת תרצ"ג נתקבל הרשיון מטעם השלטונות והקהילה חגגה את המאורע החשוב הזה. באותה הזדמנות דרש המהר"ם בריסק

1. ראה התמונה המצורפת שבה מופיעים כל השחקנים.

בבית הכנסת והביע את שמחתו שלא יהיה עוד חילול שבת[2]. בשנת תרצ"ח כאשר עלו לשלטון ברומניה שונאי ישראל גוגה־קוזה, נעקרו· עמודי העירוב בטאשנד והדבר גרם לעלבון צורב לרב ולבני הקהילה כולם.

נשים משכילות אחדות הקימו להן "מועדון לנשים יהודיות" (Zsidó Nöi Egylet) פעילותן היתה בעיקר קודש לענייני תרבות וצדקה. במפעל זה רצו במידה רבה לחקות את מועדוני הנשים הנוצריות שפעלו בעיירה. הנשים נהגו לארגן נשפי פורים ונשפים אחרים וההכנסות היו קודש לעניי העיר היהודיים ולא יהודיים כאחד. הן החליפו מתנות עם מועדוני הנשים הנוצריות ולדעתן תרם הדבר רבות ליחסי שכנות תקינה עם השכנים הנוצרים. בין הנשיאות של מועדון זה נודעו במיוחד נשותיהם של פישר יוזף (הגב' לאורה), קאופמן אדולף, פישר לאויוש (הגב' הרמינה).

בראשית שנות השלושים החלה בטאשנד גם פעילות של נשי "ויצו". רעיון זה נקלט בטאשנד לאחר שד"ר רוזנבאום, הרופא המחוזי, עבר לגור לסאטמר ובאחת ההזדמנויות חזרה רעייתו לבקור ונשאה נאום מרשים בפני הנשים היהודיות על חשיבותו של ארגון "ויצו". בספטמבר 1934 התקיים בטאשנד "ערב ביאליק" בחסות נשי "ויצו" והנוער הציוני[3]. בין פעילות נשי "ויצו", בלטו במיוחד רעייתו של וייס מרטון וגברת האראג.

בימי הבחירות להנהלת הקהילה היתה פעילות רבה בקרב המתחרים. לעתים פרצו חילוקי דעות וסכסוכים בין היריבים. כלפי ראש הקהל הנבחר התנהגו בכבוד רב, יהודים ולא יהודים כאחד. הוא היה אחראי לכל השירותים הקהילתיים ועל כל המשרות ובעלי תפקידים שבקהילה. ראש הקהל, או אחד מסגניו, חתם על המכרזים שפורסמו בעתונים השונים[4].

בתור ראשי קהילה שנבחרו מסוף המאה התשע־עשרה ועד ימי השואה, זכורים במיוחד: פישר קרול, פישר יוזף, פאנעט געזה, קאופמן אדולף, שאלאמון לאיוש, צייגר אברהם, מנדיל לייב דודוביץ, לייטנר ברנרד, וייס ברצי ועוד.

בתור גבאים ובעלי תפקידים אחרים בקהילה, נודעו במיוחד ר' מרדכי לוינגר, ר' הערש וידר, ר' שמואל באש, ר' משה לייב גוטליב, קליין מורצי, סמוק שנדור, קעפעץ גיולה, ר' ברוך אנגל, פישר אלברט, פולופ מיהאלי, דוד הנריך ועוד[5].

במשך שנים רבות היה גבאי וממונה על ה"חברה קדישא" ניימן מיהאלי ומזכיר החברה היה ר' לייביש לוינגר. לחברה היה גם פנקס תקנות וכפי הנראה לא תמיד יכלו לקיים תקנות אלו. בעניין זה העיר המהר"ם בריסק בספרו: "ואנכי הרואה בעירנו

2. לכבוד המאורע אמר המהר"ם בריסק: "... ככה אוכל לומר כעת כאשר עזר לנו השי"ת שזכינו לתקן בעירנו תיקון עירובין לפי ערך היסורין ושברון רוח שהיה לי בעת רואי חילול ש"ק בהוצאה וטלטול אשר אצל ההמון... כך תגדל השמחה כעת כאשר נרפא הנגע...". ראה שו"ת מהר"ם בריסק, הקדמת נכדי המחבר.
3. ראה בעתון Népünk 1934, Sept. 7, p. 11.
4. ראה את המודעות שפורסמו בעתונים שונים ב"אלגעמיינע צייטונג", Hoemesz, Népünk ביחס למשרות מלמדים ושוחטים בטאשנד. מודעות אלה מובאות בספרנו.
5. ראה בקטעי העתונות המצורפים מתוך Népünk 1931, Dec. 25, p. 9, 1936, Jan. 17, p. 11; Hoemesz 1931, Jan. 7, p. 8; 1936, Dec. 25, p. 11. הקורא ימצא כאן רשימות מפורטות של כל פעילי הקהילה.

שכתובים הרבה תקנות בפנקס הח"ק ואף מיעוטם אין מקיימין"[6].

תקופה קשה פקדה את קהילת טאשנד מבחינה תקציבית בימי כהונתו של ר' מנדיל לייב דוידוביץ כראש קהילה. היה זה בראשית שנות ה־30, כאשר פרץ משבר כלכלי עולמי ורבים לא יכלו לשלם את מסיהם לקהילה. ראש הקהילה החליט לקצץ במשכורתם של בעלי המשרות. המהר"ם בריסק הסכים מיד לדרישה זו בהבנה רבה, אך דרש שלא לפגוע במשכורתם של השוחטים שהיתה זעומה בלאו הכי.

הקהילה, על כל שכבותיה, היתה מעין משפחה אחת גדולה, אשר פעלה יחדיו וחבריה שמחו יחד בעתות של שמחה וכאבו את כאב הזולת בעתות של צרה ויגון.

הצגת מכירת יוסף, בתמונה: 1. ברוך קעלער; 2. שוני כץ; 3. ויזל סנדר; 4. גליק ארי 5. לייב גרוס; 6. רוזנצוויג; 7. דוד פרידמן; 8. פארקאש בלא; 9. קאהן פרי; 10. שימונוביץ; 11. משה לויגגר; 12. מנדל גריפל; 13. חיים דווידוביץ; 14. קליין שוני; 15. פרידמן אנדור; 16. אגרי; 7". פייביש אנגל; 18. איציק דוידוביץ.

6. שו"ת מהר"ם בריסק, סי' ב' דף ה'.

בעתונות על בחירות לקהילה בטאשנד

Hitközségi választás Tasnádon

F. hó 20-án választott hitközségi elöljáróságot Tasnád zsidósága. Paneth Géza elnök nyitotta meg a gyülést s ecsetelte a hitközseg nehéz anyagi helyzetét és kéri a felmentvény megadását. A felmentvény megadása után, a közgyülés Kaufmann Adolfot választotta meg korelnökül s a választó bizottság tagjául dr. Fischer Lajos, Schwartz Emil, Hoffman Adolf és Weisz Ede hitközségi tagokat delegálta. A következő elöljáróság lett megválasztva: Elnök: Dávidovits Emánuel, alelnök: Weisz Sándor, templomi gondnok: Samuk Sándor, gazdasági gondnok: Grosz Lajos, jótékonysági gondnok: Fischer Ferenc, pénztárnok: Fischer Albert, ellenőr: Friedman Lajos, Iskolaszéki elnök: Kepes Gyula, iskolaszéki pénztárnok: Dickman Izidor, választmányi tagok: Blau Jakab, Geiger Salamon, Kaufman Adolf, dr. Fischer Lajos, Singer Ignácz, Geiger Ferenc Weisz Ferenc, Kaufmann A. Weisz Ernő, Finkelstein Herman Lefkovits Ferenc, Weisz Márton, Weisz Ede, Samuel Miksa, Schvarcz Emil, Fränkel Jenő. Póttag: Fülöp Lajos. Számolóbizottsági tagok: Klein Márton, Wieder Herman, Gottlieb Mór, Rébenschaft Jakab, Hercz Lipót.

Kaufman Adolf korelnök üdvözölve az uj elnököt, közölte vele a közgyülés határozatát s szép szavakban mutatott rá mi a kötelessége e nehéz időkben egy hitközségi elnöknek és kérte, hogy a hitközséget igazi vallásos zsidó szellemben vezesse.

Dávidovits Emánuel válaszolt Kaufman korelnök szavaira s kijelentette, hogy nem kereste sohasem a méltóságot, de ha a hitközségi tagok többsége ezt kivánja, ugy ő készséggel eleget is tesz s e tisztséget el is fogadja. Kijelentette, hogy misszióját csak akkor tudja teljesiteni, ha ebben a munkában a hitközségi tagok mindannyian támogatják.

NÉPÜNK 1931. DEC. 25 P. 9

בעתונות על בחירות לקהילה בטאשנד

A tasnadi aut. orth. zsidó hitközség f. hó 20 án tartotta rendes évi tisztujitó közgyülését. A közgyülés Löwinger Márton alelnököt küldte ki delegátusként, a Központi Iroda gyülésére. A zárszámadás után immár negyedszer választotta a közgyülés a következő vezetőséget: Leitner Bernáth elnök, Löwinger Márton alelnök, Engel Bernath és Fülöp Miháy pénztárnok, Dávid Henrick ellenőr. Rosenberg Jenő isk. elnök, Wieder Hermann isk. pénztárnok, Gottlieb Mór gondnok, Fischer Albert jótekonysagi pénztárnok, Mandelbaum Izidor jegyző. Válaszmány: Kaufmann Adolf, Kepes Gyula, Fischer Jozsef, Lővinger Leopold. Koppel Baruch, Reismann Ludovic, dr Weisz Bernáth, Róth Filip, Hirsch Iosif, Klein Martin, Kálmán Dávid, Weisz Ármin, Weisz Sándor, Grün Izrael, Jónás Adalbert, Szmuk Sándor, Hirschler Iosif, Fülöp Izidor, Neumann Emeric, Basch Samu, Weisz Mór, Engel Mór, Lőwinger Sándor.

Népünk 1936 Dec. 25 p 11

Tasnadon altalános erdeklődés mellett zajlott le a hitkozségi tisztujitás. Leitner Bernát elnök szép beszámolója után nagy lelkesedéssel most már harmadizben — ismét a régi vezetőség lett egyhangulag megválasztva, amely a következőkből all: Elnök: Leitner Bernát, alelnök: Löwinger Bernat. Gazdasági gondnok: Gottlieb Mór, jótékonysagi gondnok: Fischer Albert, pénztárnok: Fülöp Mihály, ellenőr: Dávid Henrik, iskolaszéki elnök: Rosenberg Jenő, iskolaszéki pénztarnok. Wieder Hermann, valamint egy 18 tagu választmány és egy 5 tagu számvizsgáló bizottság.

NEPÜNK 1936 JAN. 17 P.11

בעתונות על בחירות לקהילה בטאשנד

— **Hitközségi tisztujitás Tasnádon.** December hó 22-én zajlott le Tasnádon általános érdeklődés mellett a hitközségi tisztujitás — melynek folytán Leitner Bernáth elnök szép beszámolója után nagy lelkesedéssel — most már harmadizben — ismét a régi vezetőség lett egyhangulag megválasztva, amely a következőkből áll: Elnök Leitner Bernáth, alelnök Löwinger Bernáth. Gazdasági gondnok: Gottlieb Mór, jótékonysági gondnok: Fischer Albert, pénztárnok: Fülöp Mihály, ellenőr: Dávid Henrich, Isksz. elnök Rosenberg Jenő, Isksz. pénztárnok Wieder Hermann, valamint egy 18 tagu választmány és egy 5 tagu számvizsgáló bizottság.

HOEMESZ 1936 JAN. 7 P. 8

— **A tasnádi aut. orth. zsidó hitközség** f. hó 20-án tartotta rendes évi tisztujitó közgyülését. A zárszámadás után immár negyedszer választotta a közgyülés a következő vezetőséget: Leitner Bernáth elnök, Löwinger Márton alelnök, Engel Bernáth és Fülöp Mihály pénztárnok, Dávid Henrik ellenőr, Rosenberg Jenő isksz. elnök, Wieder Hermann isksz. pénztárnok, Gottlieb Mór gondnok, Fischer Albert jótékonysági pénztárnok, Mandelbaum Izidor jegyző.

Hoemesz 1937, Jan. 1, p. 9

פרק יב

חיי כלכלה[1]

לפני מלחמת עולם הראשונה ושנים אחדות לאחריה, היתה הפרנסה בין יהודי טאשנד מצויה בשפע. קשה היה למצוא יהודי עני כדי לקיים בו מצות צדקה. בראשית שנות השלושים, עם בוא המשבר הכלכלי העולמי, נשבר מטה לחמם של משפחות אחדות בטאשנד. מאותה תקופה ואילך, היו מספר משפחות שנזקקו בקביעות לצדקה וגמילות חסד.

גם בתקופת השפע היו רק מספר משפחות עשירות. היו אלה בעיקר בעלי אחוזות, בעלי כרמים וסוחרים אחדים. השאר התפרנסו בכבוד וברווחה. גם את המשפחות העשירות יש למדוד בקנה־מידה מקומי בלבד ולא בקנה־מידה ארצי, כי לא היו כאן תעשיינים ובעלי הון גדולים.

למספר משפחות היו אחוזות גדולות בסביבות טאשנד. ביניהם נודעו בני משפחת קאנדל אשר אחדים מהם המירו במרוצת הזמן את דתם. בעלי אחוזות אחרים היו פישר יוזף ופישר ינו. משנות השלושים חי בטאשנד בעל האחוזות הידוע ווייס וילמוש אשר כונה בפי הציבור בשם "ווייס המיליונר". הוא היה פעיל ביותר בהנהגת הקהילה. בסוף שנות השלושים עבר לגור בטאשנד גם רוזמן בעל האחוזות מהכפר הסמוך צ'וג. יהודים אחדים החזיקו חלקות קטנות יותר של אדמה וגם הם התפרנסו בכבוד. בין אלה יש לציין את יונש אלברט, רוט לואיוש, צייגר פרי, צייגר דוני ועוד.

האיזור בסביבת טאשנד התברך בשפע של כרמים ויינות מצויינים. ליהודים היה חלק נכבד בטיפוח ענף זה. כשבע־שמונה משפחות עסקו במסחר היין ואחדים היו בעלי כרמים משלהם. בכרמי יהודים ולא יהודים יצרו יין כשר ויין נסך. יהודים עניים מאיזור מארמורש באו בעונות הבציר לטאשנד לעבוד בייצור היין למשך חדשיים שלשה. בעבודות אלה עסקו גם בחורי ישיבה שנשארו בתקופת בין הזמנים בטאשנד. את היין שווקו הסוחרים היהודיים בשוקי הארץ ובחוץ לארץ. בין סוחרי היין הידועים היו פישר

1. התאור על חיי הכלכלה מתיחס בעיקר לתקופה שבין שתי מלחמות העולם. רק לעתים אני מציין מקרים או אישים מלפני תקופה זו. את הפרטים על חיי הכלכלה לקטתי מפי שלום וידר (מאוסטרליה), לוי מיקלוש, נאדרש אימרה ויוסף גוטליב.

אלברט, פישר יוזף, יחזקאל פאנעס, קעפעץ׳ גיולה, ווייס ברנרד, מרדכי לוינגר, משפחת אנגל ועוד. אחדים כאמור היו בעלי כרמים, ביניהם יש לציין את יחזקאל פאנעס, ד״ר קליין, ווייס ברנרד (ברצי), פורר ״הזקן״, משפחות פישר ועוד.

באיזורי המרעה הנרחבים בסביבות טאשנד גדלו האיכרים בעלי־חיים שונים. יהודים בעלי יוזמה השתלבו גם בעיסוק זה ויסדו חברה ליצוא בהמות לחוץ לארץ וביחוד לצ׳כוסלובקיה, אוסטריה וגרמניה. הסוחרים קנו את הבהמות בימי השוק בטאשנד ובירידים שבסביבה. לאחר שרכזו מספר הגון של בעלי־חיים, הובילום ברכבות לחוץ־לארץ. במסחר הבהמות עסקו לוי קלמן, הולנדר ברנרד, יונש דוד, לינדנפלד דוד ורובין מוזס. יהודי אחד ויחידי עסק גם במסחר חוירים.

בימי השוק הביאו האיכרים מהכפרים שבסביבה עופות וביצים למכירה. ר׳ משה לייב גוטליב יסד חברה לקניית עופות[2] ולאחר שרכזו אלפי עופות בלולים מיוחדים, העבירום לבית חרושת לבשר בנוג׳י סלונטה. ממסחר זה התפרנסו מספר הגון של משפחות. בין סוחרי העופות היו ניימן מוריץ, איזק יוסף, הופמן דוד, פרידמן לויוש, ישראל שאלמן, פלנר, האחים גליק ועוד. בחברה זו היו גם מספר שותפים נוצרים. משפחת סמוק עסקה תקופה מסויימת בפיטום אווזים לצרכי שיווק הכבד והשומן.

יהודים אחדים נצלו את שפע הפירות שבסביבה והקימו משרפות יי״ש. את המשקאות יצרו מגפן ומפירות אחרים. שורפי יי״ש אחדים הצטיינו ביצור ה״שליבוביץ״ משפע השזיפים שבסביבה. את תוצרתם מכרו היצרנים לבתי מרזח שבעיר ומחוצה לה. ארבע חמש משפחות התפרנסו מעיסוק זה, ביניהם משפחות צייגר ואנגל ובשנים האחרונות גם ר׳ ישראל שאלמן.

ארבעה־חמשה יהודים התפרנסו ממסחר בתבואות. לרשותם עמדו מחסנים גדולים לתבואה ולגרעיני חמניות. את סחורותיהם קנו מהאיכרים שבסביבה ולאחר שריכזו כמות ניכרת של תבואה, שלחוה ברכבות למרכזי הדגן הגדולים שבארץ. חלק נועד גם לצרכי יצוא לחוץ־לארץ. בין סוחרי התבואה נודעו במיוחד ר׳ מנדל לייב דוידוביץ, ר׳ דוד פארקש ושותפו לינדנפלד, ווייס ועוד. בסוף שנות השלושים נוספו גם שני סוחרי תבואה חדשים והם האחים ר׳ שמואל קליין ואחיו עוזר קליין.

ארבעה־חמשה יהודים החזיקו אטליזים ומכרו בשר בקר בלבד. את העופות קנה כל אחד לעצמו ודאג לשחיטתם בבית השחיטה. הקצבים היהודיים החזיקו אטליזים נפרדים לבשר כשר ולבשר שנטרף. בחזית הבניין שבו התגורר המהר״ם בריסק, הוקמו אטליזים מיוחדים למכירת בשר כשר. בין בעלי האטליזים בלטה דמותו של קליין מורצי, אדם בעל מרץ, אוהב צדקה ופעיל ביותר בקהילה. בעלי האטליזים האחרים היו ווייס פרנץ ואחיו שאנדור, לבקוביץ פרי ויונש.

מספר ניכר של יהודים היו חנוונים ופרנסתם היתה בשפע. בעיירה היה מספר ניכר של חנוונים נוצרים ממוצא הונגרי, אבל האיכרים הרומניים שבאו מהכפרים שבסביבה, העדיפו לערוך את קניותיהם אצל היהודים, כי אלה הסתגלו ביתר קלות לשפה הרומנית, וקל היה להדבר עמם, מה שאין כן לגבי הסוחרים ההונגריים. בידי היהודים היו כשבע שמונה חנויות מכולת. אחדים מהם החזיקו עסקים נוספים בצד המכולת. למשפחת לייטנר

2. ראה את התמונה של סוחרי העופות.

קבוצת סוחרי עופות. בשורה ראשונה נראים ר׳ משה לייב גוטליב ור׳ ישראל שאלומון.
ניימן מוריס מימין מחזיק עוף בידו

חנות הטקסטיל של ליכטמן אלברט הי״ד
ורעיתו פולים אילונקה

יהודים כאחד. מלבד הלחם והלחמניות למיניהם שנאפו במאפיה זו, באו גם אנשים פרטיים לאפות כאן את לחמם ולהטמין את החמין לקראת שבת.

מבין בעלי המלאכה אפשר למנות כששה חייטים, והם: ניימן אדולף, גרוס לריאוש, קרמר, צייגר לייזר, גרוס אימרה, בערגר והרץ. בחורות יהודיות אחדות תפרו חולצות ולבנים לחנויות או לאנשים פרטיים. היו שלשה־ארבעה נגרים עם נגריות משלהם, והם: לוי טיבור, שטרנברג ווייס ליפוט. היה רפד אחד בשם דוד הנריך וכורך ספרים קוהן פרנץ. ר׳ מרדכי קוהן עסק בזגגות בצד פרנסות אחרות. בתקופות שונות היה גם סנדלר יהודי אחד. שוורץ היה מתקן שעונים. בשנות מלחמת העולם הראשונה, עסק בשענות גם ר׳ יעקב פוקס.

מקום נכבד תפסו היהודים בין בעלי המקצועות החפשיים. היו כשבעה־שמונה עורכי דין יהודיים, ביניהם ד״ר וייס ברנרד (ברצי), דר״ פישר לויאוש ובניו, ד״ר פישר פשטה וד״ר פישר לסלאו (לוצי), ד״ר קאופמן שנדור, ד״ר שוורץ דוד ובנו שוורץ פרנץ.

בקביעות ישבו שלשה־ארבעה רופאים יהודיים בטאשנד. היו כאלה שעברו לגור בערים גדולות יותר ומיד באו אחרים במקומם. בעיסוק זה היתה נידות רבה מאוד. היהודים היו גאים שבמאה התשע־עשרה התגורר בטאשנד רופא ידוע בשם לעדרר שהיה גם רופא מחוזי של כל סילאדי׳. בשנות השלושים התגוררו בטאשנד הרופאים ד״ר רוזנבאום דזו, ד״ר בענעדק, ד״ר קליין ינו, ד״ר ליכטנשטיין, ד״ר שימאו אשר המיר את דתו (שמו הקודם היה שטיינהרט) וד״ר לוי טיבור. ד״ר גוטמן ינו היה רופא שיניים ועוזרו היה יוסף הירש. כמו כן התגורר בטאשנד טכנאי שיניים בשם לסלאו ינו. לאחרונה עלה לישראל הרופא וייס ינו שגדל והתחנך בטאשנד ויצא לו מוניטין כרופא מעולה.

מספר יהודים נמנו בין הפקידים הבכירים שבטאשנד. נדוש יוסף היה פקיד בכיר במשרדי מס הכנסה והבלו מטעם הממשלה. מלבד זה מלא במשך שנים רבות תפקיד של מזכיר הקהילה. וייס ינו שמש כסגן מזכיר העירייה. לוי בלה היה מנהל החשבונות של בנק המסחר ואחר כך בא במקומו ניימן אימרה אשר נעשה לבסוף מנהל הבנק. מנדלבוים היה מזכיר הקהילה ומנהל חשבונות. רוט פיליפ נהל את משרד עורכי הדין בטאשנד. רויך זולטן היה מנהל חשבונות וכן עסק במתן שעורים פרטיים לתלמידים והכין לבחינות הבגרות. בפקידות עסק גם לוי לסלאו.

בעיירה היו שלשה מזנונים כשרים ובעליהם היו ר׳ שמואל אלימלך יעקב, פיליפ איזידור ואלמנת ויזל. משפחת יעקב התמחתה באפיית עוגות ומעדנים. בחורי הישיבה נהגו לבקר במזנונים אלה בדרכם לישיבה או מן הישיבה למעונם.

נוכחותם של מאות בחורי ישיבה תרמה רבות לכלכלת האוכלוסיה הכללית והיהודית כאחד. משפחות אחדות השכירו חדרים לבחורים וכן בשלו ארוחות צהריים וערב לאותם הבחורים שהעדיפו ליהנות מארוחות ביתיות במקום לאכול במנזה. הבחורים ספקו עבודה לחייטים, סנדלרים, מאפיות וכן הגדילו את הכנסותיהם של בעלי המכולת ואחרים. כשנסגרה הישיבה בגזירת גוגה קוזה בשנת 1938, הצטערו על כך לא רק יהודים כי אם גם נוצרים שקופחו פרנסותיהם[3].

3. ראה בקטעי העתונות המצורפים עמ׳ 103.

בעסקי בנקאות היו קשורים בעיקר משפחות פישר, פאנעט וקאנדל. בבנק החסכון היו משפחות פישר בעלי המניות העיקריים. פישר יוז׳ף היה מנהלו של בנק זה[4] במשך שנים רבות בסוף המאה התשע־עשרה וראשית המאה העשרים. חלק מהמניות של הבנק הזה השתייך למשפחת פאנעט. משפחת פישר רכשה מניות גם בבנק למסחר ומלאכה. מנהלו של הבנק היה קאנדעל קאלמן אשר המיר לאחר מכן את דתו. מנהל החשבונות הראשי שלו היה לוי בלה ולאחר מכן ניימן אימרה שהתמנה למנהלו.

משבר כלכלי חמור פקד את קהילת טאשנד בשנת 1932 בעקבות המשבר הכלכלי העולמי. באותו זמן יצא חוק בדבר שמיטת מחצית החובות לאיכרים. יהודים רבים נפגעו מחוק זה ולא יכלו לעמוד בתשלומיהם לקהילה. ראש הקהל החליט לקצץ במשכורתם של בעלי המשרות בקהילה. המהר״ם בריסק לא הביע כל התנגדות שיקצצו במשכורתו הוא, אולם התנגד שיפחיתו את משכורתם של השוחטים. מצבם הכלכלי של יהודי טאשנד השתפר במקצת במרוצת השנים, אולם בשנים סמוך לשואה, נשבר מטה לחמם שוב ובתנאים אלה נשלחו למחנות הריכוז.

הרחוב הראשי. למטה החנויות של קלמן דוד, לנגסנר־דוידוביץ, רוזנברג ועוד. למעלה הבנק שמנהלו היה ניימן אימרה

4. ראה Magyar Zsido Lexikon, p. 280.

פרנסות היהודים בטאשנד בשנים 1920—1944

סוג התעסוקה	מספר המפרנסים
מסחר	**80**
סוחרי תבואה	7
סוחרי בהמות	6
סוחרי עופות[1]	8
סוחרי יין[2]	8
חנויות מכולת	8
חנויות כלים וחמרי בניה	3
זכוכית וחרסינה	1
טקסטיל	10
נעליים ועורות	3
עתונים וספרים	1
מכשירי כתיבה	1
מחסני עצים	3
בתי מרזח[3]	7
אטליזים	5
מזנונים	3
בעלי דוכנים בשוק	2
סוכנים למצרכים	2
מחסן לסיד ומלט	1
חנות למלח ואלכוהול	1
חקלאות	**17**
בעלי אחוזות	5
בעלי קרקעות	6
בעלי כרמים[4]	6
יצרנים ובעלי מלאכה	**41**
יצרני יין	5
שורפי יי"ש	4
יצרני מי סודה	2
בית חרושת לחומץ וספירט	1
טחנת שמן	1
יצור נעליים	1
שען	1
כורך ספרים	1
רפד	1
זגג	1
בחורות תופרות	8
פועלים שכירים	5
תחבורה	**8**
בעלי מוניות	2
בעלי כרכרות	6
בעלי מקצועות חפשיים	**16**
רופאים כלליים	4
רופא שיניים	1
טכנאי שיניים	1
פקידים	10
עובדי הקהילה	**14**
רב	1
דיינים	2
מלמדים	5
שוחטים	2
שמשי בתי תפילה	2
שמש מקוה טהרה	1
מזכיר	1
נזקקים לסעד ועזרה	**4**
עיסוקים לא קבועים או לא ידועים	**20**

1. לרובם עסוקים נוספים.
2. אחדים בעלי כרמים.
3. לאחדים גם מכולת.
4. לאחדים עיסוקים נוספים.

קבוצת סוחרי עופות. בשורה ראשונה נראים ר׳ משה לייב גוטליב ור׳ ישראל שאלומון.
ניימן מוריס מימין מחזיק עוף בידו

חנות הטקסטיל של ליכטמן אלברט הי״ד
ורעיתו פולים אילונקה

יהודים גדלו בעלי חיים שונים בחצרותיהם. התמונה בחצר משפחת פינקלשטיין

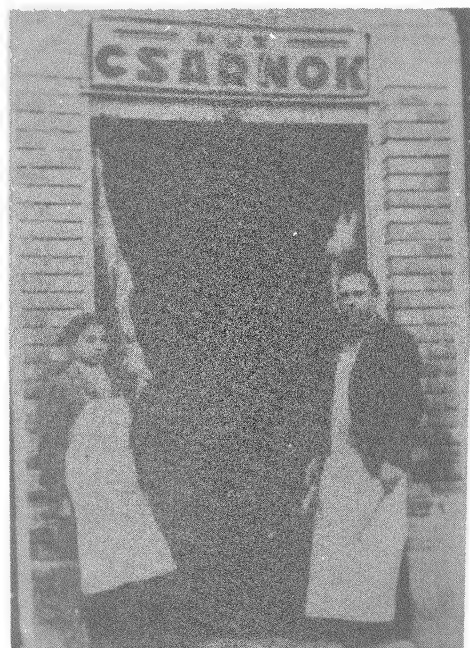
משמאל שלמה ברגר, מנהל האחוזות של ווייס וילמוש הגביר
באנדרד־פישקוט. באחוזה עבדו כמאה וחמישים איכרים

על יד חנות הטקסטיל של לייב פרנקל עומדות בוקי, חיה וברגר אירן

חנות המכולת של משפחת ר' שמחה גליק

האטליז של קליין מורצי. משמאל בנו קורצ'י

בית חרושת של חומץ של ר' יצחק קראפער.
על התמונה נראה גליק שוני וילדיו

פרק יג

פעילות ציונית

לאחר מלחמת העולם הראשונה, כאשר טרנסילבניה סופחה לרומניה, הועמדו היהודים בפני בעיות מדיניות, כלכליות, חברתיות ותרבותיות חדשות אשר לא ציפו להן מראש. בני הדור הישן אשר חיו במשך תקופה ארוכה באשליה שהם הונגרים בני דת משה החלו לחוש שהקרקע הושמט מתחת רגליהם. השליטים התחלפו ועל התרבות ההונגרית אבד הכלח. בעיית הזהות הלאומית התעוררה בכל חריפותה. היהודים שאלו את עצמם האם הם בני דת או בני אומה, ואם בני אומה הם אזי מהי זהותם הלאומית, הונגרית או רומנית. מעטים הגיעו למסקנה שאכן הם בני האומה היהודית וחפשו דרך להשתלב בתנועה הציונית.

בראשית שנות העשרים החלה בעיר קלוז׳ פעילות ציונית ענפה ביותר. בעיר זו פעל הרב משה שמואל גלזנר ז״ל, אשר נחשב לאחד מאבות הציונות הדתית. בועידת היסוד של ״המזרחי״ נבחר כחבר ההנהלה של התנועה[1]. עקב פעילותו הציונית פרצה מחלוקת בעיר קלוז׳ וקבוצת חסידים מתנגדי הציונות פרשו מן הקהילה. על רקע זה התנהל דין תורה אם רשאים הם לפרוש או לאו. המהר״ם בריסק מטאשנד נבחר כאב בית דין ועמו נתמנו שני דיינים, והם: ר׳ שלמה דב הלוי העללער דומ״ץ בסיגעט ור׳ דוד שליסעל דומ״ץ במונקאטש. בפסק הדין קבעו השלשה שקבוצת החסידים רשאים בהחלט לפרוש מן הקהילה ויכולים לבחור לעצמם רבנים ושוחטים משלהם ואינם חייבים בהוצאות מס לקהילה שבראשה עמד הרב גלזנר. המהר״ם בריסק פנה בעניין זה למספר רבנים אחרים באגרת והסביר להם שחסידים אלה פרשו מן הקהילה עקב פעילות ציונית של רב הקהילה. הרבנים הצדיקו את פסק הדין והמהר״ם בריסק פרסם את פסק דינו וחליפת מכתביו עם רבנים אחרים בקונטרס בשם ״משפט צדק״[2]. נגד פסק דין זה ונגד הקונטרס בשם ״משפט צדק״ יצאה קבוצה אחרת של רבנים, ביניהם הרב קוק זצ״ל ואחרים. דבריהם פורסמו בקונטרס אחר בשם ״ישוב המשפט״[3]. המעניין הוא שבקונטרס זה פרסם מכתב ר׳ דוד שליסעל, אשר היה בעצמו חבר בי״ד עם המהר״ם בריסק. במכתבו

1. ראה שלמה זמרוני, זכרון נצח לקהילה הקדושה קולוז׳בר־קלוזנבורג, ת״א תשכ״ח, עמ׳ 6.
2. משפט צדק, קלוז׳ תרפ״ב. ראה קטעים מתוך פסק הדין המובאים בספרנו.
3. ישוב המשפט, קלוז׳ 1922. ראה קטעים המובאים גם מתוך קונטרס זה בספרנו.

מתח בקורת על פרסום החוברת "משפט צדק" והעיר למהר"ם בריסק: "אמאי לא שמר את הדבר כמו שדברנו יחד שלא יצא פסק מתחת ידנו רק בהסכמת איזה גאונים גדולים ומפני שהוא דבר גדול ונוגע להרבה מקומות"[4].

למרות המחלוקת הלכה והתפתחה התנועה הציונית בקלוז' והוקמו בה מוסדות וארגונים שונים. בין השאר הוקם ארגון נוער בשם "באריסיה" וארגון של בנות בשם "אביבה"[5]. לארגונים אלה קמו סניפים במקומות שונים בטרנסילבניה.

בטאשנד, עקב התנגדותו של המהר"ם בריסק, היו קשיים בארגון תנועה ציונית. בכל זאת יסד העתונאי לוי מיקלוש בשנת 1925 סניף של "בריסיה" וכן קם ארגון בנות בשם "אביבה"[5]. המדריכה הרשמית של סניף הבנות היתה מיטטיילר אילונקה, אך הדמות הרוחנית שמאחורי הקלעים היתה רנצי בתו של הרב אהרנגרובר שנפטר שנים אחדות לפני כן. שתי הקבוצות היו מסונפות למרכז בקלוז'[6].

שני הארגונים פעלו במשותף לחנך לתודעה יהודית לאומית ציונית. בפגישות השבועיות שקיימו דנו על בעיות פוליטיות בפרספקטיבה יהודית, נהלו שיחות על יצירות יהודיות, על גבורים ומאורעות יהודיים הסטוריים. הארגון קיים שעורים בעברית, אם כי היה להם קשה למצוא מורים שיסכימו ללמדם. כל שנה קיימו אזכרה ביום הזכרון לכבודו של הרצל. מדי פעם הציגו מחזות על נושאים הסטוריים יהודיים. בין השאר העלו על הבמה מחזה בשם "הכותל המערבי". הצעירים יצאו לאסוף תרומות לקק"ל ולקרן היסוד.

במרוצת הזמן נוכח מנהיג הארגון בטאשנד לדעת שכל הפעילות היא נחלתם של משכילים מעטים בלבד אשר גילו עניין רק בצד התרבותי והרעיוני של הציונות, על כן החליט להרחיב את המסגרת לשכבות עממיות רחבות יותר אשר תוביל להגשמה ולעלייה לארץ. בארגון המוני צעירים נעזר ביונה (יונצ'י) קרוס והוקמה "אגודה ציונית", בה נפגשו צעירים רבים במוצאי שבתות. מכאן ואילך היה צורך לנהל שיחות ברמה נמוכה יותר וכן הוקדש זמן ניכר לשירים ולריקודי הורה. צעירים אלה היו ברובם חניכים שלמדו מקצועות מלאכה ונמשכו קודם לכן לחברה לא יהודית ולהתבוללות. על ידי הצטרפותם לארגון זה, החלו להתעניין בבעיות יהודיות והתעוררה אצלם זיקה לארץ־ישראל ועם ישראל.

המהר"ם בריסק כפי הנראה העלים עין מפעילות זו של הצעירים. לפי דברי מייסד הקבוצה מר לוי מיקלוש אמר המהר"ם בריסק בשיחה אתו שלגבי נוער שהולך בטל וקרוב להתבוללות אין הוא רואה כל פגם כאשר הם מתכנסים ומשוחחים על בעיות יהודיות ועל ארץ ישראל. הוא הוסיף שהיה נלחם בהם לו היו נמשכים לחוג זה בחורים חרדים ובחורי ישיבה.

בשנת 1932 החלה בטאשנד פעילות של "הנוער הציוני" אשר תפס את מקומם של "באריסיה" ו"אביבה". קבוצה זו נפגשה בחצרו של קרוס מור כל שבת אחר הצהריים. לאחר מכן השיגו אולם מיוחד אשר קשטו בתמונותיהם של הרצל, טרומפלדור ואחרים.

4. ישוב המשפט, עמ' ס'.
5. ראה בספרו של ש. זמרוני, שם עמ' 41.
6. מלבד קטעי עתונות על הפעילות הציונית בטאשנד, שמעתי פרטים חשובים משני הפעילים מר לוי מיקלוש ויונה (יונצ'י) קראוס.

תקופה מסויימת שכרו חדר בבית משפחת סמוק כדי לנהל את פעילותם ואת הרצאות שכר הדירה כיסה לייטנר בונדי מכיסו הפרטי. גם קבוצה זו קבלה חומר הסברתי וספרי לימוד מקלוז'. הם למדו עברית מתוך הספר "שפת עמנו". את האידיאולוגיה של התנועה הביא רוזנפלד שנדור אשר נהג לנסוע לסאטמר לרגל עסקיו ושם הושפע מרעיונות התנועה. את הפעילות המעשית נהל יונה קרוס.

הקבוצה נסתה למכור את השקל הציוני בבית הכנסת, אך הדבר לא עלה בידה. אמנם בין המבוגרים היו אישים אשר ראו בעין אוהדת את הפעילות הציונית של הצעירים וביחוד ד"ר פישר לאויוש, לייטנר ברנרד, פישר יוזף, וייס מרטון, אך כפי הנראה עקב התנגדותו של המהר"ם בריסק לפעילות ציונית נדונה כל תכנית מסוג זה לכשלון.

בשנת 1932 הופיעה קבוצת "באריס־ד־אביבה" מקראלי עם תכנית מיוחדת בפני הציבור היהודי בטאשנד[7]. התכנית שנערכה באולם המפואר של ה"רויאל" עשתה רושם עצום. שנה לאחר מכן ב־1933, נערכה מסיבת "ערב גלידה"[8] במטרה למשוך את בני הנוער לציונות. כאמור[9] נערך בשנת 1934 "ערב ביאליק" בחסותם של קבוצת "הנוער הציוני" וארגון הנשים "ויצו".

הפעילות הציונית התנהלה במשך כל שנות השלשים בעצלתיים בעיקר משום שהיתה חסרה לה הנהגה ראויה לשמה שתתמסר כולה למטרה זו. מייסד הקבוצה עבר לבוקרשט והמשכילים האחרים היו עסוקים בלימודיהם מחוץ לעיר. בכל זאת יצאו ארבעה צעירים וצעירות להכשרה והם גרוס נושי, פיליפ רוז'י, שמעיה אונגר (מהכפר סוקאצי) ויונה קרוס. שלשה מבין אלה עלו לארץ עוד לפני המלחמה ואחד לאחריה. פישל שטאובר אשר התעניין בציונות עזב את טאשנד בשנות העשרים ועלה לארץ עם אשתו בראשית שנות השלשים. הוא עבד בעבודות שונות בארץ ובעיקר כפועל בניין. בסוף שנות השלשים הצטרף למשמר האזרחי והיה פעיל באיזור תל־אביב. פישל מתגורר כיום בירושלים בשם אפרים פרידמן. היו עוד צעירים בודדים מטאשנד והסביבה אשר עלו לארץ עוד לפני המלחמה, ביניהם גם גרינברג ארנו. כיום נותרו בערך כחמישים־ששים נפשות מבני טאשנד אשר ברובם עלו לארץ לאחר המלחמה.

7. ראה קטע מתוך Népünk 1932, Feb. 5, p. 8 המצורף כאן בספרנו.
8. Népünk 1933, Sept. 8, p. 10
9. ראה בפרק על החיים החברתיים והצבוריים. וראה Népünk 1934, Sept. 7, p. 11.

עסקנים ציוניים: 1. לוי מיקלוש; 2. גרוס אימרה; 3. שוורץ פרנץ; 4. ל. פ.; 5. הירש יוסף;
6. קליין מיקלוש; 7. פישר פשטה

בני נוער ציוניים בטאשנד

בעתונות על פעילות ציונית בטאשנד

Kék-fehér est Tasnádon

A nagykárolyi Aviva-Barisszia lelkes gárdája szombaton este átrándult Tasnádra és az itteni Royalban egy magas nivóju és impozáns keretek között lezajló müsoros estélyt rendezett az itteni elit zsidóság részvételével. A müsor első száma, Giszkalay „Uj Tavasz Elébe" cimü verse volt, melyet az Aviva-Barisszia szavaló-kórussa adott elő, szünni nem akaró tapsviharokat aratva. A kórus betanitása és vezetése Fried István hozzáértő munkáját dicséri. Ezt követte Vadnay László: Hungária kikapott cimü bohózata, melyben Róth Imre, Benedek Jenő és Klein László tettek tanuságot nagyszerü képességeikről. A következő szám Giszkalay: A Mesiás Heroldja cimü költeménye volt, Fried István előadásában. A hallgatóság könnyekig meghatva hallgatta a gyönyörü verset, melynek jutalmát dicséretreméltóan jutatta érvényre a szavaló. Utána Klein Katóka tánczáma következett, kinek produkcióját megérdemelt tapsviharral honorálta a közönség. A müsor utolsó száma Nóti Károly: III-ik Konrád két jelenetes vigjátéka volt, melynek első jelenetében Schönfeld József és Benedek Jenő, valamint a második jelenetében, Lillyenfeld Pirike, Hirsch Irénke Klein László, Benedek Jenő, Fried István és Róth Imre adták tudásuk legjavát, mely a legjobb komikusok tudásával is vetélkedik. A darab többi szerepeit Jäger Ernő és Weisz László személyesitették meg. A darab sikeréért az összes szereplők dicséretet érdemelnek, de különösen kitüntek Lillyenfeld Pirike, Roth Imre, Benedek Jenő, Fried István és Klein László. A sikerült estély rendezéséért Klein Mici tasnádi urleányt illeti dicséret. A tasnádi közönség mondhatni a legszebb élményekkel hagyta el a sikerült estélyt.

קבוצת "בריסיה-אביבה" מקראלי הופיעה בטאשנד

.Népünk 1932, Feb. 5, p. 8

בעתונות על פעילות ציונית בטאשנד

Tasnádon a zsidó ifjuság fegyelt estély keretében, mükedvelő előadást rendezett. A müsor keretében felléptek: Goldberger Kléri, Antal Tuba, Grosz Misi, Salamon Magdus, Braunbler Manczi, Szentessi Biroka, Virág Duci, Virág Évi, Vikárius Teri, Schwartz Erzsike, Rauch Zoltán, Leitner Bandi, Kósa M. — A kiválóan sikerült müsor érdeme Weisz Mártonnét illeti meg, aki Kepes Ilussal együtt fáradhatatlan aktivitással tanitották be a szerepeket Az estély erkölcsileg és anyagilag egyaránt sikerült. *Is. Sálom.*

ערב "גלידה" של הנוער בטאשנד

Népünk 1933, Sept. 8, p. 10

Bialik-ünnepély Tasnádon. Igen szépszámu közönség előtt rendezte meg a Hanoar Hacioni tasnádi csoportja szombaton este a Royal dísztermében a Bialik ünnepélyét. *Weisz* Mártonné (Wizo) bevezető szavai után, *Friedmann* Andor (Hanoar Hacioni) tartotta meg ünnepi beszédét. Ezután *Katz* Ferenc (Hanoar Hacioni) szavalta el *Biró József* „Bialik emlékére" cimü versét. A nagy költő életéből Krausz Jenő elevenített fel epizódokat. *Friedmann* Andor referátumot tartott, a Hanoár Hacioni tasnádicsoportja egyéves működéséről; a Hanoár Hácioni gárdája egyéves munkájának eredményeként könyvelhető el elsősorban, hogy Tasnádon megalakult a „Wizo" és most utóbb a Cionista helyicsoport. *Fischer* László ügyvéd, a Cionista helyicsoport elnöke szép szavakkal felelt a referátumra; kihangsulyozva a zsidó szervezettség és a zsidó egység fontosságát. Tasnádon megalakult az E. Zs. N. Sz. helyicsoportja a következő vezetőséggel: *Fischer* László, *Weisz* Márton, *Weisz* Endre.

ערב ביאליק ופעילות ציונית בטאשנד

Népünk 1934, Sept. 7, p. 11

פישל שטאובר עלה לארץ בשנות השלשים ועבד כפועל בניין

פישל שטאובר שני מימין בשורות ההגנה האזרחית

קטעים מתוך "משפט צדק" ובו פסק דינו של המהר"ם בריסק בדבר המחלוקת בקלויזנבורג

ב״ה. אל כבוד אקרי״ט דקה״י ספרד קלויזש הי״ו.

הנני שולח הפס״ד אשר יצא מהב״ד בהסכם כלני וגם מה ששאלתי עצת גאונים מצוקי ארץ ותשובתם והעו״ה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל בב״א.

הק׳ **מרדכי בריסק.**

אם אולי נחוץ לכם המאטיווירונג של הב״ד יכול אני לשרתכם בו״ה

פסק בי״ד:

בדברי ריבות שבשערי עיר קלוזש (קלויזענבורג) אשר לחלק יצאה שזה יותר משנה אשר נפרדו כמה אנשים מקהל א־טה. דשם והיו לעדה בפ״ע החת שם „קהל א־טהאדאקס ספרדים עפ״י רשיון מהממשלה ירום הודם אשר השיגו ע״ז. וקהל ארטהאדאקסען ערערו על חלקתם ועפ״י הצענטראל קאנצעלליי הא־טהא־אקסים שבמדינתינו הגישו שני הצדדים הי״ו תעצימותיהם לפני ב״ד של חמשה בתור קאנפעסיאנעללעס שיעדסגעריכט ונבחרו להבי״ד הי״ו שלשה רבנים יושבו על מדין ושני בע״ב כפי חוקי הסטאטוטען של הארגאנאזיצאנס משנת 1871 למספרם דהיינו מצד קהל הא־טה׳ נבחרו הרב וכו׳ מו״ה דיד שליסעל דומו״צ ד״ק מונקאטש ור׳ אהרן ליב שטערן מבראשוי. ומצד הארטה׳ ספרדים נבחרו הרב וכו׳ מו״ה שלמה דוב העללער דומו״צ ד״ק סיגעט ור׳ שלמה יודא בראך מלעבניטץ וע״ד החמש הסכימה שני הצדדים דהיינו בהסכמת השני דיינים הי״ו שהצענטראל קאנצעלליי תבחר הטוב בעיני׳ ובחרה בהה״ג מו״ה מרדכי בריסק נ״י אב״ד ד״ק טאשנאד יצ״ו.

והב״ד הי״ ישבו כסאות למשפט בתחלה ביום ד׳ פ׳ תצוה ויען שלא הי׳ העת מספיק לגמור את הדבר הפסיקו בענין ונגמר הדבר שתכיף לאחר חג הפסח יגביל הרב דהמש הזמן אשר ישבו יחד הב״ד לגמור הדבר, ונמשך הזמן עד יום ב׳ פ׳ במדבר וישבנו יחד למשפט ובאו לפנינו מורשי קהל דארטה׳ ומורשי קה״ל ארטה׳ ספרדים, וכל הטו״ת נרשמו בפרטות בכתבי הפראטאקאללע אשר תחי׳ החמש ואחרי דרך מבוא השלום אשר השתדלו הב״ד אצל בהע״ד לקבל קנין על פשרה ולא עלתה בידם להשיג הסכמת השני צדדים ע״ז הביעו הבי״ד דעתם לפני הצדדים שאין בידם רק לפסוק ד״ת ביניהם ואז הגישו מורשי קהל ארטה׳ לפני הב״ד ואמרו שאין דעתם נוחה בב״ד הזה ואין רצונם לשמוע מהם פס״ד כלל וטעמם ונימוקם כתבו עלי לוח הרציף ג״כ לכתב הפאטראקאלל וע״ז פסקנו להם שאין בדבריהם כלום בזה ורשאים ומחויבים אנחנו אחר שנבחרנו מרצון שני הצדדים כפי השטרי הברורין אשר התמו שני הצדדים ואחר שמוע טענות מורשי הקהלות לפסוק להם. ואחר העיון בדבר זאת אשר יצאו מאתנו הה״מ פס״ד לפי הוו״ד עפ״י דתוה״ק ב״ה.

א.)

א.) רשאים הי׳ קהל ספרדים לפרוד מתוך קהל עדת ארטה׳ דקלויזענבורג ולהיות קהל בפ״ע וזכות בידם להחזיק בזה גם להלאה עם כל הזכותים אשר שייכים לקהלה מיוחדת בפ״ע כיתר קהלות ישראל הארטה׳ שבמדינתינו וממילא רשות להם למנות לעצמם רב אב״ד ודיינים ושו״ב כחפצם ורצונם בלי שום מגרעת עפ״י חוקי שטאטוטען שלהם כמו לשאר קהלות ישראל

ב.) אינם רשאים קהל ארטהאדאקסען למחות ביד קהל ארטה׳ ספרדים בשום דבר הכתוב באות א׳ בשום אופן למנוע מאתם עשות חפצם בזכיתים הנ״ל ואינם יכולים לתבוע מקהל ספרדים לשלם להם איזה תשלומי גאבעלא בעד שחיטת שו״ב שלהם או שאר דבר שבבממון כלל כי קהל ספרדים פטורים מכל זה לגמרי לעולם, כ״ז יצא מאתנו הח״מ בהסכמת כולנו חוו״ד עפ״י דתוה״ק ב״ה.

ה״ק מרדכי בלא״א מוה״ריז״ל בריסכה
אבדק״ק ט.א טנאד.

שלמה דוב הלוי העללער
דומ״צ ד״ק סיגעט יצ״ו.

דוד שליעסעל
דומ״צ דק״ק מונקאטש.

הנני לאשר ולקים שכל הנ״ל נעתק מהפסק ב״ד האָרגינאל שה״א תח״י טאשנאד יע״א ג׳ לס׳ בהעלותך תרפ״ב לפ״ק.

ה״ק מרדכי בלא״א מוהר״י ז״ל בריסק
שאלה

שאלה שהציע הרב הגאון מטאשנאד שליט״א לפני הרב הגאון ממאדע שליט״א.

בימי הספי״ה, עוז ותפארה, לאיש נאזר בגבורה, ארז בלבנון לפני שמ״ש שמו ינון ה״ה כ״ק אדמו״ר החקוק במורשי לבבי, הרב הגאון האדיר, צדיק כביר, מופת הדור והדרו, פאר הזמן וכתרו, מרא דכולא תלמודא, וכו׳ כהש״ת מרן ר׳ מרדכי ליב ווינקלער הי״ו נס״ו האב״ד ור״מ בק״ק ה׳ מאד יע״א.

אחרש״ה ושתוה״ק הנני לבקש אל כ״ק אדמו״ר שליט״א שלא ישית עלי חטאת על אשר הנני מעמים עליו במכתבי הנוכחי אף כי ידענא בי׳ בחילשת מזגו של כ״ק הד״ג נ״י אבל ההכרח יאלצנו בענין נשגב וגדול הנוגע לכלל ישראל במדינתנו, ואולי גם במדינות אחרות אמ־תי בלבבי לא אוכל דבר מאומה בזה עד אשר אתיעץ עם איזה גאונים מפורסמים אשר כל בית ישראל נשען עליהם ואל מי מקדושים אפנה מקודם אם לא למעכ״ק מרן שליט״א הדבק ברעיוני, וידענא בי׳ שכל דרכיו ומפעליו בלתי לה׳ לבדו, וה׳ אתו שהלכה כמותו. לכן תקותי חזקה שלא יסגר בעדי שערי התשובה ויודיענו דעת קדשו דעת תורה ודעת נוט״ה.

וגופא דעובדא הכי הוי בשנת תרע״ט העעל״ט סיבות שונות הניעו את אנשי עיר קלויזענבורג יצ״ו לעשות צעדים ופעולות ליסד חברה לאומית ישראלית „יידישע נאציאנאל־פערבאנד״ על בסיס וכן הציוני, ועלתה בידם ע״י השתדלות הרב אב״ד שלהם, אשר אסף וקיבץ את כל המחנות אל בית הטעאטער אוראניא ושם דרש ליסד ולחזק את האידעאל הלאומי הציוני ובחלקת לשונו וחלקלקות שפתיו ערב לבו לגשת ולדבר סרה נגד גאוני דור שלפננו מצוקי ארצנו זצוקלה״ה זי״ע שיסדו הארטהאדקסיע וחילקו עמינו לשנים ולשלוש מחנות כי לדעתו טוב הי׳ גם אז לאגדם באגודה אחת בקשר חזק ואמיץ ולא יתפרדו איש מעל אחיו וכהנה וכהנה . . . וכאשר באה השמועה הלזו באזני היראים מעיר הנ״ל הציעו את הענין אל הצענטראלקאנצלייא בבודאפעסט ע״י אמצעות הקהלה רו״ט שיעשו אונטערזוכונג מהההי״ש שנתהווי ע״י דרשה הנ״ל אבל בנתים נשתנה הענין והקאנצלייא לא יכלה לעזור להם. ויהי ברבות הימים כאשר ראו שהרוח החדשה הכה שורש בלב הרבה אנשים מעדת היראים בכללי ובפרט בלבב אנשים המסוימים העומדים בראש העדה וגם כי עלתה בידם ליסד בית תלמוד עברי בשם תרבות יבונה, אשר המורים ומלמדים שפת העבר אין אומן בהם עלה מורך בלבב הרבה אנשים מהיראים שלא ילכדו הם ואנשי ביתם צעירי הצאן ברשת זו וילכו אלה ויבאו בברית אחד להפרד מעדת ארטה. ויהי׳ לעדה מיוחדת בשם ארטה. ספרד וקבלו ע״ז רשיון מטעם הממשלה יר״ה,

וקבלו

סיום השאלה של המהר"ם בריסק

והיות שאני רוצה לשמור את הנייטראליטאט לא אגלה דעתי בזה ואין אתי מדבר כעת במה שנוגע להלכה לפענ"ד. והנני ממתין ומיחל לתשיבת הדג"ק הי"ו נס"ו ונא להורות לי הדרך אשר נלך בה כי כבר מלתי אמורה בריש מכתבי כי הוא ענין הנוגע לכלל ישראל, ותקותי חזקה שהדג"ק ישקול ה. בר הדק היטב במאזני שכלו הצח ויגלה לי עצתו הטהורה בזה. והנני בזה בדשתוה"ק בצפי' להרמת קרן זתוה"ק והיראה ובאוויית בריאות גופא ואריכות ימים ושנים לרבנו הי"ו

טאשנאד, יע"א במטמונים ת-פ"ב לפ"ק.

ה"ק **מרדכי** במהר"י ז"ל **בריסק**

בסגנון זה כתבתי גם להרבנים הגאונים המפורסמים מוס"י דורנו מראדאמישלא, וואיטצען, סעמיהאלי הע"י.

תשובת הרב הגאון אבדק"ה מאד שליט"א.

בעזה"ית יום ה' י"ד למבג"י תרפ"ב לפ"ק מאד יצ"ו.

שוכ"ט על ראש ידידי ה"ה כבוד ה-הגה"צ בנש"ק כש"ת מו"ה מרדכי בריסק נ"י אב"ד ק"ה טאשנאד יצ"ו.

אהדש"ה הנני במודיע כי יק"מ כת"ה בא לידי. והנה ע"ד המאורע בקלויזענבורג אשר לשמע אוזן דאבה נפשינו ומאז גליתי דעתי כי הציונים לפי"ד הש"ע ודעת הפ"ת ס"י קי"ט ה"ה כמומרים לכה"ת. ומאשר התפרדו מהם אנשי מעשה לעדה בפני עצמו בשם „ארטה. ספרדים" וכבר קבלו רב מיוחד ושו"ב ולהם גאבעללא בפני עצמו וכמו התנהגית היראים ק"ק במדינת אונגארן בתקנותיהם עפ"י ד"ת וש"ע נפרדים מאז מקהלת נעאלאגען, וידוע כי כת הנ"ל תמיד מתאוים ומהדרים בכל כחם להתאחד עם היראים ארטה. ומבטיחים לעשות כאשר יוטל עליהם בן קהל קל"ב הציונים אומרים עשות תשובה. כאשר יגזרו עליהם ושוב יתאחדו יחדיו, ואנשי הספרדים מאנו להזור לקהל הנ"ל כי לא יאמנו דבריהם ויראים לנפשם שלא ילכדו ברשתם וע"כ הושיבו בד"צ מטעם הממונה בקאנצלייא ובת"ה נבהר ונתמנה לחמש ע"ז. וע"כ נועץ במך ערכי האיך לידן האי דינא, ואם הטיבו אשר דברו קהל ספרדים והנה מכל משמר נדבר ע"ד הלכה פשוט, והנלע"ד ה"ה ת' הרשד"ם ביו"ד סי' צ"ז שהי' כיו"ב בק"ק קאנסטאנצינא שנפרדו

שנפרדו יחידי סגולה מקהל בי״הכ נ א׳ שנקר׳ (גרויש) והקהל הישנה צווה׳ עליהם שחטאו בזה וגם כי התקינו׳ תקנה שאין שום רשות ליחידים להפרד מתוך קהלם והאריך בתשובה הנ״ל כי שורת הדין עם הנפרדים מכמה טעמים. והראשון בטעמו לעיקר יען כי הפרידה היתה קודם תקנה הנ״ל אין כח בתקנתו לבטל התיסדות קהלה הדשה ועוד הביא דברי המרדכי ות׳ מהרי״ק אשר הובא ג״כ בש״ע חו״מ ה׳ ש׳ כי מי שמקיים המנהג אשר מקדמת דנא ידו על עליונה ונאמן בכל דבריו נגד מי שטוען נגד המנהג וקהל הישנה שינו מנהגי׳ וקהל הדש מקיים המנהגים אשר הי׳ מקדם ועי״כ לא עברו שום חטא ועולה בהפרד׳ מעליהם, וא״כ בנ״ז כמ״כ דבזמן שיסדו עצת נפתולי׳ להעמיד הקהלה לפי דעות הנפסדות של הציונית הא אז הי׳ כל היראים מצווים ועומדים לצאת מתוך קהל כמו היראים מכת הנעלאגען כמ״ש גדולים וגאונים בדור שלפנינו והציונים ידוע שהם עוד גרועים יותר באשר הכפירה בפומייהו כפרהסי׳ ובפומבי׳ וא״כ היראים הטוב עשו כמצוה עלינו בכל אתר ואתר ולע״ע אשר בת הנ״ל אומרים שרוצים בתשובה ולהסיר הציונית זהו אחר שנתיסד ועומד קהל ספרדים א״כ כל מה שעשו קהל יראים הן בתקנתן הן בקבלת הרב מיוחד ושו״ב וגאבעללע שלהם קיימת ולא יזיז זיז על שהוא וידם על עליונה כמו בעובדא דמהרשד״ם. וגם טעם ב׳

סיום התשובה

ומקור הדברים כבר ביארתי בס״ד בפתח דברינו, וידעתיך כת״ה הכם עיניו בראשו בהכמה ודעת ויראת ה׳ אוצרו וכן נזכה עם אחב״י לשמוע קול מבשר ממרומים בקרב הימים ליראות בראש שמחת עולם כאונ״פ דטהורה ונפש ידידו דו״ש״ת

ה״ק מרדכי ליב ווינקלער פה מאר יצ״ו.

קטעים מתוך "ישוב משפט" כולל תגובת הרב קוק ז"ל והרב דוד שליסל להופעת הקונטרס "משפט צדק"

העתק מכתבו של הרב הראשי לארץ ישראל, רבן של כל ישראל מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א בעה"ק ירושלם תובב"א.

אהובי הגאונים היקרים!

מכתבם היקר שבא לידי יחד עם המחברת „משפט צדק" מחץ את לבבי. לא על עצם המהלוקת כמו שהיא, שהיא בעוה"ר צרעת ממארת בבית ישראל ומחלה נושנה, שרק ע"י הבטחתה הנאמנה של אמרת ה', אשר ישלח לנו את מלאך הברית, מלאך השלום, אשר ישיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, הננו מקוים להרפא ממנה, אבל על מה ביחוד אני מצטער מאד על הצורה

והרי אמת הדבר, שיש בתכונתה של השיטה הציונים, ע"פ הבאור שמבארים אותה הרבה מנושאי דגלה, צדדים של שבח מרובים מאד, וגם תערובות של נטיות זרות שחייבים אנו להסיר אותם מתוך עצמה של התנועה, שהיא קדושה ביסודה, ושלא אנשי ח"ל חדשו אותה באמת, אלא שהם נתנו לה פנים של חיים מדיניים, אבל את היסוד החיוני שבתנועה זו הניחו צדיקים גדולים, כמו הגאון הקדוש ר' אלי' מגרידיין וחבריו הגאונים הצדיקים ז"ל, ובודאי כל ת"ח המחזיק בענין הציונית, איננו חשוד להחזיק בצד השלילי ובחלק שנתערב במהלך התנועה, ע"י אנשים הרחוקים מדרך התורה שנהרי אליה כ"א כונתו להרים על נס את סגולת־ישראל — הכללית באחדות האומה, ואת בנין אה"ק וישובה, ובאיזה אופן יוכלו לדבר על צדיק עתק בגאוה ובוז, לשלוח יד בקדשי שמים, והנני מקוה שכל רבני המדינה וגדוליה יקנאו את קנאת התורה, תורה דיליה של הגאון הישיש שליט"א, ויחוסו על כבוד שמים וכבוד קדושת זקנו מרן בעל החת"ם ז"ל, ויזהירו את אלה אשר הרהיבו עז בנפשם לשלוח לשון בכבוד הדר"ג, שישובו בתשובה שלמה ויבקשו ממנו מחילה וסליחה ברבים, והדר"ג ברב טובו וענותנותו, ישלח להם ברב חסדיו ויתן יד לשלום גם לאלה אשר בנו להם במה בפ"ע, ובדרכי־נועם ונתיבות שלום ישובו ויחסו תחת דגל תורתו חכמתו ויראתו, ויזכו מרהיק את ה' וירושלים תעלה על לבם, ואהבת ארצנו הקדושה יחבת בנינה, וחברת קדושת עת־דודים אשר הגיעה בע"ה, המופיעה באורה על כל קצוי ארץ, וגם גוי וממלכות מביטים עליה בהדרת קודש, תתגדל ותתאדר בלב כל אחינו בני ישראל, ובזה תבא מהרה עת גאולה וישועה אמתית, ומציון תצא תורה לכל עם ה' הגוי כלו, ולכל אפסי ארץ, ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' א' ישראל מלך ומלכותו בכל־משלה, ויראו עינינו וישמח לבנו בישועתו באמת, באמור לציון מלך אלקיך.

ואני תמה מאד על הרבנים, שעזרי להיחידים הללו, שתלו את הנמוק של ענין הפרידה מהקהלה הכללית, מצד הנטיה להענין של הציוניות שמצאו בהרה"ג שליט"א, איך לא העמיקו לדעת, שעיקר יסוד דעת כתר"ה, הלא היא רק מצד אהבת כלל ישראל, התכועה בלבו הטהור, שהיא המדה היותר עליונה, שבה נשתבחו כל חסידי עליון וגדולי הדורות רועי־ישראל הגדולים אשר מעולם, וכל יסוד הרעיון של הוצאת פושעי ישראל מכלל האומה, הלא הוא רעיון פסול ודרך המינות ממש, כבסתם משנה דמגילה כ"ה א', האומר יברכוך טובים הרי־זה דרך המינות, ופרש"י שם שאינו כולל רשעים בשבחו של מקום, וחכמים למדו בכריתות ו' ב', מחלבנה שריחה רע, ומנאה הכתוב בין סממני הקטורת, שמצריכן הכתוב בהרצאתן להיות באגודה אחת, והתוס' שם ד"ה האומר פירשו שמוציא רשעים מן הכלל, ואעפ"י שפירשו עוד פירוש אחר, וכן יש מהמפרשים האחרים שפירשו ג"כ משום שתי רשויות, מ"מ ודאי אלו ואלו דברי אלקים חיים, ולא פליגי על עצם הדעה, שאסור להוציא את הפושעים מכלל ישראל, והטו"א הקשה הרבה על הפירושים האחרים, והוכיח ברור מלשון המשנה וסדורה, שהעיקר היא כפירש"י ותוס', דהו"ל דרך המינות להוציא את הפושעים מן הכלל. ואם כי ראו גדולי־

ויש בכל הענינים הללו להאריך הרבה, בין בגופי הלכות, בין בהדרכות מוסריות ודעות רוחניות של הנהגת הכלל, אבל אין הזמן גרמא לזה מפני הטרדות, ומפני שאיני תוקע א"ע להלכה למעשה, בעצם גופא דעובדא של פרוד הקהלה, מהטעם שכתבתי לעיל, ע"כ איני נכנס בפלפול עם הרבנים בעלי־המכתבים, בקונטרס „משפט צדק" הנ"ל, אעפ"י שיש הרבה מה לשאת ולתן בהוכחותיהם וראיותיהם ביסוד הדין.

והנני חותם בברכת שלום למד ולתורתו, ולכל יראי ה' וחושבי שמו באמת ובתמים המצפים לתשועת ה' על עמו ועל נחלתו, במהרה בימינו בקרוב.

הי"ה אברהם יצחק הכהן קוק

מכתב מאת הרב הדיין ר' דוד שליססעל, אל הרב מסאטמאר, בענין הפסק בי"ד שהביאו.

ב"ה.

אהדשה"ט כראוי ויראה ה' ולחושבי שמו יקרת מכתבו מיום ו' עש"ק בהעלותך הגיעני לנכון ולא הי' הזמן גרמא להשיב תומ"י כי מוטרד אלי מכל צד בחבילי דטרדין כי עבודתי רבה ב"ה ועוד רציתי לחקור ולדרוש הצת עודות החליצה שכתב, כדי להושיבו דבר ברור, אולם כעת אחרתי להשיב מפני הכבוד, הנה מענין החליצה עוד אדרוש היטב בזה ובודאי אראה לעשות כל טצדיקי בזה למען המצוה.

ומה שמודיענו ששלח הפסב"ד לקלוזש, טוב עשה בזה כי בוודאי צריך להיות מן המודיעים ולפנים מה שנפסק מאתנו, כדי שידעו המעשה אשר יעשו והדרך אשד ילכו בה. – ובאמת כהיום הזה בא לידי קונטרס נקוב בשם „משפט צדק" וראיתי, שהפסב"ד שפסקנו נעתק שם ככתבו וכלשונו, כמו שכתבנו וחתמנו מדעתנו עפ"י ד"ת הקדושה בעת שנמתקנו סוד בקלוזש ובוודאי אין להרהר אחריו כלל, כי ב"ה עמדנו הדין על תלה עפ"י חוו"ד ע"צ הדת, כפי תשובות הגדולים אחרונים זללה"ה אשר דברהם עמה"י להלכה; ורק זאת נפשי בשאלתי מאת הג"נ אמאי לא שמר את הדבר, כמו שדברנו יחד שלא יצא הפסק מתחת ידינו רק בהסכמות איזה גאונים גדולים ומפני שהוא דבר גדול ונוגע להרבה מקומות – ואף שהי' למראה עיני זמן מועט קודם חתימת הפסק מהתשובות שנדפסו „במשפט צדק" מגאונים זמנינו שליט"א – החלטנו יחד לשלוח הפסב"ד לאשר ולקיים לאיזה גדולים שליט"א וכדי דלמטי שיבא מבשורא וזה טעם כעיקר שלא אמרנו תיכף הפסק כידוע. ובעת הלך הדר"ג והדפיס הפסק בלא הסכמה מהגאונים שליט"א ומה גם שעיקר ההדפסה אפילו אות אחת אין דעתי נוחה, כי הלא דברנו יחד לאמר שלא להתחיל בשום הדפסה „באלה הדברים" כי דברים כאלה אינם מביאים לטב ורק לידי מחלוקות שונות וכמו שכבר הי' לעולמים בסיגעט וכהנה, והי' צריך רק לשלוח להם הפסק כהוויתו וכצורתו ומה לו להרבות בדברים אשר ירבון כחול ולא יספר מרוב, ואם כבר התחיל להדפיסו הי' לו להדפיס גם ההסכמות מהגדולים שליטא כאשר הי' המדובר בנינו ובוודאי עמד בדיבורו ושמר מוצא שפתיו וישלח הפסק לאיזה גדולים להסכמה רק שלא קבע הסכמתם בדפוס ע"כ נא, כדי שלא אהי' כמי שאינו עומד בדבורו' במה שאמרתי להקהלה הגדולה שהפסק יהי' נשלח לאשר ולקיים לאיזה גדולים שליט"א, וכמו שהיא נכון להדפים ההסכמות שלהם ביותר

מוטרם

פרק י״ד

החינוך היהודי והכללי של בני הנוער [1]

בית ספר קהילתי

עד שנת 1912 היה קיים בטאשנד בית ספר קהילתי יהודי. המוסד הוקם לפי הנוהג האוסטרי־הונגרי, אשר התיר לכל קבוצה דתית להקים בית ספר משלו. בבית ספר זה למדו התלמידים לימודים כלליים ולימודי קודש. באחת ההזדמנויות בקר המפקח הכללי על החינוך בשלשת בתי־הספר בטאשנד: הקטולי, הרפורמטורי־הפרוטסטנטי והיהודי כדי להשוות ביניהם. בדין וחשבון שלו הוא ציין שבית הספר היהודי הוא בעל הרמה האינטלקטואלית הגבוהה ביותר בעיירה, אולם הוסיף שהתלמידים אינם מצטיינים בהתעמלות ובשירה לעומת שני בתי הספר האחרים. מדי פעם פרסמה הקהילה מודעה בעתונים יהודיים בדבר משרת הוראה פנויה בבית הספר היהודי בטאשנד [2]. בין המורים שלימדו בבית ספר היהודי ידועים: המורה קוזמה, היינריך נורט והגברת הרמינה פישר.

בזכרונם של התלמידים נחרתה דמותו של המורה־המלמד נורט, אשר היה אדם ירא־שמים, מלומד ומשכיל. בביתו היתה ספרייה ענקית ושררה בו אוירה תרבותית נדירה ביותר בטאשנד באותם הזמנים. התלמידים זוכרים אותו כמורה וכפדגוג מעולה. בדרך כלל הוא לימד באידיש, אולם דברים מסובכים הסביר גם בהונגרית. הוא הרבה להשתמש בשיטות ההמחזה וההמחשה. בלימוד המשכן צייר את מבנהו וכן הראה את נדודי בני ישראל על מפה שצייר.

סמוך למלחמת העולם הראשונה יצא חוק, אשר חייב את כל בני הדתות ללמוד בבית ספר ממשלתי. כך השתלבו גם הצעירים היהודים בחינוך הכללי בעוד שבזמנם הפנוי המשיכו ללמוד בחדר. המורה נורט המשיך ללמד בחדר עד שעקר מטאשנד ועבר לגור בקראלי.

ה״חדרים״ ותכנית הלימודים

בשנות העשרים והשלושים רכשו להם כמעט כל בני טאשנד חנוך יהודי במקביל

1. הפרטים נמסרו לי ברובם על ידי לוי מיקלוש, פישל שטאובר, קליין מיקלוש, יוסף לוינגר, משה פוקס ויוסף יעקב.
2. ראה את המודעות המצולמות מתוך העתונות להלן.

לחנוך הכללי. ברובם למדו ב״חדר״ ויחידים למדו אצל מורים פרטיים. ה״חדר״ המרכזי הוחזק על ידי הקהילה וכונה ״תלמוד תורה״. לצרכי הלימוד ב״תלמוד תורה״ רכשה הקהילה בניין מיוחד ובו היו שלושה חדרי לימוד. כאן התחנכו הילדים מגיל חמש ולפעמים מגיל ארבע עד גיל חמש־עשרה שש־עשרה. לאחר שסיימו את לימודיהם המשיכו אחדים בישיבות, בבתי ספר תיכוניים או שהתמחו במלאכה או במסחר.

המטרה העיקרית של הלימוד בחדר היתה להקנות ידיעות יסודיות ביהדות ולחנך ליראת שמים. תכנית הלימודים והנוהג בחדר הותאמו למטרה זו. כל תלמיד חייב היה ללבוש ״טלית קטן״ ולגדל פאות. הלימוד היה מודרג והיו בו שלושה שלבים עיקריים. בשלב הראשון למדו קריאה ותפילה. קטעי תפילה שלמים נלמדו בעל פה וביחוד תפילת מודה אני, קריאת שמע, קדושה, שמונה עשרה, ברכת המזון ועוד. בשלב השני למדו חומש ורש״י, אשר היוו את הלימוד היסודי והמרכזי בתכנית הלימודים. הטקסט תורגם והוסבר מלשון קודש לאידיש. בשלב זה של הלימוד רכש לו התלמיד לראשונה, מלבד ידיעת התוכן של החומש, שליטה מסויימת בשתי השפות עברית ואידיש. קטעים מסויימים בחומש מתוך פרשת ״ויחי״ (ברכת יעקב), ״האזינו״ ״וזאת הברכה״ נלמדו במנגינה מיוחדת ובעל פה. לקראת סוף השבוע למדו טעמי מקרא של פרשת השבוע ושל ההפטרה. לפני החגים למדו בחדר מענייני דיומא, אשר כללו דינים מתוך ״שלחן ערוך״, המגילות השונות: אסתר, שיר השירים, רות, איכה, וקוהלת. לפני פסח למדו את ה״הגדה״ ולפני שבועות את הפיוט ״אקדמות מילין״ במנגינה שהיתה נהוגה בבית הכנסת. התלמידים הקסמו ביחוד מהפיוט הזה המתאר את גדולת הבורא השולט בטבע וממלחמת הלוייתן ושור הבר. בשלב זה למדו התלמידים גם את הטכניקה של הכתיבה. הדגש היה על רכישת היכולת לקרא ולכתוב מכתבים באידיש אגב דברי פתיחה וסיום בעברית. מאחר שהמטרה החינוכית היתה דתית בלבד, הרי שהחדר לא הכשיר את תלמידיו לקריאת עתון באידיש או קריאת ספרות חילונית שנכתבה באידיש. בשלב השלישי של החינוך למדו תלמידים בני 14—16 גמרא עם רש״י וקטעים אחדים מתוספות. בהתרגשות גדולה שננו כל התלמידים את חומר הלימוד לקראת יום החמישי בשבוע בו הופיע המהר״ם בריסק בליווי הגבאים לבחון את התלמידים.

תכנית הלימודים של תלמיד חדר היתה גדושה ביותר. הלימוד התחיל בשעות הבוקר המוקדמות, בשעה 5 בערך, ונמשך עד שמונה בערב. רציפות זו נפסקה על ידי לימוד שעות אחדות בבית ספר הממשלתי. בשעתיים הראשונות למדו התלמידים את החומר הקשה ביותר, אשר דרש רכוז מלא וכן התפללו תפילת שחרית. בשעה שמונה בבוקר הלך כל תלמיד לכתתו בבית הספר הממשלתי עד שעה אחת בצהריים. בשעה שתיים התחדשו הלימודים בחדר ונמשכו עד שעה שמונה בערב. בשעה מאוחרת זו החלו בהכנת שעוריהם לבית הספר הכללי. בחדשי הקיץ למדו יום שלם בחדר.

למרות העומס והאוירה הרצינית של הלימוד לא נעדרו גם חויות ושמחות מחבורת התלמידים בחדר. התלמידים חכו בקוצר רוח להפסקה הגדולה בה שחקו כדור רגל בכדור שתפרו בעצמם מגרביים ומסמרטוטים. לעתים שחקו במחבואים ובמשחקים אחרים. בל״ג בעומר יצאו קבוצות ילדים ליערות הסמוכים וירו חצים בקשתות שהתקינו בעצמם מענפי עץ. בימי חופשות אחרים יצאו להתרחץ ב״אגמי השוורים״ שבסביבת טאשנד וזאת לא תמיד בידיעת ההורים. בימי החורף נהגו התלמידים לצאת בהפסקה הגדולה

להחליק על הקרח. בדרכם הביתה מן החדר התנפלו עליהם לפעמים צעירים אנטישמיים "שקצים" ומשכום בפאות. תלמידי החדר התארגנו בקבוצות משלהם והשיבו להם מנה אחת אפיים.

בין המלמדים זכורים במיוחד ר' משה יונגר, ר' מרדכי קוהן, ר' שמואל ליפנר, ר' חיים גריפל ור' יעקב וולף מייזלס. השניים האחרונים היו תלמידי חכמים ובקיאים בש"ס. הם העמידו דור של תלמידים, אשר קבלו רקע מתאים ויכלו להתקבל לישיבת טאשנד או לישיבות מפורסמות אחרות.

מלבד ה"תלמוד תורה" היה קיים חדר גם בחסות בית המדרש החסידי. בצד הלימודים הרגילים חונכו התלמידים גם לחסידות. המלמדים הרבו לספר ספורים חסידיים על אדמורי"ם ועל מנהגי חסידות. מלבד ר' מרדכי קוהן ור' חיים אליה גריפל לימדו בחדר זה מלמדים שהובאו מן החוץ וביניהם ר' אשר טבאק, מעכיל וועג, איצק קינד ויצחק לוי. ר' מרדכי קוהן ניהל גם כתה של בנות אשר למדו תפילה, ברכות וקריאה ב"צאנה ראנה".

חנוך כללי

מלבד החנוך הדתי סיים כל תלמיד יהודי בטאשנד לפחות שבע כתות של חנוך יסודי בבית הספר הממשלתי. התלמידים הורשו לגדל פאות אבל נאלצו לשבת בכתה בגלוי ראש. בשבתות היו משוחררים מבית הספר אם כי היו תקופות שחויבו להופיע בשבתות, אך היו פטורים מכתיבה וממלאכות אסורות בשבתות. פעם בשבוע התקיים שעור דת לכל בני הדתות בנפרד. בשעור זה הופיע ר' שלמה הרש שטאובר אשר לימד קטעי תפילה וברכות. בחגים הלאומיים של הרומנים צעדו בתהלוכה כל בני הדתות לבתי התפילה שלהם. כך צעדו גם הילדים היהודיים לבית הכנסת הגדול בליווי אחד המורים ושם התקיימה תפילה מיוחדת לשלום המדינה והמלכות. לאחר מכן הצטרפו לחגיגה הכללית של כל תלמידי בית הספר.

בשנות השלשים נוצר ארגון נוער בשם סטרג'ר (Străger) שהיה מסונף לבית הספר. התלמידים היהודיים שהתחנכו לפטריוטיות רומנית היו גאים בהשתייכותם לארגון זה.

בשנות העשרים והשלשים נוצרה שכבה של צעירים אשר החליטו להמשיך בלימודיהם התיכוניים והאוניברסיטאיים לאחר גמר בית ספר עממי. אחדים למדו ב"גמנסיה סימון ברנוציו" בשימלוי או ב"גמנסיה וסילה לוקץ' בעיר קראלי. אחדים למדו בבית הספר התיכון היהודי בסאטמר או בגרוסוורדיין. בין התלמידים שלמדו בגמנסיות שונות יש לציין את התלמידים הבאים: גוטמן יוני, נאדוש אימרה, ווייס פרנציס, ווייס אוה, ווייס אולגה, לייטנר בונדי ואחיו שוני ויוסי, כץ פרי, ווייס פאול, האראג ג'יורי, יונש בונדי ומונצי ועוד. האחים פישר לוצי ופישטה סיימו משפטים וזכו בתואר דוקטור ואף היו לעורכי דין מפורסמים. ווייס ינו סיים רפואה בהצלחה ומכהן כיום בארץ כרופא פנימי. מן הראוי לציין שהתלמידה ווייס אולגה הספיקה לסיים גמנסיה בבודפשט סמוך לשואה בשנת 1944 בגלל היותה תלמידה מצטיינת.

בשנות השלשים ניסה היהודי המשכיל והאוטודידקט רויך זולטאן להקים גמנסיה מקומית בטאשנד. משלא עלה הדבר בידו החליט להכין תלמידים ללימודים תכוניים

בצורה אכסטרנית. מספר תלמידים יהודיים למדו אצלו בשקדנות ועמדו בבחינות. רויך עצמו היה ספורטאי נלהב ושמש במשך שנים רבות כשופט כדור רגל בטשאנד. תוך כדי פעילותו משך מספר צעירים לספורט וביחוד לכדור רגל.

מכרזים על משרות הוראה בטאשנד בעתון

"אללגעמיינע יידישע צייטונג" בודאפעסט

רעליגיאָנסלעהרער-געזוכט.

אן דער היעזיגען אָפֿפֿענטליכען שולע איזט דיא שטעללע איינעס רעליגיאָנס-לעהרערס, דער גלייכצייטיג אויך אין דער אונגארישען אונד דייטשען שפּראַכע מיכטיג איזט, מיט איינעם יאהרעסגעהאלטע פאָן 360 פל׳ אונד 50 פל׳ פיר וואָהנונג, זאָפֿאָרט צו בעזעטצען. דיפּלאָמירטע וועררען בעפאָרצוגט. רעפלעקטירענדע וואָללען איהרע דיעסבעציגליכען דאָקומענטע, זאָוויא אנגאבע איהרעס פֿאמיליענבעשטאנדעס אן געפֿערטיגטען שולפּראֶזעס איינזענדען.

Aron Guttmann, Schulpräses, **Tasnad.**

1898, גליון 85

איין רעליגיאָנסלעהרער

מיט גוטען צייגניססען ווירד פיר דיא היעזיגע געמיינדעשולע פער זאָפאָרט געזוכט. יאהרעסגעהאלט 350 פל׳.

Liebermann Géza, iskolaszéki elnök, **Tasnád.**

1896, גליון 237

תלמידים יהודים בבית הספר הממשלתי: 1. משה שאלאמון, 2. דוד באום, 3. חיים ליפנר, 4. ראובן שרייבר, 5. אימרה נדוש, 6. מוגדו צייגר, 7. ציצה ווייס, 8. ארי סמוק. במרכז המורה אונק

תלמידים יהודים: 1. אלתר קעלער, 2. בת ויזעל, 3. אירן שאלאמון, 4. חנה קעלער.
בין המורים נראים: ארדעלאן, פולופ, קוריה ועוד

יוסף מרדכי פרל מפלשוסופור למד בבית־הספר
בטאשנד

אברהם פוקס (מחבר הספר) בתלבושת סטרז'ר
בבית הספר

קבוצת תלמידי תיכון: 1. לייטנר מוגדז, 2. לייטנר יוסי, 3. וויס אוה,
4. וויס אולגה

על התמונה נראים: לייטנר יוסי, לייטנר מוגדה, קליין יושקה, גוטמן יוני, ווייס ציצה, ווייס אולגה, ווייס אוה ועוד אחרים

האחים גוטמן. יוני מתגורר בלוד. ג׳ורי הי״ד נספה בשואה

הארג ג׳ורי

ילדים בטאשנד

בני ר' וולף פרנקל הי"ד. במרכז האם פייגה הי"ד

ילדי גוטמן, שטיינר וקרמר

יהודית בת פישר לוצי

הבת של ליבוש ומשה פוקס

נכדי פולום

בנותיו של ר' לייב פרנקל

פרק ט״ו

אישים

תלמידי חכמים וחסידים [1]

ר׳ ישראל גרין

בנו של ר׳ אהרן זליג השוחט בדעש. הוא למד בישיבה אצל ר׳ דוד אליעזר גרינוואלד באויבר־וישעווע. בשנות העשרים התישב בטאשנד והיה ידוע כתלמיד חכם וירא שמים. אשתו צפורה, היתה אחותו של ר׳ יצחק קראפער הלמדן מטאשנד. ר׳ ישראל גרין החזיק חנות מכולת ולאחר מכן חנות טקסטיל.

הוא הצטיין בקולו הערב ועבר לפני התיבה בבית המדרש החסידי בשבתות ובחגים וסרב לקבל כל תמורה עבור תפילתו. בהזדמנויות חגיגיות שונות הנעים בזמירותיו לקהל המתפללים בבית המדרש. לפעמים נסע לשבת או לחג לאחד האדמורי״ם ושב לטאשנד עם נגון או זמר חסידי חדש. השירה והזמרה עברו בירושה במשפחת גרין הענפה באותם הימים. לר׳ ישראל היו שלשה בנים ושתי בנות. הבת חוה היא היחידה שנותרה בחיים לאחר השואה.

ר׳ הרש דווידוביץ׳

מוצאו מסלטינה שבמארמורש והתישב בכפר אוי־טאשנד בסוף המאה התשע עשרה. בשנות העשרים של המאה שלנו עבר לגור בטאשנד עצמה. בנעוריו למד בישיבה בסיגעט ולאחר נשואיו כשהתיישב באוי־טאשנד היה מנהל האחוזות של אחד הגראפים ההונגריים שבאיזור טאשנד. הגראף ירד מנכסיו והשאיר את האחוזות בידיו של ר׳ הרש. לאחר מלחמת העולם הראשונה הוחרמו האחוזות ובידיו נותרו חלקות אדמה קטנות בלבד.

כשהתגורר באוי־טאשנד הקים בביתו בית כנסת קטן וחדר שינה לאורחים־קבצנים, שעברו ממקום למקום. בשבתות קיים מניין בבית הכנסת שבביתו בעזרת עוברי האורח העניים שהתכנסו אצלו. כדי לחיות באוירה יהודים עבר לגור לטאשנד הסמוכה. ר׳ הרש ובניו: מנדיל לייב, איציק וחיים היו מפעילי בית המדרש החסידי. גם חתניו ר׳ שמואל

1. בין האישים המובאים כאן היו אחדים שהיו למדנים אך לא חסידים, ומצד שני היו אחדים שעלו בחסידותם על למדנותם.

לוינגר, יצחק יעקב לנגסנר ור׳ שמואל איסקוביץ נמנו בין נכבדי בית המדרש. לנגסנר היה בעל תפילה בבית המדרש ור׳ שמואל איסקוביץ מלבד היותו בעל חנות מכולת, סיפק לבני הקהילה חלב כשר ודבש שנעשה בהשגחתו. מבני המשפחה הגדולה הענפה חזרה לאחר המלחמה רק סוסי איסקוביץ המתגוררת בארץ.

ר׳ לייביש לווינגר

בנו של ר׳ מנחם לווינגר מהמשפחות העתיקות והמושרשות בטאשנד. בבית העלמין היו מצבות עתיקות של דורות אחדים ממשפחה מפוארת זו. הוא למד בגרוסוורדיין אצל הרב משה צבי פוקס והוסמך על ידו לרבנות. הוא היה למדן מופלג, ענו ומיעט בדבורים. את זמנו הפנוי הקדיש ללימוד התורה. בשעות הקטנות של הלילה האיר אור בביתו כי עדיין היה עסוק בתורה. הוא נקט בכלל: ״אהב את המלאכה ושנא את הרבנות״, על כן התפרנס מעבודה בבית הדפוס שהקים לעצמו. מלבד למדנותו רכש לעצמו השכלה כללית וידע היטב גרמנית והונגרית. במשך שנים רבות היה מזכיר של ה״חברה קדישא״. לעתים שימש כבורר בבית דינו של המהר״ם בריסק. את התמורה הכספית שקבל כבורר חילק כצדקה או כתרומה לישיבה בטאשנד.

לבית דפוסו בטאשנד היתה חשיבות תרבותית ליהודים ונוצרים כאחד. אצלו הדפיסו ספרי קודש אחדים כולל הספר ״שו״ת מהר״ם בריסק״ ועלוני סוגיה לצרכי הישיבה. הקהילה הדפיסה אצלו מודעות שונות וביחוד את המודעות לכניסת ויציאת השבת (״שבת צעטיל״). העיריה הדפיסה אצלו מודעות בהונגרית ורומנית שפורסמו בחוצות העיירה. הוא היה פעיל בענין הבאתו של המהר״ם בריסק לטאשנד. בניו המשיכו במסורת הלמדנית. בנו יוסף למד בפרסבורג ושלח שאלה למהר״ם בריסק באמצעות אביו[2] בענין הנחת תפילין.

ר׳ מרדכי לווינגר

אחיו של ר׳ לייביש לווינגר. גם הוא למד אצל ר׳ משה צבי פוקס בגרוסוורדיין והוסמך לרבנות. במלחמת העולם הראשונה שרת בצבא האוסטרו־הונגרי בדרגת קצין. במשך שנים אחדות שימש כמורה לדת בבית ספר תיכון בגרוסוורדיין ולאחר מכן שב והתישב בטאשנד.

בטאשנד הוא היה סוחר יין ובמרוצת השנים הקים מפעל למי סודה והיה סוכן של בירה של חברת ״דרעהר האגן מאכער״. הוא היה עסקן צבורי מובהק ובמשך שנים רבות שימש כסגן ראש הקהל, גבאי ״חברה קדישא״ וגבאי בבית המדרש החסידי. בתור פטריוט הונגרי היה מיודד עם האריסטוקרטיה ההונגרית בטאשנד אשר עמם גדל. ההונגרים התיחסו אליו בכבוד רב עד סמוך לשואה והעברתו לאושביץ. מבניו ובנותיו נותרו בחיים: אברהם (בומי) תלמיד חכם ומורה בישראל, יהודה בעל מפעל לטקסטיל בבת ים והבת בוקי שמתגוררת בחדרה.

ר׳ מיכאל ניימן

היה בעל כרמים ובעל בתים אחדים שנהג להשכירם. היה פעיל בכל ענייני הקהילה

2. שו״ת מהר״ם בריסק, ח״א סי׳ י״ג.

ומשך שנים רבות היה גבאי דחברא קדישא. הוא היה זקן מופלג ועדיין המשיך בפעילותו הציבורית.

ר׳ אברהם ניימן

בתחילת היה שוחט באחת הקהילות בטרנסילבניה. לאחר שהתאלמן נשא לו לאשה את האלמנה מרת פרידמן שהיתה קרובת משפחה לר׳ אברהם שלום ירוחם פרידמן[3] רבה של טורץ. ר׳ אברהם ניימן עסק בטאשנד במלמדות ולאחר שפרש מההוראה בחדר הקדיש את כל ימיו ללימוד התורה. הוא היה למדן מופלג וסיים את לימוד הש״ס פעמים אחדות. בבית הכנסת הגדול ניהל חוג ללימוד משניות.

ר׳ יוסף פאנעט

נכדו של הגאון ר׳ יחזקאל פאנעט בעל מראה ״יחזקאל״. שזכה לתורה וגדולה. בכוחות עצמו נעשה לעשיר מופלג. בתחילה היה סוחר ובמרוצת השנים היה לבעל נכסים שכללו אחוזות יערות, כרמים ובתים. בעיירה נהגו לספר עליו שהוא התלונן בפני סבו הרב פאנעט על שלא נתן לו שעון זהב כפי שנתן לנכד אחר. על כך השיב סבו: ״דע לך ששעונך ילך תמיד״. ר׳ יוסף שמר את הדבר בלבו וראה בברכה זו רמז לעושרו הרב. הוא היה בקשרי חיתון עם גדולי המשפחות בטרנסילבניה, ביניהם משפחת הרב פוקס ומשפחת אולמן מגרוסוורדיין. הוא תרם חלקת אדמה לבניית בית המדרש החסידי שהיה סמוך לביתו. בית מדרש זה נקרא על שמו ״בית יוסף״. במשך שנים רבות היה גבאי דחברא קדישא.

יהודים ולא יהודים כאחד כבדוהו מאוד. היה לו עגלון נוצרי אשר שרת אותו בנאמנות במשך עשרים וחמש שנים. בחצות הלילה של יום הולדתו הופיעה תזמורת של צוענים מתחת לחלון ביתו וגגנה לכבודו. ביתו היה פתוח לכל דכפין. הוא נפטר בשיבה טובה ובשם טוב.

ר׳ יוסף פאנעט עם נכדיו וניניו

3. ראה אודותיו למעלה עמ׳ 108.

נופשים באיטליה: 1. יוסף פאנעט, 2. יחזקאל פאנעט (געזא)

אלמנת יוז'ף פוקס בת ר' יוסף פאנעט

היה מצאצאי בעל תוספות יום טוב והיה תלמיד חכם בנגלה ובנסתר. בנעוריו למד בישיבת ר׳ חנניה ליפא טייטלבוים בעל קדושת יו״ט מסיגעט ולאחר מכן בישיבות מיהאליוביץ וצ׳צ׳וביץ. בהיותו בחור ישיבה פרסם חידושי תורה אחדים בכתב העת של בחורי ישיבה בשם ״נטעי בחורים״ [4]. לפני מלחמת העולם הראשונה התישב בטאשנד ולאחר שהתאלמן נשא לו לאשה את בת הדומ״ץ ר׳ עוזיאל מביסטריץ. הוא היה בין ראשוני המיסדים של בית המדרש החסידי. עד ימיו האחרונים התכתב עם האדמו״ר ר׳ י. צ. מראזאלא בענייני קבלה. בטאשנד התפרנס בתחילה ממלאכת השענות ולאחר מכן היה סוחר יין ותבואות. יהודים ונוצרים כבדוהו כאדם ישר והגון ביותר.

הוא הוציא לאור מהדורה שנייה של הספר ״פירוש הרמב״ן״ [5]. כאשר נפטר בשנת תרצ״ד הספידו המהר״ם בריסק שהעלה על נס את למדנותו וציין שהעמיד לרשותו את מיטב ספריו לעיון. נולדו לו חמש בנות ושלושה בנים. לאחר המלחמה נותרו בחיים שלשה מבני המשפחה. הבן ר׳ משה פוקס היה שוחט בסביבות טאשנד ולאחר שעלה לארץ שימש כמורה במשך שנים רבות. כיום הוא מתגורר בבני ברק. הבן אברהם, מחבר הספר, מתגורר בירושלים והאחות איטה מתגוררת בקנדה.

לד

קדושין דף ו׳ ר״ס ע״ב אמר ליה לשפחתו הרי את מותרת לכל אדם לא אמר כלום פרש״י לשון גירושין הוא וכי דאי בת חורין משוה לה אינה מותרת לעבדים אבל לשון גט הוא שמתירה לכל וקשה לי שהרי גט שחרור לא מתירה לכל שהרי לכהן אסורה א״כ אפי׳ בשחרור יהי׳ מועיל אפי׳ שאסורה לעבדים וביותר קשה לי האיך תקנו באמת חכז״ל בגט לשון כזה הרי את מותרת לכל אדם כיון שהיא אסורה לכהן.

הק׳ יעקב פוקס מסלאטווינא

— סו —

בסוף גיטין דף ל״א כתב לגרש את אשתו ונמלך בש״א פסל אותה מן הכהונה והנה על המשנה לא יגרש אדם את אשתו אא״כ מצא בה ערות דבר הקשה בפנ״י למה לן קרא בכהנים אשה זונה גרושה לא יקחו הלא לדברי ב״ש א״א גרושה אלא ע״י זנות ותירץ דמדעתה אפשר לגרש וקשה לי אמאי לא הקשה ממתניתין כתב לגרש א״א ונמלך האיך שייך לדברי ב״ש ונמלך כיון שהם סוברים שאסור לגרש רק ע״י זנות ואז לא שייך ונמלך שהא מוכרח לגרשה וצ״ע.

הק׳ יעקב פוקס מסלאטווינא

נטעי בחורים, ווייטצען תרס״ה, סי׳ ל״ד, ס״ו.

4. א. קצבורג, נטעי בחורים, ווייטצען תרס״ה, סי׳ ל״ד, ס״ו, פ״א, צ״ה, ק״ח ועוד.
5. פירוש הרמב״ן, טיסאספאלא תרע״ג.

״פירוש הרמב״ן״ הוציאו לאור ר׳ יעקב פנקס ואליעזר פלדברנד בשנת 1913.
מעל השער חתימת ר׳ מרדכי לוינגר. בדף השמאלי שמות התורמים

ר׳ יחזקאל פיש סופר סת״ם

נולד בסביבות וישעווע במרמורש ולמד בישיבת סיגעט אצל בעל קדושת יו״ט. הוא נשא לאשה את הדודנית של הרבי מביקסאד. בשנת 1926 התישב בטאשנד ובילה את כל זמנו בלימוד, תפילה ובכתיבת מזוזות, פרשיות וספרי תורה. הוא כתב ספר תורה קטן למהר״ם בריסק בו נהג המהר״ם לרקוד בשמחת תורה בהקפות. מספר רבנים חשובים בטרנסילבניה הזמינו אצלו פרשיות לתפילין. בשנת 1937 הוציא לאור ספר קטן על הלכות סת״ם. בשנת 1940 עבר לגור בסאטמיר וכארבע שנים לאחר מכן הועבר עם בני משפחתו לאושביץ. אחת הבנות שנותרה בחיים נישאה לאחר המלחמה לרב משה אהרן שאלמון רבה של יבנאל.

הרב ד״ר יונתן בנימין פרנקל

נולד וגדל בטאשנד. לאחר שאביו נפטר עברה האם עם בניה לבודפשט. הבן יונתן בנימין סיים בית מדרש לרבנים בבודפשט וקבל תואר ד״ר ורב. במשך שנים כיהן כרב במחיצתו של הרב ד״ר לב עמנואל בקהילה הנאולוגית בסעגעד שבהונגריה, ולאחר מכן התקבל כרבה של קהילה זו וכיורשו של הרב עמנואל. לאחר השואה עלה לארץ ושימש כטוען וכבורר בבית הדין הרבני בתל אביב. עד היום הוא פעיל בחוגים שונים בקרב היהדות הדתית ובקרב חוג יוצאי הונגריה.

ר׳ יצחק פרנקל [6]

ר׳ יצחק פרנקל נולד בכפר שמיען שעל יד קאשו שבהונגרן. הוא היה תלמיד מובהק בישיבת ר׳ שמואל רוזנברג באינסדורף והצטיין כתלמיד חכם וירא שמים. הוא נשא לאשה את רחל הולצר מכפר וולקאו שע״י שימלוי ובראשית המאה העשרים התישב בטאשנד.

בטאשנד הקים לו בית מפואר במרכז העיירה ובחצרו הענקית הקים בית מסחר לעצים ולחומרי בנייה. במרוצת השנים היה לעשיר מופלג וככל שגדל בעשרו הפליא בצדקה ובגמילות חסדים. עקב מעשי הצדקה שלו נודע שמו בכל רחבי טרנסילבניה וגם מעבר לה. קשה לתאר את גדולתו בהכנסת אורחים. ר׳ יצחק ואשתו הקדישו את זמנם הפנוי לעזור לכל דל ונצרך. ביתו היה פתוח לרווחה לכל דכפין ובו מצא מזון ומחסה כל יהודי עובר אורח. הוא בנה על יד ביתו חדר גדול ובו מטות רבות לאורחים פשוטים מעניי ישראל וחדר מיוחד לאורחים חשובים ביותר וביחוד לרבנים שהתארחו בביתו. לפעמים היו מסובים כשלושים ארבעים עניים על שלחנו. היה זה במיוחד בימי הבציר כאשר באו יהודים עניים ממחוז מארמורש לחפש עבודה בכרמים ובייצור היין.

6. הפרטים נמסרו לי ע״י בתו ליפשי (פרנקל) זילברשטיין מניו יורק וכן על ידי אחי ר׳ משה פוקס. ראה גם קטע על פטירתו של ר׳ יצחק פרנקל מתוך העתון Hoemesz, Dec. 29, p. 10 המובא בספרנו.

על התמונה נראים: לייטנר יוסי, לייטנר מוגדה, קליין יושקה, גוטמן יוני, וייס ציצה, וייס אולגה, וייס אוה ועוד אחרים

האראג ג'יורי

האחים גוטמן. יוני מתגורר בלוד. ג'ורי ה"יד נספה בשואה

— **Halálozás.** Chanukka 8-ik napján kisérték utolsó utjára a jótékonyságáról, kiválóságáról, jámborságáról és becsületességéről országszerte ismert és hirtelen halállal eltávozott r. Jicchok Frenkelt זצ"ל Tasnádon. Élete delén, 51 éves korában ragadta őt el váratlanul a halál, kiben az átutazó szegény vándorok bőkezü gyámolitójukat találták és kinek asztalát sokszor 30—40 szegény ülte körül. Büszke is volt rá mestere, a hunfalvi rabbi és sokszor eldicsekedett kedvenc tanitványával. Temetése kivánsága szerint, halálozása napján ment végbe óriási részvét mellett és a késő éjféli órákig elhuzódott. Temetését a szefárd imaházból rendezték, melynek 25 éven keresztül volt vezetője és anyagi oszlopa. Fájdalmas gyászbeszédet mondottak Briszk Márkusz tasnádi főrabbi, továbbá fia r. Eli Wolf, sógora r. Smüel Klein (a halmii főrabbi öccse) és a szefárd imaház dajenja r. Ch. Eliezer Teitelbaum. Az elhunytat bel- és külföldön (a Kassán nemrég elhunyt r. Smüel Frenkel fivére volt) számos rokonság és 8 gyermeke gyászolja. תנצב"ה.

Hoemesz 1933, Dec. 29, p.10

על פטירתו של ר' יצחק פרנקל בעתון "האמת"

נשים צדקניות

רחל פרנקל הי"ד אלמנת ר' יצחק ז"ל

צביה פוקס הי"ד (אם מחבר הספר)

שרה פרידמן הי"ד אשת ר' חיים צבי

שרה מיכל אשת ר' יוסף פרנקל הי"ד

ר׳ ברוך קאפעל

היה בעל טחנה להפקת שמן באחד הכפרים הסמוכים לטאשנד בשם סארוואד. היה תלמיד חכם בעל זכרון נפלא בבחינת בור סיד שאינו מאבד טיפה. המהר״ם בריסק מזכיר אותו בתשובותיו ששמע ממנו הערה חשובה אודות הרמב״ן [8]. על אחת משאלותיו השיב לו המהר״ם בריסק בכבוד רב וכתב לו: ״כבוד ידידי הרבני המופלג בהפלגת חכמים לו בינה נבונים. בקי נפלא הפלא ופלא כש״ת מו״ה ברוך קאפל נ״י בן הרב החסידי האמיתי מוה״ר מאיר שלמה ז״ל״ [9]. הוא הגיה חלק גדול מעלוני הסוגיות שהודפסו בטאשנד וכן הגיה את ספרו של המהר״ם בריסק. על כך הביע לו המהר״ם את תודתו בהקדמה לספרו: ״וכן יבורך גבר בגוברין הבקי הנפלא דייק וגמר וסביר מוה״ר ברוך קאפעל נ״י מפק״ק אשר טרח הרבה להיות הספר מוגה בלי טעות כלל אשר יד אדם מגעת״ [10].

ר׳ אברהם קליינמן

היה בנו של דומ״ץ בסאטמיר והתישב בטאשנד בסוף שנות העשרים. הוא פתח לו חנות לעורות ונהג להפריש מעשר מכל הכנסותיו. הכל הכירו אותו כתלמיד חכם, חסיד, צנוע ובעל צדקה. הוא שאל את המהר״ם בריסק אם מותר לו לשלם מס קהל ממעות שאדם מפריש למעשר [11]. הוא היה בין פעילי ולומדי בית המדרש החסידי וביחוד התמסר לקיום מצוות פדיון שבויים [12].

ר׳ יחיאל קליין

היה בעל משרפת יי״ש ובעל בית מרזח. במרוצת השנים נתברך בעשירות והיה אדם ירא שמים ובעל גמילות חסדים. על נדבת לבו הרבו לספר ספורים שונים. בימי מלחמת העולם הראשונה סייע למשפחות מרובות ילדים שראש משפחתן גוייס למלחמה. מן הראוי להביא כאן אחד ממעשיו הנפלאים אשר כדוגמתו אנו מוצאים רק בספורי החסידות [13]. אנשי טאשנד מספרים, שפעם בחג פורים בימי מלחמת העולם הראשונה כאשר כולם התכנסו לשמוע את קריאת המגילה נעדר ר׳ יחיאל קליין מבית הכנסת. המתפללים לא הבינו את פשר העדרותו מקריאת המגילה. לבסוף התברר שבזמן קריאת המגילה הוציא את כל העופות שגידל בלול חצרו והכניסם בסתר לתוך הלולים של עניים ושל נשים שבעליהן גוייסו למלחמה. אלה שזכו למתנת חג זה לא הבינו כיצד קרה הנס שבלול, שהיה ריק קודם לכן, מצוי פתאם עוף אחד או שניים. גם אשתו של ר׳ יחיאל לא הבינה את החידה כיצד התרוקן הלול שלה ומדוע נעדר בעלה מבית הכנסת. רק ברבות הימים הבינו כולם שהיה זה אחד מתעלולי הצדקה של ר׳ יחיאל קליין וכולם סלחו לו על העדרותו מבית מכנסת ואף אמרו: ״ההמצאות בלול עדיפה לפעמים על

8. שו״ת מהר״ם בריסק, ח״א סי׳ קל״ה.
9. שם, סי׳ כ״ה.
10. ראה בהקדמה לשו״ת מהר״ם בריסק.
11. שו״ת מהר״ם בריסק, ח״א סי׳ ע.
12. ראה למעלה עמ׳ 134.
13. ראה ספורו של י. ל. פרץ, אם לא למעלה מזה.

המצאות בבית הכנסת". הוא השאיר אחריו את הבנים ר' משה קליין ואת ר' יהודה קליין שנספו בשואה.

ר' יצחק קראפפער

בנו של ר' מנחם מני מחוסט אשר בקרפטו־רוס. ר' יצחק היה תלמידו של ר' מהר"ם גרינוולד בעל ערוגות הבושם. בימי עלומיו התישב בעיר דעש והתמנה שם למנהל "תלמוד תורה ומחזיקי תורה". בזכות כושרו הארגוני ומרצו הפך את המוסד תוך שנים אחדות לתל תלפיות. במרוצת הזמן התישב בטאשנד וייסד בית חרושת לחומץ ולספירט.

את זמנו הפנוי הקדיש ללימוד התורה ושם לילות כימים בתורתו. הוא היה תלמיד חכם, מהיר מחשבה ובעל דרשן מעולה עם אסוציאציות רחבות בים התלמוד. שמו הלך לפניו לא רק בטאשנד כי אם בקרב כל הלמדנים ברומניה והונגריה. הוא עמד בקשרי שאלות ותשובות עם גדולי החכמים ביניהם ר' יוסף צבי דושינסקי[14] ור' חיים צבי טייטלבוים בעל "עצי חיים"[15]. מספר שאלות הפנה אל המהר"ם בריסק[16].

במשך שנים רבות פעל לטובת ישיבת מהר"ם בריסק ונסע פעמים אחדות בשליחות הישיבה לחוץ לארץ. הרבה מזמנו הקדיש לענייני גמילות חסדים שבקהילה. בהשתדלותו נוסדה בטאשנד חברת גמילות חסד שחילקה לעניים מזון ונרות[17].

הוא חבר ספר בשם "שדה יצחק"[18]. החומר היה כנראה רק בכתב יד ומפאת השואה לא הספיק להוציאו לאור. יחד עם בני הקהילה הועבר לגטו שימלוי ומשם לאושביץ.

סימן ו.

עץ פרי עושה פרי מגדים, גדול בתורה והפלגת חכמים, ומחודד ומפולפל בפלפלי חריפתא, החסיד המפואר ידידי כש"ת מו"ה יצחק קראפפער הי"ו אבן יקר בעירנו יצ"ו :

ע"ד שאלתו בכהן ע"ה שאינו יכול לקרות בתורה אף כשמקרין לפניו, גם אינו יכול לברך ברכת התורה כדת וכהלכה, אם מחויבים לפתוח בו ראשון לקיים בכהן זה מ"ע דוקדשתו, וכ"ת האריך בשאלת חכם חצי תשובה, ואען ואומר מה שתעלה מצודתי בעהש"י:

שו"ת מהר"ם בריסק, ח"א סי' ו

14. שו"ת מהרי"ץ לר' יוסף צבי דושינסקי, תרפ"ט, סי' ק"נ.
15. שו"ת עצי חיים, חלק יו"ד סי' כ"ו. התשובה נשלחה אליו בהיותו בדעש.
16. שו"ת מהר"ם בריסק, ח"א סי' ו, קכ"ד; ח"ב סי' י"ח, מ"ב, מ"ג, מ"ד, מ"ה, מ"ו, צ"ה, ח"ג סי' י"ב. המהר"ם מזכירו גם בח"ב סוף סי' ל"ב.
17. שם חלק ב, סי' מ"ו, ראה גם סי' י"ח וראה למעלה עמ' 133—134.
18. שם הגדולים לגדולי הונגריה, ברוקלין נ. י. תשי"ט, חלק ג' עמ' 334.

ר׳ שמואל צבי קראפט

נולד בטאשנד בשנת תרמ״א. למד עד גיל בר מצוה בטאשנד ולאחר מכן למד כעשר שנים אצל ר׳ משה פוקס אב״ד של גרוסוורדיין. לאחר שנשא לו אשה חזר והתישב בטאשנד שם התגורר עד שנת תר״צ והתפרנס מהחזקת חנות מכולת.

הוא היה אחד מתלמידי החכמים שבעיירה וקבע לו עתים לתורה. בלילות הושענה רבה ושבועות האזין לדברי התורה של המהר״ם בריסק ונהג לפלפל עמו. הוא היה פעיל בענייני הצבור ולעתים קרובות שימש כבורר בדין תורה שהתנהל בפני מהר״ם בריסק. היו לו שש בנות ובן אחד. בנו ר׳ לוי יצחק מתגורר בחיפה.

ר׳ ישראל שאלאמון

נולד בכפר על יד סיגעט ולמד בישיבה אצל ר׳ הרשלה ליסקר ולאחר מכן אצל בעל ערוגות הבושם בחוסט. בשנות ה־20 התישב בטאשנד וניהל את מחסן העצים הגדול של ר׳ יצחק פרנקל. במרוצת השנים היה חבר בקופרטיב של סוחרי העופות וכן הקים משרפה ליי״ש עם מספר שותפים. מטעם הקהילה מינוהו פעמים אחדות לנהל את אפיית המצות.

הוא היה מעמודי התווך של בית המדרש החסידי והשתתף בקביעות בחוג לומדי משניות וגמרא. בבית המדרש נבחר פעמים אחדות לגבאי וכן אמר את ה״מי שברך״ לעולים לתורה. בין השאר היה פעיל בועד לתלמוד תורה ודאג להבאת מלמדים חסידים לחדר שעל יד בית המדרש. תמיד היה במצב רוח מרומם ואהב לשוחח עם צעירים וילדים בחוש הומור נפלא. לפעמים היה נוסע אל אדמו״רים שונים ושב משם עם נגון חדש שהיה משמיע בתפילה או בזמירות בסעודה השלישית שהתקיימה בבית המדרש. למרות שהרויח את לחמו מיגיעת כפיו, הרבה בצדקה ובימי פורים בילה את רוב זמנו באיסוף כספים לנצרכי העיר. בנו הרב משה אהרן שאלמון, מכהן כרב בגליל העליון, וחתנו ר׳ יוסף יעקב (בעלה של אירן) משמש כיו״ר המועצה הדתית בהרצליה. אברהם הצעיר שבמשפחה מתגורר בטורונטו.

נכבדי טאשנד ומשכיליה

רנצי אהרנגרובר

בתו של הרב אהרנגרובר נולדה וגדלה בטאשנד. בצעירותה היתה פעילה כציונית בקרב הנוער בטאשנד. לאחר שהתחתנה עם העוועש פרנץ החלה להתעניין באידאולוגיות של תנועות השמאל. בעתונים שונים בשפה ההונגרית פרסמה מאמרים בקורתיים ספרותיים וכן הרבתה לכתוב על בעיות חברתיות שונות.

ברצי וייס

היה אחד מעורכי דין המצויינים בטאשנד והיו לו אחוזות וכרמים רבים באיזור. בתור עורך דין התעניין תמיד בבעיות היהודים. בשנות השלושים הגן בבית המשפט על בחורי ישיבה שהיו מעורבים בקטטות עם פרחחים אנטישמיים. כאשר המהר"ם בריסק הופיע כעד במשפט ונדרש להשבע הוכיח ווייס שמסיבות דתיות יש לשחררו מהשבועה. בית המשפט קבל את הנמוק והמהר"ם העיד ללא שבועה. לאחר כניסת ההונגרים לטרנסילבניה הגן ונאבק עם השלטונות כדי למנוע את גירושם של אותם היהודים אשר נחשבו לפי "חוקי היהודים" כזרים. בימי השואה היה ראש הקהל ודרש להגדיל את הצדקה לנזקקים. במעשי הצדקה שלו שימש דוגמא ומופת לאחרים[19].

מיקלוש לוי

עתונאי יליד טאשנד שכתב לעתונים שונים בטרנסילבניה. כמו כן ערך את העתון המקומי "ידיעות מטאשנד"[20]. הוא היה חבר מערכת "קוריר" וכתב של העתון "סאמוש" שהופיעו בטראנסילבניה. הוא ארגן בטאשנד את הקבוצה הציונית הראשונה "באריסיה־אביבה". בשנות השלושים עבר לגור בבוקרסט ושמר על קשריו והתעניינותו בטאשנד. לאחר המלחמה עלה לארץ ומתגורר כיום בפתח תקוה.

Tasnád 1934. szeptember 9

Tasnádi Közlöny

Szerkesztő: Lévi Miklós [redacted]

Lévi Miklós

Egy Amerikában élő vallásos zsidóember [illegible]összegü dollár-alapitványt létesitett a tasnádi jesiva részére

Erdély területé[illegible]ban jó hirnévnek ö[illegible] nádi főrabbi á[illegible] az egész ország[illegible]ságban összesen ha[illegible] a Briszk Miksa tas[illegible]szerü talmudiskola [illegible] [illegible]ett jesiva. Az or[illegible]zül a tasnádi a legi[illegible] [illegible]em ilyen nagyobb[illegible]szemeszterben 180–20[illegible] [illegible]ködik, melyek kö[illegible]nevelődik Tasnádon [illegible] [illegible]ottabb. Egy-egy szellemében. Jó hirné[illegible] zsidó diák tanul és szigorúan orthodox [illegible] zsidó tudományok messze [illegible] ismer[illegible] alapos tanitása és nak. [illegible] nevelőhatása [illegible]nnek az iskolá[illegible]

Nemcsak erdély[illegible] [illegible]ármazású fiatal[illegible] emberek [illegible] nem ritka eset hogy külföldről [illegible] [illegible]elyanok, akik [illegible] akarják [illegible] Néhány évvel ezelőtt darm[illegible] stuttgárti fiúk is voltak itten, akik [illegible]mnáziumi érettségi után eljöttek, hogy [illegible] [illegible]évig a Briszk fő[illegible]rabbi vezetése alatt [illegible] főiskolába szerezzék meg azt a képesitést, amellyel aztán a frankfurti rabbiképzőben biztosabban megállják helyeiket.

Kétségtelen, hogy az a tanitási mód, amellyel a főrabbi irányitja ezt a jesivát, ma már világszerte elismerésre talált, mert a napokban egy amerikai zsidó ember, aki nem is a mi [illegible]dékünkről származik, egy nagy [illegible] dollár alapitványt létesitett, a tasnádi jesiva részére.

Ezzel kapcsolatosan felkerestem Briszk Miksa főrabbit, aki e nem mindennapi bőkezü jótékonyságról a következőkben nyilatkozott:

-- Néhány hónappal ezelőtt levél érkezett hozzám Amerikából s melegen érdeklődött a levél irója a tasnádi jesiva iránt. Az illető aki igen vallásos életü zsidó ember, egyben megkért engem e levélben, hogy utasitsam tanitványaimat, hogy [illegible] akit valamilyen szerencsétlenség ért, im[illegible]kozzanak. Én természetesen azonnal v[illegible]szoltam e levélre és részletes felvil[illegible]ositást adtam a jesiva jelenlegi helyzetéről. A napokban aztán Zürichből értesités jött, egy ottani banktól, hogy nagy összegü dollár[illegible] utaltak át Amerikából cimemre. Amerikából pedig ismét levelet k[illegible]tam, [illegible] aztán megtud[illegible], [illegible]gy a pén[illegible] egy [illegible]apitvány, melyet kizárólagosan a Tasnádi jesiva hallgatói élvezhetik.

Az alapitványi összegért egy 11 szo[illegible]bás házat vásároltunk, folytatja a főrabbi, hogy ebben a házban azok a szegénysorsu zsidó diákok, akik a zsidó tudományokban akarják magukat képezni, otthonra találjanak.

A főrabbi nagy örömének adott kifejezést, hogy a mai önző és az emberek egymást meg nem értő korszakában egy ilyen értékes alapitvánnyal ajándékozták meg a tasnádi jesivát.

Ez az alapitvány a főrabbi önzetlen és fáradhatatlan munkásságának elismerő szimboluma.

מאמר בעתון מקומי בטאשנד על אודות הישיבה. העתון הופיע בעריכתו של לוי מיקלוש

19. ראה על אודותיו להלן בפרק ט"ז.
20. ראה למעלה עמ' 12.

דב לייטנר

היה בן של שוחט באחת הקהילות בטרנסילבניה. הוא נשא לאשה את בתו של שמואל שמואל וקבל ממנו את חנות המכולת המפוארת שבמרכז העיר. בצד החנות היתה לו גם תחנת בנזין ומחסן לשמנים. במשך שנים רבות היה ראש הקהילה והתמסר לענייני צבור. הוא היה אחד משלושת נכבדי הקהילה שכונו: "קבוצת הסגול" (הקבוצה המשולשת). השלושה: ר' דב לייטנר, שמואל אריה שאלאמון ופנחס קעלער היו אמידים ועסקנים מכובדים בקהילה ומקובלים גם על הצבור הלא־יהודי. שלושת הבנים והבת של לייטנר קבלו חינוך יהודי וחינוך כללי בבתי ספר תיכוניים. לפעמים הוזמנו צעירים נוצרים לביתם לארוחה של שבת ליהנות ממאכלים יהודיים ולהאזין לזמירות של שבת. בין באי ביתם היה הסטודנט הרומני ושחקן הכדור רגל פליקס לוצאש אשר למד בבית לייטנר מספר פזמונים יהודיים.

הבן הבכור בונדי היה ציוני נלהב ופעיל בארגון הציוני בטאשנד. הבן השני שוני נמלט מ"שירות העבודה" לברית המועצות וחזר משם לאחר המלחמה. הוריו הוטרדו בשעתו על ידי שלטונות ההונגריים עקב מעשיו של הבן. לאחר המלחמה התמנה שוני לתפקידים חשובים במשטרת הבטחון בערים זלאו וקראלי. הבן יוסף הצטיין בחוש ההומור שלו והיה אהוב על ידידיו. הוא חזר לאחר המלחמה ונפטר בצורה טרגית בשנות הששים. מוגדו נספתה עם הוריה בתקופת השואה.

היינריך נורט

היה מורה בבית הספר היהודי בטאשנד עד סמוך למלחמת העולם הראשונה. לאחר שהיהודים התחילו ללמוד בבית הספר הממשלתי עבר נורט ללמד בחדר בתור מלמד. גם אשתו המלומדת והמשכילה ידעה עברית והיתה בקיאה ביהדות. מבחינת השכלתם הכללית והיהודית לא היה דומה להם בטאשנד. בביתם היתה ספרייה ענקית וכל בני המשפחה הרבו בקריאה. בשנות העשרים עזבו את טאשנד והתישבו בקראלי.

יוסף נאדוש

היה אדם משכיל וצנוע. הוא עבד כפקיד המכס והבלו של סניף משרד האוצר בטאשנד. במשך עשרים וחמש שנה שימש גם כמזכיר הקהילה. הוא עשה מאמצים להקנות לבנו, אימרה, חינוך תיכוני מקצועי. אימרה מתגורר בארץ והוא בעל מקצוע מעולה בתעשייה האוירית.

קרל נוטי [21]

נולד בטאשנד בשנת 1893 והיה מקרובי משפחת פאנעט בטאשנד. את לימודיו התיכוניים סיים בגימנסיה בזלאו ולאחר מכן למד משפטים בקלוז'. עם תום לימודיו היה כתב של עתונים שונים בטרנסילבניה. במרוצת השנים התישב בבודפסט והיה לסופר ומחזאי. מחזותיו הוצגו בהצלחה רבה בתיאטרונים מפורסמים בעולם.

21. Magyar Zsidó Lexikon, p. 655.

Nóti *Károly*, író, szül. Tasnádon (Szilágy vm.) 1893. Középiskoláit a zilahi gimnáziumban végezte, utána Kolozsváron jogot hallgatott, majd ujságírói pályára lépett. Éveken át több erdélyi lapnak volt a munkatársa, aztán Pestre került, a Magyar Hírlaphoz. Peston rövidesen abbahagyta az ujságírást és csak a színpadnak dolgozott. Egyfelvonásos vígjátékai és bohózatai hamarosan népszerűek lettek. 1926-ban nagy sikerrel mutatták be a Vígszinházban a *Házibarát* c. vígjátékát, melyet Szenes Béla hátrahagyott darabtöredékéből írt. N. a híres országos erdélyi rabbidinasztia leszármazottja. Leányágon ükunokája *Panet* Ezékiel (l. o.) rabbinak.

.Magyar Zsidó Lexikon, p. 655

יחזקאל פאנעט (געזה)

היה בנו של ר׳ יוסף פאנעט. למד בישיבת פרשבורג שם רכש לו גם השכלה כללית. הוא היה בעל אחוזות עשיר ויהודי אינטלקטואלי. בזמנו הפנוי עסק בספרות וכתב נובלות ויצירות הומוריסטיות שנהג להקריא במסיבות ובשפים שהוזמן אליהם. בקביעות פרסם מאמרים בעתון ההונגרי המקומי בטאשנד. במשך שנים רבות היה ראש הקהילה. בשנת 1936 עבר לגור בעיר דעש ובמשך שנים רבות הצטער על כך שעזב את הבית המפואר שיסד אביו בטאשנד. מהעיר דעש הובל לאושביץ ולא שב משם.

מיהאלי פולופ (חיים בצלאל)

היה יהודי ירא שמים מהטיפוס האשכנזי ההונגרי. היתה לו חנות טקסטיל ברחוב הראשי והתפרנס בכבוד. מילא תפקידים שונים בהנהגת הקהילה. במשך שנים רבות שימש כגזבר הקהילה והיה ממנהלי ה״חברא קדישא״. לפני שהוקמה המנזה בישיבת טאשנד היה מארח בביתו בחור ישיבה פעם או פעמים כל שבוע. בתור גזבר הקהילה גילה עניין רב לכל צרכי הישיבה ותרם למענה גם מכיסו. היו לו שלש בנות ובן אחד.

יוזף פישר [22]

נולד בשנת 1873 לאביו קרול (ראה להלן). היה אחד מגדולי בעלי האחוזות ומנהל הבנק בטאשנד. במשך שנים היה חבר מועצת המחוז סילאדי׳ וממנהיגי המפלגה הבלתי תלויה. כחמש עשרה שנה כיהן כראש קהילת טאשנד.

Fischer *József*, közgazdász, szül. Érkisfaluban 1873. A tasnádi takarékpénztárnak 21 év óta igazgatója, volt megyei bizottsági tag, a függetlenségi pártnak vezető embere. Tasnádon 15 évig hitközségi elnök volt és számos hitközségi intézmény megteremtése fűződik nevéhez. D. s.

Magyar Zsidó Lexikon, p. 280

22. שם, עמ׳ 280.

ד״ר לואיוש פישר [23]

אחד מעורכי הדין הידועים בטאשנד. היה מפעילי הקהילה וגילה עניין רב בציונות ובנעשה בארץ ישראל. רעייתו הרמינה היתה מורה בבית הספר היהודי עד סמוך למלחמת העולם הראשונה ואחר כך המשיכה ללמד בבית הספר הממשלתי. היא הקימה דור של תלמידים. שני בניו ד״ר סטפן (פישטה) וד״ר לאסלאו (לוצי) היו גם כן עורכי דין צעירים מצליחים. סטפן נורה ונרצח בתקופת השואה. לוצי הוא היהודי היחידי המתגורר כעת בטאשנד.

se.

— **Halálozás.** Hétfőn, folyó hó 15-én délután szivszélhüdésben váratlanul elhunyt dr Fischer Lajos tasnádi ügyvéd. Nemcsak a családot és a közelebbi rokonságot érintette ez a sulyos gyászeset, hanem egész Tasnád zsidó lakosságát, melynek egyik kimagasló tagja volt, aki önzetlenül és fáradhatatlanul vetette magát közbe minden olyan esetben, ahol zsidó érdekről volt szó. A megboldogult egyike volt azoknak, akik először érezték szükségét a zsidó nemzeti öntudatnak. Több éven keresztül az E. Zs. N. Sz. helyicsoportjának volt elnöke. Vezető tagja volt az orth. hitközségnek és a Chevra Kadisának Temetése 16-án délután óriási részvét mellett folyt le, melyen megjelentek a kis városka összes notabilitásai felekezetre való tekintet nélkül. Az elhunyt felett megható gyászbeszédet Brieszk Miksa főrabbi tartott, aki mint a Beth Jiszrael egyik oszlopát emelte ki. Az El molé rachamim akkordjainak elhangzása után barátai vállukra emelve vitték ki a koporsót a temetőbe, ahol édesapja mellé helyezték örök nyugalomra.

Népunk 1932, Aug. 26, p.5

על פטירתו של פישר לויאוש בעתון "נייפונק"

23. ראה להלן דברי ההספד שנכתבו עליו באחד העתונים היהודיים בשפה ההונגרית.

קארול פישר

חי בטאשנד במאה התשע עשרה ונודע כבעל אחוזות עשיר. הוא רכש שטח אדמה במרכז העיירה מאחד מבעלי האחוזות ההונגרים שירד מנכסיו. על שטח זה עמדו מספר בתים כולל בניין מפואר שכונה "הארמון". לפי המסופר השתייך "הארמון" לאחד הגרפים ההונגריים שהתגורר בו בעונות הצייד. על שטחים אלה של פישר נבנו החנויות שברחוב הראשי בטאשנד. פישר בנה על שטח זה שברחוב הראשי בית מפואר בן שתי קומות לחתנו ד"ר שוורץ עורך הדין. בניין זה פאר את הרחוב הראשי של טאשנד. במשך שנים רבות שימש כראש הקהל והיה תקיף בדעותיו. מסופר שפעם מתחו עליו בקורת על כן החליט לכנס אסיפה דחופה של הקהילה. באסיפה הוא היה הדובר היחידי והודיע לנאספים: "בתור ראש הקהל אספתי אתכם לכאן ואני מודיע לכם מאהר שאני נבחרתי כראש הקהל אני המחליט בכל ענייני הקהילה, ובזה אני סוגר את האסיפה". שני בניו יוזף (ראה למעלה) וינו היו ג"כ בעלי אחוזות ומפעילי הקהילה.

"הארמון" של קרל פישר

ד"ר פישר לויאוש ובני משפחתו

משמאל יושב ינו פישר בנו של קרל בעל "הארמון"

קליין מרדכי יהודה (מורצי)

נולד בטאשנד וגדל בה. היה אחד מבעל האטליזים הידועים שבעיירה. היה אחד מפעילי הקהילה ושאף כל ימיו ליושר ולצדק. לעתים צורף כחבר או כטוען בדין תורה שהתנהל אצל המהר"ם בריסק. הוא היה בעל צדקה וחינך את בניו בדרך זו. רעייתו מרת קליין היתה ממשפחת טאוב מצאצאי הרבי מקאלוב. בנו פאלי נספה בשואה. שאר הבנים מיקלוש, אימרה וגאבי מתגוררים בנתניה וממשיכים בדרכי האבות כשומרי מצוות.

ג׳יולה קעפעץ׳

סוחר יין ויי"ש בסיטונות. היה שומר מצוות ומגדולי הנדבנים בקהילה. יהודים ונוצרים העריצוהו בעד יושרו ונדבת לבו. לקראת החגים וביחוד לקראת חג הפסח נהג לשלוח יין ויי"ש לבעלי התפקידים בקהילה ולנצרכי העיר. ילדים אהבו להופיע בביתו בפורים ולהציג "פורים שפיל" כי ידעו על רוחב לבו בכספים שיעניק להם. שני בניו ד"ר קעפעץ׳ אימרה (עורך דין) וד"ר קעפעץ׳ אישטוון (רופא ילדים) התישבו בעיר קלוז׳. השניים היו פעילים שם בתנועה הציונית. אחד הבנים בשם לויואש נפל כגבור בשרתו בצבא ההונגרי בימי מלחמת העולם הראשונה.

שמואל אריה שאלאמון (לויאוש)

היה בעל חנות טקסטיל ומפעילי נכבדי הקהילה בטאשנד. הוא שימש כראש הקהל באותם השנים שבחרו במהר"ם בריסק כרבה של טאשנד. הוא היה בעל צדקה וסייע במיוחד לאותם האנשים שהתביישו לקבל עזרה מאחרים. שמו הלך לפניו כאציל רוח ועדין נפש. בימי הבחירות המוניציפליות בטאשנד עמד בראש הרשימה ההונגרית. ילדיו קבלו חינוך יהודי וחינוך כללי. כל בני המשפחה נספו בשואה.

ר׳ מרדכי יהודה קליין ורעיתו

פרק ט"ז

שנות האימים לפני השואה[1]

"חוקי היהודים" והרדיפות

האנטישמיות המאורגנת החלה להופיע בהונגריה בשנות השבעים של המאה הי"ט בהנהגתו של ציר הפרלמנט ויקטור אישטוצי. צוררי ישראל קבלו את השראתם מתנועה האנטישמית בגרמניה בתקופה זו. התעמולה האנטי יהודית הגיעה לשיאה במשפט עלילת הדם בטיסה אסלר[2]. שנים אחדות לפני כן בשנת 1874 נרצח בטאשנד זוג יהודים ר' שמואל ווייס ואשתו[3]. לא ברור מה היה המניע לרצח זה. נראה שהשניים נרצחו על רקע של שוד. בבית העלמין בטאשנד הוקמה מצבה לזכר זוג הנרצחים.

בדרך כלל שררו יחסים טובים בין היהודים והנוצרים בטאשנד עד מלחמת העולם הראשונה. היהודים ראו את עצמם כ"הונגרים בני דת משה". לאחר המלחמה היו עליות וירידות ביחסים ההדדיים. היו מספר הונגרים ורומנים שהיהודים ראו בהם מחסידי אומות העולם. היו אלה בדרך כלל הזקנים מבני הדור הישן, שהתחנכו בתקופת פרנץ יוזף. בין אלה יש לציין את אנטול אימרה בעל חנות מכולת וכלים, סונגוט בעל טחנת הקמח, אורוס וסילה ובנו סבר עורכי דין ונוטריונים, פוסטואי ראש המועצה המקומית, הכומר הרפורמטורי־הפרוטסטנטי בערצקי יוזף[4], קויא פישטה ואחרים. אולם בשכבות העממיות של הצבור ההונגרי קיננה כל הזמן קנאה סמויה כלפי היהודים. ביחוד הביטו ההונגרים בעין צרה על היהודים שהשתלבו והסתגלו לשלטון הרומנים בשנים 1920—1940. קנאה

1. מלבד הביבליוגרפיה המובאת בפרק זה שמעתי פרטים חשובים על תקופה זו מפי יוסף יעקב, שלום וידער, סוסי פרץ (איסקוביץ) והניו גליק (שטאובר).
2. ראה ש. דובנוב, דברי ימי עולם, תל אביב תש"ח, כרך י' עמ' 51—55; נ. קצבורג, אנטישמיות בהונגריה, תל אביב 1969, עמ' 106—155, וראה למעלה עמ' 21.
3. דרך יבחר, עמ' ק"ב בהספד של בן המחבר.
4. בערעצקי היה ידוע בדעותיו ההומניות. סביב אישיותו רקמו מספר יהודים אגדה בלתי נכונה. ספרו עליו כי התעוור משום שהתבטא, כביכול, כי אינו רוצה לראות יהודי לנגד עיניו. האמת היא שגם לאחר כניסת ההונגרים לטאשנד הוא הטיף בכנסייתו לסובלנות כלפי כל בני המעוטים. לפני הדפורטציה פנה אל המהר"ם בריסק והציע לו לשמור על פנקס הקהילה בו רשמו לידות ונשואין עד שנת 1898.

זו הפכה לשנאה גלויה עם השתלטותם של ההונגרים על טרנסילבניה הצפונית בשנת 1940. הפגישה הראשונה בין היהודים והצבא ההונגרי הכזיבה ביותר[5].

בעקבות השתלטות ההונגרים על טרנסילבניה החלה שורה של הגבלות כלכליות כלפי היהודים על בסיס "חוקי היהודים" שפורסמו בהונגריה בשנים 1938, 1939, 1941[6]. סוחרים ובעלי עסקים הונגריים מקומיים נהגו תחרות כלכלית קשה נגד היהודים בליווי תעמולה אנטישמית פרועה. בשנאתו כלפי היהודים נודע לשמצה האנטישמי פאף בעל חנות טקסטיל, אשר נזכר לפתע שהוא ממוצא גרמני. הוא הצטרף לתנועת ה"פולקסבונד", אשר התארגנה על ידי הגרמנים בהונגריה. את שני בניו שלח ללמוד בגמנסיה הגרמנית בביסטריצה. לאחר זמן התגייסו השניים לצבא הס.ס. הגרמני. אחד מהם נהרג ימ"ש והשני הסתתר שנים אחדות לאחר המלחמה במקומות סתר שונים. רוב בני הקהילה השוואבית חשו כעת שהם גרמנים, והזדהו עם האידיאולוגיה הנאצית.

מטה לחמם של יהודים רבים בטאשנד נשבר והם נשארו מחוסרי פרנסה. באיזור מארמורש היה מצב חמור עוד יותר, ומדי יום באו עניים משם לטאשנד לקבץ נדבות. ראש הקהילה ווייס ברצי דרש מן הציבור להגדיל את הנדבות. הוא חש שהשואה הולכת וקרבה. באחת האסיפות של מנהיגי הקהילה הוא הכריז: "יהודים תנו צדקה ביד נדיבה, כי אין ערך יותר לכל הרכוש שלנו; הלואי וישארו מקרבנו חמישה אחוזים בתום המלחמה". הוא לא רק דרש נאה אלא בעצמו נתן ביד רחבה. סמוך לדפורטציה נכנסו לביתו יוסף יעקב והדיין ר' משה לייב לייכטאג לאסוף בגדים עבור בחורים ששרתו ב"שירות העבודה", והוא פתח בפניהם את ארון הבגדים שלו והציע להם: "קחו כאוות נפשכם".

בשנת 1942 נסגרה ישיבת טאשנד רשמית, אם כי בחורים אחדים המשיכו ללמוד אצל המהר"ם בריסק בתנאי מחתרת עד סמוך לשואה. על בני הנוער עברו ימים קשים ביותר בטאשנד החל משנת 1942. הבחורים מעל גיל 18 גויסו ל"שירותי העבודה"[7]. צעירים מתחת לגיל זה חוייבו ב"שירות עזר" טרום צבאית (בהונגרית "לוונטה"). במסגרת זו נלקחו תחילה פעם בשבוע לעבודות כפייה שונות, ולאחר כשנה נלקחו שלש ארבע פעמים בשבוע לעבודות בזויות ומשפילות לחצי יום או ליום שלם. האנטישמי אויבארי נגדור התמנה כמפקד ליחידה הזאת והכה כל פעם מספר צעירים עד זוב דם. באחת ההזדמנויות התעלל ועינה באכזריות איומה את הצעיר באש טיבי הי"ד בנו של ר' שמואל באש. אכזריותו של אויבארי עוררה אפילו את זעמם של ידידיו, והם דרשו ממנו לחדול מיד מהתעללותו.

כמפקד הביון באיזור טאשנד התמנה הקצין יוהאז שאנדור. בתוקף תפקידו גם עקב אחר היהודים והתפרסם לשמצה באכזריותו ובתעלוליו כלפי כל בני הקהילה. הוא היה הדמות הנערצת ביותר בין כל האנטישמים למיניהם בטאשנד. ממנו קבלו השראתם הצעירים האנטישמיים לינדנמייער קורצ'י, אויבארי נגדור וזישקו פרי, אשר ארגנו

5. ראה למעלה עמ' 24. מלבד הספור שהובא למעלה מן הראוי לציין כי בזמן כניסת הצבא ההונגרי לטאשנד התפרץ חייל לביתה של אלמנת ר' משה לייבוביץ, הפיל אותה ארצה והיא נפטרה במקום.
6. ראה משה זנדברג, שנה לאין קץ, ירושלים תשכ"ז, עמ' X—XII, XV.
7. על "שירותי העבודה" ראה להלן בפרק זה.

כנופיות של בני נוער הונגריים והתנפלו בערבים על יהודים ברחובות, עד שהיתה סכנת נפשות לצאת בערבים מן הבית. שנאת ישראל הפיץ גם הכומר הקאטולי בדרשותיו בכנסייתו שרוב חבריה היו שוואבים. בקולנוע שבבניין "רויאל" הציגו מדי פעם סרטים אנטישמיים. פעם לאחר הצגת הסרט "היהודי זיס" נופצו בלילה חלונות הבתים של רוב היהודים בעיירה.

עקב המחסור במצרכי מזון והלבשה חוקקו השלטונות חוקי צנע, והכול נמכר בחנויות לפי תלושים והקצבה. הצורר יוהאז והז'נדרמים ערכו חפושים במיוחד בבתי היהודים. מדי יום ביומו הוזמנו יהודים לצרכי "חקירה" ועונו בעינויים קשים כדי לסחוט מהם הודאה, שבביתם מצויים מצרכים למעלה מן המותר. במסגרת זו הזמין יוהאז ל"חקירה" נשים וגברים מכל הגילים. היתה לו הנאה סאדיסטית לחקור נשים וזקנים חסרי אונים. הנאה מיוחדת נגרמה לו, כאשר הצליח לעלות על עקבותיהם של בני משפחת וידער. ר' הערש וידער ובניו החזיקו חנות ובית מלאכה לנעליים. עוד לפני שפורסמו חוקי הצנע הכינו לעצמם מלאי גדול של עורות והסתירום במרתף ביתם בתוך קיר כפול שנבנה למטרה זו. ההונגרי פעטצ'ער, בעל חנות הנעליים המתחרה לווידער, שכנע את יוהאז שיש לערוך חפושים וחקירות אצל משפחת וידער, כי ודאי מחזיקים הם עורות למעלה ממה שהוקצב להם כיהודים. שלושת האחים: לייזר, שלום ופנחס הובלו ברחובות העיירה ממקום למקום לצרכי חקירה ועינויים. הובלת האחים בליווי ז'נדרמים מכודנים בחוצות העיירה הלהיבה את יצר האנטישמים שמבין תושבי המקום, כי איש לא ידע באילו פשעים בדיוק הואשמו. לאחר חקירות ממושכות התמוטט האח הגדול לייזר וגילה את המחבוא. האח השני שלום נטל על עצמו את האשמה כדי לשחרר את שאר בני המשפחה מהסיוט הזה. שלום הושלך לבית הכלא לתקופה של ששה חדשים, ולאחר מכן נשלח ל"יחידת העונשין" של "שירותי העבודה".

בשנת 1943 היתה רגיעה מסויימת באקלים המדיני של ממשלת הונגריה. ראש הממשלה קאלואי סרב להענות לפנייתם של הגרמנים, אשר דרשו להעביר את יהודי הונגריה למזרח. הנמוק של קאלואי היה שהדבר יהרוס לחלוטין את כלכלתה של הונגריה. קאלואי חפש באותה תקופה דרך להידברות עם המערב, לאחר שחוגים שונים החלו כבר לפקפק בנצחונם של הגרמנים[8]. גישה מדינית זו הביאה גם לשינוי מסויים ביחס אל היהודים. אולם שינוי זה לא הורגש כלל בטאשנד.

ב־19 למארס 1944 כבש הצבא הגרמני את הונגריה, שהיתה קודם לכן בעלת בריתה של גרמניה. הכבוש בוצע לאחר שהורטי, שליט הונגריה, הוזמן לגרמניה, והיטלר נזף בו שהונגריה אינה ממלאה את תפקידה וחובתה כבעלת ברית. ב־31 במארס פורסמה הוראה שכל יהודי חייב לענוד מגן דוד צהוב על בגדו[9]. ההוראה נכנסה לתוקפה ב־5 באפריל. ימים אחדים לאחר מכן הופיעו הוראות שקבעו, שליהודים אסור לנסע ברכבת, להחזיק מקלטי רדיו, טלפון ועוד. בטאשנד גזרו הז'נדרמים והשלטונות המקומיים גזירות נוספות משלהם. הז'נדרמים גלחו את זקנם של כל היהודים פרט למהר"ם

8. ראה R. L., Braham, The Destruction of Hungariên Jewry, New york 1963, pp. 13—14, וראה מ. זנדברג, עמ' XXIII.
9. ראה Braham עמ' 18 וזנדברג עמ' XXIII.

בריסק. השלטונות ציוו על היהודים לפתוח את חנויותיהם בשבת, תוך כדי איומים שישללו את רשיונם ויעמידום לדין אם לא יצייתו. המהר"ם בריסק התיר לפתוח את החנויות והציע שהגברים בלבד יעמדו בחנויות ולא הנשים. שיקולו היה שהגברים הבקיאים בהלכות שבת ימנעו ככל האפשר מחילול שבת. כן חשש שמא יפגעו הז'נדרמים בנשים בהיותן בחנות לבדן.

בעקבות ההוראה של נשיאת טלאי צהוב על גבי הבגד נפגעה קשות משפחת קאנדעל, שהמירה דתה כשלושים שנה לפני כן. קאנדעל היה פאטריוט הונגרי ושרת בצבא ההונגרי כקצין מילואים עד 1942. בהזדמנויות שונות הוא גינה את היהודים כדי לחפות על מוצאו היהודי. בנו נולד וגדל כנוצרי. כאשר נתנה ההוראה בדבר הטלאי הצהוב והתברר למשפחת קאנדעל שההוראה חלה גם עליהם, החליטה המשפחה לשים קץ לחייה על ידי בליעת מנה של רעל. בני המשפחה נפרדו בבכי זה מזה. האב והאם בלעו את הרעל ואילו הנער לוצי התחרט ברגע האחרון וסרב לבלע את המנה שנועדה לו. הנער שלא היה לו כל מושג, כי הוא ממוצא יהודי, התחיל לענוד את הטלאי הצהוב. הוא הלך לגטו עם בני הקהילה היהודית שלא היה לו עמם כל קשר קודם לכן. מהגטו נלקח לאושביץ ומשם לא שב יותר.

מדי יום ביומו הוכו יהודים ברחובות העיר. תפילת מעריב התפללו בעוד יום, כי חששו לצאת בערבים לרחוב. המהר"ם בריסק שלח את בנותיו אל אחדים מבני הקהילה לשמע, אם נפגע מישהו במשך היום. בתנאים אלה כששמועה רדפה שמועה חיו בני הקהילה בטאשנד עד שהועברו לגטו בשימלוי.

יום כניסת הצבא ההונגרי לטאשנד בשנת 1940

נשים וגברים עם מגן דוד צהוב על בגדם

מרת חוה יעקב הי"ד

מרת קעלער הי"ד

ר' שמואל אלימלך יעקב הי"ד

קליין פאל הי"ד

Az 1600/1944 M. E. sz. rendelet 16. §-a alapján bélyegmentes

Tekintetes Kir. Járásbiróság!

Alulirott Harag Jenő és neje Kádár Magda tasnádi lakosok

mint a tasnádi .... sz. tjkvben felvett ingatlan .... (i) .... tulajdonosa(i) hivatkozással az 1600-1944. M. E. sz rendelet 3. §-ában foglaltakra tisztelettel bejelentjük, hogy zsidó(k) vagyunk.

Előttünk: ....

Tisztelettel:
Harag Jenő
Kádár Magda

1944. tk. sz.

Végzés:

A tkvi hatóság az 1600/1944 M. E. sz. rendelet 3. § harmadik bek. alapján elrendeli, hogy a tkvi iroda a benti ingatlanokra .... vonatkozólag a B lapon jegyezze fel, hogy annak tulajdonosa(i) zsidó(k).

Tasnád, 1944. április 2. napján.

kir. járásbiró.

1944. V. 3.

1944. V. 3.

1944 máj. 4.

TKSZÁM: 2518

ÉRK.: 1944 ÁPR 2 ..

Példány: 1 ív: 1/2 Füz.: 1.

Mell.: .... Költség: ....

A tekintetes kir. járásbirósághoz mint telekkönyvi hatósághoz

Tasnád.

Bejelentése

Harag Jenő és neje Kádár Magda tasnádi lakos(ok)nak

a tasnádi .... sz. tjkvi ingatlanra vonatkozólag

היהודים בעלי רכוש נאלצו להצהיר שהם יהודים. במסמך זה מצהיר האראג שהוא יהודי

״שירות העבודה״

משנת 1941 החלו לגייס בטרנסילבניה יהודים ל״שירות העבודה״ כיחידות עזר לצבא ההונגרי, כפי שהיה נהוג בהונגריה עצמה. בהוראות של הצבא נאמר שעל היהודים לשרת בבגדי אזרחים משלהם ובכובע צבאי, כשסרט צהוב על שרוולם. בפקודה סודית צויין, שליחידות אלה יש לגייס אחוז ניכר של יהודים בעלי עסקים, גם אם הם מעבר או מתחת לגיל הצבא[10]. הוראה זו אפשרה לאנטישמים להפטר מיהודים בכל מקום על רקע תחרות כלכלית.

טאשנד, שנודעה בעבר בישיבתה המפורסמת, נתפרסמה החל בשנת 1942 במחנה הגדול של ״שירותי העבודה״. למחנה הצבאי של טאשנד גויסו אלפי טירונים יהודיים צעירים, שעברו כאן אימונים קשים, ולאחר מכן הועברו ליחידות שונות. מפקד המחנה בשם מורואי נתן הוראות מפורטות כיצד להתעלל במגוייסים היהודים. מפקדי המחלקות התהלכו במחנה עם שוטים בידיהם והיכו כל מי שיכלו להאשים ב״עבירה״ מסויימת. כל לילה היו מעירים אותם פעמים אחדות ל״תרגילי אזעקה״, בעוד שביום אומנו באימונים מפרכים. במיוחד, ״תרגלו״ אותם לשכב בשלג ולקום לפי פקודות המפקד. רבים נענשו בכפיתת ידיים לאחור ותלייה בידיים על עץ.

אחד הצעירים נמלט מן המחנה והסתתר על גג בית המדרש של ישיבת מהר״ם בריסק. כשהתגלה הדבר, נעצר המהר״ם בריסק ועונה קשות. רצו להעמידו לדין צבאי, ורק לאחר שידולים רבים שוחרר[11].

הצעירים שסיימו את תקופת טירונותם בטאשנד פוזרו ליחידות עבודה שהיו צמודות לצבא. ברובם נשלחו לחזית הרוסית, ושם הועסקו בחפירת תעלות קשר, בסלילת כבישים ובפינוי מוקשים. רבבות יהודים מהונגריה נפלו והושמדו ב״שירות העבודה״ על אדמת אוקריינה[12]. שני האחים חיים ואיציק דוידוביץ מטאשנד נרצחו בדם קר על ידי הגרמנים על אדמת אוקריינה. עדי ראייה מספרים, כי חיים יצא לכפר אוקרייני לרכוש לו מזון, כדי שיוכל לשמור על כשרות. כאשר גילה אותו קצין גרמני, ירה בו והרגו. האח איציק חש לעזרתו של חיים והתחנן ״הרי זה אחי חוסו עליו״. הקצין הגרמני לא היסס הרבה והרג גם אותו. בני טאשנד אחרים מתו ממחלת טיפוס או נרצחו בצורות אחרות.

בתוך המחנה של ״שירות העבודה״ היתה בטאשנד גם יחידה מיוחדת ״יחידת העונשין״. ליחידה זו גוייסו יהודיים, אשר היו כביכול ״חשודים בריגול ובפעילות עויינת נגד המדינה״. למעשה קיומה של יחידה כזאת אפשר לכל אנטישמי בעירו להפטר מיהודי על רקע חשבונות אישיים, אם רק הלשין עליו שהוא מרגל. קשה לתאר את העינויים שהיו מנת חלקם של בחורים אלה. לאחר תקופה של סבל ועינויים בטאשנד נשלחו גם הם לחזית באוקריינה. המפקד מורואי נתן הוראות לפיקודיו ואמר: ״בעיני מפקד טוב הוא הממעט להחזיר יהודים״[13]. כשבאו ימי הגטו לא ידעו היהודים מה עדיף על מה. היו שניסו להמלט מן הגטו ולהתגייס ל״שירותי העבודה״, אחרים נמלטו מ״שירותי העבודה״ ונכנסו לגטו לסייע לזקנים ולא יכלו לצאת משם עוד.

10. ראה זנדברג, עמ׳ XIV—XVII.
11. ראה למעלה עמ׳ 93.
12. זנדברג, שם עמ׳ XVIII—XIX.
13. שם, עמ׳ XVII.

האחים חיים ואיציק דוידוביץ הי"ד שנרצחו על ידי הגרמנים על קידוש השם. האחים האהובים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו

ג. קליין בשובו ממחנות ריכוז

פישר פישטה, נורה ע"י הגרמנים

ב"שירות העבודה"

ב"שירות העבודה". משמאל עומד דוד ברגר

ב"שירות העבודה": 1. מנדל וולף, 2. מוני גליק, 3. קליין פרי, 4. שפיץ (מצ'והולי)

רוט פאל

האחים קליין ב"שירות העבודה"

צעירים ב"שירות עבודה" טרום צבאית (לוונטה):
1. דוצי פינקלשטיין, 2. ראובן שרייבר, 3. באש אוטי, 4. פילים אימרה,
5. קליין פאל

בשורה שנייה משמאל גליק שוני

פישר יענקי הי״ד וקליין קרול

ב״שירות העבודה״. מימין : משה קעלער ודוצי פינקלשטיין

LIVRET DE SERVICIU MILITAR

EVREU

SEMNALMENTE

EVREU

STAREA CIVILĂ LA ÎNCORPORARE

קרוס אוגן (יונצ'י) מטאשנד עבר לרומניה וגוייס לצבא בשנת 1940.
על פנקס הצבא שלו החותמת "יהודי"

TASNÁD

פינקלשטיין ינו מטאשנד גוייס לשירות העבודה. על פנקס הגיוס שלו חותמת Z (Zsido) כאות ליהדותו

Igazolvány

תעודת דפורטציה של ווייס אולגה

פרק י״ז

הגטו בשימלוי[1] וחיסולה של קהילת טאשנד

ארגון הגטו בשימלוי

העיירה שימלוי (בהונגרית: סילאד׳י שומליו, ברומנית: שימלאול סילבניה) שוכנת בעמק לרגלי הרי מוגורה. כאן רוכזו כל היהודים ממחוז סילאד׳י, כשמונת אלפים נפש[2], ובתוכם גם יהודי טאשנד והסביבה. בשימלוי חיו יהודים ונוצרים בשלוה במשך דורות. בתקופת שלטונם של הרומנים בין שתי מלחמות העולם התגורר באחד הכפרים הסמוכים מנהיג מפלגת האיכרים הרומנית יוליוס מניו, אשר היה מיודד עם יהודים רבים בשימלוי. רבה של הקהילה, הרב ר׳ שלמה זלמן אהרנרייך הי״ד, היה מגדולי התורה של רומניה והונגריה.

בשנת 1940 לאחר שטרנסילבניה הצפונית הוחזרה להונגרים על פי החלטת וינה, התערערו היחסים בין היהודים והאוכלוסיה ההונגרית המקומית. ההונגרים היו לבעלי בריתם של הגרמנים ובצעו את ״חוקי היהודים״ בנאמנות יתירה. ב־3 במאי 1944 החלו לרכז את היהודים ממחוז סילאד׳י, בקצה העיירה שימלוי באיזור בית החורשת ללבנים של שימלוי־צ׳הי. הטרגדיה היהודית בגטו שימלוי בלטה במיוחד על רקע הנוף המקסים של הרי מוגורה, שנראו ממול הגטו. כאשר החלו לרכז את היהודים לשטח הגטו, היה האביב בראשית פריחתו וההרים ממול החלו להתכסות ירק. הנהר קרסנא הזורם לאטו הפריד בין הגטו לבין הרי מוגורה, והמראה האביבי של גבעות האיזור נראה כחלום רחוק ובבחינת גזירה: ״אותה תראה ואליה לא תבא״. מול צמיחת החיים החדשים בטבע נדונו קהילות מחוז סילאד׳י לכלייה והוכנו להובלה להשמדה.

הטרגיקומדיה היתה שהקמת הגטו בוצעה בהשגחתם של שני גרמנים בלבד: האחד היה קצין והשני חייל פשוט. יהודי שימלוי היו הראשונים שהוכנסו לגטו. בתחילה הם

1. מלבד המקורות המובאים בפרק זה שמעתי פרטים מבני טאשנד: יוסף יעקב, סוסי פרץ (איסקוביץ) והניו שטאובר. כמו כן שמעתי פרטים חשובים מיוצאי שימלוי: אנגל גאבי, וויינברגר פאול, מוגדו דסקל (הנדלר) ופסי קליין (ווייס).
2. ראה צ. א. אברהם, לקורות היהדות בטרנסילבניה, עמ׳ 210 והשווה Encyclopedia Judaica, Jerusalem 1971, Vol. 14, P. 1575.

רוכזו בגוש של בתים על יד בית הספר היהודי וליד בנייני בית החרושת לספירט של משפחת וויינברגר. למחרת הועברו לגטו על ידי הז׳נדרמים שנעזרו בבני נוער הונגריים שבשירות ה״לוונטה״. הידידים והשכנים ההונגרים מאתמול התבוננו בנעשה וחייכו מבעד לחלון ביתם.

מחזה דומה התרחש בטאשנד. בראשית מאי הופיע פעם לפנות ערב שוטר מתופף בחוצות העיירה והכריז שעל כל היהודים להשאר בבתיהם במשך כל הלילה ועליהם לחכות להוראות. הז׳נדרמים הקיפו את בתי היהודים והקפידו על קיום ההוראות. לפנות בוקר נכנסו ז׳נדרמים וצעירים מיחידות ה״לוונטה״ בליווי נציג אזרחי לבתי היהודים והודיעו בגסות: ״דעו לכם שלוקחים אותכם מן הבית הזה, ולעולם לא תשובו לכאן; על כן אין טעם להחביא חפצי ערך״. הם דרשו מן היהודים למסור את כספם ואת כלי הכסף והזהב. הז׳נדרמים ערכו רישום מדומה מכל מה ששדדו. לפני הצהריים הועברו היהודים לשני מקומות ריכוז: האחד היה בבניין בית הספר הממשלתי, והשני בבית הספר הקתולי. לכל אדם התירו לקחת חפצים אישיים ואוכל לשבוע ימים. לאחר יומיים בערך הובלו בשבת בבוקר ברגל לרכבת והועלו על קרונות משא שהובילום לגטו שימלוי. בקרב ההונגרים בטאשנד היו שהתבוננו במחזה בהנאה גלויה; מצד שני היו גם מעטים שנכמרו רחמיהם ואף הביאו מים ומזון לרכבת. לאחר נסיעה של מספר שעות הגיעו יהודי טאשנד והסביבה לגטו שימלוי.

הנצולים מגטו שימלוי מספרים, שהם שוחחו עם אנשים מגטאות אחרים והתברר להם שבגטו שימלוי שררו התנאים הקשים ביותר מבין כל הגטאות שבטרנסילבניה. פקד על הגטו ראש מועצת הנפה (תוארו בהונגרית: ״סולגובירו״), הסדיסט המרושע קרוסנואי, אשר נעזר ביחידת ז׳נדרמריה. הז׳נדרמים הובאו במיוחד מחוץ לשימלוי, כדי שלא ייטיבו עם אף אחד מבני המקום המוכרים להם. לפי השיטה שהגרמנים התנסו בה כבר מגטאות בפולין, הוקמה ״מועצת היהודים״ ומשטרה יהודית. בראש המועצה עמד היהודי המכובד ד״ר קעלער שמאו, עורך דין ידוע משימלוי, ובראש המשטרה עמד בנו קעלער פרי. למועצה היהודית לא היתה כל השפעה, והיא רק העבירה הוראות מקרוסנואי לצבור היהודי. ראש המשטרה היהודית קעלער פרי היה צעיר אינטלקטואלי, אשר חזר מ״שירות העבודה״ בהיותו באמצע שנות העשרים. מכריו מספרים שב״שירות העבודה הצליח במספר הרפתקאות נועזות ביותר. על פעילותו כראש המשטרה בגטו יש חלוקי דעות בין יוצאי שימלוי. לפי דעה אחת הוא דאג לאינטרסים האישיים שלו ושל מקורביו, בעוד שלגבי אחרים נהג בתוקפנות. לפי דעה אחרת, לגבי אדם שבמצב קשה מעין זה, היה זה כורח המציאות להנהיג משטר קפדני כדי לצמצם את פעילותם של הז׳נדרמים ההונגרים האכזריים.

תנאי המגורים בגטו והמחסור במזון היו חמורים ביותר. אנשי שימלוי שהגיעו לראשונה לגטו התאכסנו במבנים פתוחים ללא קירות, אך היתה סככה מעל ראשיהם. אנשי טאשנד ובני כל שאר הקהילות נאלצו להקים, אוהלים משמיכות וסדינים וישנו תחת כפת השמים. מדי פעם הוטרדו ונדרשו לפרק את האוהלים ולהקימם מחדש במרחק של מטרים אחדים ממקומם הקודם. לעתים ירדו גשמים עזים והכול נרטב ונשחת, ובמשך ימים היה צורך ליבש את הכול. האוכל נלקח מכל אלה שהגיעו לגטו ורוכז במחסן מיוחד. ממלאי זה חילקו קצת תפוחי אדמה וקמח לבישול. כל אחד ניסה לבשל לעצמו,

ורק לקראת הסוף הוקם מטבח משותף. הרעב הציק מאוד, ורבים התמוטטו. החלב המועט שהובא לגטו מאחוזותיו של וויינברגר, ניתן לילדים ולתינוקות. באיזור הגטו היתה באר אשר מימיה גרמו לשותים מהם שלשול וכאבי בטן חזקים. במרוצת הזמן חפרו באר אחרת, שגם ממנה אי אפשר היה לשתות מפאת טעמם המר של המים. הפרדוכס היה שבאיזור היה שפע של מים ולתושבי הגטו לא היה מה לשתות. לאלה שהיה כח לעמוד על רגליהם הותר לכבס את בגדיהם בנהר קרסנא. כאשר רוב בני הגטו גועו מרעב ומצמא, הופיעו מאמרי שטנה בעתון האנטישמי המקומי בשימלוי. באחד המאמרים נאמר בלגלגנות: ״היהודים מטגנים בלינצקעס בגטו ונהנים מחיים טובים״. אלה שנפטרו בגטו הובאו לקבורה על הגבעה שממול. בשעת הובלת ארון המתים מחוץ לגטו פתחוהו הז׳נדרמים ובדקוהו תוך כדי צחוק לגלגני ״להווכח״ אם אמנם מת האדם שמובל לקבורה.

הנהלת הגטו השתדלה להעסיק את הגברים והנשים בעבודות שונות כדי להסיח את דעתם מהמצב החמור. כל יום נלקחו גברים לכריתת עצים מן היער או לעבודות שונות בעיר שימלוי. פעם חזרה קבוצה אחת מעבודה וההספק שלהם לא השביע את רצון שליטי הגטו, על כן הועמדו כל בני הקבוצה בשורה והוכו אחד אחד מכות קשות ביותר. צעירות וצעירים אחדים הועסקו בעבודות שונות בגטו עצמו ובעיקר בעבודות נקיון ובמיון חפצים שנלקחו מאלה שבאו לגטו. הז׳נדרמים הטילו לפעמים על אנשים מחוסרי תעסוקה עבודות סרק שונות. הם ציוו עליהם למלא סירים ודליים באדמה וחול, להובילם כעשרה מטרים ולהוריקם, ושוב למלאם ולהריקם במקום אחר. כאמור, הצטרכו מדי פעם לפרק ולהקים את האוהלים מחדש.

העינויים וההתעללויות בגטו היו קשים ביותר. מפקד הגטו קרוסנואי והז׳נדרמים דהרו עם סוסיהם בגטו ורמסו אוהלים בדרכם והטילו אימה על כולם. אסור היה לשוחח בקבוצה של שניים־שלשה אנשים ביחד. את הסדורים והתפילין החרימו וחל איסור חמור ביותר להתפלל. אחדים הצליחו לשמור על התפילין והמשיכו להתפלל תוך סכנת נפשות. ברל׳ה בנו של המהר״ם בריסק ור׳ לייבלה יונאש בעל התשובה הזקן, נתפסו בתפילתם ונענשו בכפיתת ידיים לאחור ותלייתם על עץ כשחבל כרוך על ידיהם. הנענשים הוחזקו במצב שכזה עד שהתעלפו ואז שפכו עליהם מים והמשיכו להחזיקם תלויים עד שהתעלפו מחדש, וכך פעמים אחדות. שיטת עינויים זו היתה ידועה אצל ההונגרים בשם ״קיקוטש״, ובגטו השתמשו בה לשם הענשת אנשים שעברו על עבירה של מה בכך. גם נשים ובחורות, שנתפסו ב״סחיבות״ מזון לילדיהן ומשפחותיהן, נענשו בקשירת ידיים ורגליים למספר שעות. בגטו נפוצו שמועות שהמפקד קרוסנואי וחבריו אלצו בחורות יהודיות מן הגטו להתפשט ולרקוד ערומות לפניהם בליווי מוזיקה של תזמורת צוענים.

שתי תקופות קשות היו בגטו. האחת היתה התקופה הראשונה, כאשר רק הגיעו האנשים לגטו והחלו להתארגן. הז׳נדרמים הכו את האנשים על כל דבר והרבו להשתמש בעונש ״קיקוטש״. התקופה השנייה הקשה היתה סמוך להעברה לאושביץ. באותו זמן הופיעו בגטו בלשים מזלאו, בירת המחוז, וחקרו את העשירים שיגלו היכן הסתירו את כלי הכסף והזהב. הם הכום על כף רגליהם ברצועות ובשוטים והזעקות נשמעו למרחקים. כל מי שהוכנס לחדר החקירות הוצא משם על גבי אלונקה במצב של עלפון. לאחר

שהתאוששו הובלו לביתם לגלות את המחבוא. בצורה כזאת עונו שלשה אנשים גם מבין עשירי טאשנד ונכבדיה: ווייס וילמוש, קלמן דוד ור׳ מנדל לייב דווידוביץ. הם הובלו לטאשנד לאחר שעונו בגטו כדי לגלות את המחבוא שבו הסתירו מרכושם. השלשה הוחזרו לגטו שבורים וחולים. ד״ר סייץ הרופא הנוצרי זכר את ידידיו ובא פעמים אחדות לגטו לבקרם. הוא ניסה לעודד את רוחם של בני טאשנד, באמרו שמצב זה לא ימשך לעולם.

בגטו היו מספר רבנים ידועים, ביניהם: הרב ר׳ שלמה זלמן אהרנרייך רבה של שימלוי ובנו הרב הצעיר ר׳ חיים, המהר״ם בריסק מטאשנד וחתנו ר׳ שמואל גרינברג, הרב ר׳ ברוך בנדיט ליכטנשטיין מקרסנא ובנו הרב ר׳ הלל, הרב ר׳ אשר אנשיל ווייס מנאד׳פאלו, ר׳ משה יהודה אהרנרייך רבה של שארמאשג ואחרים [3]. היהודים במצוקתם חפשו להם נחמה אצל הרבנים הללו. אחדים מרבנים אלה מצאו רמזים שדוקא בימי הספירה תבוא הגאולה. המהר״ם בריסק חש את גודל האסון ההולך ומתקרב ויעץ לצעירים למלט את נפשם [4]. לרב אהרנרייך משימלוי הציעו להמלט לרומניה, אך הוא השיב שזו שעה גדולה של קידוש השם שלא בכל דור זוכים לה, על כן הוא מעדיף להשאר עם צאן מרעיתו. בדברים דומים הוא ניחם את בני קהילתו בהגיעו לאושביץ [5].

הגטו של שימלוי (Szilágy Somlyoi Ghetó) . משמאל למעלה משוחח מפקד הגטו קרוסנואי (נראה מגבו) עם ז׳נדרמים. מימין למעלה מתבוננים הז׳נדרמים בילדים. (התמונה מארכיון יד־ושם)

3. ראה א. א. ווייס, שמן למנחה, ירושלים תשכ״ט, עמ׳ 31.
4. ראה למעלה עמ׳ 93.
5. ראה ש. ז. אהרנרייך, אבן שלמה, ירושלים תשכ״ג, בהקדמה עמ׳ ל״ח, וראה חיים בן בצלאל, אגרת הטיול, עם פירוש טיול בפרדס מאת ש. ז. אהרנרייך, ירושלים תשי״ז, עמ׳ 11.

הרי מוגורה שעל יד שילמוי (התמונה מגבי אנגל)

מגטו שימלוי הועברו היהודים בדרכי הרכבת לאושביץ (התמונה מגבי אנגל)

הבריחה מן הגטו

על בריחה מן הגטו חשבו רק מעטים. האוכלוסיה ההונגרית היתה אנטישמית ולא היתה מוכנה לסייע ליהודים. רק בני המעוטים הרומנים היו מוכנים לפעמים לסכן את נפשם ולהציל יהודים. בחוצות שימלוי הופיעו מודעות שכל מי שיסתיר יהודי דינו יהיה מות. רבים לא היו מוכנים לבריחה משום שהאמינו כי הנצחון של בנות הברית הולך וקרב, ולא כדאי להסתכן. היו שמועות על הנחיתה הצפויה של בנות הברית בחופי אירופה. נחיתה זו אמנם החלה ב־6 ביוני ביום שיצא כבר הטרנספורט האחרון מן הגטו לכיוון אוישביץ. תקוות הנצחון של מדינות הדמוקרטיה קיננה בליבותיהם של היהודים מאז מפלת הגרמנים באל עלמיין ובסטלינגרד. רבים האמינו שסיום המלחמה הוא עניין של שבועות וימים, והגרמנים לא יצליחו לבצע את זממם. הבעיה המרכזית היתה, שמן הגטו נעדרו רב הגברים בני 20־45 מאחר שהם גוייסו לשירות העבודה. כך נותרו בגטו אנשים מגיל 45 ומעלה וכן צעירים חסרי נסיון. הזקנים היו שקולים, והאמינו בתום לב שהשלטונות ההונגריים לא יתנו יד למעשים פליליים בלתי חוקיים. הצעירים, מצד שני, לא רצו להפקיר את הוריהם הזקנים למות מרעב בגטו. בקרב היהודים בגטו נפוצו גם שמועות שאין ליצור בהלה, מאחר שעומדים להעביר את כולם למקום סמוך לגבול בשם ״קנייר מזו״ [6], ושם יועסקו בעבודות שונות עד תום המלחמה. שמועות אלו נפוצו גם בגטו שימלוי. בינתיים התיש הרעב את כוחם של האנשים וגם מפאת חולשה פיזית לא יכלה להתגבש תנועת מרד או בריחה מן הגטו.

בכל זאת היו יחידים שאזרו עוז וסכנו את חייהם ונמלטו מן הגטו אל הבלתי ידוע. לפי עדותו של פאול וויינברגר, הוא הצליח להתקבל במשרה של אחד ממפקדי הז׳נדרמים בגטו, ומדי פעם היה נכנס לסדר ולנקות את חדרו של המפקד. ימים ספורים לפני התחלת הדפורטציה גילה על שלחן מפקד הז׳נדרמים מסמך, ובו הוראות טכניות בדבר תנועות הרכבות לכיוון העיר קאשא שעל יד הגבול. וויינברגר הבין, שהמדובר הוא על חיסול הגטו והעברת האנשים למחנות ההשמדה. אז נרקם במוחו הרעיון לחפש דרך להמלט מן הגטו. הוא ספר על גילויו לחוג מצומצם של צעירים והודיע להם על תכנית הבריחה שלו. חבריו ראו בתכניתו משימה בלתי אפשרית. לאחר שהטרנספורט הראשון הועבר מן הגטו, נמלט וויינברגר לאחד הכפרים הסמוכים והודיע באמצעות שליח לחבריו שהצליח במשימתו. בעקבותיו נמלטו לאחר יומיים אחותו פלמה וויינברגר, מוזש ארנו, נוסבוים יונצ׳י, כולם בני שימלוי, ורוט פריצי מאחד הכפרים הסמוכים לטאשנד. הקבוצה הסתתרה באחוזת וויינברגר בכפר הסמוך לשימלוי, ומשם התפזרו בני הקבוצה עקב החיפושים של הז׳נדרמיה שנערכו באיזור.

היתה קבוצה נוספת שנמלטה מן הגטו ונפגשה ביער. רוב בני הקבוצה נתפסו ונראה שרק יחיאל קערפעל נותר בחיים [7]. מן הגטו נמלט גם שיע לאופר בנו של הדיין מז׳ייקוב, שהתגורר בשימלוי. אותו שיע לאופר הסתתר במשך זמן רב בעליית גג אחת. היו מספר מקרים של בריחה מתוך הרכבת עצמה. בין הנמלטים היתה אחת הבנות ממשפחת פליישמן משימלוי, אשר קפצה מקרון הרכבת לאחר ששברה את רצפת הקרון.

6. ראה בלה ואגו, ״פעילות פוליטית ודיפלומטית להצלת יהודי טראנסילבניה״, יד ושם, קובץ מחקרים, כרך ו׳ (תשכ״ז), עמ׳ 131—132.
7. ראה י. קערפעל, נפש יצחק, ניו יורק תש״ט, בהקדמה עמ׳ י״א.

מן הראוי לציין שהיו גם חדירות של צעירים, ששרתו בשירות העבודה, לתוך הגטו. צעירים אלה סכנו את עצמם ונמלטו משירות העבודה לגטו, כדי שיוכלו לסייע לזקנים בעת הצורך. רבים מהם לא הצליחו לצאת שוב ונשלחו יחד עם כולם לאושביץ.

חיסול הגטו והדרך לאושביץ

ההעברה לאושביץ נעשתה בשלשה טרנספורטים. קרונות הרכבת הובאו עד סמוך לגטו, כדי שלא יצטרכו להעביר את היהודים לתחנה המרכזית של שימלוי. בגטו נתנו הוראות חמורות שכל מי שיתפס עם כסף או חפצי ערך בשעה שיעלה על הרכבת יומת במקום. בעקבות ההוראות נערכו חפושים מדוקדקים ורבים זרקו את חפצי הערך והכספים האחרונים, שנותרו בידם, לבתי השמוש. היהודים שנותרו בגטו עד לטרנספורטים הבאים הועסקו במשך ימים אחדים בהוצאת חפצי ערך שונים מתוך בורות בית השמוש. כאשר עלו המגורשים על הקרון נלקחו מהם אפילו פרוסות הלחם האחרונות וחתיכות הסבון שעוד נותרו בידיהם. לכל קרון הותר להכניס רק דלי אחד של מים ללא כל מזון. כך יצאו לאושביץ שלשה טרנספורטים של יהודים בהפרש של ימים אחדים בזה אחר זה. הנסיעה נמשכה כארבע ימים. לאחר שיצא הטרספורט השלישי חוסל הגטו, וההונגרים יכלו להתפאר שמחוז סילאד׳י הוא "יודנריין".

הטרנספורט הראשון יצא ב־29 במאי (ז׳ סיון), השני ב־3 ביוני (י״ב סיון) והשלישי ב־6 ביוני (ט״ו סיון) [8]. את הרכבת ליוו ז׳נדרמים הונגריים ואנשי אס־אס. כאשר הגיעה הרכבת לקאשא נמסרה לשליטתם הבלעדית של הגרמנים.

בטרנספורט בו יצאו בני טאשנד קרתה טרגדיה כבר בזמן הנסיעה. יהודי בשם קויין, מהכפר סאנטאו הסמוך לטאשנד, שפך מתוך הקרון שתן שהצטבר בסיר לילה. איש האס־אס שליווה את הקרון הודיע כי על האדם שעשה זאת להתיצב מיד ליד החלון. כאשר הופיע בחלון הקרון קויין נורה וגוויתו הובלה בקרון עד לאושביץ. בהגיעם לאושביץ מוינו על ידי הרופא מנגלה מי לחיים ומי למות. בזה בא קצו של גטו שימלוי ושל קהילת טאשנד בתוכו. אלה שנותרו בחיים הובלו מאושביץ למחנות אחרים. אחת הקבוצות הובלה דרך מטהויזן למחנה גוזן־2. במחנה הזה היה מקובל שלא להשאיר בחיים יותר מעשרת אלפים איש. מבין יוצאי טאשנד הגיעו למחנה זה ר׳ שמואל גרינברג הדיין, בערל׳ה בריסק, באש טיבי, רוזמן שאנדור, שמואל לוינגער, דוד פארקאש, ווייס שנדור, ווייס בלה, חיים שפיץ (מצוהולי) ועוד [9]. אחדים הובלו לברגן בעלזן ולמחנות אחרים ורובם ככולם לא חזרו משם, ארץ, אל תכסי דמם!

8. לקורות היהדות בטרנסילבניה, עמ׳ 212.
9. בקבוצה זו היה גם יוסף יעקב, והוא היחידי מקבוצה זו של בני טאשנד שנשאר לפליטה.

227

Telegramm

מברק על חיסול יהודי הונגריה (מהארכיון בית לוחמי הגטאות)

יהודי הונגריה מגיעים לאושביץ (מהארכיון בית לוחמי הגטאות)

יהודי הונגריה מגיעים לאושביץ (מהארכיון בית לוחמי הגטאות)

ד״ר מנגלה ימ״ש ממיין את יהודי הונגריה

בנות ישראל מהונגריה באושביץ (מהארכיון בית לוחמי הגטאות)

Ausweis — Certification.

DORNFELD SANDOR

1.2.1914 in Ciog (Romania)

wohnhaft Ciog (")

wurde vom 15.3.1945 bis 5.5.1945

in nationalsozialistischen Konzentrationslagern gefangen gehalten und vom Konzentrationslager Mauthausen in Freiheit gesetzt.

was kept in captivity from 15.3.1945 to 5.5.1945 in Nazi-German concentration camps and was liberated from the concentration camp of Mauthausen.

Unterschriften und Stempel
Signatures and stamps

Lagerkommandant
Camp commandant

JUN 1945

Provisional identification card for civilian internee of Mauthausen.

Identitätskarte für Mauthausen, Gruppe Zivilinternierte.

Current number
Laufende Nr.

Internee number
Häftlings-Nr.

Family name
Familienname
DORNFELD

Christian name
SANDOR

Born 1.2.1914 at Ciog (Romania)

Nationality
Romain

Ciog

Fingerprint

Signature
Unterschrift

Dornfeld Sandor

Mauthausen, am 18 JUN 1945

תעודה של דורנפלד מצ'וג ממחנה ריכוז מטהויזן לאחר שחרורו

Csög község elöljáróságától.

.../1944.szám.

Ifj.Dallos János csögi lakos Csög községből elszállitott Dornfeld Lajos zsidófaju egyén 2 szoba konyhából álló lakoházát saját részére kiutalni kéri.

H a t á r o z a t

Községi elöljáróság kérelemnek helyt ad és kérelmező részére Dornfeld Lajos elszállitott zsidó 2 szoba konyhából álló lakoházát ~~neve-zett részére kiutal~~ja,illetve ideiglenesen használatba adja.

I n d o k o l á s

Községi elöljáróság a kérelmet családvédelmi szempontból teljesitette,mivel kérelmezőnek megfelelő lakóháza nem volt Csög községben alkalmas lakást bérlet utján kérelmező biztositani nem tudott.

A lakbérre volnatkozó megállapodást a községi elöljáróság későbbi időpontban fogja eszközölni.

Erről értesül:

Ifj.Dallos János Csög,

Csög,1944 junius 21.

körjegyző. községi biró.

לאחר הדפורטציה הגיש ההונגרי דאלוש בקשה למועצת הכפר צ׳וג שיתנו לו את הבית של "היהודי דורנפלד אשר סולק מן הכפר". המועצה אישרה את בקשתו

פרק י"ח

חיי היהודים בכפרים סביב לטאשנד [1]

כארבעים כפרים היו קשורים לטאשנד מבחינה כלכלית, אדמיניסטרטיבית ומשפטית. הכפריים באו מדי יום יום לטאשנד וביחוד בימי השוק ביום השישי, כאשר נהרו בהמוניהם כדי למכור את תוצרתם החקלאית ולקנות מוצרים שלא יכלו להשיג בכפרם. היהודים שבכפרים היו קשורים לטאשנד גם מבחינה דתית רוחנית. רבה של טאשנד היה אחראי על מינוי דיינים, שוחטים ומלמדים בכפרים אלה. שאלות מסובכות בענייני דת הביאו בני הכפרים בפני רבה של טאשנד, והוא עצמו נהג לבקר אצלם כדי לעמוד מקרוב על הנעשה בחיי הדת. מספרם של היהודים בכפרים אלה היה שונה ממקום למקום. בכפרים אחדים התגוררו עשרים־שלושים משפחות ובאחדים התגוררו שתיים שלוש משפחות בלבד ולפעמים משפחה אחת ויחידה. בכפרים הגדולים התארגנו היהודים מבחינה דתית והקימו להם בית כנסת, מקוה טהרה, חדר ובית עלמין והחזיקו דיין, שוחט ומלמד. בכפרים הקטנים יותר עשו מניין בבית פרטי ואל המניין הזה הצטרפו בני הכפרים הסמוכים בשבתות ובחגים.

כמעט כל היהודים שבכפרים היו בעלי אדמות וגידלו פרות לצרכי חלב. אחדים מהם היו בעלי אחוזות גדולים והעסיקו עשרות איכרים ופועלים באחוזותיהם. מלבד העיסוק בחקלאות החזיקו אחדים חנויות מכולת ובתי מרזח. יהודים אחדים היו בעלי משרפות יי"ש או בעלי טחנות קמח ושמן. על פי רוב התפרנסו היהודים בכפרים ברווחה וחיו חיי שלווה עד השנים לפני השואה. תאור הכפרים מובא כאן לפי סדר האלף־בית העברי.

אקוש (ברומנית: Acăs)

האוכלוסיה היתה ברובה הונגרית ומנתה כ־1750 נפשות. בקרב אוכלוסיה זו חיו כ־15־20 משפחות יהודיות. רוב יהודי הכפר היו בעלי אדמות ובעלי אחוזות. כבעלי

1. הכפרים סביב לטאשנד כונו "הגליל". על כפרים אחדים לא השגתי פרטים אם כי גם בהם התגוררו מספר נפשות. ראה את הטבלה בעמ' 22. מצד שני שלבתי בפרק זה מספר כפרים אשר לא תמיד השתייכו באופן רשמי לטאשנד אבל היה להם קשר הדוק עמה מבחינה דתית.

אחוזות גדולים נודעו במיוחד בני משפחת נפתלי וכבעלי אדמות ידועים האחים ווייס, משפחת גאל, בן ציון פרץ ואחרים. האחים ווייס עסקו גם בסחר תבואה. בעלי המכולת היו ליכטמן, רוזנברג ולווינגר. רוזנברג החזיק גם בית מרזח. קניגשטיין היה בעל טחנת קמח.

בני הקהילה הקימו בית כנסת, מקוה טהרה, חדר ובית עלמין. הם החזיקו שוחט ומלמד. כשוחט ובעל תפילה שימש במקום במשך שנים אחדות ר׳ ש. וידער. בכפר זה בלטה במיוחד דמותו של ר׳ בן ציון פרץ בנו של ר׳ חיים פרץ מסודורו. לר׳ בן ציון היו אדמות משלו וכן חכר אדמות מבעלי אחוזות שבאיזור. בהיותו בחור למד בישיבות סיגעט ומיהאלי־פולבו והיה לאחר מכן תלמיד חכם ובר אורין. למרות היותו עסוק בענייני חקלאות קבע לעצמו עתים לתורה. הוא היה מכניס אורחים וביתו היה פתוח לכל העוברים ושבים באיזור. המהר״ם בריסק התארח בביתו פעמיים בשנה וכן ביקרו אצלו רבנים אחרים מן הסביבה. הוא היה אחראי על כספי הצדקה שנאספו בסביבה לקופת ר׳ מאיר בעל הנס ונהג לייצג את האינטרסים של בני הכפרים בקהילת טאשנד. ר׳ בן ציון יחד עם גאל שימשו לסרוגין כראשי הקהילה באקוש. בניו של ר׳ בן ציון למדו בישיבות שונות. אחד מבניו התגורר לאחר מכן בכפר סופור (ראה להלן את החותמת שלו).

אוי־טאשנד

כאן התגוררו בשנות העשרים שלש משפחות יהודיות: דבידוביץ, לייבוביץ ואיסקוביץ. הם היו בעלי אדמות וגידלו בקר. שלושת המשפחות שהיו דתיות עברו במרוצת השנים לגור בטאשנד כדי לגדל את ילדיהם ברוח מסורת ישראל.

בויאום

בקרב 1200 נפשות נוצרים התגוררו כאן שתי משפחות יהודיות בעלי אחוזות: אהרנפלד ובראון. למניין נהגו ללכת לכפר הסמוך פאצאל או לכפרים אחרים. אהרנפלד היה יהודי תלמיד חכם.

גירוד

בכפר זה בקרב 600 נוצרים התגוררו כשתי משפחות יהודיות. נודע לנו רק על משפחת וולנר, בעלי אדמות ובעלי חנות מכולת.

דרז׳ידה

באיזור היו שני כפרים בשם דרז׳ידה. האחד נקרא דרז׳ידה הקטנה והשני דרז׳ידה הגדולה. לפעמים השתייכו כפרים אלה לטאשנד ופעמים לשימלוי. בדרז׳ידה הגדולה התגוררו כ־10 משפחות יהודיות ולרובן היו אדמות. בין בעלי האדמות ידועים במיוחד: שמואל קרול, יוזף יוסף, יוסף מרטון, ווייס בומי ועוד. רוטשטיין קלמן והלפרין היו בעלי חנות מכולת. האחרון היה גם סוחר ביצים. יונש וגרוס מרטון, מלבד עיסוקם בחקלאות, החזיקו גם סנדלריה. אחד מבני מונש היה חייט. בכפר היה שוחט ומקוה טהרה. אחד מבניו של שמואל למד בישיבת טאשנד.

בדרז׳ידה הקטנה התגוררה משפחה אחת ולפעמים שתיים. שתי המשפחות היו בעלות חנות מכולת והן: מייער ויוז׳ף דוד.

זאלנוק

על קיומו של ישוב יהודי בזאלנוק במחצית הראשונה של המאה הי״ט אנו למדים מתוך ״תולדות רבינו יחזקאל״ אשר הודפס כהקדמה לספר דרך יבחר[2]. מסופר שם על פעילותו הענפה של ר׳ יחזקאל פאנעט, רבה הראשי של טרנסילבניה, ביחס להתרת עגונות אומללות. בין השאר מסופר שר׳ יחזקאל פאנעט חקר ורדף אחר יהודי אחד שהגיע עם צבאות רוסיה להונגריה ונשא לו אשה מבנות זאלנוק. יהודי זה התגורר בכפר כעשר שנים עד שבגד וזנח את אשתו ונעלמו עקבותיו. הרב יחזקאל פאנעט חפש אחריו להכריחו לתת גט לאשתו.

בזאלנוק התגוררו כארבע־חמש משפחות יהודיות. על פי רוב היו בני כפר זה קשורים בשימלוי, אך היו להם קשרי דת גם עם טאשנד. בכפר היה בית מרחץ מרפא אשר נרכש על ידי ר׳ ברוך אנגל בשנות העשרים[3]. את אחד ממשפחת אנגל היה בעל אדמות ובעל טחנת קמח. בני משפחת פישר היו שורפי יי״ש ומשפחת מיטלמן היתה בעלת חנות מכולת.

מינצנט (אר־מינצנט)

בקרב אוכלוסיה של 650 נפש התגוררו שתי משפחות יהודיות. ברקוביץ היה בעל אחוזות ורייכנברג, מלבד היותו בעל אדמות, החזיק גם בחנות מכולת. למניין נהגו שתי המשפחות ללכת לדורואוץ.

סאנטאו

בכפר גדול זה שאוכלוסייתו מנתה כאלפיים וחמש מאות נפש התגוררו כחמש עשרה משפחות יהודיות. מפליא מאוד שהישוב היהודי לא גדל כאן במיוחד למרות העובדה שכבר במאה השמונה עשרה, עוד לפני שהתישבו יהודים בטאשנד, התגוררו כאן יהודים[4].

העיסוק הכלכלי היה כאן מגוון יותר מאשר בשאר הכפרים. היו בכפר ארבעה בעלי אחוזות והם: משפחות יונש נצי, פרידמן יוזף, גוטמן (מנהל אחוזותיו היה הופמן) וקאנדל (אחדים ממשפחה זו המירו את דתם). כץ יוצי וגרוסמן היו בעלי טחנת קמח ושמן. ר׳ שמואל צבי פרץ החזיק בחנות כל־בו ומכולת מפוארת. בין בעלי המכולת האחרים נודעו קליין נצי, קליין מנוש ויונאש נצי. פרידמן יוזף החזיק אטליז לבשר כשר. בכפר היה גם בעל בית מרקחת יהודי. שניים מתושבי הכפר עסקו במלאכה: פסטרנק עסק בנגרות ושטרולי ינו בנפחות.

בכפר היו כל השירותים הדתיים: בית כנסת, מקוה טהרה, בית עלמין גדול ועתיק. בני הקהילה החזיקו שוחט ומלמד במקום. במשך שנים רבות היו גבאים, לסרוגין, ר׳ שמואל צבי פרץ ור׳ נחום קליין. בניו של ר׳ שמואל צבי פרץ למדו בישיבת טאשנד

2. דרך יבחר, שער ג.
3. ר׳ ברוך אנגל נולד בפיר התגורר בסודמטר אח״כ בזאלנוק. בסוף עבר לגור בטאשנד והיה שם אחד מפעילי נכבדי הקהילה.
4. ראה למעלה עמ׳ 20.

ושניים מהם, שמחה ואייזיק, מתגוררים בארץ וממשיכים במסורת האבות. בין יהודי סאנטאו היה שיתוף פעולה הדוק וביחוד משום שאחדים מהם היו קרובי משפחה זה לזה. בקהילה קטנה זו בלטה דמותו הרוחנית של השוחט ר׳ ישראל הערש בנעט שהיה תלמיד חכם בעל שעור קומה.

היחסים בין היהודים ושאר תושבי הכפר היו תקינים עד סמוך לשואה בראשית שנות הארבעים. החל משנת 1942 החלו ההונגרים לגלות סימני אנטישמיות. כדי לפגוע ביהודים בני המקום מבחינה כלכלית גוייסו מספר צעירים לשירותי העבודה טרם הגיעו לגיל הגיוס. בין המגוייסים היה גם אייזיק פרץ הצעיר. אחד מבני סאנטאו בשם קויין נרצח בקרון הרכבת על ידי חייל גרמני בזמן הדפורטציה מגטו שימלוי לאושביץ [5].

חנות כל־בו של משפחת פרץ בסאנטו

5. ראה למעלה בפרק י״ז על חיסול הגטו בשימלוי.

סודורו

בכפר זה בן 600 נפשות נוצריות התגוררה משפחה אחת שבראשה עמד ר׳ חיים פרץ. ר׳ פרץ חכר שטחי אדמה גדולים ועסק בחקלאות. הוא היה תלמיד חכם ומבין חסידי צאנז הנלהבים. ישיבתו בכפר נדח כחקלאי באה כנראה לא רק מטעמי פרנסה אלא גם מפאת חסידותו ורצונו לחיות בחיק הטבע ולהתפרנס מיגיעת כפיו. הוא היה אביהם של ר׳ שמואל צבי פרץ מסנטאו ושל ר׳ בן־ציון פרץ מאקוש. ר׳ חיים פרץ נעזר בשירותים הדתיים שבפיר ובטאשנד. במרוצת הזמן באו יהודים מן הסביבה הכפרית למניין בביתו של ר׳ חיים בסודורו למרות היותו היהודי היחידי בכפר. בסוף שנות השלושים התישבו בסודורו האחים צימנט שפתחו במקום חנות מכולת.

סודמטר (ברומנית: Săuca)

האוכלוסיה שהיתה ברובה רומנית ומיעוטה הונגרית מנתה כ־800 נפש ובתוכה כשבע־שמונה משפחות יהודיות. היהודים היו ברובם חקלאים בעלי אדמות. אחדים החזיקו גם חנויות מכולת. היחסים בין היהודים והלא יהודים היו תקינים.

בעל האדמות הידוע ביותר בכפר היה ר׳ שמואל קרמר שנעזר בנהול משקו בבניו: מיקלוש, פרנץ, מיהאלי׳, שאנדור ויושקה. אחד מבניו בשם אנדרה היגר לאמריקה סמוך למלחמת העולם הראשונה. בני משפחת קרמר גידלו גם צאן ובקר. באחוזתם התגוררו בקביעות כחמש־שש משפחות נוצריות שהועסקו במשקם, ובעונות הבוערות עבדו אצלם כשלושים־ארבעים פועלים ופועלות נוספים. הבן מיקלוש נהל גם חנות מכולת. בחקלאות עסקו גם בני משפחת שטרואלי: האב ובניו אברהם, לויאוש ויוסי. שפיץ ארנו היה חוכר אדמות ודואג לעיבודן. תקופה מסויימת התגורר בכפר גם ר׳ ברוך אנגל. שנים אחדות היה מזכיר הכפר יהודי בשם ויראג ינו ובסוף פוטר מתפקידו.

בשבתות התקיים מניין ב״בית המדרש״ בביתו של ר׳ שמואל קרמר. להשלים את המניין באו אנשים מהכפרים הסמוכים: סילבאש, קורוש ופלה. במקום היה בית עלמין ומקווה טהרה שהיה מחובר לנחל והפעילו אותו בעיקר בקיץ. בני הכפר החזיקו בחור ישיבה ששימש כמלמד. חמשת בני קרמר היו פעילים בתחומים שונים: פרץ נהל את המשק ובזמנו הפנוי הרבה בקריאה ונחשב כבחור המשכיל ביותר במשפחה, אפרים (יושקה) היה פעיל בקבוצה הציונית בטאשנד, ויעקב משה למד בישיבת טאשנד ולאחר מכן בסאטמר. במרוצת הזמן היה יעקב משה לחסיד נלהב וכששב לכפר מולדתו ביקש מהוריו שיכינו לו אוכל מיוחד. האחים אפרים, יעקב משה, פרץ, שלמה וחיים ממשיכים בארץ להתפרנס מחקלאות ומגידול בקר וצאן.

סופור

שני כפרים סמוכים זה לזה נקראו בשם סופור. האחד נקרא בהונגרית אולשו־סופור (ברומנית: Supurul de Jos) והשני פלשו־סופור (ברומנית: Supurul de Sus).

בכפר אולשו־סופר ישבו בשנות השלושים כארבעים וחמש משפחות יהודיות.

לפי הסטטיסטיקה שנערכה על ידי הקונגרס היהודי העולמי בשנת 1947 מתברר שבשנת 1930 ישבו בכפר כ־118 יהודים בקרב אוכלוסיה נוצרית שמנתה 1657 נפשות[6].

בכפר היה בית כנסת בו שימש אדם בשם טאוב כראש הקהילה. בחדר למדו כשלושים ילדים. במקום היה מקוה טהרה ובית עלמין. בימי מלחמת העולם הראשונה שימש בכפר כרב ר' פִּנחס יהודה כץ אשר עבר לאחר מכן לקיראלי־דורוץ[7]. במקום התגורר שוחט בקביעות, בתחילה ר' ברוך גולדשטיין ולאחריו ר' מנחם ווייס. השוחט ר' מנחם ווייס היה תלמיד חכם ופנה בשאלה למהר"ם בריסק אשר מודפסת בספר "שאלות ותשובות מהר"ם בריסק"[8]. בכפר גרו מספר נוסף של תלמידי חכמים ונודע ביניהם ר' חיים ווייס. כמו כן התגוררו במקום יהודים משכילים ובעלי מקצועות חפשיים.

ההתעסקות הכלכלית באולשו־סופור היתה מגוונת מאוד. שני רופאים יהודיים מצאו את פרנסתם בכפר זה: האחד היה ד"ר בינדר והשני ד"ר בענעדעק. כמו כן היה במקום בעל בית מרקחת יהודי. מנהל הדואר, קנדי ומנהל הבנק ווייס וילמוש היו גם הם יהודים.

בכפר התגוררו מספר בעלי אחוזות עשירים. ביניהם בלטו במיוחד שלשת האחים טויב (אימרה, מישקה ואנדרה) שהיו להם כעשרים עגלות רתומות לסוסים ומספר רב של איכרים עבדו באחוזותיהם. מנהל המשק של משפחת טויב היה הופמן, אשר בניו היו ציונים ועלו לארץ עוד בשנות השלושים. האחים טויב החזיקו גם טחנת קמח ושמן וכן עסקו בגידול בעלי חיים שונים. בעלי אחוזות נוספים הין האחים ווייס וילמוש (שהיה מנהל הבנק), ווייס ליפוט, האחים כץ ונפתלי. וינקלר היה בעל כרמים ידוע.

יהודים אחדים עסקו במסחר או שהיו בעלי חנויות. חיים ווייס היה סוחר תבואות ומשפחת גליק היו סוחרי עצים והחזיקו מחסן לעצים וחמרי בנייה. בעלי מכולת היו: פישביין, נפתלי אימרה ואחרים. האחים כץ היו בעלי בית מרזח ובורגר היה בעל אטליז. בכפר היה בעל מאפיה יהודי וכן היו בו בעלי מלאכה: סנדלר אחד וחייט. עסקי היהודים שגשגו במיוחד בימי השוק, שהתקיימו בימי חמישי. לאחר המלחמה חזרו מבני הכפר רק 14 נפשות.

בכפר **פלשו סופור** התגוררו לאחר מלחמת העולם הראשונה כעשרים משפחות יהודיות. לפי הרישום של הקונגרס היהודי גרו בו בשנת 1930 שבעים ושלושה יהודים בקרב אוכלוסיה של 1151 נוצרים. בראשית שנות השלושים החלו אחדים לעזוב את הכפר ועברו לישובים יהודיים גדולים יותר. במרוצת הזמן נותרו בו רק כעשר משפחות יהודיות.

בכפר היה בית כנסת שנבנה והוחזק על ידי בורגר אלברט והאחים קניגשטיין. אחד האחים קניגשטיין היה בנעוריו ירא שמים ותלמיד חכם וכתב ספר תורה בעצמו שנתנו לבית הכנסת. אולם בני הקהילה לא הרבו לקרא בספר זה משום שלדעת אחדים מבני הקהילה לא הקפיד הסופר על קיום כל פרטי המצוות. בכפר התגורר כמעט בקביעות

6. ראה למעלה עמ' 22.
7. ראה ים רחב, קונטרס בית אבות, עמ' ס"ג.
8. שו"ת מהר"ם בריסק, סי' ק.

שוחט. מבין השוחטים יש לציין את ר׳ זכריה לייבוביץ ולאחריו את ר׳ צבי פרל הי״ד. בספרו של המהר״ם בריסק מודפסת שאלה של ר׳ מנחם מענדיל מסופור בענייני שחיטה והמהר״ם השיב לו באריכות [9]. בכפר היה בית עלמין אבל למקוה טהרה הלכו בני הכפר לאלשו סופור. בני הקהילה היו שומרי מצוות אבל בעלי אחוזות אחדים העסיקו איכרים נוצריים גם בשבתות.

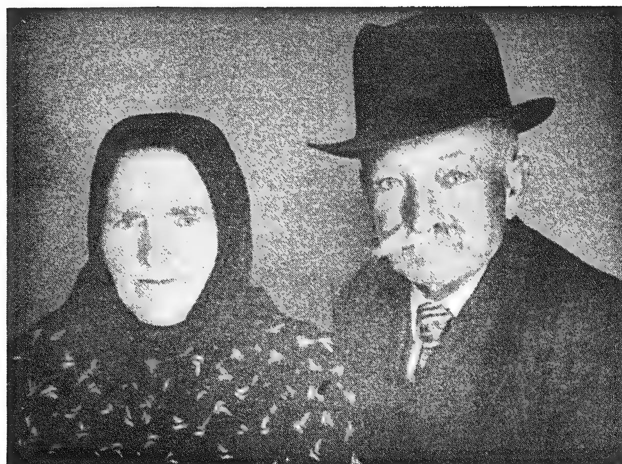
בעלי האחוזות הידועים בכפר היו: קניגשטיין, קליין ורוט. בורגר וקליין אדוש היו בעלי חנויות מכולת. בכפר היה בעל אטליז יהודי ובעל בית מרזח יהודי. אחד היהודים נודע כסוחר סוסים. במלאכה עסק יהודי אחד שהיה נפח. במשך שנים אחדות לאחר מלחמת העולם הראשונה שימש כמזכיר הכפר יהודי בשם לאזאר שנדור. רוב היהודים בכפר היו גם חקלאים וגידלו בעלי חיים אחדים לצרכי חלב ובשר.

בין יהודי המקום הידועים יש לציין את משפחת בורגר אלברט, יעקב, פלגר הרמן, משפחת קליין ושתי משפחות רוט. הבנים של אחת המשפחות רוט למדו בישיבת טאשנד. הצעיר הרשל רוט הצטיין כעילוי ובגיל צעיר ביותר זכה לסמיכה לרבנות.

ר׳ צבי פרל הי״ד שוחט בפלשוסופור

9. שם, סי׳ קכ״ו.

בורגר אדלברט ורעיתו (פלשוסופור)

שרגא בורגר (חייל רומני) ואחיו שנדור פלשוסופור

Francisc Précz
Colcniale şi fiererie
Supurul de Jos

סוקאצ׳י (ברומנית: Săcășeni)

האוכלוסיה, שהיתה ברובה הונגרית ומיעוטה רומנית, מנתה כ־1700 נפש. בתוכה התגוררו כשמונה עשרה משפחות יהודיות.

יהודים אחדים בכפר היו בעלי אדמות ידועים והם: לייטנר אדולף, יעקב, ומרטון. תקופה מסויימת התגורר בכפר ר׳ בן ציון פרץ שגם הוא היה בעל אדמות והתישב לאחר מכן בכפר אקוש. אחדים מהיהודים עסקו במסחר. מרטון שהיה בעל אדמות היה גם בעל חנות מכולת ואטליז. משפחת הולמי היתה בעלת חנות כל־בו ובית מרזח. יונאש היה סוחר ביצים ולינדנפלד סוחר בהמות. במלאכה עסק וויינשטיין שהיה חרט מצבות.

בכפר היה בית כנסת, חדר ובית עלמין. השוחטים התגוררו לפעמים במקום ולפעמים באו מטאשנד. בין השוחטים זכורים ר׳ בנימין גולדברגר, ר׳ גדליה ברגר ור׳ אברהם פייער. אישיות ידועה בכפר היה אדולף לייטנר ששימש כציר לפרלמנט לפני מלחמת העולם הראשונה. הוא תרם את הבניין אשר שימש כבית הכנסת בכפר.

בלב היער סמוך לסוקאצ׳י התגורר יהודי חרד בשם יונאש. הוא בחר לו לחיות בחיק הטבע והתפרנס מעבודות האדמה וגידול צאן ובקר.

סורבוד

בכפר זה בן 1500 נפש התגוררו רק שתיים־שלש משפחות יהודיות. משפחת קליין החזיקה חנות מכולת ומשפחת שוורץ החזיקה בית מרזח וחנות מכולת. הכפר היה קרוב מאוד לטאשנד ובשבתות יכלו אחדים לטייל לשם לבית הכנסת. בכפר היתה טחנת שמן של ר׳ ברוך קאפעל אשר התגורר בטאשנד ויצא כל יום לכפר להפעיל את הטחנה.

סילבאש

בקרב אוכלוסיה של 400 נפש התגוררו כאן שתי משפחות יהודיות, האחים מרטון. אחד האחים היה בעל בית מרזח והשני בעל חנות מכולת. בשבתות ובחגים הלכו להתפלל בכפר הסמוך סודמטר.

סנט קיראל׳י

היה זה כפר גדול יחסית והתגוררו בו רק שתיים־שלש משפחות יהודיות. בני משפחת טאוב היו מצאצאי הרבי מקאלוב. הם עסקו בחקלאות והיו בעלי חנות מכולת. חנות מכולת היתה גם למשפחת הולד. זמן מסויים התגורר כאן דוד ברגר מטאשנד.

פאצאל

בכפר זה בן 1280 נפש התגוררו כשבע־שמונה משפחות יהודיות. כשמונים אחוז מן התושבים היו הונגרים והשאר רומנים. היהודים היו בעיקר חקלאים בעלי אדמות ובעלי כרמים. אחדים מהם היו גם שורפי יי״ש. בעלי האדמות ובעלי הכרמים היו: הופמן איגנץ, רוזנברג בלה, רוזנברג לויאוש, קויין שנדור וקויין ארפאד. בעלי המכולת היו קליין וקויין ארפד. בכפר היה בית כנסת קטן, חדר ובית עלמין. השוחט בא בדרך כלל מהעיר מרגרטן.

הכפר פיר מרוחק כ־14 ק"מ מטאשנד[10]. במחצית השנייה של המאה השמונה עשרה היה בו כבר ישוב יהודי והמקום התפרסם בעלילת דם ידועה. העלילה החלה בעשרים לפברואר 1791 כאשר נתגלתה גופת ילד נוצרי, בשם טאקאש אנדראש בן 13 ללא רוח חיים בקרבת בית מרזח של יהודי בשם אברהם שאלאמון. לאחר שהילד נקבר נפוצו שמועות שהוא נרצח כביכול על ידי יהודים. ספר נוצרי מטאשנד ניתח את גופת הילד וטען שדמו נמצץ מן הגוף והיהודים סילקו באמצעות סם סודי כל סימני אלימות. האשמה העיקרית הוטלה על אברהם שאלאמון אם כי הוא הוכיח בעדים שבליל המקרה לא היה בקרבת המקום כי אם היה עסוק בשריפת יי"ש בכפר אחר. כעדים נגד הנאשם הובאו בנו בן החמש ואשתו אשר עקב עינויים קשים מסרו בעדותם שהרב משה אסטרייכר מקראלי וכן ר' אשר שמעון מהכפר ער־אנדרייד נוכחו בשעת הרצח וערכו תפילה מיוחדת בזמן המעשה. בתחילה דן בית המשפט חמישה יהודים למות, אך לאחר ערעור זיכה אותם בית דין גבוה יותר. בזמן הערעור התברר שלעדותו של הספר לא היה כל יסוד והעדויות של הילד ושל אשת שאלאמון נגבו באמצעות עינויים קשים ביותר[11].

לאחר מקרה זה היו עוד עלילות ורדיפות שונות באיזור זה. במשך כל הזמן היתה כאן אנטישמיות סמויה, אם כי היו גם תושבים אשר קיימו יחסים תקינים וידידותיים עם היהודים. תושבי פיר, צאצאיהם של מעלילי עלילת הדם, התביישו במעשי אבותיהם והתרגזו כאשר שאלו אותם בלעג "מתי יהיה שוק בפיר". שאלה זו רמזה על עלילת הדם הידועה שהעלילו בכפר פיר. גם בראשית המאה העשרים התקיימה שערוריה שהפכה כמעט לעלילת דם. ליום השוק של פיר הביא אחד היהודים עגלה מלאה עם אבטיחים. העגלה שהועמדה במקום לא ישר החלה להתדרדר ופגעה ברגלה של צועניה. מיד התנפלו על היהודי שהוא רצה, כביכול, לרצחה לצרכי דת. היהודי נמלט לחצרו של ר' יעקב ווייס, אשר עליו סיפרו הנוצרים עוד קודם לכן שהוא מפטם ילד נוצרי בביתו כדי להקריבו בבית הכנסת שבעיר מיהלי־פולבו. משרת סרבי בשם ניקולאי שעבד בכפר רדף עם גרזן בידו לרצוח את היהודי. רק לאחר מאמצים רבים נרגעו הרוחות בכפר.

בשנות העשרים והשלושים של המאה הנוכחית התגוררו בפיר כאלפיים נפש ובתוכם כשלושים וחמש משפחות יהודיות. לפי הרישום של הקונגרס היהודי משנת 1947 גרו בפיר בשנת 1930 מאה ארבעים ושבע יהודים.

בקהילה היתה פעילות דתית ערה ביותר. כולם היו שומרי שבת והשתדלו להקנות לילדיהם חינוך דתי. בענייני דת היה הכפר כפוף לקהילת טאשנד בכל זאת ישב בו דיין שהיה המנהיג הרוחני של הקהילה. לפני מלחמת עולם הראשונה כיהן במשרה זו הרב וויינברגר שעבר לאחר מכן לבודפסט, אחריו בא ר' זושא שיק אשר החזיק גם ישיבה של כשמונה עד עשרה בחורים.

10. מלבד הביבליאוגרפיה המובאת בפרק זה שמעתי פרטים מפי ר' שלמה ווייס, יעקב ישראל ורעייתו אילנה (שמעון), גב' צייגר אולגה ווייס ארנו.

11. K. Eötvös, A nagy per, Budapest 1968, Vol. I. p. 35—51; S. Hegedus, A tiszaeszlári vér vád, [Budapest] 1966, p. 16—18 וראה לקורות יהודי טרנסילבניה, עמ' 42.

בני הקהילה בנו בית כנסת נאה בו התקיים מניין כל יום בבוקר ובערב. בין מנחה למעריב למדו המתפללים משניות ובתום לימוד מסכת מסויימת ערכו מסיבת סיום. בשבתות אחר הצהריים למדו הדיין ובני הקהילה פרקי אבות בבניין בית הכנסת. בשמחת תורה הוזמן צבור המתפללים לקידוש בביתו של ווייס קרול. רבני טאשנד נהגו לבקר תכופות בכפר. לפני מלחמת עולם הראשונה נהג לבקר שם הרב אהרנגרובר אשר התאכסן אצל ווייס אבריש. לאחר המלחמה בקר במקום המהר״ם בריסק פעמיים בשנה ודרש באזני הקהילה דרשה מענייני דיומא. הוא נהג להתארח בבית אנגל הרמן. בחורים אחדים מבני פיר למדו בישיבת סקלהיד או בישיבת טאשנד. בין אלה שלמדו בטאשנד היו: ווייס ארנו, צייגר אליעזר ובן ציון, אנגל יוסף, בידרמן דובי, גולדברגר אפרים, ישעיה ועוד. כאשר חזרו בחורי הישיבה לפיר בחן את ידיעותיהם ר׳ שלמה שמעון. בקהילה היתה מקוה טהרה וכן החזיקו שוחט, מלמד ושמש בית הכנסת. בין השוחטים הידועים היו ר׳ זאב ווייס, ר׳ אליה אילוביץ ואחר כך במשך שנים רבות ר׳ בנימין גולדברגר. בתור מלמד שימש במשך שנים ר׳ שלמה יוסף גליק. בני הקהילה דאגו גם למניעת חילול השבת והקימו ״עירוב״.

ברוב בתי היהודים שרתו משרתות לא יהודיות ולמדו במרוצת הזמן לדבר אידיש ואת מנהגי היהודים. כאשר ההורים היו עסוקים אמרו המשרתות עם הילדים תפילת ״מודה אני״ והשגיחו שיתפללו. הרבנית אשת הדיין לימדה את הבנות דינים, חומש ורש״י וביחוד ״צאנה וראנה״.

בני הקהילה היו אוהבי צדקה ותרמו בעין יפה תבואה ל״מנוזה״ של ישיבת טאשנד. לקראת החגים ראש השנה, יו״כ וסוכות באו עניים רבים ממארמורש לעבוד בבציר היין של בני פיר. בחגים התאכסנו האורחים ממארמורש בבתי היהודים ונהנו מאוירה ביתית יהודית.

אחדים מנכבדי הקהילה הפעילים היו מוכרים היטב בכל הסביבה. ווייס אבריש היה גביר ונדבן ידוע. בנו ווייס פרנץ למד בישיבת שרוש-פאטאק וסיים בו בזמן בית ספר תיכון. בנו השני קרול ניהל את אחוזות אביו. ר׳ הערש אנגל היה תלמיד חכם ועסק בעסוקים כלכליים שונים. הוא היה בעל אחוזות, בעל טחנת קמח וסוחר יין ומשקאות. ר׳ שרגא צייגר הי״ד היה למדן גדול וכינוהו בתואר ״מורנו״ בעלייתו לתורה[12]. הוא שימש כבעל תפילה בימים הנוראים ואת שכרו כשליח צבור מסר כצדקה לדיין. בניו: אליעזר, בנציון, מרדכי, אברהם ודוד עלו לארץ לאחר המלחמה ומתגוררים באשקלון, באר שבע ואילת.

בין הגבאים הידועים יש לציין את ר׳ שלמה שמעון שהיה תלמיד חכם וחדור אהבת ישראל ואהבת ארץ ישראל. כגבאי שימש גם ר׳ יוסף כץ הי״ד אשר נרצח על ידי חיילים רומניים בזמן נסיגתם מטרנסילבניה בשנת 1940. החיילים נכנסו לבית תבשיל היי״ש שלו ובקשו ממנו משקה חריף. תוך כדי מזיגת המשקה ירו בו ורצחוהו. גבאים נוספים בכפר היו יעקב אלברט ושטרנטל מוריץ. בני משפחות אחרים ידועים היו: קליין, יעקב, בידרמן ואחרים.

12. התואר ״מורינו״ היה תואר כבוד שניתן לתלמידי חכמים. תואר זה היה מקובל עוד בימי הביניים ובמרוצת הזמן הוא פשט ולבש צורה חדשה. ראה י. כץ, מסורת ומשבר, ירושלים תשי״ח, עמ׳ 197, 228, 267.

רוב בני הקהילה התפרנסו מחקלאות והיו להם אדמות או כרמים. בכפר היו שבע משרפות יי״ש שהשתייכו ליהודים ובכל מפעל היו מספר שותפים יהודים. את היי״ש יצרו מיין או מפסולת של גפן. בין החקלאים היו בעלי אחוזות גדולים וכן בעלי חלקות אדמה קטנים יותר. האיכרים הלא יהודים עיבדו את האדמות של בעלי האחוזות בתנאי חכירות או בשכר. בין בעלי אחוזות הגדולים נודעו משפחת קאנדל, צייגר וכן ווייס אבריש. האחרון התפרסם בעושרו עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. מלבד אחוזותיו היה לו מחסן עצים, טחנת קמח וטחנת שמן. טחנה זו עברה לאחר מכן לידי משפחת אנגל הרמן. בידי היהודים היו כעשרים ואחד חנויות שונות וביחוד חנויות מכולת וכל־בו. כשבעה־שמנה בעלי משפחות עסקו במסחר תבואות או במסחר יינות. היו יהודים שעסקו בעסקים אחדים בד בבד. יעקב מיהאלי׳ היה בעל האטליז היהודי בכפר. שני יהודים עסקו במלאכה. האחד היה חייט והשני סנדלר אשר שימש גם כשמש בית הכנסת.

בקרב בני הקהילה היתה גם שכבה של משכילים. עוד לפני מלחמת עולם הראשונה היה המזכיר הראשי של הכפר יהודי בשם קארדוש יוזף. שנים לאחר מכן שימש כמזכיר שני של הכפר יהודי בשם רוט. בפיר היה מעין מרכז רפואי ששימש את כל הכפרים של הסביבה. הרופא הראשי של המרכז היה בדרך כלל רופא יהודי. בין הרופאים היהודיים זכורים ד״ר שטיינהרט, גאבור. קובאץ׳, ליכטנשטיין ועוד. מספר צעירים סיימו תעודת בגרות בהצלחה או שלמדו לפחות עשר או אחת עשרה שנות לימוד בבית ספר תיכון. בין הלומדים בבתי ספר תיכוניים יש לציין את התלמידים הבאים: אנגל, לויאש, ז׳יגו, ווייס טיבור, ווייס ינו, בניו של קאנדל שאנדור אימרה ופארקאש. בנות אחדות למדו בבית ספר התיכון היהודי בגרוסוורדיין. הבנות שרכשו להן השכלה תיכונית הן ווייס גבי ואולגה, צייגר מוגדוש ואדית ושטרנטל איבויה. אחדים מבני פיר למדו לימודים תיכוניים בצורה אכסטרנית. ילדים אחרים למדו בבית הספר היסודי המקומי. לעתים היו לילדים היהודיים התנגשויות עם הנהלת בית הספר כי בחגי הנוצרים הכריחום להכנס לכנסייה הנוצרית עם שאר תלמידי בית הספר.

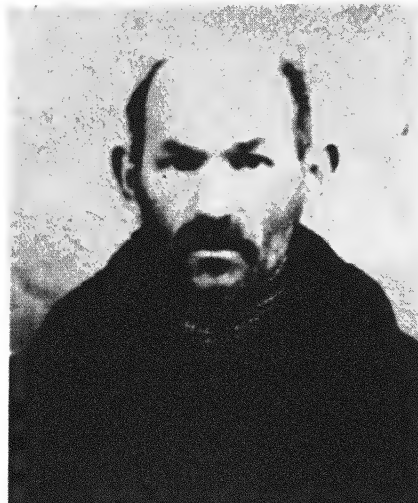
בשנות השלושים של המאה העשרים החלו משפחות אחדות להעתיק את מקום מגוריהם לטאשנד כדי לחיות חיים יהודיים מלאים יותר. ביניהן יש לציין את משפחות אנגל, ווייס, יעקב, צייגר, שטרנטל ועוד.

הכפר פיר זכה גם למפעל חלוצי ציוני חשוב. בשנים 1934־35 היתה בפיר הכשרה של צעירי ה״שומר״ ו״ביתר״. היו כאן כמאה חלוצים אשר עבדו בשדותיו ובכרמיו של מוסקוביץ. רוב החלוצים היו בנים ורק כששה מהם היו בנות. ר׳ שלמה שמעון היה מעין אפיטרופוס רוחני של בני ההכשרה. באחת ההזדמנויות התגרו הז׳נדרמים בחלוצים והם השיבו להם מנה אחת אפיים. הדבר הביא לתגרת ידיים ומספר חלוצים יחד עם ר׳ שלמה שמעון נעצרו. הז׳נדרמים דרשו לחסל את ההכשרה ולסלק את החלוצים. בסוף הצליחו לטשטש את המקרה וההכשרה המשיכה לפעול. החלוצים הכניסו רוח חיים בכפר ונוכחותם היתה מורגשת היטב. בשמחת תורה יצאו החלוצים במחולות מתוך הכרמים עד לבית הכנסת ובחזרה. החלוצים שקבלו את הכשרתם בפיר עלו ברובם לארץ דרך טורכיה והמזרח התיכון.

בראשית שנות הארבעים גברה האנטישמיות בקרב תושבי הכפר פיר. כאשר הובלו היהודים לגטו שימלוי עמדו אחדים מתושבי הכפר ושרו: ״טוב יהיה עכשיו בלי יהודים״.

את בית הכנסת נעל ר' שלמה שמעון לאחרונה. הוא רצה לקחת עמו ספר תורה, אך הז'נדרמים מנעו בעדו ועצרוהו. הם התעללו בו וגלחו את זקנו עם כדון ופגעו באזניו עד זוב דמו. מן הגטו בשימלוי הובלו עם שאר בני טאשנד לאושביץ.

לאחר המלחמה חזרו כעשרים ושתיים נפשות ומצאו שבתיהם ורכושם נשדד ונהרס. המצבות בבית הקברות חוללו והופלו. יעקב זולטן התמנה לראש המשטרה בפיר והעמיד לדין צבאי מספר פשיסטים מבני המקום אשר נכלאו לתקופות מאסר שונות. לאחר שנים אחדות עלו רוב היהודים מפיר לארץ או שהגרו לארצות הברית.

ר' שלמה שמעון הי"ד

בני הכפר פיר

שטרנטל ינו

בכפר פיר ; במרכז אשת צייגר פרנץ ובנותיה

במרכז ר' שלמה יעקב מילר. המשפחה הובלה לאושביץ. רק פנחס מילר חזר ומתגורר בארץ

ווייס קרול ובני משפחתו

נשואיו של ווייס ארנסט

ווייס טיבור ושתי אחיותיו

משה שמעון

ווייס וילמוש

משפחת יעקב אלברט. משמאל עומדת אשת עזרי מיהאלי

בני הכפרים: סאנטו, צ׳וג, אורבו וסופור

משפחת פרץ מהכפר סאנטו

משפחת פרידמן מסאנטו

משפחת פרקש מצ׳וג

י. רוט מהכפר על יד צ׳וג

ס. דורנפלד, ק. גולדשטיין וינו פארקאש מצ׳וג

צילום משפחתי אחרון

החברים צעקו בעברית
- סטפאן עוד לא הבין

צילום מתוך מאמר בעתון "מעריב" (1964) בעקבות נפילתו של סטפן דורנפלד בגבול הסורי

קליין פיליפ מאורבו במלחמת עולם הראשונה

בני קליין מאורבו

קבוצת צעירים בצ׳וג

בני דורנפלד וקליין

דורנפלד שטפן ב״שירות העבודה״

שטרולי נצי מהכפר סאנטו

בקרב אוכלוסיה של 800 נפש התגוררו שתי משפחות יהודיות. ר׳ יחזקאל רוט מלבד היותו בעל אדמות ובעל כרמים החזיק בחנות מכולת, אטליז ובית מרזח. בראון היה שורף יי״ש ובעל חנות נעליים. בני הכפר נהגו ללכת למניין לסודמטר או לפיר.

צ׳והול׳י

היו שני כפרים בשם צ׳והול׳י. האחד היה מאד׳יאר צ׳והול׳י (ברומנית: Cehal) ובו האוכלוסיה היתה ברובה הונגרית והשני היה רומאן צ׳והול׳י (ברומנית: Cehălut) ובו האוכלוסיה היתה רומנית. בכפר הראשון התגוררו כחמש משפחות יהודיות ובשני שתי משפחות. היהודים שהתגוררו בשני הכפרים היו בעיקר מבני משפחת שפיץ הענפה. ברובם היו בעלי אדמות וכן החזיקו חנויות מכולת. לאחד מבני שפיץ היתה מכונת דיש והעסיק פועלים בזמן הדישה.

המניין התקיים במאד׳יאר צ׳והול׳י. ר׳ חיים שפיץ שהתגורר ברומאן צ׳והול׳י היה מתלמידיו של ר׳ שמואל ברך מקראלי. מדי שבוע ביום שישי הניח עירוב תחומים כדי להגיע בשבת למניין במאד׳יאר צ׳והולי. למניין זה הצטרפו גם היהודים מהכפרים אורבאו וצ׳אן. באורבאו התגוררה משפחת קליין ובצ׳אן משפחת קרמר. בני הכפר החזיקו שוחט אשר התגורר לפעמים בטאשנד. בשנים האחרונות היה השוחט של הכפר גרוס. בשנות העשרים היה מזכיר הכפר יהודי בשם סיגעטי.

צ׳וג

בכפר זה בן 700 נפשות גרו כשש משפחות יהודיות. בין היהודים והנוצרים שררו יחסי שכנות תקינים. המשפחה הידועה ביותר בכפר היתה משפחת רוזמן שהיתה מבעלי האחוזות הגדולים באיזור. אחד הבנים רוזמן ויקטור נפל במלחמת העולם הראשונה. את אחוזותיו של רוזמן ניהל ר׳ יחיאל פארקש. בעלי אדמות היו גם משפחות סולשי ודורנפלד. שתי המשפחות היו גם בעלי מכולת. רייזמן היה סוחר סוסים ובעל אטליז. סמוך לכפר צו׳ג התגוררה משפחת רוט יוזף באחוזה כפרית משלהם. אחד הבנים נמלט מן הגטו שימלוי והבן השני פאל עלה לאחר המלחמה לארץ.

דורנפלד לויאוש היה אדם משכיל ובעל עמדה צבורית בכפר. הוא היה ידוע כאוהב ציון ונכסף כל ימיו לעלות לארץ. בקביעות היה מקבל לביתו עתונות ציונית בשפה ההונגרית, ותרם כספים למען ארץ ישראל. ר׳ יחיאל פארקאש היה בעל צדקה וקיים מניין בביתו בחגים ובשבתות. בני משפחת פארקש ובני משפחת דורנפלד התחנכו ברוח המסורת היהודית. במשך שנים אחדות התגורר בכפר שוחט אשר שימש גם כמלמד וכמנהיג רוחני של בני הכפר. רוז׳י בת ר׳ יחיאל פארקש ובני דורנפלד אחדים עלו לארץ בראשית שנות הששים. סטפן דורנפלד עלה לארץ בשנת 1964 ומיד התחיל לעבוד כטרקטוריסט באיזור הגבול הסורי. ביום השני לעבודתו פתחו הסורים באש ארטילרית על האיזור והוא נפגע מרסיסי פגז ונהרג. כאשר נפתחה האש צעקו חבריו לעברו שישכב ויתפוס מחסה, אך הוא טרם הבין עברית ונפל על משמרתו בבניין המולדת.

קאוואש

הכפר קאוואש נמצא במרחק של כ־10 ק"מ מערבית מטאשנד ובו היתה אוכלוסיה של כ־900 נפש. בכפר התגוררה משפחת לינדפלד במשך שלושה דורות. הראשון שהתישב בכפר היה ר' שמחה לינדנפלד. אחריו המשיכו לגור שם ר' פרץ ובניו.

הבית של משפחת לינדנפלד עמד על הדרך הראשית שהובילה מטאשנד לקראלי. היה זה בית מכניס אורחים וכל יהודי עובר אורח התקבל בסבר פנים יפות, משפחת לינדנפלד היתה משפחה דתית מובהקת. לאחר פטירתו של ר' שמחה לינדפלד המשיך במסורת זו הבן ר' פרץ אשר חינך את בניו ברוח מסורת ישראל. את בנותיו השיא לשני תלמידי ישיבה מעולים שלמדו בישיבת טאשנד: חיים ווייס ודוד פארקש. שמחה ומיכאל בניו של ר' פרץ מתגוררים בחיפה.

ר' פרץ לינדנפלד הי"ד (מהכפר קאוואש) ורעיתו חיה

בכפר קורוש התגוררו כשש מאות נוצרים ובתוכם שתי משפחות יהודיות. שתי המשפחות היו בעלי אדמות והחזיקו גם חנויות מכולת.

ר׳ יוסף שאלאמון למד בישיבת פרסבורג והיה יהודי ירא שמים. ברוח זה חינך את בניו. הבן שמעיה המשיך להתגורר בקורוש גם לאחר שאחיו עזבו את הכפר. המשפחה השנייה היתה משפחת קוסוביץ. בשנים האחרונות לפני השואה קיימו מניין במקום בשבתות בבית ר׳ שמעיה שאלאמון. להשלמת המניין באו אנשים מן הסביבה וכן הזמינו לכל שבת שני בחורי ישיבה מטאשנד. שתי המשפחות החזיקו בכפר מלמד כדי לאפשר לילדיהם חינוך יהודי.

עם בא השואה נלקחו כל בני הכפרים יחד עם קהילת טאשנד לגטו שימלוי ומשם למחנה הריכוז אוישביץ. רק מעטים חזרו מן המחנות. ברובם נספו בשואה. ה׳ ינקום דמם:

על יד מצבת ר׳ שלמה זלמן שטראולי בסאנטו

פרק י"ט

טאשנד לאחר המלחמה

כשלושים ארבעים נפשות מבין שרידי המחנות חזרו לטאשנד לאחר המלחמה. השבים הבינו את גודל הטרגדיה, ובכל זאת קיננה בלבו של כל אחד התקוה אולי יקרה נס ושרידים נוספים מבני המשפחה ישובו אל ביתם. היו כאלה שבכלל לא טרחו לבוא לאחר המלחמה לטאשנד או ששבו ותוך זמן קצר עזבו את המקום.

ביו אלה שחזרו היו אחדים שחשבו להקים את ביתם מחדש בטאשנד. צעירים אחדים היו פעילים במפלגה הקומוניסטית או שהתגייסו למשטרה המחוזית והמקומית. עוד בסוף מלחמת העולם הראשונה כאשר בלה קוהן תפס את השלטון בהונגריה היו בטאשנד יהודים אחדים מאוהדי המשטר הקומוניסטי. בין שתי מלחמות העולם נעצר פעמים אחדות נהג המונית היהודי וארנואי בגלל פעילות קומוניסטית. לאחר המלחמה עודד וארנואי את הצעירים לסייע לבנות את המשטר החדש אשר יביא עמו עולם טוב יותר. הוא עצמו תפס עמדה חשובה במשטרת הבטחון בבירת המחוז זאלאו, וכן שימש כיושב ראש הקהילה בטאשנד.

הקהילה היהודית התחילה מתארגנת מחדש. בני טאשנד הביאו שוחט והוקם מטבח כשר משותף. מלבד עסקי הפרנסה ראו אחדים לנגד עיניהם את הצורך להעמיד לדין את הפושעים האנטישמיים שהתעללו ביהודים בימי המלחמה. ארי גליק, אשר התמנה כמפקד המשטרה בטאשנד, ושלום וידער ידידו, הקדישו זמן רב למטרה זו. הם חיפשו אחר הרשע יוהאז שאנדור ואף גילו את עקבותיו בעיר דברצן, אך שלטונות הונגריה סרבו לעצרו. באחד הכפרים הסמוכים לגרוסוורדיין גילה שלמה לייבוביץ את עקבותיו של הכומר הקתולי האנטישמי מטאשנד. הכומר נעצר ולאחר חקירה הועמד לדין ונשלח למאסר בגלל ההסתה הפרוע שניהל נגד היהודים בכנסייתו בזמן המלחמה. כמו כן נעצר האנטישמי אויבארי נגדור ונענש. אנטישמים אחרים נשלחו לעבודות פרך ברוסיה. יהודי שימלוי דאגו להעמיד לדין את מפקד הגטו קרוסנואי וחבריו. ביחוד פעל בעניין זה צ. צ'נגרי משימלוי.

צעירים אחדים מבני טאשנד ומחוצה לה התגייסו למליציה המקומית בטאשנד. היהודים עשו כמיטב יכולתם לסייע לבסס משטר חדש בו לא יהיה מקום יותר לשנאת אדם לרעהו ולאנטישמיות. אולם עם כל שאיפותיהם להשתלב בחיים החדשים, לא יכלו לשכוח את בני משפחותיהם שלא שבו וביחוד לא יכלו לחיות בכפיפה אחת עם אנשים אשר סייעו בעקיפין או במישרין בהעברת היהודים לאושביץ. ברוב יאושם החלו אחדים לשקוע בשכרות ובחיי הוללות. אחרים העתיקו את מקום מגוריהם לערים אחרות או הגרו לארץ ישראל ולארצות מעבר לים. בני הקהילה מכרו את בנייני התלמוד תורה ומוסדות אחרים. בניין בית הכנסת פורק בסוף שנות השישים. כיום חי בטאשנד יהודי אחד בלבד ומכל מוסדות הקהילה נותר רק בית העלמין.

ילדי טאשנד לאחר המלחמה

פליטי השואה שחזרו לאחר המלחמה מכרו את בנייני התלמוד תורה בשנת 1950.
על המסמך חתמו כל אלה שגרו בשנה זו בטאשנד

ארי גליק מפקד המשטרה

שלום וידער לאחר המלחמה

יהודים שרתו במיליציה בטאשנד: משמאל יושב א. דווידוביץ, מימין עומד הרמן פישר

החתונה של ארי גליק

החתונה של מרדכי וידער

לוח זכרון בישיבת מהר"ם בריסק בנתניה

לוח זכרון בהר ציון

על אלה אני בוכיה

הנצחת בני קהילת מאשנד והסביבה שהלכו לעולם או שנהרגו על קידוש השם בידי המרצחים הנאציים הגרמניים

ר׳ שמואל איסקוביץ׳ הי״ד בן ר׳ יצחק ורעיתו מרת אסתר בת ר׳ הרש דוידוביץ׳ הי״ד.
הנציחה: סוסי פרץ (איסקוביץ׳)

ר׳ אהרן גדליה ברגר ז״ל בן ר׳ ישכר דב ורעיתו חנה איטה הי״ד.
הנציח: דוד ברגר

ר׳ אליעזר גוטמן (ננדור) הי״ד בן אהרון ורעיתו מרים גיטה ובנם צבי (ג׳יורי).
הנציח: יוחנן (יוני) גוטמן

האח והאחות בני גוטרר שנספו בדרכם ארצה:
יהודית גוטרר הי״ד נספתה בהיותה בת תשע עשרה באניית מפקורה שהוטבעה על ידי הנאצים הגרמנים ימ״ש בליל ט״ו מנחם אב תש״ד.
מנחם מנדל ז״ל נפטר בקפריסין ממחלת טיפוס, בדרכו ארצה, בהיותו בן ח״י שנים ביום ז׳ אלול תש״ז.
הנציחו ההורים השכולים: ר׳ משה גוטרר, רעייתו והילדים

ר׳ משה לייב גוטליב הי״ד בן ר׳ דוד ורעיתו אסתר הי״ד בת ר׳ לייב קרפט.
הנציח: יוסף גוטליב

ר׳ משה יהודה גולדשטיין הי״ד בן ברוך ורעיתו מרים בת אשר זליג ובניהם חיים, שמואל. ובנותיהם חיה שרה, רייזל ורחל.
הנציח: אליעזר גולדשטיין

ר׳ ישראל גרין בן ר׳ אהרן זליג ורעיתו צפרה בת מני קראפער ובניהם ובנותיהם: פייגה, פרץ, יחזקאל ומני.
הנציחה: חוה (גרין) קראפער

ר׳ צבי וידער הי״ד בן ר׳ ישראל ורעיתו פסל בת ר׳ יעקב ובנו יעקב לייזר ובתו שרה.
הנציחו: שלום ומרדכי וידער

ר׳ אברהם יונאש (אלברט) הי״ד ורעייתו לאה הי״ד.
הנציחו: מונצי ובונדי יונאש

ר׳ שמואל אלימלך יעקב הי״ד בן ר׳ מרדכי ורעיתו חוה בת ר׳ חיים דב, בנם יעקב וילדיו, בתם מרים לאה ובעלה וילדיהם.
הנציחו: ר׳ יוסף יעקב ואחיותיו חיה גרוס ועדינה שטרנברג

ר׳ קלונימוס קלמן לוי הי״ד בן מאיר יהודה ורעיתו יהודית בת אהרן דוב ווייס.
הנציח: מאיר מיקלוש לוי

ר׳ מרדכי לוינגר הי״ד בן ר׳ מנחם ורעיתו פעסיל בת שרה ז״ל.
הנציחו: יהודה ואברהם לוינגר

ר׳ משה לייבוביץ׳ בן ר׳ ברוך ז״ל ורעיתו רבקה בת ר׳ מרדכי ז״ל, בניהם ובנותיהם שנספו בשואה: לאה, חיינה, יצחק, אביגדור ואסתר.
הנציח: ר׳ שלמה לייבוביץ׳

ר׳ פרץ לינדנפלד הי״ד (מהכפר קאוואש) ורעיתו חיה, בניהם ובנותיהם: יוסף אליהו, צבי הערש, לאה וייס, בינה פארקאש, רבקה אסתר וייס, צביה דויטש.
הנציחו הבנים: שמחה ומיכאל לינדנפלד

ר׳ זלמן לייב סמוק הי״ד ורעיתו מרים לבית לוינגר.
הנציחו: שארי, ארי, מורגיס, לילי ושמואל

ר׳ חיים בצלאל (מיהאלי) פולופ ורעיתו חנה, ובנותיו בורישקה וגיזי הי״ד שנספו בשואה ובנם אימרה ז״ל.

הנציחה: פולופ אילונקה

ר׳ יעקב פוקס ז״ל בן ר׳ אברהם לייב ורעיתו צביה הי״ד בת ר׳ עוזיאל ובנותיו: רייזל, לאה, וליבוש.

הנציחו: משה ואברהם פוקס

ר׳ יחזקאל פיש סות״מ הי״ד ורעיתו רחל פיש ובתם עטי פייגה

הנציחו: הרב משה אהרן שלומון ורעיתו

ר׳ אליעזר פישער בן צבי ז״ל ורעיתו הינדה (הרמינה) הי״ד ובנם הרצקה נפתלי הי״ד.

הנציח: פישר לוצי

ר׳ חיים צבי פרידמן הי״ד בן ר׳ משה מנחם ורעיתו שרה בת ר׳ דוד ז״ל בנותיהם רחל ואילקה חיה, הנכדים משה מנחם, בלימה, יעקב מאיר בלימה.

הנציח: דוד פרידמן

ר׳ שמואל צבי פרץ הי״ד (מהכפר סאנטו) בן ר׳ חיים ורעיתו מרים ובנם ר׳ בנימין זאב.

הנציח: יצחק פרץ

ר׳ דני צייגר הי״ד ורעיתו רבקה ובנותיהם בוז׳, אונוש ומגדה.

הנציח: צייגר ינו

ר׳ מרדכי יהודה קליין הי״ד בן ר׳ אברהם אליעזר ורעיתו בריינדיל בת משה ובנם אברהם אליעזר (פאול).

הנציחו: משה, שמואל, מאיר, ישראל, וולדה

ר׳ שמואל זלמן קרמר (מהכפר סודמטר) בן ר׳ חיים ורעיתו חיה ובנם מיכל ובנותיהם רחל רבקה.
הנציחו: אפרים, יעקב משה, פרץ, שלמה וחיים

ר׳ שמואל צבי קרפט בן ר׳ יהודה ורעיתו מרת מילכה בת ר׳ מרדכי ובנותיהם שנספו בשואה מרת ביילא, פריל, איידל חיה ורחל, וחתנו אברהם בן הרה״ג ר׳ ישעיה הלוי, ר׳ יעקב יהודה ור׳ שכנא.
הנציחו: לוי יצחק קרפט ואחיותיו יהודית דוד וחוה בינהקר

ר׳ ישראל שאלומון הי״ד בן ר׳ משה אהרן ורעיתו מרת שרה בת יצחק ז״ל ובתם בילה הי״ד. אחיו של ר׳ ישראל: ר׳ יעקב, ר׳ פרץ ר׳ שמואל. אחיה של מרת שרה: ר׳ יעקב לזר ור׳ יאיר לזר.
הנציח: הרב משה אהרן שאלומון רבה של יבנאל

ר׳ שלמה צבי שטאובר הי״ד בן ר׳ ישכר דב ורעיתו אסתר רוחמה הי״ד בת ר׳ אברהם וולף.
הנציחו: הניו (גליק) שטאובר, פישל ומשה שטאובר

ר׳ שלמה שמעון הי״ד מהכפר פיר ורעייתו שפרינצה ז״ל; ר׳ אברהם יעקב (אלברט) ורעיתו ברטה עזרי.
הנציחו: יעקש ישראל ורעייתו אילנה

משפחת גליק. משמאל ר' הלל פענער

משפחת גליק. משמאל יושבת אלמנת ר' שמחה גליק

משפחת וידער: מימין יושב ר' הרש וידער במרכז יושב בלאו

משפחת דוידוביץ

משפחת הופמן. השני מימין יושב ר' חיים דוד הופמן מנהל אחוזותיו של ר' יוסף פאנעט

ר' מרדכי יהודה קליין ובניו

גוטמן נגדור (אליעזר) ורעיתו הי"ד

יוסף נאדוש ורעיתו הי"ד. ר' יוסף נאדוש היה מזכיר הקהילה בטאשנד במשך 20 שנה

קרוס מור

לדי קלמן

ווייס ארמין

ווייס ינו משמאל, סגן מזכיר העיירה, ואחיו וילמוש מימין

ר׳ מרדכי הרץ הי״ד

ברוך קעלער ז״ל
נפטר בארץ בתאונת דרכים

אברהם ברגר הי״ד

משפחת פולופ מיהאלי (1928)

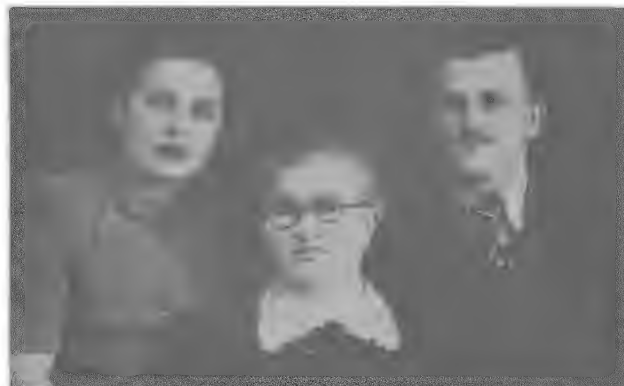
משפחת קאופמן. משמאל עומד ר׳ אברהם (אדולף) קאופמן
ששימש במשך שנים כראש הקהל

משפחת פינקלשטיין. ר׳ הלל פינקלשטיין נפטר בישראל

דוד ווייס ורעיתו

משפחת רוזנפלד

ניימן מור ורעיתו

לפקוביץ פרי ובנו דז'ו נפטרו בישראל

משפחות צייגר לייזר וקליין

הגב' רוזמן ובנה מצ'וג גרו בטאשנד

רחל פרידמן וילדיה הי"ד. משמאל בעלה

אלקה חיה פרידמן הי"ד

מראה כללי של העיירה. הבניין מצד ימין המסומן באות ל הוא החנות של דב לייטנר.

התמונה נמסרה לי על־ידי גב' יהודית (דוידוביץ) שוורץ

ווייס ינו מזכיר העיירה ומשפחתו

בשנת 1941 הופיע ספר בשם A r a n y a l b u m בו פורסמו השמות והתמונות של היהודים אשר השתתפו במלחמת העולם הראשונה. באמצעות ספר זה רצו היהודים להוכיח את מסירותם למולדתם בה גרו. בתמונה זו מופיעים יהודי טאשנד. ראה גם את העמודים הבאים.

TASNÁD

DAVIDOVITS EMÁNUEL, Tasnád, terménykereskedő. Bevonult 1914 dec. a 85. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 nov. Áth. a 16. h. gy.-e.-hez. Orosz hadtápvonalban fegyveres őrszolg., majd irodai s. szolgálatot teljesített. Rendf.: gyalogos.

DICKMANN IZIDOR, Tasnád, malomtulajd. Bevonult 1914 aug. a 39. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. Szerb és orosz harctéren volt csatár. Megsebesült. 60 százalékos hadirokkant. Károly cs. k. ig. a. Rendf.: gyalogos.

FÜLÖP MIHÁLY, Tasnád, kereskedő. Bevonult 1915 jan. a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. Szerb és olasz harctéren volt géppuskás. Rendf: gyalogos.

DR. GUTTMANN JAKAB, Tasnád, orvos. Bevonult 1914 aug. a 69. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. Szerb, román és olasz harctéren teljesített szolgálatot segélyhelyen. Áth. a 12. sz. járványkórházhoz, majd a 31. h. o. kiképző csoportjához. Kitüntetve: Br. Signum Laudis, Kor. ar. érdemker. a v. é. sz., Károly cs. k., 12/13. emlékker. Rangja: főhadnagy.

HARAG JENŐ, Tasnád, fakereskedő. Bevonult 1915 januárban a 4. honvéd gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 október végén. Orosz és olasz harctéren volt század-telefonos. Megsebesült. O_2, Ob és Károly cs. k. ig. a. Rendf.: őrmester.

HIRSCH JÓZSEF, Tasnád, kereskedő. Bevonult 1915 febr a 62. gy. e.-hez. Leszerelt 1918 okt. Román hadtápnál, majd határrendőrségnél teljesített szolgálatot. Rendf.: szakaszvezető.

JÓNÁS ALBERT Tasnád, fűszerkereskedő. Bevonult 1914 okt. az 51. gy.-e.-hez. Leszerelt 1919 szept. Orosz és olasz harctéren volt csatár és hadifogságban töltött két évet. Károly cs. k. ig. a. Rendf.: gyalogos.

Fivérei: **JÓNÁS SÁNDOR,** tengerész (Newyork) szakaszvezető;

JÓNÁS IGNÁC 32. gy.-e. szakaszvezetője (Kanada);

JÓNÁS BOLDIZSÁR, 35. k. tüzére (Kanada);

JÓNÁS MIKLÓS az 51. k. gy.-e. hadnagya, francia fogságban volt (Kanada).

KÁLMÁN DÁVID, Tasnád textilkereskedő. Bevonult 1915 febr. az 51. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. Olasz hadtápvonalban teljesített fegyveres őrszolgálatot. Rendf.: gyalogos.

KATZ ÁRON, Tasnád, kereskedő. Bevonult 1915 máj. az 51. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. Lőszergyárban, mint hadimunkás teljesített szolgálatot. Rendfokozata: gyalogos.

Testvére: **KATZ FERENC.** Bevonult 1916-ban az 51. gy.-e.-hez és az olasz harctéren 1917 aug. *hősi halált halt*. Rendf.: gyalogos.

KEPES LAJOS, Tasnád. Bevonult 1914-ben az 51. gy. -e.-hez. Az orosz harctéren 1915 június 28-án *hősi halált halt*. Eltemetve Tasnádon. Rangja: zászlós. Apja: **KEPES GYULA,** Tasnád.

KLEIN IGNÁC, Tasnád, gazdatiszt. Bevonult 1914 júl. 12-én a 32. hadtáp zászlóaljhoz. Leszerelt 1920 nov. 2-án. Az orosz fronton, mint csatár teljesített szolgálatot, ahol megsebesült. 1914 nov. 20-tól 1920 nov. 2-ig orosz hadifogságban volt. Rendfokozata: gyalogos.

KÖNIGSTEIN ÁRPÁD, Tasnád, gazdálkodó. Bevonult 1914 okt. az 51. gyalogezredhez. Áth. a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. Mint kiképző altiszt és katonai rendőr teljesített szolgálatot. Rendf.: tizedes.

Sógora: **NAGY (NEUMANN) FERENC.** Bevonult 1915-ben a 34. gy.-e.-hez. Áth. a repülőkhöz Wr.-Neustadtba. A román harctéren megsebesült. Később az olasz harctéren teljesített szolgálatot, mint repülő. Kitüntetve: *O_1, O_2 két izben, Ob, Károly cs. k.* Rangja: hadnagy (Newyork.)

LEFKOVITS FERENC, Tasnád, bérkocsitulajd. Bevonult 1914 aug. a 35. tüzérekhez. Áth az 53. komb. e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz és olasz harctéren volt csapatnál telefonos. O_2, *Ob* ig. a. Károly cs. k. Rendf.: tüzér.

NEUMANN IMRE, Tasnád, bankigazgató. Bevonult 1915 július az 51. gy.-e.-hez. Leszerelt 1919 febr. Orosz és olasz harctéren volt szakasz- és századparancsnok. O_1 és O_2 ig. a. Károly cs. k. Rangja: hadnagy.

RÓTH FÜLÖP, Tasnád, magántisztv. Bevonult 1915 aug. a 32. h. gy. e.-hez. Leszerelt 1918 dec. Gazdasági hivatalban teljesített szolgálatot. Rendf.: őrmester.

ROSENBERG ÁBRAHÁM, Tasnád, bérkocsitulajdonos. Bevonult 1914 aug. az 5. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. Orosz harctéren volt géppuskás. Megsebesült. Hadifogságban 11 hónapot töltött. *Ob*, Károly cs. k. és Seb. érem ig. a. Rendf.: gyalogos.

ROSENBERG JENŐ, Tasnád, fűszerkereskedő. Bevonult 1917-ben az 51. gy.-e.-hez. Leszerelt 1919 jan. Orosz és olasz harctéren volt géppuskás. Megsebesült. Áth. a 33. gy.e.-hez. 33%-os hadirokkant. Károly cs. k. ig. a. Rendf.: gyalogos.

Apja: **ROSENBERG ÁBRAHÁM ZSIGMOND.** Bevonult 1914-ben az 51. gy.-e.-hez és az orosz harctéren szerzett betegségében 1917-ben *hősi halált halt*. Rendfokozata: gyalogos.

ROSENBERG FERENC, Tasnád. Bevonult 1915-ben a temesvári gy.-e.-hez. Az orosz harctéren szerzett betegsége következtében 1918 május 9-én a nagyváradi ideg- és elmekórházban *hősi halált halt*. Rendf.: gyalogos.

Sógora: **WEISZ ÁRMIN.** Bevonult 1914-ben a 39. gy.-e.-hez és 1916-ban az olasz harctéren *hősi halált halt*.

REISZMANN MÁRTON, Tasnád, asztalos. Bevonult 1914 aug. 1 én az 5. k. gy.-e.-hez. Leszerelt 1919 márciusában. Az orosz fronton, mint csatár teljesített szolgálatot és 18 hónapig hadifogságban volt. Kitüntetve: 1912—1913. emlékker. Rendf.: tizedes.

WEISZ JÓZSEF. Bevonult Budapestre és 1918-ban a harctéren szerzett betegségében Pragerhofban *hősi halált halt*. Eltemetve Budapesten.

SALAMON LAJOS, Tasnád, kereskedő. Bevonult 1914 aug. a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. Orosz, román és olasz harctéren teljesített csapatszolgálatot. Áth. a 315. h. gy.-e.-hez. Kitüntetve: Kor. vas érdemker. a v. é. sz., Károly cs. k.; *Ob* ig. a. Rendf.: őrmester.

BERGER IGNÁC, Tasnád, szabómester. Bevonult 1915 jan. a 39. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. Olasz harctéren volt ezred-telefonos. Megsebesült. Kitüntetve: O_2, *Ob*, Károly cs. k. Rendf.: gyalogos.

CZEIGER FERENC, Tasnád, gazdálkodó. Bevonult 1915 ápr. 7-én az 51. k. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt.-ben. Az orosz harctéren, mint csatár teljesített szolgálatot. Kitüntetve: *Ob*.

SLOMOVITS MENDEL, Tasnád, cipész. Bevonult 1914-ben a 85. gy.-e.-hez. Az orosz harctéren *hősi halált halt*. Tömegsírban eltemetve. Rendf.: gyalogos.

WEISZ EDE, Tasnád, magántisztv. Bevonult 1917 márc. a 34. tüzérezredhez. Leszerelt 1918 okt. Olasz harctéren volt a pótütegnél. 50%-os hadirokkant. Rendf.: hadaprj. tűzmester.

WEISZ HERMANN, Tasnád, magánzó. Bevonult 1918 ápr. 15-én az 51. k. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 októberében. Az olasz fronton, mint csatár teljesített szolgálatot.

WEISZ VILMOS, Tasnád, földbirtokos. Hitk. elnök. Bevonult 1913 okt. a 7. sz. szekerészekhez. Leszerelt 1918 nov. Szerb, orosz és olasz harctéren teljesített szolgálatot a csapatnál mint segédtiszt. Áth. a 2. h. gy.-e.-hez. Rangja: főhadnagy.

Tasnád izraelita hadviseltjei

Weiss Vilmos, hitközs. elnök, Train Div. No. 7. szerb, orosz, olasz t. fhgy.

Dickmann Izidor cs. és k. 39. gy. e. szerb. orosz, Károly cs. K., gyalogos

Dr. Guttmann Jakab, cs. és k. 69. gy. e., szerb, román, olasz, kor. arany é., k. Br. Sign. L., k. cs. k., t. főhadn.

Roth Fülöp, honv. 32. gy. ezr., g. h. őrmester.

Katz Ármin, cs. és kir. 51. gy. e., lőszergyári h. m. gyalogos.

Fülöp Mihály, honv. 32. gy. e., szerb, olasz, géppuskás gyalogos.

Hirsch József, cs. és k. 62. gy. e., román hadtáp, szakaszvezető.

Berkovits Jenő, Érmindszent, cs. és k. 51. gy. e., orosz, k. cs. k., O_1 folyam., fogság 3 év. szakaszv.

Königstein Árpád, cs. és k. 51. gy. e., áth. honv. 32. gy. e., tizedes.

Nagy Ferenc (Neumann) 34. cs. és kir. gy. e., román, olasz. O_1. O_2 O_2 *Ob*, repülőtiszt (Amerika).

Jónás Albert, 51. cs. és k. gy. e., orosz, olasz, olasz fogság 2 év, k. cs. k. foly., gyalogos.

Rosenberg Jenő, 51. cs. és k. gy. e., orosz, olasz, H. R., k. cs. k. foly., gyalogos.

Davidovits Emánuel, 85. cs. és k. gy. e., orosz hadtáp, gyalogos.

Harag Jenő, 4. h. gy. e., sebesült, orosz, olasz, k. cs. k., O_2, *Ob* foly., őrmester.

Kálmán Dávid, 51. cs. és k. gy. e., olasz hadtáp, gyalogos.

Rosenberg Ábrahám, 5. cs. és k. gy. e., seb., orosz, fogság 11 hónap, k. cs. k., *Ob*, seb. ér., gyalogos.

Lefkovits Ferenc, 35. tüz. ezr., orosz, olasz, k. cs. k., O_2, *Ob* foly., tüzér.

Weiss Béla, 5. cs. és k. gy. e., orosz, olasz, román, k. cs. k., O_2, *Ob* foly., gyal.

Berger Ignác, 39. cs. és k. gy. e., 2x sebesült, olasz, k. cs. k., O_2, *Ob* ig., gyalogos.

Salamon Lajos, 32. honv. gy. e., orosz, román, olasz, k. cs. k., koronás vas é. k. ig., *Ob* ig. alatt. őrmester.

Nádas József, 23. vadászzlj., H. R., sebesült, orosz, olasz, 3 és fél évig olasz fogság, szakaszvezető.

Hoffmann Dávid, 51. cs. és k. gy. e., orosz, gyalogos.

Junger Mózes, 12 h. gy. e., orosz, román, román fogs. 2 év, gyalogos.

Rosenberg Antal, 23. vadászzlj., hadtáp Albánia, gyalogos.

Fellner Ignác, 11. honv. gy. e., orosz fogság 3 és fél év, gyalogos.

Neumann Imre, 51. gy. e., orosz, olasz, k. cs. k., O_1, O_2 foly., t. hadnagy.

Dr. Klein Jenő, 34. k. gy. e., járványkórházban, II. o. vöröskereszt, népf. főhadn.

Jónás Lajos, 51. k. gy. e., olasz, gyalogos.

Weinstein Mór, 51. k. gy. e., gyalogos.

Keller Fülöp, 12. h. gy. e., orosz, fogs. 36 hónap, gyal.

Czeiger Lipót, 32. h. gy. e., seb., hadirokkant, orosz, gyalogos.

Goldstein Mór, 23. h. gy. e., seb., orosz, fogs. 24 hónap, gyalogos.

Sternthal Antal, 32. h. gy. ezr., olasz, orosz, hadtáp, gyalogos.

Lippner Sámuel, 85. cs. és kir. gy. e., orosz fogság 2 és fél év.

Pollák Herz, 85. cs. és kir. ezr., hadtáp.

Engel Bernát, 51. cs. és k. gy. e., orosz, tizedes.

Klein Márton, 32. h. gy. e., Przemysl, fogság 39 hónap, k. cs. k. foly., tizedes.

Steiner József, 32. honvéd gy. e., orosz, őrmester.

Wolf Bernát, 22. h. gy. e., seb., orosz, H. R., gyalogos.

Salamon Izrael, 23. vadászzlj., orosz, 36 hónapi fogság, tizedes.

Izsákovits Sámuel, 12. h. gy. e., seb., 80%. H. R., orosz, gyalogos.

néh. *Glück Simon*, 32. h. gy. e., orosz, H. R., szakv.

Kohn Márton, 32. h. gy. e., seb., fejlövés, H. R., gyal.

Gross Jenő, 32. h. gy. ezr., segédszolg., őrmester.

Czeiger Dániel, 51. cs. és k. gy. e., orosz, hadtáp, gyal.

Fülöp Izidor, 12. trén div., orosz, olasz, gyalogos.

Hősi halottak:

Kepes Lajos, 51. k. gy. e., orosz fronton, 1915 IV. 28. hősi halált halt, zászlós.

Katz Ferenc, 51. k. gy. e., olasz fronton 1917 VIII. hóban hősi halált halt, gyalogos.

Rosenfeld Ferenc, temesvári honv. gy. e., orosz fronton szerzett betegségben H. H., gyalogos.

Weiss Ármin, 39. gy. ezr., olasz fronton, 1916-ban hősi halált halt, gyalogos.

Weiss József, bev. bpesti ezredhez. 1918-ban háborúban szerz. betegs. H. H.

Rosenberg Ábrahám Zsigmond, 51. k. gy. e., fronton szerzett betegs. Prágában 1917 III. 17. hősi halált halt.

Farkas Mózes, 12. h. gy. e., 1917-ben olasz fronton hősi halált halt, gyalogos.

Slomovits Mendel, 85. k. gy. e., orosz fronton hősi halált halt.

Goldstein N. hősi halott.

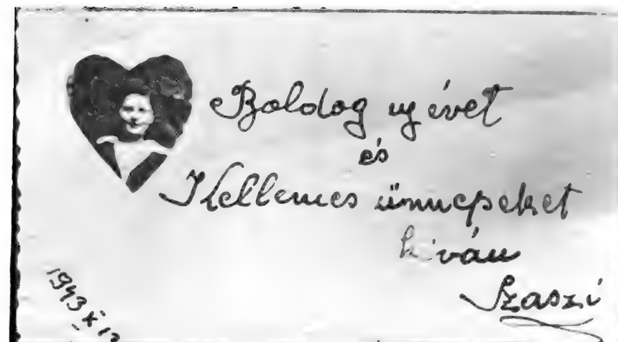
Aranyalbum מתוך

איציק דוידוביץ וכלתו

משה פוקס וליבוש פוקס

— Eljegyzés. *Márton* Jakab (Segesvár) eljegyezte *Fuchs* Olgát (Tasnád). Minden külön értesítés helyett.

Népunk 1932, Jun.7, p.12

— **Eljegyzés.** Jeremiás Szerénkét Halmeuból eljegyezte Davidovits Aladár Tăşnadról. (M. k. é. h.)

Hoemesz 1935, Nov. 8, p.7

בחורים בני טאשנד

מנדל לוינגר

יוסף פרנקל

בניו של השוחט האחרון. עומד אליעזר יצחק

יחזקאל שטאובר ואחותו שרה שנספתה בשואה

יוסף לוינגער

אליעזר וידער

אלטר קעלער

פנחס וידער

בנות ישראל בטאשנד

שטאובר הגיו

פוקס איטה

פרנקל ליפשי וחיה

שולומון ברטה ופולופ גיזי

פוקס ליבוש ופרנקל ליפשי

רייזל וטאובה בנות השוחט טעסלר

שרה דוידוביץ אשת לנגסנר

קבוצת בנות מטיילות בחוצות העיירה

קבוצת בנות לאחר המלחמה

בנות בשעור תפירה

הבנות ויזעל

קלרי פינקלשטיין ומונצי רוזנברג

חיה פרנקל ואיטה פוקס

איטה פוקס מימין, בחצר ביתה

יעקב אנוש, קרוס יונצ׳י ופולום רוז׳י

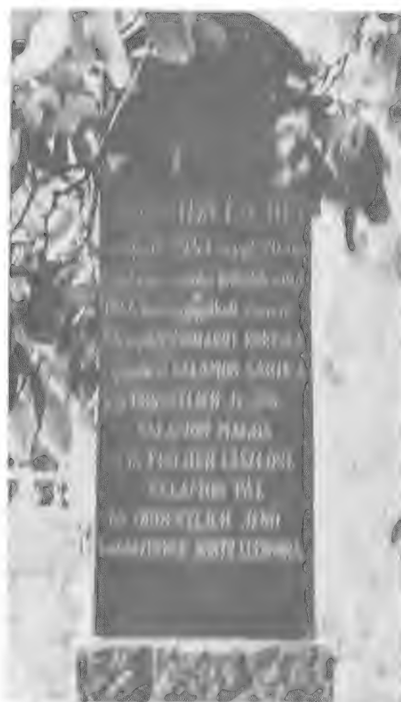

גליק חיה ושולומון אירן

מבית העלמין

מצבת קופמן אדולף מראשי הקהל

מצבת שאלאמון לויאש מראשי הקהל

מצבת שרה פרידמן ז"ל

ABSTRACT

The Jewish settlement in Transylvania began to develop at the end of the fifteenth century, and in the twentieth century, the Jewish population numbered about 200,000 Jews. In the little town, Tasnad, there lived about 200 Jewish families (800 persons) among the total population of 6000 - 8000.

In the beginning, the Jews settled in the neighbouring villages, but with time, they were permitted to settle in Tasnad itself. The oldest tombstone was dated 1805. The great synagogue was built in 1867, and stood for a hundred years until it was torn down. The first unofficial rabbi was I. Isaac, and the first official rabbi was Ch. B. Panet. (1833 - 74), the son of the Transylvanian chief rabbi, E. Panet. His books " Derech Yivchar " and " Yam Harahav " were published by his descendents. His successor was Rabbi Sh. Rosenberg. His book " Hidushei Harashbash " was published by his grandson Rabbi S. Rosenberg. (Yonkers, New York.). During 1899 - 1920, Rabbi Sh. Ehrengruber held this position. The last rabbi was mordecai Brisk (1920 - 1944) who published his " Responsa, Maharam Brisk. "

In this agricultural town of Tansad, the Jews fulfilled an important economic role. Many of them were traders. They were active as merchants of wine, grains, cattle, poultry and shopkeepers. Part of this merchandise was exported abroad or distributed to other towns. Some of the Jews were involved in agricultural activities or handcraft. Many of them were also professionals, mainly doctors and lawyers. Tasnad is only one among tens of such communities in Transylvania, but it became unique because of its famous Yeshiva. Rabbi Brisk was known as one of the greatest Talmudic scholars and as an outstanding pedagogue. Thousands of students graduated from his school. During each school year in the thirties, there were 400 - 500 pupils in his school. This was the largest Yeshiva in Rumania and in Hungary.

In the years 1940 - 44, the Hungarian authorities published many restrictions against the Jews. The officer Juhaz Sandor and some young fascists persecuted the Jews of Tasnad. In May 1944, the Jews of Tasnad and of the neighbouring villages (1240 persons) were transfered to the ghetto of Simleul - Silvania (in Hungarian: Somlyó). There, they were starved and tortured by the ghetto commander Krasnai and the gendarmes. After a month they were deported to Auschwitz from where only a few of them returned.

Contents

TASNÁD

Tasnád és környéke hitközségeinek és M á h á r á m B r i s z k
jesivàjànak története a vészkorszak utáni idöig.
Emlékük megorökitésére

irta
Fuchs Ábráhám

Jeruzsàlem 1973

TASNAD

A Historical Description in memory of the Jewish Community in Tasnad (Transylvania), its surroundings and the Yeshiva of Maharan Brisk, from their beginnings till after the holocaust

by

ABRAHAM FUCHS

JERUSALEM 1973

TC